

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

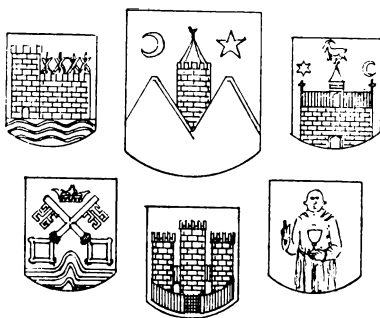
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK SAMFUND
FOR PRÆSTØ AMT

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT

NY RÆKKE . BIND 4

Tryk: N. P. Christensens Bogtrykkeri, Næstved

BRONZEALDERFUNDET FRA GREVENSVÆNGE

Af *H. C. Broholm.*

NATIONALMUSEET har i over hundrede Aar været i Besiddelse af to smaa Bronzefigurer, der er indgaaet til Oldsagkommissionen fra to gamle Privatsamlinger; men hverken om deres Findested eller om, hvorvidt de var fundne sammen eller i Forbindelse med andre Sager, forelaa der den ringeste Oplysning.

Den ene Figur (Fig. 1) viser en Kvinde i bagoverbøjet Stilling. Hun har om Livet et kort Snøreskørt, men er iøvrigt nøgen. Den anden Figur (Fig. 2) forestiller en Mand, der bærer en Hjælm med to Horn og af den Type, som vi kender fra Brøns Mose ved Viksø, hvor der under Krigsaarenes Tørvearbejde blev fremdraget to prægtige Bronzehjelme. Manden ligger paa Knæ, højre Arm mangler, den venstre er bøjet og Haanden trykket mod Brystet. Figuren er fæstet til et Bronze-stykke, hvorpaa der aabenbart har siddet endnu en Menneskefigur.

Conrad Engelhardt publicerede i 1871 disse to Bronzefigurer i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie og daterede dem ganske rigtigt til Bronzealderen; men forsigtig, som Engelhardt var, føjer han til, at da man

ikke vidste, hvor de var fundne, kunde man ikke paa Forhaand gaa ud fra, at de var danske; men man maatte tage i Betragtning, at de kunde være købt i Udlandet.

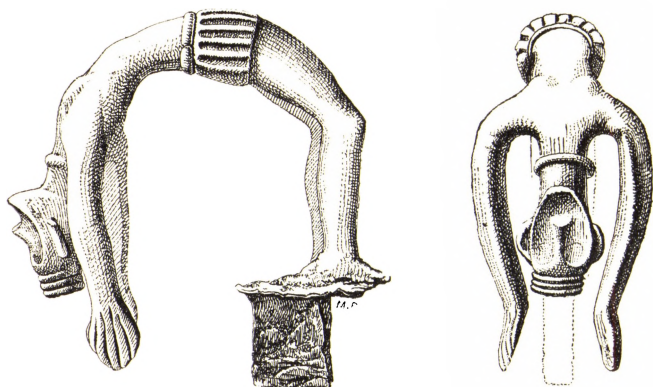

Fig. 1. Kvindefigur iført Snoreskørt, fra Grevensvænge.
Efter Aarbøger 1871.

Siden 1871 er der herhjemme fremdraget flere Smaafigurer fra Bronzealderen, og efterhaanden synes den Opfattelse at være trængt igennem, at de to nævnte Figurer maatte være hjemlige Arbejder; men stadig manglede enhver Oplysning om disse vigtige Stykkers Hjemsted.

Heldigvis staar nu Lykken af og til Arkæologerne bi, og en Aften i Sommeren 1952 telefonerede Mag. art. Aage Rohmann til mig og meddelte mig, at Lektor Reidar Djupedal i Det Kongelige Bibliothek havde fundet et Brev (Gml. Kgl. Samling 987 Fol.) fra den norske Theolog Marcus Schnabel, hvoraf fremgik, at Nationalmuseets to brønte Figurer var fundne en Gang i det 18. Aarh. ved Grevensvænge ved Næstved; og en Tegning viste saavel Figurernes oprindelige Udseende som en Del andre, der var fundne sammen med dem (Fig. 3). Brevet, der er saa vigtigt for os, var afsendt den 2. Januar 1779 fra Herlufmagle Præstegaard til Geheimearchivar Gerhard

Schøning, — den kendte Forfatter til „Norges Riges Historie“, — der var Marcus Schnabels Velynder og en ivrig Forsker af gamle Sager.

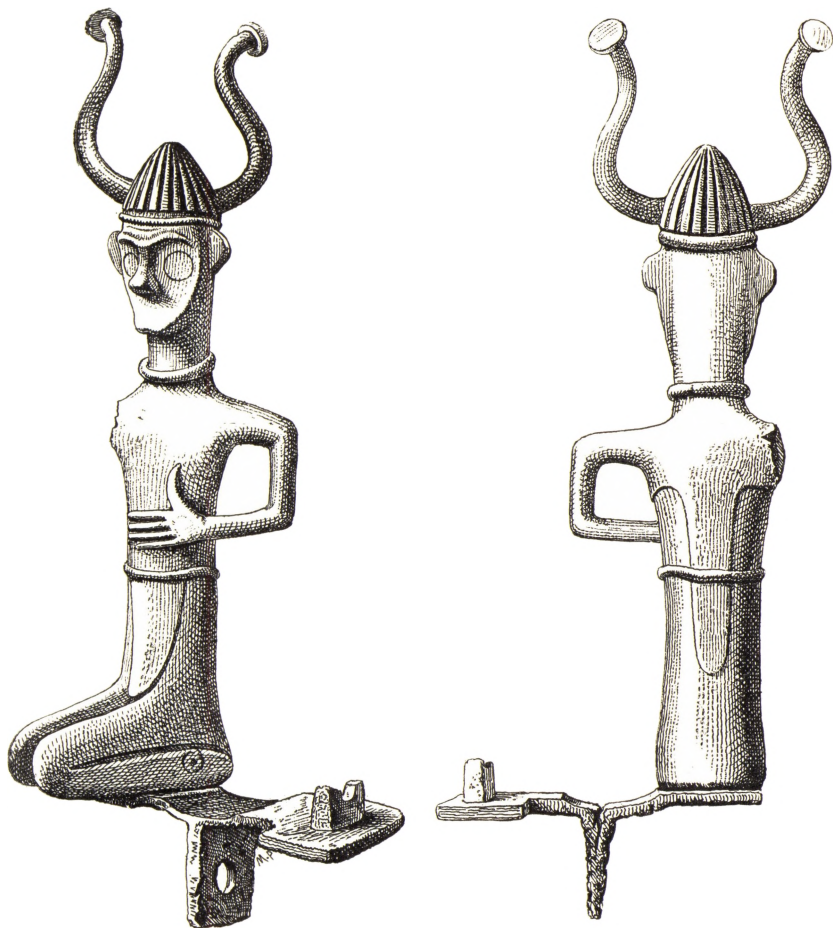
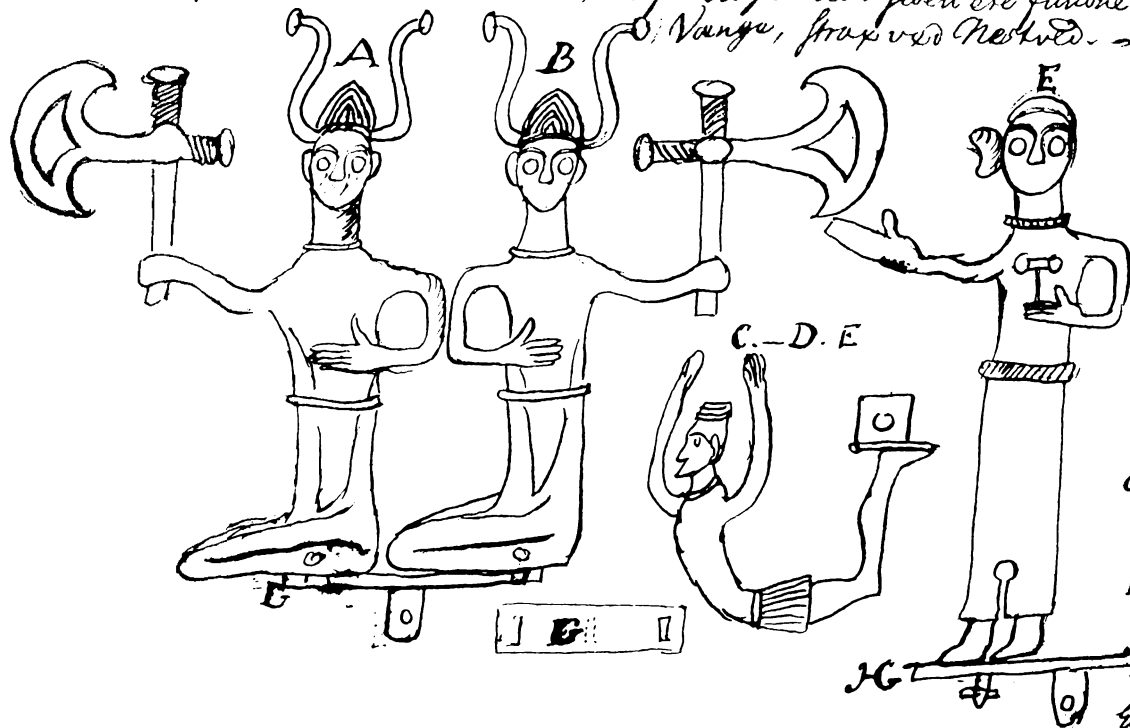

Fig. 2. Mandfigur med Hjælm, fra Grevensvænge.
Efter Aarbøger 1871.

Da jeg Dagen efter havde en Samtale med Lektor Djupedal, som viste mig sit Fund, blev vi snart enige om at publicere det nye Materiale sammen, saaledes at han skrev om Marcus Schnabel, medens jeg tog mig af Bronze-

Udkast efter Originalerne
 af endel Bronze Billeder, der for nogle Aar siden ere fundne i Jorden ved Gravens
 Vange, Strax ved Næstved.

A. B. Ere tvende Billeder, der synes at ligge paa hin. De ere nede til hæftede paa en liden metal Plade.

G som synes nok at have været forbundet med noget andet. De ere fundenbrudte nu, men stykkerne kunne findes.

C. D. Ere 2 Billeder af enes Skabning, hvor af et er i Læg.

E. Er et Billede med et eneste meget stort Øre. Det er hæftet til Pladen G, og synes at have haft nok et paa Siden der nu er borte.

Fig. 3. Grevensvænge-Fundet efter Marcus Schnabels Brev til Gerhard Schøning.

figurerne; og vort Arbejde er trykt i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed 1952. Men da jeg mener, at Grevensvænge-Fundet ogsaa har Interesse for Læserne af Præstø Amts Aarvog, har jeg forsynet mit Afsnit med en kort Indledning og gengivet det uden Forkortning*.)

Marcus Schnabel, som vi kan takke for Oplysninger om et af vore religionshistorisk set vigtigste Bronzealderfund, var en af de lærde Præster i det 18. Aarh., der ved Siden af deres Præstegerning med Iver syslede med videnskabelige Problemer. Han blev født den 21. Juli 1744 i Ulvik Præstegaard i Hardanger, hvor hans Fader, Poul Schnabel (1705—92), der var født i Korsør, var Præst. Marcus, som var den ældste af 6 Børn, interesserede sig særlig for Naturvidenskab, og da han 1762 var blevet dimitteret til Universitetet, fulgte han Forelæsninger over Matematik. Hans Fader ønskede imidlertid, at Sønnen skulde være Præst, hvorfor han 1767 tog theologisk Embedsexamen (for Resten kun med Non); og han var derefter en Tid Personelkapellan hos sin Fader, der nu var bleven Provst i Hardanger. 1778 giftede Marcus Schnabel sig med Edele Johanne Margrethe Saabye, en Datterdatter af Hans Egede, og i August samme Aar drog han til København, hvor han blev vel modtaget af flere Mæcener, deriblandt Gerhard Schøning.

Schnabels Hensigt med Besøget i Danmark var at søge et Præstekald; og da det trak ud med at faa et Embede, tog han Plads som Vikar hos Sognepræsten i Herlufmagle Poul Thomsen Wellejus, der var syg; og her var han aabenbart, indtil han fik Embedet som resideerende Kapellan i Liër, hvortil han kom den 11. Juni 1779. Det var et fattigt Kald, kun lønnet med 150 Rdl. aarligt samt Højtidsoffer, saa man kan ikke undre sig over, at han havde vanskeligt ved at klare sig med de ringe Indkomster. Men allerede den 5. Juni 1780 lagde en Lungetuberkulose ham i Graven, kun 36 Aar gammel.

*) Jeg takker Det kgl. Nordiske Oldskriftselskab for Tilladelse til at optrykke mit Afsnit og for Laan af Selskabets Klicheer.

En af Schnabels Kolleger, Pastor Hans Strøm, har givet en smuk Skildring af ham og priser ham som en højt begavet Videnskabsmand (han var allerede 1774 bleven valgt til Medlem af Det kongelige Norske Videnskabernes Selskab i Trondhjem), en Mand, der trods sin Sygdom og sine fattige Kaar utrætteligt arbejdede med Opgaver af naturvidenskabelig, historisk og sproghistorisk Art. Dette Indtryk bekræftes af de Arbejder, som Schnabel efterlod. Sørgeligt er det at tænke, at denne flittige Mand kun naaede at faa et af sine Værker trykt. Adskillige af hans Manuskripter er nu i Videnskabselskabets Bibliothek i Trondheim, hvor hans Optegnelser er bleven benyttet af Ivar Aasen og andre Forskere. Selv den vigtige Afhandling om Hardangermaalet blev først udgivet efter Schnabels Død. Men trods det lidet han naaede at faa færdigt, regnes Marcus Schnabel nu som Grundlæggeren af Studiet af det nynorske Sprog.

Det var de videnskabelige Problemer, der havde bragt den unge Forsker i Forbindelse Gerhard Schøning, som troligt stod sin unge Landsmand bi med Raad og Daad. Og det er, som nævnt, et Brev af 2. Januar 1779 til Schøning, hvori Marcus Schnabel tegner og beskriver Grevensvænge-Fundet; og til Trods for, at Brevet handler om flere andre Ting, finder jeg det saa karakteristisk for det 18. Aarhundredes Kultur og Udtryksmaade, at jeg meddeler det her i sin Helhed:

Herluf Magle Prgrd. (pr. Ringstæd og
undervejs Posten til Nestved)
den 2den Januarii 1779.

Højædle og Velbaarne Herr Justitz-Raad,
Alierhøjstærede Gunstige Velynder!

At Deres Velbaarenhed og Frue Kjæreste i all sand Lyksalighed maae tilendebringe det nu begyndte og mange paafølgende Aar, tør jeg forsikre, at ingen af oprigtigere Hjerte kan ønske end jeg. -- Det er og alt, hvor-

med jeg kan erkjende den besynderlige Gunst, De have værdiget mig med, hvorfor jeg saa meget heller maae bede om Tilladelse at bevidne Dem det ved denne Tidens Omvexling.

Jeg er nu kommen tilbage til een Art af den Leve-maade, jeg er best vandt ved: temmeligt Arbejde og Anledning til god Motion, saa jeg i den Hensigt ret er glad ved at have taget paa Landet. Min Kone og Jeg kom vel herud og beegnes meget artig, saa vi i alle Henseender have Aarsag hidtil at være fornøjede. Jeg haaber og at faae Tid til at bringe nogle Prøver bragte i reent herude af mine smaa Arbejder. — Uagtet at Arbejdet ved de mange hellig-Dage hidtil har været meget, har jeg dog faaet 2de Udkast færdige af Karter, som jeg tænkte at lade følge med Beskrivelsen over Gravens Præstegjeld. — I næste Uge haaber jeg, vil Gud, at faae dem reentegnede, og saa ville jeg opsætte een kort Topografie over bemte. Præstegjeld kaldende den Det 1ste Stykke af Udkast til Beskrivelse over Gravens Præstegjeld. Det eene Kart er hele Hardanger Fjorden fra Havet af i liden Scala, og det andet Gravens Kald alene i samme Scala, som de Ny Karter over Sjælland, een Norsk til 1½ Danske Mile beregnet. Naar jeg nu (som jeg haaber til den 11te Hujus) faaer det færdigt, skulle det ind til Kjøbenhavn. Og er det til den Ende jeg ydmygst ville udbedet mig Herr Velynders Raadføring, om De tror det skulle være bedre jeg kom selv dermed og overleverede Staats Secretairen det, eller jeg udbad mig Tilladelse at sende det til Deres Velbaarenhed, som ville beviise mig den Gunst at lade det overlevere. Vejen er lang og besværlig, saa, hvis det ej kunde tænkes at hindre min Ansøgnings Fremme, ønskede jeg snart at slippe den. Derom har jeg den Tillid til Hr. Velynder at De gunstigst gav mig Deres gode Raad med det første.

Jeg har beseet Nestved og Herlufsholm siden jeg kom her. I Nestveds Kirke er endnu eendeel gamle Helgen Billeder, især een Kong Knud den Hellige temmelig vel be-

varet. Her i Kirken i Herluf Magle har jeg og faaet Øyne paa eet gammelt Bildthuggerie, som jeg og nærmere skal examinere. — Paa Herlufsholm saae jeg det smukke Bibliothek som Grev Thott dertil har givet, skønt jeg ej fick længe opholde mig der. — Hos min Pastor Hr. Vellejus har jeg fundet nogle Malm-Billeder, som jeg paa hosstaaende Side [Fig. 1] har udkastet, for at høre om der var noget rart i dem, og om de fortjente nøyere at aftegnes; thi han skiller sig nok ej ved dem. De ere om-trent af samme Størrelse som Udkastene. —

Af Aviserne seer jeg at Auctionen paa Sevels Doublet-ter skal være paa Mandag. Det var mig ukjært jeg ej før vidste det, da der skal være een Torfæi Historia Norvegicæ [!] som jeg ønskede mig, hvis Prisen ej er alt for stor. — Skulle den (som dog neppe kan ventes) være usolgt, naar dette indløber, vover jeg at anmode Herr Velynder, om De Selv har noget der at kjøbe, at der maatte gjøres Bud paa bem.te Bog for mig. Skulle den blive min, skal Pengene strax besørges leverte. —

Maatte Deres Velbrs. Tjenner overbragt Een Billet til Herr Nils Tønder Lund, som jeg hos sætter, bevistes mig een Godhed. — Harams Kald paa Søndmør hører jeg er opslaget. Jeg har ej tordet søge det. — Gid de ville give Fabricius det! Jeg anbefaler mine Sagers Tarv til Hr: Velynders Omhue, som jeg og vover at haabe af S. T. Hr. Kammer Herre Suhm, og næst ydmygst Compliment for Velbaarne Frue og Dem Selv med sand Ærbødighed og Højagtelse har den Ære at leve.

Deres Velbaarenheds

ydmygste Tjenner

M. Schnabel.

Udkast efter Originalerne af endeel Bronze Billeder, der for nogle Aar siden ere fundne i Jorden ved Grævens Vænge, strax ved Nestved.

A.B. Ere tvende Billeder, der synes at ligge paa Knæ. De ere neden til heftede til en liden Metal Plade G som

synes nok at have været forbundet med noget andet. De ere sønderbrudte nu, men Stykkerne kunne samles.

C—D E. ere 3 Billeder af eens Skabning, hvoraf et er i tu.

F. Er et Billede med et eneste meget stort Øre. Det er heftet til Pladen H, og synes at have havt nok et paa Siden der nu er Borte. —

PS. Min Supplique om Liër Residerende Capellanie gjorde jeg færdig inden jeg rejste herud, indsluttede den i eet Brev til Conferentz-Raad Aagaard, og fik een god Ven til at indlevere det. Det blev opslaget 8te Dage efter Strandebarm, hvorfor jeg haaber, at det og længere blir vacant. Skulle jeg gaae Glip af det første, som jeg alt formeget befrygter; mon man da endnu ikke, naar hiint var borte, kunde insinuere Ståts-Secretairen Copi af den sidste Supplique?

Det 2det Stykke af Beskrivelsen over Gravens Præstegjeld agter jeg at udføre omtrent som Strøms Første Deel. Jeg befinder, at jeg endnu ej har saa meget af mine Natural Samlinger i Orden, at de i Topographien fuldkommen kan anbringes; ej heller kan vel de almindelige Beretninger om Folket, deres Tænkemaade Meeninger Skikke, Sprog, Jorddyrkning &c: beqvemt der anbringes. I Hens: til Folkemængden fattes jeg og endnu nogle Underretninger, som jeg fra min Fader har forskrevet og med det første kan vente. Dette andet Stykke skulle, vil Gud, bringes færdigt til Foraaret. Skjønt Præsten her temmelig begynder at komme sig, ytrer han sig dog baade med, og jeg seer han behøver at jeg bliver her til henved Paaske og maaske over samme, saa jeg troer at faae Rolighed til mine Sagers Udarbejdelse her.

[Udskrift paa Brevet]

Højædle og Velbaarne

Herr Gerhard Schøning

Hans Kongl: Mjts. virkelige Justice-Raad og Gehejme
Archivarius p.p.

Franco. —

til Kjøbenhavn.

Desværre ved vi ikke, hvad Gerhard Schøning, der var meget interesseret i Antikviteter, har svaret paa Schnabels Brev; men efter alt at dømme tør man formode, at Bronzefigurerne ret snart er komne til København. Og at Grevensvænge-Fundet maa have vakt Opsigt hos det 18. Aarhundredes Antikvarer fremgaar af, at der existerer endnu en Tegning af Bronzesagerne, en Tegning, hvis Ophavsmand vi kender, hvis Tilblivelsestid vi ret nøje kan fastslaa, og som kan siges at være udført efter Originalerne selv, førend Fundet blev splittet. Denne Tegning, der er gengivet her som Fig 4 i Forholdet omtrent 2:3, kan jeg takke Museumsinspektør mag. art. Victor Hermansens Lærdom for at have faaet Kendskab til. Tegningen, som ligger i E. C. Werlauffs Papirer i Det kongelige Bibliothek¹, er udført paa et Halvark graaligt Papir 33×21 cm stort.

Med en gotisk Haand er der ovenover, imellem og til Dels henover Figurtegningerne skrevet:

Følgende 6 metalfigurer ere opgravne i Siælland nemlig 3de af denne Skikkelse.

Disse understaaende 2de ere hinanden i alt aldeles lige uden mindste forskiel, og sidde med Beenene op under Laarene, og paa figurerne vende [de] udad, hvilket ei saaledes med Pennen her kunde forestilles. En af samme figurer forestillet bag til.

Hoveddækket er samlet hen i en Knude til d: høire Side. truffet |||||

Forneden til højre har E. C. Werlauff tilføjet: *Chr. Brandt*, Tegnerens Navn².

Christian Brandt (født 30. Juni 1733, † 25. Juni 1780) var i Aarene 1760—62 Famulus ved Universitetsbibliotheket; fra 15. April 1762 til sin Død indtog han

¹ Kgl. Bibl. Werlauffs Manuskripter 10, 5: Idoler.

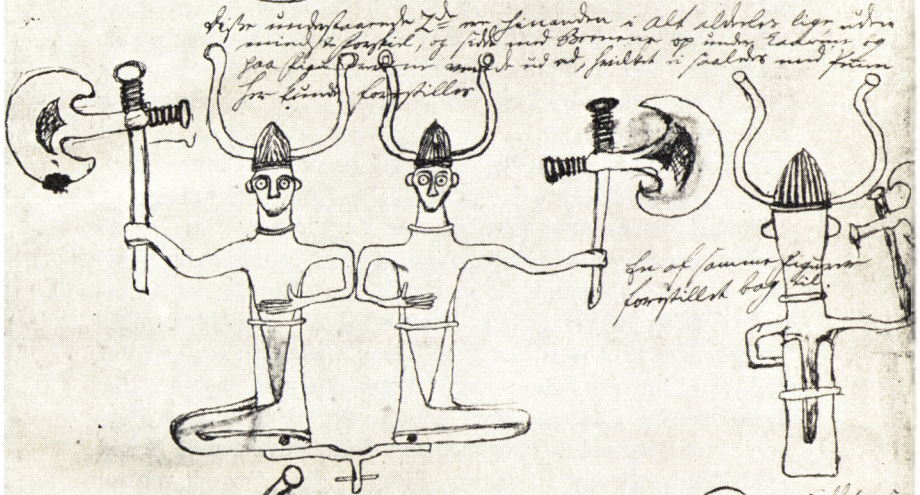
² For Oplysningen at Signaturen: *Chr. Brandt* skyldes Werlauffs Haand takker jeg Overbibliotekar R. Paulli.

Boljandemetal figurum in oppugnans i Halland

vornly 3^d af denne Kikkelf

de for indførelsen af den anden i alt althet lig med
mindre i forhold, og lidt med Borneus af indre ledene og
paa fig. 2 den ene arm i id og, faldet i faldet med form
for kinden og kikkelf

de af samme figurum
komplette bygning

indvirket i sin
led og i forhold
til led og form
vise.

Chr. Brandt

Fig. 4. Bronzefigurene fra Grevensvænge. Tegning af Chr. Brandt († 1780).

samme Stilling paa Det kongelige Bibliothek³; og at Texten til Tegningerne virkelig er skreven af ham, har jeg faaet bekræftet ved en Sammenligning med andre Manuskripter af Brandt i Det kongelige Bibliothek.

At Christian Brandt som Embedsmand ved Det kongelige Bibliothek havde Lejlighed til at lære Mænd som Gerhard Schøning og P. F. Suhm at kende, kunde man sige paa Forhaand; om et nærmere Bekendtskab med dem vidner en Notits af Luxdorph, der i sin Dagbog under 1. Marts 1780 meddeler: spist om Aftenen til Schønings (hand var selv oppe og flink) med K: Herre Suhm og Frue og Brandt⁴.

Tegningerne maa da formodes at være udført i 1779 eller maaske snarere i Løbet af de første Maaneder af 1780. At det er nye, selvstændige Tegninger, ikke Afrids af Marcus Schnabels Skizzer, vil enhver kunne overbevise sig om ved at sammenligne Fig. 3 med Fig. 4, det fremgaaer baade af Detailtegningerne og af den forskellige Gengivelse af Enkelthederne. Den kunstneriske Kvalitet er iøvrigt omtrent den samme. Ingen af de to Tegnere har været særlig drevne, og de har f. Ex. ikke magtet Perspektiven; Schnabel viser saaledes de to øxebærende Mænd med Benene drejet til samme Side, medens Brandt tegner dem med Benene vendt symmetrisk til hver sin Side, og dog har de — saaledes som Brandt siger, og som den bevarede Figur bekræfter — vendt fremad, hvad Tegneren ikke har formaaet at fremstille. Iøvrigt er der den smukkeste Overensstemmelse mellem Schnabels og Brandts Tegninger, hvilket styrker vor Tillid til, at Figureerne er rigtigt gengivne, og det viser da ogsaa en Sammenligning med de to Stykker i Nationalmuseet at de er. Marcus Schnabel har som arkæologisk Kilde Fortrinet ved at give

³ Albert Fabritius: Det kongelige Bibliotheks Embedsmænd og Funktionærer 1653—1943 (Kbhvn. 1942), S. 120, Nr. 186. Dansk biografisk Leksikon IV, S. 4 f.

⁴ Luxdorphs Dagbøger udg. af Eiler Nystrøm II. S. 194. Denne Henviisning skylder jeg Magister Victor Hermansen.

os Oplysning om Findestedet, medens Chr. Brandt kun siger, at Figurerne er opgravne „i Siælland“. Til Gengæld meddeler han, at den staaende Kvinde bærer et Hoveddække samlet i en Knude ved højre Side, medens Schnabel mener, at Fremspringet skal forestille et meget stort Øre.

Men hvorom alting er: Vi har her to uafhængige, omtrent samtidige Kilder til Oplysning om Grevensvænge-Fundets Sammensætning og Udseende. At Marcus Schnabel har set Fundet hos Pastor Wellejus, fremgaar af hans Brev; men hvorfra kender Christian Brandt det? Ja, dette Spørgsmaal skal jeg senere komme ind paa, naar vi har undersøgt, hvad vi ved om de to Figurer, der er havnede i Nationalmuseet. Disse to Bronzefigurer har, til Trods for, at man indtil nu ikke har vidst, hverken paa hvilket Sted eller under hvilke Omstændigheder de var fundne — spillet en stor Rolle for Arkæologien og ofte været inddragne i den videnskabelige Diskussion⁵.

Den bagoverbøjede Kvindefigur (Mus. Nr. 5311, Fig. 1 og 9), der paa Schnabels Tegning (Fig. 3) er mærket C, blev købt 1839 paa Auktion efter et af Oldsagkommissionens Medlemmer, P. J. Monrad (1758—1834)⁶.

Den hjælmbærende Mand (Mus. Nr. DCCCXL, Fig. 2 og 8), modtog Oldsagkommissionen 1823 som Gave fra Arvingerne efter *Abraham Kall* (1743—1821); den er

⁵ Antiquariske Annaler IV (1827), S. 254. Conrad Engelhardt: Romerske Statuetter og andre Kunstgjenstande fra den tidlige nordiske Jernalder, Aarbøger 1871, S. 452, Fig. 2-3. Engelhardt daterer dem med Rette til Bronzealderen men bemærker: „det er ikke saa sikkert, at de ere fundne her i Landet.“ J. J. A. Worsaae: Danish arts S. 109, Fig. 144. Figurerne er iøvrigt afbildet og beskrevet i de fleste arkæologiske Haandbøger, se f. Eks. J. Brøndsted: Danmarks Oldtid II (1939), S. 223 ff. samt i adskillige Specialafhandlinger, hvoraf en Del vil blive anført nedenfor.

⁶ C. Engelhardts Tydning af Figuren (Aarbøger 1871, S. 452) som en Mand er afgjort forkert. Det fremgaar alene af Halsringen og desuden af Snoreskørtet, som Engelhardt i 1871 ikke kunde kende noget til.

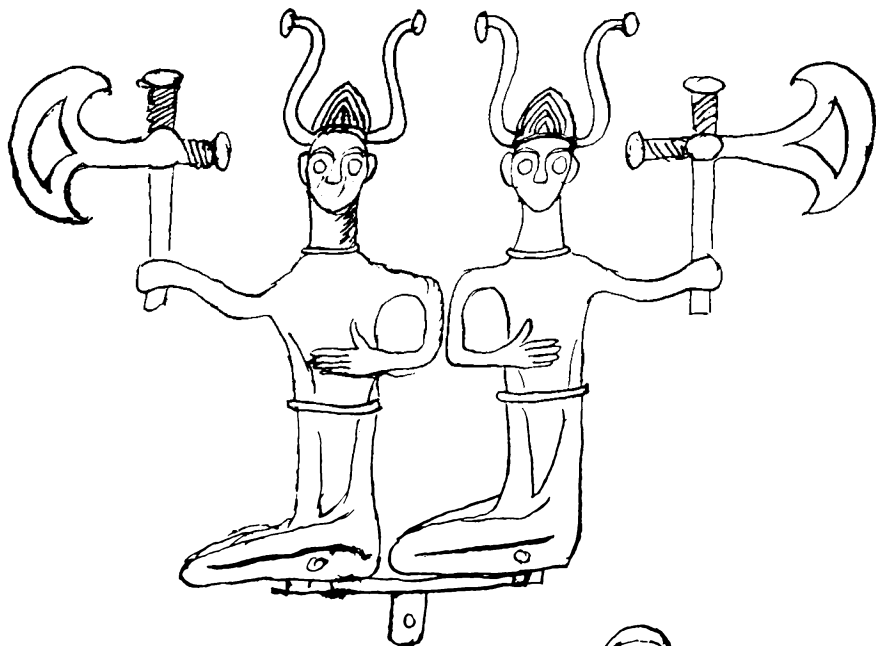

Fig. 5 (A

B)

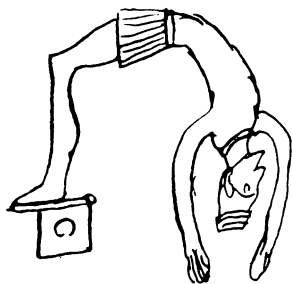

Fig. 6 (C).

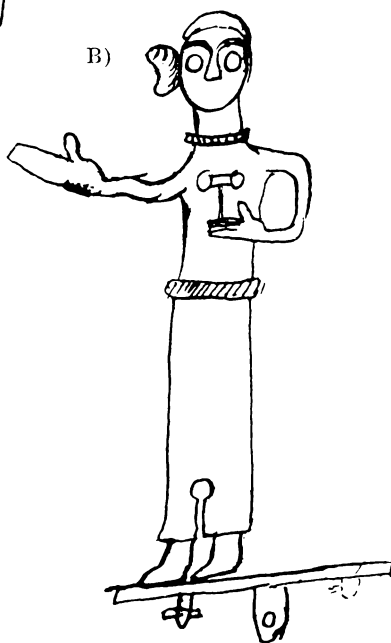

Fig. 7 (F).

Fig. 5-7. Bronzefigurerne fra Grevensvænge. Tegning af Marcus Schnabel 1779. Bogstaverne A. B. C. F. refererer sig til Fig. 3.

Fig. 8. 1/1

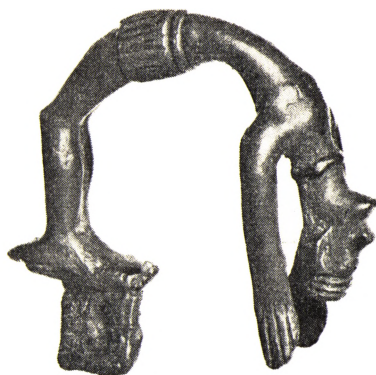

Fig. 9. 1/1

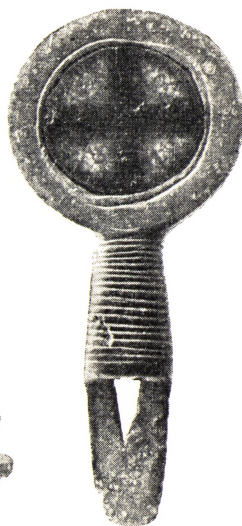

Fig. 10 1/1

Fig. 8-10. Mands- og Kvindefigur fra Grevensvænge, Præstø Amt.
Fig. 10. Soltegn. Ukendt Findested.

identisk med den, der paa Schnabels Tegning sidder til venstre (Fig. 3 A og 5 A).

Fin Magnusen har indført Bronzefiguren i Oldsagkommissionens Accessionsprotokol og ender sin ret lange

Beskrivelse: „Et mærkeligt Stykke“, en Betegnelse, vi ogsaa i vor Tid kan give vor Tilslutning.

Allerede paa det Tidspunkt, da Figuren indgik i Oldsagkommissionens Samling, havde den mistet den højre Arm; og i sit Prokollat bemærker Fin Magnusen parentetisk: „I Hr. Kleinsmedemester Thems Samling har været en aldeles lignende, hvor den her manglende Arm fandtes udstrakt, holdende en stor Hammer⁷; den var købt paa Auktionen efter Kammerherre Suhm.“ Kleinsmedemester Them, som Fin Magnusen kalder ham, er Hofkleinsmedemester *Georg Friederich Timm* (1746—1829), der var Møntsamler i stor Stil, og som havde været Vejleder for C. J. Thomsen, da han i sine unge Dage begyndte at samle Mønter. Han ejede foruden en meget stor Møntsamling en betydelig Samling af Antikviteter, der delvis gik til Grunde, da hans Hus i Krystalgade brændte under Bombardementet i September 1807. Oplysningerne om Timms Bronzefigur har Fin Magnusen, som Magister Victor Hermansen har meddelt mig, faaet fra *C. J. Thomsen*. Thi i Oldsagkommissionens Mødeprotokol for 16. Maj 1823 har Thomsen — sikkert med Timm selv som Kilde — før Fremlæggelsen af de indgaaede Oldsager noteret netop det, som Finn Magnusen skriver: „Fra Etatsraad Abr. Kalls Arvinger var ligeledes foræret til Museet de Oldsager af nordisk Oprindelse som vare forefundne efter den Afdøde. De bestode i — En lille Idol af Bronze med en besynderlig Hovedbedækning der ender sig med 2de Horn — den ene Arm afbrudt — (Førend Bombardementet fandtes i Hofkleinsmed Timms Samling en aldeles lignende, dog med den Forskjel at begge Arme vare hele og at den i den her manglende holdt en Hammer)...“; og om Figurens Skæbne oplyser en Marginalnote skreven

⁷ De Øxer, som Mændene bærer, svarer i Form nøje til de bredbladede Processionsøxer fra Brøndsted Skov og har som disse en Knap bagtil, og foroven paa Forlængelsen af Skafttrøret; den trekantede Figur paa Øxebladet, som begge Tegninger viser, skal antagelig antyde et fordybet Parti paa dette.

med C. J. Thomsens egen Haand i 1. Afdelings Protokolfafskrift: „Det Timmske Exemplar gik tabt ved hans Huses Brand i Bombardementet; det havde den største Lighed med det her omtalte. Om det har været oprindelig anbragt ved Siden af dette, vides ikke. Timms var som meddelt købt paa Aktionen efter Suhm.“ Chr. Blinkenberg har i 1911 udtalt, at Timms Exemplar vel oprindelig maatte have siddet paa Fodstykket ved Siden af Nationalmuseets; thi: „At antage, at der omtrent paa samme tid skulde være fremkommet to ens figurer af en saadan sjældenhed uafhængige af hinanden, er ganske urimeligt^s. Efter at Schnabels og Chr. Brandts Tegninger er kommen for Dagen, kan man med Sikkerhed sige, at denne Antagelse er rigtig, samt at Timms Exemplar har været identisk med Schnabels Figur B (Fig. 3 B og 5 B). Og da denne var købt paa Auktionen efter P. F. Suhm er det, som Blinkenberg ogsaa har set, rimeligvis den Bronzefigur, der i J. J. Webers *Katalog til Suhms Auktion* (1800) er betegnet: *Et støbt Billede af Guden Thor* (S. 88, Nr. 225 b). Det har i hvert Fald været den til venstre siddende Figur, Timm ejede, og som endnu havde venstre Arm med Øxen i Behold, da han i Aaret 1800 erhvervede dem.

Hvorledes de to Bronzefigurer, som Nationalmuseet nu besidder, er kommen i P. J. Monrads og Abraham Kalls Eje, er det ikke lykkedes mig gennem Dokumenter at opklare, ej heller hvorledes P. F. Suhm har erhvervet sin, selv om Materialet, som vi nedenfor skal se, indbyder til visse Slutninger. Men i Suhms Katalog findes en Bemærkning, der tyder paa, at han ikke alene har ejet den hjælmbærende Mandsfigur, som Timm senere købte, men ogsaa de fem andre, altsaa hele Fundet fra Grevensvænge. I Auktionskataloget anføres nemlig (S. 88, Nr. 224): *Fem Afgudsbilleder af Metal* (ø: Bronze), hvilke i For-

^s Tordenvåbnet i danske oldtidsfund, Festskrift til H. F. Feilberg (1911), S. 67 f.

bindelse med Nr. 225 b netop giver det Antal Bronze-figurer, Marcus Schnabel og Chr. Brandt nævner; og i Skiftet efter Suhm siges yderligere, at der den 25. Maj 1799 er blevet udleveret til Registrering hos J. J. Weber: „Sex Stk. Afgudsbilleder af Metal“. At Weber saa opfattede den Figur, der havde Øxen i Behold, som et Billede af Guden Thor maa staa for hans egen Regning⁹; men det er egentlig ligesaa naturligt som at han slog den, hvis Attribut manglede, sammen med de fire andre, af hvilke man i Aaret 1799 selvfølgelig ikke kunde give nogen Datering.

Vi vender nu tilbage til Spørgsmaalet om, hvor Brandt i Løbet af det godt halvandet Aar, der ligger mellem Marcus Schnabels første Meddelelse om Grevensvænge-Fundet, og sin Død i Juni 1780, kan have set Figureerne samlede. Da det tør betragtes som ganske usandsynligt, at Brandt skulde være rejst til Herlufmagle for at studere Bronze-figureerne, ser jeg egentlig kun to Muligheder at vælge imellem, nemlig at han enten har tegnet dem hos Gerhard Schøning eller hos P. F. Suhm. At den sidste har ejet den ene Figur, har vi C. J. Thomsens Ord for; at han ved sin Død besad dem alle sex betragter jeg som næsten uafviseligt fastslaaet; thi det vilde dog være mere end underligt, om ikke de 6 Afgudsbilleder, Skiftet og Kataloget nævner, ikke var netop Grevensvænge-Figureerne. Men har han i saa Fald faaet dem direkte fra Pastor Wellejus, eller har Gerhard Schøning, der ogsaa var en interesseret Oldforsker, benyttet sig af Schnabels Meddelelse og med ham som Mellemand erhvervet Fundet fra Præsten i Herlufmagle? Skønt jeg har gennemgaaet Det kongelige Bibliotheks Brevregistrant, er det ikke lykkedes mig at finde nogen Oplysning herom; Breve fra Wellejus synes ikke at existere. Men Sagen kan jo ogsaa være bleven ordnet enten ved et Besøg af Wellejus hos Schøning,

⁹ Chr. Blinkenberg: Anf. Skr. S. 68 afviser med Rette Tydningen af vor Bronzefigur som Thor.

eller ved at Marcus Schnabel har bragt sin Velynder de sjældne Figurer, da han efter sit Vikariat i Herlufmagle kom tilbage til København. Breve fra Schøning til Schnabel kendes, saa vidt jeg ved, ikke; og i Sommeren 1799 overtog han, som nævnt ovenfor, Kaldet i Frogner, hvor han døde den 5. Juni 1780. Som den mest nærliggende Mulighed mener jeg da at maatte regne med, at det er Schøning, der først har faaet Fundet fra Wellejus, og at det er hos Schøning, Brandt og Suhm har lært Grevensvænge-Figurerne at kende, maaske netop ved det lille Selskab den 1. Marts 1780. Gerhard Schøning var paa dette Tidspunkt Rekonvalescent efter en alvorlig Sygdom, hvortil Luxdorph sigter ved Bemærkningen om, at han var oppe og flink, d. v. s., at han havde det godt. Men den 18. Juli samme Aar afgik han ved Døden, en Maanedstid efter at Christian Brandt var gaaet bort. Lægger man de forskellige Facta sammen, kommer man til det Resultat, som jeg dog kun vil betegne som en Arbejdshypothese, at det er efter Gerhard Schønings Død, hans Ven P. F. Suhm har erhvervet Fundet fra Grevensvænge, og at det er paa Auktionen efter denne, de tre Samlere Abraham Kall, P. J. Monrad og G. F. Timm har købt deres Figurer; de har saa at sige delt Fundet mellem sig. Men hvor de andre tre Bronzefigurer er bleven af, eller hvorfra E. C. Werlauf har faaet Brandts Tegning, har jeg ikke været i Stand til at udrede¹⁰).

Marcus Schnabels Brev af 2. Januar 1779 giver nu al ønskelig Sikkerhed for, at de to Bronzefigurer, der indtager en Hædersplads i Nationalmuseets Bronzealderssamling, stammer fra et dansk Fund, et samlet Fund af en saa sjælden Slags, at det, saa fremt det havde været bevaret i sin Helhed, endog vilde have overgaaet det be-

¹⁰ Helt afvise den Tanke, at de ogsaa er bleven købt af G. F. Timm og hos ham er brændt 1807 formaar jeg ikke; men noget Bevis herfor har jeg ikke været i Stand til at finde; men Thomsen havde ikke Anledning til at spørge om den bagoverbøjede Figur; thi den indgik først til Samlingen 10 Aar efter Timms Død.

kendte Depotfund fra *Faardal*, Viskum Sogn, Sønderlyng Herred, Viborg Amt, i museal Værdi¹¹. Men selv om Grevensvænge-Fundet kun er os fragmentarisk overleveret, hæver Marcus Schnabels og Chr. Brandts Oplysninger om dets oprindelige Sammensætning det videnskabeligt set op i et særligt Plan og giver de to bevarede Stykker en forøget Interesse.

At Timms Figur (Fig. 5, B) og to af de snoreskørt-bærende Kvindefigurer er gaaet tabt, maa meget beklages; men endnu sørgeligere er det, at den *staaende Kvindefigur* (Fig. 3, F. og Fig. 7) ogsaa er borte. Baade religionshistorisk og arkæologisk vilde denne Figur have frembudt den allerstørste Interesse; det er nemlig — saa vidt jeg kan se — den eneste Kvindefigur fra Bronzealderen, der bærer et til Fødderne naaende Dragtstykke. De øvrige danske Kvindefigurer fra Yngre Bronzealder er enten nøgne eller kun iført et kort Snoreskørt¹². Selv om Schnabels og Brandts Tegninger af Figuren giver ret gode Oplysninger om dens Karakter og Holdning, lader de dog Arkæologen i Stikken, naar det gælder Detailler, og jeg fremsætter derfor min Tydning med alt Forbehold.

Kvindefiguren (Fig. 7) har aabenbart været 8—10 cm høj. Om Halsen bærer hun en snoet Ring; Overkroppen er rimeligvis nøgen, ligesom det er Tilfældet paa den bagoverbøjede Figur fra samme Fund (Fig. 1 og 9) og paa *Faardal-Kvinden* (Fig. 14—15). Brysterne er ganske skematisk angivne og har formodentlig været fremstillede som smaa runde Knopper saaledes som det ses paa andre Bronzefigurer¹³. De Linier, der findes paa Brystet, min-

¹¹ Hans Kjær: To Votivfund fra Yngre Bronzaldre, Aarbøger 1927, S. 242 ff.

¹² H. C. Broholm: Anthropomorphic Bronze Age figures in Denmark, Acta Archaeol. XVIII, S. 196 ff. Samme Forf.: Danmarks Bronzealder IV, S. 265 f.

¹³ Paa en Kvindefigur fra Ferreslev paa Fyn (Aarbøger 1932, S. 262, Fig. 8-9) er Brysterne kun antydte som smaa Cirkler. Begge Øren er her afstødte, saa at man ser Lerkærnen i Figurens Indre.

der noget om dem, der ses paa en Figur fra Viksø¹⁴. Det lange, til Anklerne naaende, Klædebon synes at være holdt sammen med en Linning eller et Bælte saaledes som paa Fig. 9 og Fig. 14—15) og at have hvilet paa Hoftekammen lige under Tailen; men iøvrigt er Detailler, som kan have været angivet paa Originalen ikke medtagne af Tegneren; og Tydningen er derfor ikke fuldkommen sikker¹⁵. Fodtøj er ikke antydnet. Ansigtets Udtryk — med de store Øjne, de skarpe Øjenbrynsbuer og den kraftige Hage — svarer efter Tegningen at dømme ganske til de andre Figurer i samme Fund. Det Fremspring, der findes paa højre Side af Hovedet, opfatter Schnabel som et Øre, hvilket ikke er umuligt, men saa maa det venstre være slaaet af; og Øret vilde under alle Omstændigheder være usædvanlig stort. Brandt siger derimod, at det er „Hoveddækket“, der er samlet i en Knude paa højre Side. Hvilken af de to Opfattelser, der er rigtige, kan ikke afgørers.

Den Gestus, Kvinden foretager med venstre Haand, svarer nøjagtigt til Mændenes; om det saa er Tommelfingerens Stilling. Hvorvidt den højre Haand holder Noget, eller om Haanden blot er gjort overdreven stor, tillader hverken Schnabels eller Brandts Tegninger at afgøre med fuld Sikkerhed. At Fingrene ikke er antydnet

¹⁴ H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder IV, S. 268, Fig. 102. Chr. Brandt har ikke tegnet nogen lodret Streg og kun een vandret mellem Brysterne; antagelig er det kun en Revne eller en Fejl i Godset, ikke en Detail, der kan bevise, at det er en brilleformet Bøjlenaal, hun bærer.

¹⁵ Vil man antage, at det er en Heldragt, hun bærer, af samme Art som Kvinderne paa Gundestrup-Kedlen (Nord. Fortidsminder I, P. XIII, 1), da støder det paa visse Vanskeligheder; saaledes er Halslinningen ikke antydnet her; og vil man opfatte Figuren paa Brystet som en brilleformet Bøjlenaal, da er Anbringelsen af den her usandsynlig; thi Heldragten har rimeligvis ogsaa i Bronzealderen — hvis en saadan har været benyttet — været fæstet med 2 paa Skuldrene anbragte Bøjlenaale. Se om Heldragten i Jærnalderen: Margrethe Hald: Olddanske Tekstiler, Nordiske Fortidsminder V, S. 373 f.

paa Tegningerne, kan maaske skyldes, at der har siddet Ir paa Haanden og skjult Detaillerne.

Utvivlsomt har Marcus Schnabel Ret, naar han mener, at der maa have staaet endnu en Kvindefigur paa Pladen; og i Analogi med Mandsfigurerne maa hun have været et Spejlbillede af den aftegnede, altsaa have haft venstre Haand udstrakt, højre presset mod Brystet. Figuren er paa Schnabels Tegning anbragt rigtigt, saa at

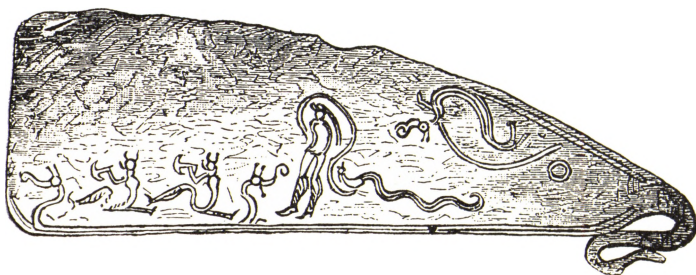

Fig. 11. Ragekniv fra Vestrup, Aalborg Amt.

der er Plads til endnu en Figur. Paa Brandts Tegning staar den forkert, maaske som Følge af, at den var gaaet løs og ved Uagtsomhed flyttet til højre, hvorved der ikke bliver Plads til dens Sidestykke. Tegningerne tyder paa, at de ved Grevensvænge fundne Figurer stilistisk har staaet hinanden ganske nær; og man tager næppe Fejl ved at anse dem for at være udført af samme Kunstner. Om Fundets Tidsstilling kan der forøvrigt ikke herske nogen Tvivl; det maa tilhøre Bronzealderens fjerde Periode. Et vigtigt Holdepunkt for denne Datering yder den som Fig. 11 afbildede *Ragekniv* (B. 2980)¹⁶. Den er

¹⁶ Afbildet „Oldtiden“ VII, S. 204, hvor C. A. Nordman har diskuteret Dateringsproblemet, og Sophus Müller: *Bronzealderens Kunst* (1921), S. 33, Fig. 119. En anden *Ragekniv*, Mus. Nr. 26109, fra Voel Sogn, Gjern Herred viser et Billede af et stærkt stiliseret Skib, hvori der staar 2 Personer med Noget om Hovedet, der ligner en Straalekrans, og med begge Hænder løftede. H. C. Broholm: *Danmarks Bronzealder IV*, Pl. 18, 9.

fanden i *Vestrup*, Vonsild Sogn, Gislum Herred og bærer en Fremstilling af to Mænd, der sidder paa Hug i et Skib. Tilhøjre for det staar en Skikkelse, der ved sit lange Haar er karakteriseret som Kvinde, ved sin Størrelse som en Guddom; og bag hende bugter den hellige Slange sig. Mændene holder store, bredbladede Øxer af den Type, som Schnabels og Brandts Tegninger viser dem fra Grevensvænge udstyrede med, Øxer, der aabenbart er nært beslægtede med de bekendte *Processionsøxer fra Brøndsted Skov* ved Vejle, som tilhører Overgangen mellem 3. og 4. Periode¹⁷. Men ogsaa de Hjælme, der bæres af de siddende Mænd paa Kuiven fra *Vestrup*, tilhører samme hornprydede Type som Grevensvænge-Figurerne, den Hjælmform, som vi nu har repræsenteret ved de to Pragthjælme, der blev fundne 1942 i Brøns Mose i *Viksø Sogn*, Ølstykke Herred, Frederiksborg Amt¹⁸. Heller ikke om Fundets Karakter synes der mig at kunne herske nogen Tvivl, selv om man maa give tabt og indrømme sin Uvidenhed, naar det gælder Tydning af Detailler eller Benævnelser af de fremstillede Hovedpersoner. Udgangspunktet for Bedømmelsen af Fundets Art maa tages i Helleristningerne, hvis kultiske Karakter er fastslaaet af Oscar Almgren; thi paa disse Billedfremstillinger forekommer ofte Mænd, der bærer hornprydede Hjælme af den Type, vi her har for os. Ligeledes møder man hyppigt Mænd med store Øxer staaende i Skibe, samt Billeder af Personer med store Hænder¹⁹; og en enkelt Gang er afbildet en bagoverbøjet Figur, der muligvis skal forestille en Kvinde, der udfører en Kultdans²⁰.

Af de danske Fund fra Yngre Bronzealder indeholdt *Faardal-Fundet* fem Figurer, der sikkert maa have haft

¹⁷ H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder II, Pl. 28, 5.

¹⁸ H. Norling-Christensen: The Viksø Helmets, Acta Arch. XVII (1946) S. 99 ff.

¹⁹ Oscar Almgren: Hällristningar och kultbruk Fig. 4, 13 a, 13 b, 14 a (Øxebærere); Fig. 1 (Figur med store Hænder).

²⁰ Almgren: Anf. Skr. Fig. 17.

kultisk Betydning²¹. Hovedstykket er en paa Hug siddende Kvinde, der er iført et Snoreskørt, og som presser venstre Haand mod Brystet, medens den højre er løftet (Fig. 14—15). Antagelig styrer hun den store Slange i samme Fund (Fig. 16), og som maa tænkes forspændt hendes Køretøj; og at vi her har med en Frugtbarhedsgudinde at gøre, er forlængst forstaaet²². Sammen med Gudinden fandtes et lyreformet Bronzestykke med to Dyreprotomer samt enkelte Dyreprotomer, ligesom Gudinden og Slangefiguren forsynet med Tappe forneden, saa de kunde anbringes paa et Underlag eller et Stel. Antagelig har de fem Stykker udgjort en Gruppe; men iøvrigt kan man ikke sige, hvorledes de har været placeret i Forhold til hinanden.

Som en Del af en Gudegruppe tyder jeg ogsaa den lille nøgne *Kvindefigur* (Fig. 12—13) fra *Fangel Torp*, Fængel Sogn, Odense Amt, der baade ved sin knælende Stilling og den karakteristiske Gestus med Hænderne mod Brysterne, er beslægtet med Faardalfiguren og antagelig fremstiller samme Frugtbarhedsgudinde²³. Hulrummet forneden har været beregnet til Indsættelse af en Trætap. Ligeledes maa det bekendte *Solbillede* (Fig. 10), om hvis sacrale Betydning der ikke kan herske Tvivl, tydes som en Del af en Gruppe²⁴. Det bestaar af en Ravskive, hvori man, naar man holder den op mod Lyset, ser et Kors, og Skiven er indfældet i en Bronzestander, som forneden afsluttes med en flad Tap.

Betragter man paa denne Baggrund Fundet fra

²¹ Hans Kjær: To Votivfund fra Yngre Bronzealder, Aarbøger 1927, S. 242 ff.

²² G. Rosenberg: Et Gudebillede fra Bronzealderen, Danske Studier 1929, S. 1 ff.

²³ Hans Kjær: Nye Fund fra Mark og Mose fra den yngre Bronzealder, Aarbøger 1915, S. 140 f.

²⁴ Sophus Müller: Billed- og Fremstillingskunst i Bronzealderen, Aarbøger 1920, S. 128. H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder II, S. 191, Fig. 71. Stykkets Findested kendes ikke.

Fig. 12 og 13. $\frac{1}{1}$.

Fig. 14. $\frac{1}{1}$.

Fig. 15. $\frac{1}{1}$.

Fig. 16. $\frac{1}{1}$.

Fig. 12-13. Kvindefigur fra Fangel Torp, Odense Amt.
Fig. 14-16. Kvindefigur og Slange fra Faardal, Viborg Amt.

Grevensvænge, bliver det klart, at ogsaa dette oprindelig maa have udgjort en Gruppe, der paa en eller anden Maade har haft Tilknytning til Kulten. Ogsaa her maa man give Afkald paa at forsøge en Rekonstruktion af den oprindelige Opstilling; men med Ragekniven fra Vestrup og Helleristningernes Skibe med øxebærende Mænd i Erindringen føler man sig fristet til at forestille sig vore Figurer som Dele af et Kultskib, der kan have været udført af Træ og derfor helt er gaaet til Grunde²⁵. Men det maa under alle Omstændigheder siges at være en Mistydning af Fundets Karakter, naar C. Engelhardt og Hans Kjær²⁶ anser den bagoverbøjede Figur for at være en Hank til et Bronzekar; og det forbavser mig at se denne Mistydning accepteret af P. J. Riis²⁷.

Et med de danske Fund beslægtet Stykke er den berømte Kultvogn fra *Strettweg*, hvor flere Mands- og Kvindefigurer er fastgjort paa et med Hjul forsynet Bronzestel og grupperet om en Kvindeskikkelse, der ved sin Højde, ca. det dobbelte af hendes Ledsageres, tydeligt er karakteriseret som en Guddom²⁸. Walter Schmid (Anf. Skr. S. 30 f.) anser *Strettweggudinden* for en Frugtbarhedsgudinde beslægtet med den Gudinde, „die als die grosze Göttermutter, Astarte, Artemis, Kybele und Isis in die vorgeschlichtlichen und antiken Kulte Eingang gefunden haben“, og dette er muligvis rigtigt. At vi i *Grevensvænge-Fundet* har en Fremstilling af *Tvillinggudinder* og *Tvillingguder*, forekommer mig indlysende; men at bestemme deres Funktioner indenfor Bronzealderens Gudekreds, skal jeg iøvrigt ikke forsøge; dertil er vort Kendskab til Bronzealderens Religion endnu for fragmenta-

²⁵ Om Baadofre se iøvrigt om Fundet fra Holderness (Aarbøger 1881, S. 383 ff.) og Almgren: Anf. Skr. S. 65 f.

²⁶ Aarbøger 1871, S. 452 og Aarbøger 1927, S. 269.

²⁷ Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1950, S. 42.

²⁸ Walter Schmid: *Der Kultwagen von Strettweg* (1934), Pl. VII-IX.

risk²⁹. Kun en Ting tror jeg at turde hævde, at Hjælmene fra Viksø maa have været anvendt ved Kulten af det Gudepar, som de gamle Tegninger nu har vist os har været dyrket af Bronzealderens Folk³⁰.

Naar Bronzehjælmene fra Viksø ligesom Grevensvænge-Fundet er blevet nedlagt i Jordens Skød, hænger det utvivlsomt sammen med, at Kultgenstande ikke turde profaneres ved Brug i det daglige Liv, ikke en Gang om de forud havde vandret i Smeltediglen. Det er denne Pietet overfor det hellige, der efter min Opfattelse har bevirket, at Lurerne ikke blev omsmeltede men nedlagt i Mosen paa de Steder, hvor de havde gjort Tjeneste ved Ofringer og andre sacrale Handlinger³¹; thi det maa vel efter de sidste Undersøgelser af disse Instrumenter betragtes som fastslaet, at Lurerne ikke er Krigsbasuner men Kultinstrumenter.

Jeg vil slutte min Redegørelse for dette, kun delvis bevarede Fund fra Grevensvænge med at aftrykke Beretningen om et *tabt Lurpar*, som jeg ikke kendte, da jeg forfattede Beskrivelsen af de danske Lurfund i det ovenfor citerede Værk om Lurerne, et Fund, som Mag. art. Aage Rohmann er bleven opmærksom paa og godhedsfuldt har underrettet mig om, hvorfor jeg beder ham modtage min bedste Tak.

I Iversens Fyenske Avertissements Tidende No. 142, Fredagen den 25. November 1803 meddeles: Ved Aarslev (*Aarslev Sogn, Vinding Herred, Svendborg Amt*) er, ved at pløye en Eng, fundet 2 Jægerhorn af Metall, hvoraf det ene endnu var saa heelt, at naar man holder det afbrækkede Mundstykke til, og blæser deri, giver det en stærk Tone. Det er ellers af en ganske ukiendt besynderlig

²⁹ H. Norling-Christensen: Bronzealderhjælmene fra Viksø, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1943, S. 16 f.

³⁰ Antagelig er det de samme Skikkelser, der vises paa Ragekniven fra Vestrup.

³¹ H. C. Broholm, Will. P. Larsen, Godtfred Skjerne: The Lures of the Bronze Age S. 69.

kroget Skabning, holder i Længden $2\frac{3}{4}$ Al. og i Tykkelsen ved Underenden $7\frac{1}{2}$ Tomme i Omfang; er behængt med adskillige Messing-Zirater fra Oven og Neden — Skade at dette sieldne Stykke af Oldtiden ikke fremviser noget Aarstal eller andet Mærke, hvoraf dets Ælde kunde sluttes, der udentvivel maae være meget gammelt, da Ingen kan mindes at have seet Tegning af lignende Figur²².

Og i samme Blad No. 145, Fredagen den 2den December 1803 fortsættes: „Med Stumperne af det sønderbrudte Jægerhorn som forleden fandtes, har man ved Forsøg frembragt at det stemmer fuldkommen med det dybe C paa Positivet, og altsaa med vore brugelige Blæse-Instrumenter“.

At det her drejer sig om et Fund af et velbevaret Lurpar, turde være sikkert, antagelig af den Type, hvorpaa Mundrøret er skilt fra Lydrøret, siden de to Dele saa let kunde holdes sammen; men hvilken Skæbne dette Fund har fristet, har det ikke været mig muligt at fastslaa. Antagelig er Lurerne bleven solgt til en Gørtler og vandret i Smeltingen førend nogen af Datidens Antikvarer kunde faa Nys om Fundet og redde det til Kunstkammeret. I hvert Fald er der ikke bevaret det ringeste af „dette sieldne Stykke af Oldtiden“, der utvivlsomt vilde have været en Pryd for Nationalmuseets Lursamling.

²² Meddelelsen gentages ordret i „Dagen“, 29.-11. 1803.

FRA NÆSTVED LATINSKOLE I 1630'ERNE

Av *Hans H. Fussing.*

DE mange latinskoler, der efter reformationen oprettedes i alle landets købstæder, havde for en stor del deres indtægter derved, at skolerne forsynede de nærmest ved den pågældende købstad liggende landsogne med løbedegne, det vil sige latinskoledisciple, der „løb“ ud på landet og forrettede degnetjeneste mod, at deres skole fik indkomsterne av degneembederne¹). Grunden hertil var, at degneembedernes indtægter var så små, at de dårligt kunne føde en mand, og det var vel heller ikke altid let, især ikke i begyndelsen av perioden, at skaffe blot nogenlunde kvalificerede folk til at gøre degnetjeneste. Ordningen var nu hverken tilfredsstillende for sognefolkene, da løbedegnene ikke altid kunne komme, især ikke når vejr og føre på de elendige veje var dårligt, eller for disciplene, der fik et måske ganske fornøjeligt, men for studierne næppe heldigt avbræk i deres egentlige arbejde. Nogen fordel var der vel for latinskoleeleverne deri, at de fik en øvelse i den virksomhed, som for manges vedkommende blev deres endelige, når de efter endt skolegang ikke formåede at fuldføre et universitetsstudium til præst, men måtte nøjes med at blive sædedegne. Selv om skolerne ad denne vej fik en indtægt, i al fald på papiret, var det ikke altid nemt for dem at inddrive de dem tilkommende

indtægter av degnekaldene. Efterhånden gik man da også over til i stort omfang at ansætte sædedegne, d. v. s. fastboende degne, der så til gengæld skulle avgive en del av deres løn til den skole, der tidligere havde sørget for løbedegne til de pågældende degnekald²⁾).

Næstved skole fik i 1630'erne besvær med tre av de degneembeder, som den forsynede med løbedegne. *Skelby*, der ligger et par mil nordvest for Næstved, fik sin løbedegn fra Næstved skole, men da *Eiler Urne* til Gunderslevholm i 1630 ved skøde av 16. oktober fik jus patronatus til Skelby kirke³⁾), indsatte han en sædedegn, og så klagede rektoren over skolens indtægtstab i et brev⁴⁾ til kongens kansler *Christen Friis* til Kragerup, og det lyder som følger:

„Naade, lycke och salighed till siell och lifff aff gud fader ved Jesum Christum, vor herre. Amen.

Effttersom, strenge och welbyrdige her canceler, att erlig och welb. mand *Eyler Urne* thil Gundersløffholm haffuer dom. 4. post epiph.⁵⁾) for prædicken udvist en scholens person aff Skiellby kirke, som nu nogle aar haffr effter kong. may ordinantz væritt degn udi samme Skielby sogn, och en anden self personlig indsatt udi stæden, Næstved schole thill stor affbrek, da haffue vi e. st. magnificentz, som er denne vores scholes, saa vell som alle andris, summus patronus, paa det ydmygeligste att anmode, vilde ansee voris fattige schole och gunsteligen forhielpe os, att samme sogn, som tilforn formedelst e. v. st.^{5a)} gode forfremmelse er kommen till scholen, icke skall os nu igien fratagis, men maa endnu her effter bliffue effter kong. may. ordinantz, hvor udi jus vocandi diaconos thill de sogner, som ligger paa 2 mile nær kiøbstæderne, er hengiffuett thil scholerne.

Saadan e. v. st. store wellgierning vill gud belønne, och vi med voris daglige bønner till hannom ville ihukomme.

Her paa er vi e. v. st. nogenn god resolution och gunstig svar formodendis, førend dend welb. gode

mands Eyler Urnes forsætt imod ordinantzen och kongelige privilegier udi lengden bliffuer confirmerit.

Nestvediæ dend 25. febr. Anno 1631.

E. v. strengheds

underdanige thienere

Hans Jørgensen Hammer.

Sch. rect.“

Det fremgår av brevet, at Skelby degnekald ikke altid har ligget til Næstved skole. I 1619 indberettedes det til kongen, at Skelby atter havde fået en sædedegn efter den avdøde, skønt kaldet efter ordinansen skulle betjenes av en løbedegn fra Næstved, og *Palle Rosenkrantz* fik d. 8. december 1619 ordre til at undersøge sagen og sørge for, at ordinansen blev overholdt, og det er formentlig ved den lejlighed, at Skelby degnekald er kommet til Næstved skole⁶).

Da det ovenstående brev er fra d. 25. februar, må rektoren vistnok tidligere have klaget, for allerede dagen før — d. 24. februar — udgik der kongebrev i sagen⁷). Det hed heri, at rektoren i Næstved havde klaget over, at Eiler Urne havde indsat en sædedegn i Skelby og avskaffet en skoleperson, som skolen havde forordnet til degn, fordi han havde fået Skelby kirke, men selv om han havde fået jus patronatus hertil, måtte han ikke tilegne sig mere ret, end kongen før havde haft, og kongen ville ikke ved mageskifter handle mod ordinansen. *Palle Rosenkrantz* fik ordre til at tage dom i sagen, hvis Eiler Urne ikke ville lade skolepersonen være degn.

Det kom nu ikke til retssag, men sagen forligtes, idet Eiler Urne tilbød at yde en god pension til Næstved skole, mod at der forordnedes en sædedegn. *Palle Rosenkrantz* og Sjællands biskop dr. *Hans Resen* fik ordre til at påse, at denne pension ydedes, og at der ikke skete skolen nogen uret. Herved er det formentlig blevet, og Næstved skoles forbindelse med Skelby sogn blev fremtidig rent økonomisk⁸).

Skelby var da annex til *Bavelse*, og i dette degnekald havde Næstved skole også, uvist hvornår, fået anbragt en discipel som løbedegn, men her havde skolen åbenbart været uheldig i sit valg av degn, for i 1633 sendte sognepræsten til Bavelse, *M. David Samuelson Schrøder*, som havde været præst her i al fald fra 1630, følgende brev til *Claus Daa* til Borreby, der var værge for Bavelse hovedgårds mindreårige ejer *Corfitz Ulfeldt*⁹⁾. Når mester Daniel i sit brev udtalte sig om skoleforholdene i Næstved, havde det en vis vægt, for han havde tidligere været hører ved latinskolen i Slagelse, så han måtte være i besiddelse av en vis sagkundskab. Brevet lyder¹⁰⁾ :

„Guds naade och fred med thimelig och evig vellsignellse onsker jeg e. v. och st. allthid ved vor herre Jesum Christum.

Gunstige och w. Claus Daa, mechtige patron och befordrer. Nest den plichtskyldige och ydmyge thacksigellse for mangfoldige vellgierninger, hvilcke den gode gud eders w. rigeligen belønne vill, och jeg stedze med thilbørlig thacknemmelighed och underdanighed bekiende. Giffuer jeg e. strengthed underdanigst thilkiende, att eftersom stor usckickelighed och uordentlighed med sangen udi Bavelse kircke nogle gange, ja thitt och offte haffr sig thilldragett, enten formedellst skolemesterens udi Nestved hans effterladenhed och uachttsomhed eller ochsaa disciplenes forsømmellse och udaff den laxerete disciplin fremkommende daarlige dristighed och skødisløshed saa udkreffver mitt embede, at jeg sligtt for øffrigheden (naar ingen paamindellse kand hiellpe eller fructte nogett), skall andrage, att der thill udi thide middell och rad kannd søgis, att dett rette orden och skickelighed udi herrens menighed, saa illde och ... (lakune) ... — ligen ey skall forstyrris och offuertrædis.

Maa jeg derfaar for e. s., hvilcken dett bør att haffue indseende, hvorledes kirckethienesten leses och forrettis, høyligen beklage, att jeg nogle gange baade mitt egitt

och degnens embede haffuer forretted. Thi foruden dett, att degnen hollder sig selfff thitt borte, da senndis underthidenn nogle smaa pupiller ud thill oss, som intet kand svare præsten, megitt mindre siunge, som det skede dnica esto mihi¹¹), da var udsentt en, som intet kunde komme frem med sangen, men forsaa sig mange gange derudi, och der med kom stor latter och forargellse afsted i menigheden, endochsaa udi mange e. och v. gaatt folkis nærværellse, som dett saare forthrød och mishagedes.

Hvorfaare jeg baade paa min egen, saa vell som menige sognefolkketz vegne er gandske underdanig begierrenndis, att e. s. ville gunsteligen søge de beste middell och raad, som eders forsietighed selffuer veed, der thill best att kunde thiene, paa dette att saadan uskikkelighed, som med stor forargellse er conjungerit, kunde thide affschaffis och den rette orden och skickelighed kunde ved mactt holddis i herrens menighed och allthing derudi kunde skee gudz naffn thill ære och menigheden thill opbyggellse, hvilket gud selff e. s. vill belønne, och jeg med mine thilhørere udi voris bønner thill herren for eders v. ey vill forglemme. Den samme gode och trofaste gud jeg hermed e. s. med alltt kiertt haffuende thill siælls och liffs vellfærdt aff hiertedt stedze vill haffue commentarit.

Skreffuit udi Bavellse præstegaard den 14. Martii Ao. 1633.

E. S. V. T.

Daniell Samuellsen e.haanndt.“.

Selv om brevets underdanige og salvelsesfulde tone må skrives på tidens regning, var det klart, at en så alvorlig klage kunne Claus Daa ikke sidde overhørig, og nogle av de „godt folk“, hvilket her må betyde adelspersoner, der havde overværet den pinlige og forargelige latter i kirken over den lille degn, har også nok fortalt ham om det uheldige optrin. Hvor forkasteligt det end var, at Næstved skole ikke sørgede for at sende en discipel, der

virkelig kunne klare degnetjenesten, så vender forargelsen sig nu også mod den menighed, der ikke kunne bare sig for latter og holde en sømmelig tone, og man får så ondt av den lille skoledreng, hvis spæde stemme unægtelig ikke formåede at tage troen fra ret mange degne.

Da Claus Daa d. 27. marts skrev til kongen om sagen, vedlagde han M. Daniels brev, men i sit eget henviste han ikke hertil, for han havde andre og mere reelle argumenter end den subjektive påstand om, at degnetjenesten ikke blev forrettet tilfredsstillende. Da breve fra adelsmænd i denne tid er væsentlig hyppigere end breve fra præster og rektorer, i hvert tilfælde er de oftere bevaret, er der ingen grund til at gengive Claus Daas brev in extenso, således som de to foregående breve er det, men det skal blot refereres¹²⁾. Han oplyste i henvendelsen, der er stilet direkte til kongen, ikke til kansleren, at der av „alders tid“ har været en residerende degn til Bavelse og Skelby sogne, og at ejerne av Bavelsegaard til hans underholdning har lagt jord og sædeland. Da den sidste sædedegn for nogle år siden døde, blev der *igen* ansat løbedegn fra Næstved til de to sognes betjening. For ganske nylig, hvilket, som det fremgår av det foregående, vil sige ca. 1630, er de to sogne blevet skilt ad, for så vidt degnetjenesten angik, sådan at Bavelse betjentes av en løbedegn fra Næstved, „som schall findes gandsche udychtig“, medens Skelby degnekald betjentes av degnen i Gunderslev, hvorved Bavelse degnerente forringedes. Han beder derfor kongen bevilge, at de to degnekald forenes og bliver betjent av en sædedegn, „besønderlig epterdi der ehr giffuen aff dem till Baffuelse jord och brug i marken till en residerendis deigen“.

Medens det er vanskeligt at forstå, hvordan degnerenten i Bavelse kunne forringes derved, at Skelby var blevet annekteret til Gunderslev, var det klart, at når der var økonomisk grundlag for en sædedegn i Bavelse, skulle sognet have sin egen, fastboende degn, og da den jord, der var tillagt degnen, var givet av Bavelsegaard, måtte

gårdens nuværende ejer, for hvem Claus Daa optrådte, have ret til at kræve gavens forudsætninger respekteret. I kancelliet lagde man imidlertid, ligesom ved behandlingen av sagen vedrørende Skelby, vægt på en anden ting, nemlig at kongen ved at avstå jus patronatus ikke havde givet den nye kirkeejer nogen ret til at adskille annekterede sogne. *Frederik Reedtz* til Tygestrup og biskop *Hans Resen* fik ordre¹³⁾ til at undersøge sagen og indberette, hvordan adskillelsen var foregået, da kongen ikke ønskede at separere annekterede sogne, hverken med hensyn til præst eller degn. Nogen avgørelse kendes ikke, men efter det foreliggende at dømme, har Næstved skole igen mistet den degnerente av Bavelse, som den en kort tid havde haft.

Ved et mageskifte i det samme år avstod kongen jus patronatus til *Toksværd* kirke til fru *Sidsel Parsberg*, der var enke efter hr. *Jens Sparre* til Sparresholm¹⁴⁾. Hun indsatte en sædedegn, sådan som der tidligere havde været, men var åbenbart klar over, at hun havde handlet noget egenmægtigt, for hun bad om, at degnen måtte blive i sit embede, mod at der blev ydet noget årligt til Næstved skole, der hidtil havde betjent kaldet ved en løbedegn, og kongen bad igen *Frederik Reedtz* og dr. *Hans Resen* undersøge forholdene og akkordere med fru *Sidsel Parsberg* om den årlige ydelse, der skulle være rimelig og forsvarlig¹⁵⁾. På grundlag av deres indberetning avgjorde kongen i 1637 sagen og meddelte fru *Sidsel*, at degnen kunne blive ved kaldet mod, at han årligt gav Næstved skole det halve av sin visse indtægt, medens han kunne beholde det uvisse, hvilket vil sige det frivillige degneoffer, men helt sikker på avgørelsens rigtighed kan kancelliet nu ikke have været, for det siges udtrykkelig, at hvis fru *Sidsel* ikke var tilfreds, stod det hende frit for at indstævne sagen til næste herredag! Ved denne ordning bevarede Næstved skole dog nogen del av degnerenten, og det var nok heldigt for skolegangens effektivitet, at disciplene fik tre sogne mindre at betjene.

Når sognepræsten i Bavelse og Skelby klagede over den „laxerete disciplin“ i Næstved skole, har det næppe været helt uberettiget. I al fald opførte skoledrengene i Næstved sig noget voldsomt i 1635, for den 30. april stod vægterne *Mourids Madsen* og *Peder Poulsen* frem på rådstuen og klagede over, at de den foregående nat var blevet overfaldet av en del skolebørn på klostret¹⁶). Det drejede sig om syv—otte stykker, der var bevæbnede med stænger, kårder og sten, og som gik løs på dem ved borgmester *Hans Sørensens* dør, da de skulle hen og ringe ad vagten, og som forfulgte dem ned ad hr. Gregers' stræde med hug og slag, så de ikke kunne gå i fred på gaden under deres vagt, som de skulle. Selv efter at vægterne var blevet jaget ind, hvor de bedst kunne skjule sig, havde angriberne ikke kunnet lade dem være i fred, men havde villet slå huse og døre ned over dem, så de ikke kunne komme til at ringe ad vagten.

Ganske vist kunne latinskoledisciplene være karle, som havde ben i panden og skæg på hagen, men i betragtning av, at vægterne var bevæbnede og skulle værne byens brave borgere mod overfald, har de ved denne lejlighed gjort en ynkelig figur, og helt jammerligt bliver det, da de klager til retten over forfølgelsen fra skolebørnenes side. Latinskoledrengene, for andre skolebørn kan der i denne sammenhæng ikke godt være tale om, har nu givet den øvrige ungdom i Næstved et dårligt eksempel, for allerede en uge efter gik det igen ud over vægterne. Denne sag drejer sig ganske vist ikke om latinskoledrengene, men den er alligevel ganske oplysende om forholdene i byen og forklarer vistnok i et enkelt vidnes udtalelse, hvordan det kunne lykkes peblingene at jage vægterne i et musehul, så den skal også refereres her.

De to vægtere mødte igen i rådstueretten den 8. maj og klagede over, at de avvigte nat mellem klokken ti og elleve meget utilbørligt var blevet overfaldet på deres vagt, efter at de havde ringet vagtklokken, av en ganske hob skomagervende, en 10—11 personer, hvorav tre, som de

strax havde pågrebet, var til stede her i retten. Skomagersvendene overfaldt dem „mordisk“ med knive og skar og ranede Mourids Madsens „gevær“, så vægterne måtte undløbe og kom hen til borgmester Hans Sørensens dør, hvor de råbte om redning, så „den dannemand kom ud i sin bare skjorte“ med sin karl og undsatte dem. Peder Poulsen klagede især, foruden over de tre anholdte, over skomagersvenden *Anders*, og hvis borgmesteren ikke var kommet på grund av deres skrig og råb, ville der være blevet handlet ilde med dem, for Peder Vægter var kommet ud uden sit „gevær“. Det er synd at sige, at vægterne gav sig ud for helte, og det ser noget mærkeligt ud, at den ene vægter var gået på vagt uden våben. Deres fremstilling blev delvis bekræftet av selve borgmesteren, der vidnede, at da klammeriet skete, lå han i sin seng og hørte vægternes råb om hjælp og redning, og før han kom ud, hørte han, at en råbte: „Slå ihjel, slå ihjel.“ Da han kom ud av sit hus, stod Mourids Madsen op til hans bislag, og skomagersvenden *Jens Pedersen Hobro* havde begge sine arme over Mourids Madsens og holdt ham fast, samtidig med at han havde en dragen kårde i sin højre hånd.

Den anholdte *Jens Hobro* forklarede mere smukt end sandsynligt, at han havde taget vægterens kårde, fordi en anden havde slået ham den av hænde med en jærntyv, og hvis han ikke havde taget den, var den blevet brudt i stykker. Denne omsorg for vægterens våben svarer ikke så godt til, at skomageren samtidig stod og holdt på Mourids. En anden av de anholdte skomagersvende *Niels Jensen*, fremstillede sig som endnu mere uskyldig. Han havde sammen med et par kolleger, *Hans Dam* og *Hans*, der tjente Svend Skomager, været inde hos Laurids Gregersen og drukket en kande øl sammen med en mand ved navn *Iver*, og der var det gået noget livligt til, for Hans Dam sårede *Iver* med en kniv fra „axelen och nehr att armen“. Da *Niels* ville hjem, hørte han vægteren råbe, og Mourids bad for guds skyld for sit liv. Nogle av dem, der var omkring vægterne, løb til Laurids' dør „och den

aff løeb“, og så kom Hans Dam ud, men derudover vidste han kun, at borgmesteren kom de truede vægtere til hjælp, og ellers ville de være blevet dræbt.

Hermed syntes rådstueretten mærkeligt nok, at sagen var tilstrækkeligt oplyst, bortset fra at den lod fire mænd syne vægternes klæder og våben¹⁷). Mourids Madsens sorte kjole havde fået fire skrammer og hans hue een, medens Peder Poulsen var sluppet med en skramme i huen. I den ene vægters „tyv“ d. v. s. stødvåben, var fire, i den andens to skrammer, men da Peder Poulsen havde vidnet, at han ingen våben havde med sig, kan skrammerne jo ikke være kommet ved denne lejlighed. Ikke desto mindre vidnede vægterne, at disse skrammer og et stød, som Mourids havde ved siden av næsen, var givet dem av de tre anholdte Jens Hobro, Peder Hansen og Hans Dam og deres medfølgere, hvis navne de ikke kendte, og som retten ikke kunne få oplyst, da de arresterede ganske vist blev spurgt derom, men „daa ville di ingen naffn giffe“.

I betragtning av, at det hele drejede sig om en næsestyver til Mourids og nogle flænger i vægternes tøj, synes hele sagen urimeligt oppustet, og forklaringen på, at de to vogtere av byens orden gav en så dramatisk fremstilling og havde råbt så forfærdeligt op om natten, er nok den, som står til sidst i rådstueprotokollen, hvor det hedder, at her var en skomagersvend ved navn *Søren Jensen*, aer sagde, at da klammeriet skete, var vægterne så drukne, at de ikke vidste, hvad de gjorde eller kunne se.

Desværre talte Søren Jensen ikke under vidneansvar, så ham kunne der ikke tages hensyn til i dommen, men retsskriveren har nok medtaget hans bemærkning, fordi han fandt den rigtig. Tre dage senere mødte kammeren *Rasmus Christensen Skomager* på byens og byfogeden *Peder Pedersen* på kongens vegne og krævede dom over de tre skomagersvende, der var grebet på fersk gerning og som fremstilledes i retten, og den 14. maj faldt dommen. Retten fandt dem overbevist om deres „utilbørlige anstil-

ling“ mod vægterne om natten, hvorfor anklagerne havde krævet bøde. Da de ved deres mestres kaution havde tilfredsstillet både vægterne, kæmneren og byfogeden, og da mestrene havde lovet, at de skulle være til stede i Næstved, indtil bøderne var betalt, var denne side av sagen i orden. Bødernes størrelse nævnes ikke, men de var som sædvanlig i den slags sager av „yderste formue“. De tre svende lovede borgmester og råd ikke at foretage sig noget utilbørligt enten nat eller dag, og hvis de alligevel gjorde det, skulle de uden videre dom sendes til Bremerholm til jærn og fængsel¹⁸).

Selv om bøden kunne være ubehagelig nok for en fattig skomagersvend, slap de iøvrigt med en betinget dom, vel fordi rådstueretten har været klar over, at byens vægtere ikke var særlig heldige personer, der nok kunne udfordre til grovkornede drengestreger. Når skomagerne blev dømt, medens der ingen dom faldt ved rådstueretten over latinskoledrengene, er grunden nok den, at disse hørte under gejstlig jurisdiktion, og rektoren har selv taget sig av deres avstraffelse.

*

Varetog rektor skolens økonomiske tarv og holdt han justits blandt disciplene, måtte han naturligvis også tage sig av deres åndelig ve og vel, og det fik den nye rektor *M. Mikkel Nielsen Mule* lejlighed til i 1638¹⁹). Han mødte da i rådstueretten og anklagede for gudsbespottelse en der fremstillet person, der „lader sig kalde“ *Rasmus Pedersen*, og som sagde, at han var født i Korsør. Efter rektorens fremstilling havde han her i byen og andetsteds til megen guds fortørnelse prædikeret blandt ungdommen, ikke alene adskillige steder på gaden, men også i kirken for nogle kvindfolk med unyttige ord, som dog ikke blev refereret. Rådstueretten avsagde sin kendelse samme dag — den 2. august —, at da han „med slig ubludelig snak, guds ords forharmelse og bespottelse“ havde søgt at føre ungdommen til forargelse, skulle han strax forlade byen, men hvis han kom igen og drev gudsbespottelse, skulle

han straffes efter forordningen som gudsbespotter. Råd-
stueretten har således ikke fulgt rektorens krav om straf
for denne åndelige pestspreder, og formentlig har det blot
drejet sig om en stakkels sindssyg sværmer.

*

I Historisk Aarbog for Præstø Amt 1920 har *Svend
Arnholtz* meddelt en række oplysninger om Næstved latin-
skole og dens lærerpersonale, der væsentligt forøger den
lærerliste, der i 1871 blev publiceret av den av skolernes
personalhistorie så fortjente overlærer *F. E. Hundrup*. Her-
til kan gives nogle små supplementer, der dog overvejende
blot forlænger de pågældendes i forvejen kendte funk-
tionstid.

I 1637 bødede Birgitte Frederiksdatter den 27. marts
for lejemål med skolemester *M. Hans Jørgensen*. Skønt
det var en forseelse, der ellers medførte, at gejstlige som
en latinskoles rektor mistede kjole og krave, er han, som
det fremgår av det ovenstående, forblevet i sit embede²¹).

Hørerne *Niels* og *Laurids* og rektor *M. Mikkel Mule*
havde i 1641 ulovlige ildsteder²²).

Oluf Olufsen var hører her den 9. oktober 1659²³).

Oluf Henriksen var hører allerede den 13. septem-
ber 1663²⁴).

Oluf Lauridsen var hører den 12. juli 1663²⁵).

Peder Christensen var hører allerede den 26. novem-
ber 1665²⁶).

Desuden kan der gives et par småoplysninger om dis-
ciplene. Bodil Christensdatter bødede den 27. marts 1637
5 sletdaler for lejemål med en skolens person ved navn
Gabriel, der var død²⁷). Da det var uhyre almindeligt, at
besovede piger udlagde avdøde personer som barnefædre,
kan man dog ikke stole altfor sikkert på denne angivelse,
men når hun har kunnet gøre det, viser det blot, at Gabriel
ikke har været noget rent barn. På den anden side gik
der også meget små børn i skolen, for den 16. januar blev
der begravet en otteårig dreng *Hans*, der gik i latinskolen.
Han var søn av Jacob Nymand²⁸).

Noter:

- 1) H. F. Rørdam: Danske Kirkelove. I. s. 101, 258, 312, 347, 467 og 476.
- 2) ibd. III s. 58.
- 3) L. Laursen: Kronens Skøder. I. n. d.
- 4) Danske Kancelli. Indk. br. 1631 25/2.
- 5) 30 jan. 5a) eders velbyrdige strengheds.
- 6) Kanc. Brevb. n. d.
- 7) ibd. n. d. — Det er muligt, at dateringen på præstens brev er forkert, så der kun har foreligget denne ene klage.
- 8) ibd. 24/3 1631.
- 9) Han var søn av Jacob Corfitzen Ulfeldt og Lisbet Daa Clausdatter. Da hans forældre blev gift d. 23. juni 1623, kan han på dette tidspunkt højst have været 9 år gammel, og han havde da også efter sin faders død fået sin morfader Claus Daa til værgе i 1630.
- 10) Danske Kancelli. Indk. br. Det ligger som indlæg i det nedenævnte brev fra Claus Daa.
- 11) 3. marts.
- 12) Danske Kancelli. Indk. br. 27/3 1633.
- 13) Kanc. Brevb. 11/4 1633.
- 14) Kronens Skøder. I. 24/10 1633.
- 15) Kanc. Brevb. 15/7 1635, 19/8 1635 og 28/5 1637.
- 16) Næstved rådstuebog 30/4 1635.
- 17) Da bytingbogen mangler for dette år, kan det ikke ses, om der ved denne domstol er blevet optaget vidnesbyrd, men det må anses for usandsynligt.
- 18) ibd. 1635 8/5, 11/5 og 14/5. — De to slagsmål er kort omtalt i Otto Smith: Næstved. 1935. s. 84.
- 19) ibd. 1638 2/8.
- 20) F. E. Hundrup: Lærerstanden ved de nedlagte Latinskoler i Korsør, Nestved, Nykjøbing i Odsherred, Præstø, Skjelskør, Storehedinge og Stege. Roskilde. 1871.
- 21) Næstved byfogedregnskab n. d.
- 22) Næstved rådstuebog 1641 5/8. Ibd. 2/12 stævnedes Sidsel s. Thomas Skolemesters for gæld, men han behøver ikke at have været knyttet til latinskolen.
- 23) Næstved St. Peders kirkebog n. d. anført som fadder.
- 24) ibd. do.
- 25) ibd. do.
- 26) ibd. do.
- 27) Næstved byfogedregnskab n. d.
- 28) Næstved St. Peders kirkebog n. d.

SVENSKERNES UDSKRIVNINGER I SYDSJÆLLAND 1658

Av *Hans H. Fussing.*

LIGE så talrige som sagnene er om svenskernes udplyndringer og gøngernes bedrifter i Sydsjælland¹⁾, lige så vanskeligt er det at få reelle, talmæssige oplysninger om, hvor hårdt den svenske besættelse tyngede landet. Plyndringerne lader sig næppe nogensinde opgøre, og de har i deres tøjlesløshed og tilfældighed nok været det mest pinagtige ved krigen, men der er endnu bevaret nogle oplysninger om, hvad den svenske krigsmagt udskrev i denne egn av landet, og det var ikke lidt. Desværre er oplysningerne kun fra et enkelt år og har en ret tilfældig karakter, men man kan vist antage, at det her meddelte er typisk, og det svarer da også så nogenlunde til, hvad man kender til forholdene i andre dele av landet. Oplysningerne stammer fra en samling dokumenter i rigsarkivet i Stockholm, hvor den brogede bunke hedder „Militaria XVI. 4. b. Handlingar rörande armeernas underhåll på Jutland och öarne under danska kriget“, men denne betegnelse er av langt yngre dato end akterne og skyldes rigsarkivet. Dokumentpakkens oplysninger om Jylland²⁾ og Fyn³⁾ er tidligere publiceret, og inden der her gøres rede for de særlige sydsjællandske

forhold, vil det dog være naturligt at meddele, hvad akterne fortæller om Sjælland i almindelighed.

En liste over brandskat og kontribution av de sjællandske købstæder er kun en „*taxt*“, d. v. s. det beløb, som man udskrev, ikke det, der kom ind, og man kan vel ikke være sikker på, at alle byerne virkelig var i stand til at præstere det, svenskerne forlangte av dem. Til sammenligning er i () sat det beløb, som den danske regering havde krævet i pengeskat av de pågældende byer at betale til 1. september 1656, så man kan få en forestilling om, hvor glubske de svenske fordringer var.

	<i>Brandskat</i>	<i>Månedlig kontribution</i>	<i>Pengeskat 1656</i>
Køge	8000 rdl.	2000 rdl.	(600 rdl.)
Kalundborg	4000 rdl.	1360 rdl.	(400 rdl.)
Holbæk	4000 rdl.	1360 rdl.	(350 rdl.)
Roskilde	4000 rdl.	1360 rdl.	(200 rdl.)
Vordingborg	1200 rdl.	300 rdl.	(100 rdl.)
Ringsted	1200 rdl.	400 rdl.	(60 rdl.)
Skelskør	1000 rdl.	600 rdl.	(250 rdl.)
Præstø	1000 rdl.	200 rdl.	(60 rdl.)
Nykøbing	800 rdl.	200 rdl.	(60 rdl.)
St. Heddinge	300 rdl.	100 rdl.	(60 rdl.)

Av de i denne liste manglende byer var Slagelse⁴⁾, Korsør, Slangerup og Frederiksborg henlagt til den svenske konges hofstat, der formentlig har ført et særligt regnskab, mens Helsingør var tillagt den svenske rigsadmiral *Carl Gustav Wrangel*. Brandskatten var en avgift een gang for alle, hvorved byerne løskøbtes fra avsviðning, medens kontributionen vedblev, så længe svenskerne stod i landet, og så længe borgerne k u n n e betale. Iøvrigt bebyrdedes købstæderne yderligere med den til tider ret omfattende indkvartering, der ikke blot pålagde byerne at skaffe soldaterne husly, men også mad og drikke og sommetider også levering av klæder, sko, sele-tøj og andre krigsfornödenheder. Hvordan svenskerne har

foretaget deres taxation, kan ikke ses, og der er ikke gjort samme forskel på byerne, som det var sket ved den danske skatteudskrivning, så man må antage, at der blot foreligger et groft skøn over byernes betalingsevne. Når Vordingborg sættes til samme brandskat som Ringsted, men til en mindre månedskontribution, og når det samme gælder Præstø i forhold til Skelskør, kan det skyldes, at Vordingborg og Præstø på grund av deres beliggenhed kunne forudses at ville blive belagt med større indkvartering og derfor ikke ville formå at yde helt så stor månedsskat.

Slemnt har det været for byerne at skulle av med de mange penge, men endnu værre har svenskernes soldaterudskrivninger været⁵⁾. Desværre er den „extrakt“ over nogle udskrevne soldater, som er bevaret, ikke tillidvækkende, da der er åbenbare regnefejl i den, og den omfatter kun en række len fra det vestlige Sjælland. Selv om listen derfor må benyttes med varsomhed, skal den dog meddeles, fordi der, selv om enkelte tal er usikre, ikke er grund til at antage, at der skulle være lavet forsætligt om på forholdet mellem de to vigtigste tal: antallet av udskrevne og antallet av bortrømte. Listen ser således ud:

	<i>Præsenteret</i>			
	<i>Udskrevet</i>	<i>Rømt</i>	<i>i Korsør</i>	<i>Resterer</i>
Holbæk len	115	54	31	30
Dragsholm len	55	12	32	11
Kalundborg len	135	81	54	30
Sæbygaard len	83	40	20	15
Antvorskov len	137	15	102	20
Ialt...	525	202	239	106 ⁶⁾

Lægger man tallene sammen for de rømte, præsenterede og resterende, passer summen med de udskrevne i Holbæk og Antvorskov len. Fra Dragsholm len mangler der oplysninger om 10 udskrevne og fra Sæbygaard len om 8, medens summen for Kalundborg len bliver 30 for stor, hvilket formentlig skyldes, at skriveren har regnet

de 30 resterende soldater med blandt de rømte. Det er muligt, at det efterhånden lykkedes at få fat på nogle av de „resterende“, der åbenbart forstod at komme i dækning, og de rømte, men i første omgang fik svenskerne kun 46 pct. av de til soldater udskrevne bønderkarle. Ved „rømning“ må formentlig forstås, at karlene er rømt, efter at de er blevet samlet av svenskerne, og da det drejer sig om omtrent lige så mange som de i Korsør leverede rekrutter, kan der ikke være blevet passet syn-derligt godt på dem. Rønningsprocenten var naturligt nok lavest — 19 pct. — fra Antvorskov len, hvor transporten til Korsør var kortest. Dernæst følger mærkeligt nok det længst borte liggende len Dragsholm med 22 pct., men man kan jo formode, at disse karle har været under særlig stærk bevogtning. Højest er den på Kalundborg len med 60 pct., mens Holbæk og Sæbygaard havde henholdsvis 47 og 48 pct. rømninger. Da der var dødsstraf for rømning, må modviljen mod at komme i svensk krigstjeneste have været stor, og en del av de rømte har sikkert måttet ty til skoven for at klare sig som snaphaner.

*

Vender man sig nu fra det øvrige Sjælland til øens sydligste egne, så finder man derfra et forslag til udskrivning i ti måneder av året 1658 på krongodset *Jungshoved*, der normalt administreredes sammen med Vordingborg len, og den nu forsvundne hovedgård *Bonderup* i Nestelsø sogn i Hammer herred. Desuden opføres „Aastrup“ særskilt med en avgift på 190 rdl., formentlig om måneden, men denne lokalitet kan ikke placeres med sikkerhed; *måske* er det landsbyen Aastrup i Kongsted sogn i Faxe herred, men den ligger circa en snes kilometer fra Jungshoved. Major *Appelbaum*, der har udarbejdet forslaget, har dels opstillet en liste over, hvad hver av de to godser skulle yde om måneden i penge og naturalier, dels omregnet de enkelte poster i penge og til en samlet sum for alle ti måneder. Han slutter sin opstilling med, at det i alt vil beløbe sig til 6438 rdl., men dette tal passer ikke med

hverken den enkelte måneds eller hele periodens sum. De virkelige tal fremgår av nedenstående tabeller, og for at man kan få en forestilling om, hvor meget dette var i realværdi, skal anføres, at den sjællandske kapitelstaxt for 1658 var 1 rdl. for en tønde rug eller byg og 72 sk. for en tønde havre.

348 rdl.	per måned.	I alt	3180 rdl.	
454 tdr. byg	„	„	4540	„
232 tdr. havre	„	„	2320	„
116 tdr. øl	„	„	1740	„
58 oxer	„	„	2320	„
116 får	„	„	386	„ 32 sk.
116 gæs	„	„	96	„ 32 „
464 høns	„	„	193	„ 16 „
464 pd. smør	„	„	290	„
464 pd. flæsk	„	„	290	„
10 tdr. ærter	„	„	150	„
10 tdr. gryn	„	„	150	„
464 pd. tællelys	„	„	290	„
556 æg	„	(mangler)		
232 læs hø	„	(mangler)		

Den samlede værdi av de her med priser ansatte poster er for hele perioden 16,245 rdl. 80 sk. På grund av administrationsfællesskabet med Vordingborg kan Jungshoveds årlige indtægt av landgilden og det uvisse ikke fastslås, men i 1646 regnede man, at hovedgårdens avl udgjorde 1½ læst 6 td. 1 skp. rug, 5½ læst 2 pd. byg og 50 td. havre, medens stedsmålet det år var 108 rdl. og 9 td. havre.

Medens det som nævnt ikke med sikkerhed kan angives, hvor meget bøndergods der i 1658 regnedes under *Jungshoved*, er der en mulighed for omtrentligt at fastslå det. Ved et kongebrev av 24. juli 1660 eftergaves der fæsterne under Vordingborg og Jungshoved, hvad de måtte restere med av landgilden for året 1. maj 1657—1. maj 1658, og det beløb sig for Jungshoved birks vedkom-

mende til ca. 284 tdr. landgilde, som skulle ydes av 38 bønder og 24 husmænd eller fæstere av mindre jordstykker. Da det næppe er sandsynligt, at det er lykkedes at få noget av landgilden ind, måske dog undtaget smørret, der gerne ydedes til St. Hansdag, kan man *vist* regne med, at dette tal betegner praktisk talt hele landgilden av Jungshovedgodset, så det er av dette gods, at major Appelbaum har regnet med at kunne få de ovennævnte ydelser. Efter krigen blev Jungshovedgodset delvis pantsat, så det er vanskeligt at få fastslået godsets størrelse før krigen. På et vist tidspunkt ansattes imidlertid hele Jungshoved til ca. 575 tdr., hvorav ca. 42 tdr. var hovedgårdens værdi, og det er *muligt*, at dette også var godsets omfang i 1658. Selv om det nu skulle forholde sig således, er det alligevel helt fantastisk at tænke sig, at det skulle have været muligt for svenskerne at inddrive så meget av dette gods, som forslagetets ophavsmænd havde tænkt sig. Da kronen i 1665 skødede Jungshoved gods til *Christoffer Parsberg* for 32,324 rdl., skulle den have fået ca. 57 rdl. per td. hk., hvis man regner med, at det har været de nævnte ca. 575 tdr. hk. stort, og i så fald må godset enten været kommet forbavsende hurtigt på fode, hvad man næppe kan tænke sig, eller også må kronen, som det var tilfældet ved andre krongodssalg, have regnet med en pris, der svarede til førkrigstidens forhold, og har kunnet tvinge køberen til at tage det på disse betingelser. Disse beregninger er imidlertid meget usikre, og tilbage bliver blot, at der har været et rystende misforhold mellem godsets størrelse og ydeevne og det, som svenskerne tænkte sig at kunne kræve.

Bonderupgodsets størrelse kendes ikke. Når *Fredrik Paslick* til Rønnebæksholms enke *Magdalene Akeleye* i 1641 skrev sig til Bonderup, må hovedgården formentlig have eksisteret på dette tidspunkt, men det vides ikke, når den er forsvunden som sådan, eller hvor meget gods, der hørte til den. Ved matriklens udarbejdelse i 1688 var Bonderup en landsby med 7 gårde på tilsammen ca. 40 td.

hk. Majoren satte Bonderupgodset til følgende ydelser, idet man dog må være opmærksom på, at hvad han anfører som samlet beløb er mere end ti gange den månedlige leverance. Desuden må tallet for oxer være forkert, og godset har formentlig skullet yde 50, ikke 5, oxer om måneden. Den fastsatte pris er iøvrigt påfaldende lav, ca. det halve af, hvad øxne samme år kostede i Jylland.

Bonderup.

	pr. måned.	I alt	322 rdl.	22 sk.
30 rdl.				
40 tdr. mel	„	„	430	„
20 tdr. havre	„	„	215	„
10 tdr. øl	„	„	161	„
5 (sic) oxer ^s)	„	„	215	„ 36 „
10 får	„	„	35	„ 40 „
10 gæs	„	„	(16	„ 64 „)
40 høns	„	„	(16	„ 64 „)
40 pd. smør	„	„	26	„ 42 „
40 pd. flæsk	„	„	26	„ 42 „
5 skp. ærter	„	„	13	„ 9 “
40 pd. tællelys	„	„	26	„ 42 „
160 æg	„	(mangler)		
20 læs hø	„	(mangler)		

Priserne for gæs og høns mangler på grund af et hul i papiret, men de er her sat til henholdsvis 16 og 4 sk. pr. styk, således som der er regnet med på Jungshoved, og det samlede beløb for de med priser angivne poster for hele perioden bliver 1504 rdl. 73 sk. Herudover skulle Bonderup dog yde 20 rdl. til en „pensionarius“ på gården, hvem og hvad det nu kan være. Det kan være en sauvegarde, der skulle beskytte gården og dens udnyttede mod tilfældig plyndring, men det er også muligt, at majoren har regnet med, at den svenske konge ville overlade en indtægt av gården som en slags pension til en eller anden veltjent mand, måske til majoren selv. Det må anses for ganske udelukket, at de to godser igennem en længere periode kunne præstere disse ydelser enten i penge eller

i varer, så det er næppe troligt, at major Appelbaums forslag har kunnet gennemføres, men det viser noget om, hvad svenskerne i al fald forsøgte at presse ud af det land, der skulle betale deres krigsomkostninger.

Hvad der *faktisk* blev leveret av et par andre sydsjællandske godser kendes imidlertid fra et regnskab over, hvad der er præsteret i „tractement“ av bønderne under *Rønnebæksholm* og *Grevensvænge* i Rønnebæk sogn i Hammerherred. De to gårdes tilliggende, i alt 32 bønder, regnedes under eet, hvad der var naturligt nok, idet de begge ejedes av den i 1644 faldne admiral *Pros Munds* enke fru *Edel Urne*. Dertil kommer ydelser av 15 bønder under *Assendrup* i Aversi sogn i Tybjerg herred og $9\frac{1}{4}$ ⁹⁾ bonde under *Sørup* i Veterslev sogn i Ringsted herred. Hvorfor disse godser, der lå ret langt fra hinanden, findes på samme regnskab, kan ikke forklares. Regnskabet går fra 6. august 1658 til 7. december samme år og omfatter desuden den av hovedgårdene leverede brandskat i penge, nemlig 320 rdl. av Rønnebæksholm og det samme av Grevensvænge, 150 rdl. av Assendrup og $92\frac{1}{2}$ rdl. av Sørup. Endelig findes der et regnskab over, hvad de tre gårde har leveret til Køge eller „i lejren“, uden angivelse av, hvilken lejr, der er tale om, men det synes at være ved Køge¹⁰⁾. Disse leverancer er ydet i tiden 27. september til 22. december 1658, så de to perioder dækker ikke hinanden og er av forskellig længde, den første 123 dage, den anden kun 85 dage. Medens den sidste listes tal naturligt nok gennemgående er lavere end den første, så er der dog et par steder, hvor den anden listes tal overstiger den førstes: smør fra Rønnebæksholm og havre, høfoder og øl fra Sørup, og desuden ydede Rønnebæksholm rug og byg og Assendrup byg alene, skønt disse varer ikke er nævnt i det første regnskab. Man må derfor antage, at de to regnskaber drejer sig om forskellige ydelser, det første er, som det fremgår av selve regnskabet, de leveringer, som er præsteret av bønderne på de tre—fire godser, mens den anden fortegnelses poster formentlig om-

fatter hovedgårdenes præstationer. Det ville iøvrigt være helt overflødigt at føre to forskellige regnskaber over ydelser fra de samme godsers bønder. Bøndernes „tractement“ var følgende:

	<i>Rønnebæksholm og Grevensvænge.</i>	<i>Assendrup.</i>	<i>Sørup.</i>
Penge, i rdl.	768	360	220
Skp. havre	1024	420	228
Høfoder (vist læs)	96	36	24
Tdr. øl	16	8	4
Brød (vist pund) ...	256	160	160
Otting smør	12	8	4
Ost (vist pund)	248	60	36
Æg (vist snese) ...	240	160	160
Oxer	12	6	4
Får	48	24	16
Gæs	64	36	24
Høns	128	60	40
Flæskeskinker	8	6	4

Ved nogle av posterne findes intet mål, men efter det fra Jungshoved anførte og iøvrigt i overensstemmelse med tidens sædvanlige beregningsmåde er høet her foreslået regnet i læs, brød og ost i skålpund og æggene i snese. Medens man ikke finder priser på skinker, hø, brød, ost og æg på Jungshoved, kan man derfra tage priserne på andre varer, der her er leveret, havren dog efter kapitelstaxt, og disse varer alene udgør sammen med de rede penge for Rønnebæksholm og Grevensvænge 985 rdl. 32 sk., for Assendrup 460 rdl. 84 sk. og for Sørup 285 rdl. 68 sk.

I de i anledning av forarbejderne til Fr. III.s matrikel indsendte jordebøger opføres i 1661 *Assendrup* hovedgård med vandmølle med 60 td. hk. og de 15 bønder med til sammen 154 td. 6 skp. 1 fjk. hk., og når kun otte av disse gårde var i normal drift, medens av de

andre een var øde og avbrudt, een øde og næsten avbrudt og en næsten øde, medens to bønder kaldes forarmede, een slet forarmet og een aldeles forarmet, så har det vel for en væsentlig del sin årsag i de store krigskontributioner, som bønderne havde måttet yde. I den i 1666 indsendte jordebog over *Sørup* sattes den halve hovedgård, som ejedes av *Børge Rosenkrantz*, til 59 tdr. 2 fj. hk., medens hans 15 bønder vurderedes til 254 fd. 1 skp. 2 fj. 2 alb., og herav var 163 td. 3 skp. 2 fj. 2 alb., forarmet, idet tre gårde var øde og fire bønder forarmede, og man kan vist gå ud fra, at den anden halve del av *Sørup* og dens gods var i samme tilstand.

Da fru Edel Urnes ridefoged *Jørgen Jørgensen* den 6. november 1660 indsendte en jordebog over *Rønnebæksholm* og *Grevensvænge*, så det sørgeligt ud på godset. De to hovedgårde sattes til 35 og 20 tdr. hk., den første gårds bøndergods til ca. 235, den andens til ca. 146 tdr. hk., men dette sidste var i al fald kun på papiret. Av *Rønnebæksholms* gårde var kun een i drift, idet en jordøgen bondegård, hvorav *Rønnebæksholm* må have haft herligheden, da var „nogenledes ved magt“, men på ingen av de to godsers henholdsvis 23 og 19 fæstegårde var driften i orden. Sex gårde var øde, og herav var endda de to nedbrudt, og fra tre gårde var bønderne forjaget, på een var der vel en bonde, men han havde intet sæet og havde intet kvæg, og alle de andre havde enten intet eller kun lidet udsået og manglede helt eller delvis besætning, således var 14 gårde helt uden kvæg. Man får herigennem et klart billede av, hvor alvorlige krigens ødelæggelser havde været for disse to hovedgårdes gods, og da der i 1662 og 1663 indsendtes nye jordebøger til rentekammeret, regnede man officielt med det samme landgildchartkorn, men det kan desværre ikke av dem ses, hvorvidt det var lykkedes at få gårdene besat igen og få jorden i drift.

De til Køge og til „lejren“ leverede penge og varer tager sig således ud:

Rønnebæksholm. Assendrup. Sørup.

Tdr. rug	71½		
Tdr. byg	44½	84½	
Rdl.	82	33	69
Skp. havre	296	153	238
Høfoder (vist læs)	69	26	29
Tdr. øl	2	5	6
Brød (vist pund)	186	84	133
Otting smør	16	5	3
Ost (vist pund)	27	10	10
Æg (vist snese)	216	78	140
Oxer	5	3	4
Får	25	19	16
Gæs	33	27	20
Høns	68	48	34
Flæskeskinker	1	2	4

Beregnes disse leverancer efter de samme priser som ovenfor og kornet efter kapitelstaxt, beløber det sig til følgende, idet en del av varerne heller ikke her lader sig beregne til nogenlunde sikre priser: Rønnebæksholm 269 rdl. 16 sk., Assendrup 171 rdl. 89 sk. og Sørup 123 rdl. 20 sk. Der er som overfor kun tale om minimumstal.

De her meddelte tal omfatter kun en kortere del av krigstiden, vel ca. en trediedel, og materialet er så begrænset, at man ikke derav kan slutte, om forholdene har artet sig på samme måde i det øvrige land eller blot i det øvrige Sjælland. Selv om materialet i det hele taget er så spinkelt, at man ikke kan drage almene slutninger, er disse tal med alle forbehold dog reelle nok og giver et uhyggeligt billede av, hvor hårdt den ulykkelige krig ramte landet.

Noter:

- 1) Se Dansk biografisk Leksikon under Svend Poulsen.
- 2) Jyske Samlinger 3. R. VII s. 249ff. 1947.
- 3) Fynske Samlinger. 1941.

- 4) Om Slagelses særlige forhold se Historisk Aarvog for Sorø amt 1953.
 - 5) Historisk Tidsskrift 11. R. I. s. 290, 296, 299.
 - 6) Sammentællingen findes ikke i forlægget.
 - 7) Historisk Tidsskrift anførte sted s. 294.
 - 8) Her og i sammentællingen er regnet med det anførte tal, men som meddelt er det formentlig en fejlskrift for 50, så det samlede tal skal forhøjes med 180 rdl.
 - 9) Når der regnes med $\frac{1}{4}$ bonde, må det formentlig betegne en mand med et mindre brug, og det kan tyde på, at svenskerne har haft jordebogen over godset som grundlag for deres beregninger.
 - 10) Det vides, at svenskerne i al fald en tid havde en lejr ved Køge.
-

FISKERIET PAA VORDINGBORG RYTTERDISTRIKT

Af Holger Munk.

I FØLGE naturforholdene har Sydsjælland altid været forholdsvis fattig paa større søer og aaer, og ferskvandsfiskeriet har da rimeligvis heller aldrig spillet nogen større rolle i denne landsdel. Herligheden her — og herunder jagt og fiskeri — tilhørte hans majestæt kongen, og som saadan kunde man vel ellers vente fred og gode vækstbetingelser for de fisk, der kunde trives i de stedlige vande, men da landsdelen laa for langt fra kongens residens til at eventuelle fangster paa alle aarets tider kunde naa ufordærvede frem til „hofspisning“, var udnyttelsen paa denne maade ret problematisk, og skulde fiskeriet derfor være et aktiv for kongens kasse, maatte det ske gennem bortforpagtning.

Vi ser da ogsaa, at Fr. d. IV — gennem „Cammer Collegiet“ — søger denne del af sin herlighedsret omsat i penge ved paa tinge og sognestævne at udbyde fiskeretten i samtlige vandstader i Sydsjælland til evt. liebhavere. Men allerede i de første aar af regimentsskriver Swanes tid — i 1720-rne — havde bortforpagtningen af distriktets fiskevande haft sine besværligheder.

Det var i flere aar umuligt at finde nogen, der vilde betale for at fiske i de smaa vande, der „mestendels med Rør og Dynd“ var begroet og opfyldt, men „Cammer Collegiet“ var ikke tilfreds hermed og mindede saaledes regi-

mentsskriveren under 18. februar 1730 om, at „han bør med al Flid se Hans Majestæts Fiskeri i Wordingborg Amt bortforpagtet og aarligt indtil det er kommet under Forpagtning derom ved Ting- og Sognestævne lade tillyse“. Hertil svarer Swane, at han „ofte baade ved Tinge og andre Steder (har) gjort bekendt, om nogen vil fæste de Søer, som her paa Distriktet befindes, men ingen dertil vil bekvemme sig, thi Søerne er baade opgroede og ellers ligger i Enemærkerne, hvor intet kan sættes til nogen Forbedring, om nogen Liebhaber maatte opdages“. — Baade amtmanden og „Rettens Betjente“ bevidner, at det forholder sig, som regimentsskriveren siger, at han saavel ved „Tingløbere som paa hvert Sogns Sognestævne har søgt at faa Fiskeriet udlejet, men uden Resultat“. (WRJ 1729). Trods denne ihærdighed skulde der endnu gaa 6 aar, inden fiskeriet paa Vordingborg Distrikt kunde opføres som indtægt for Hans Majestæts kasse, og det endda kun ved, at regimentsskriver Swane med kromanden Christopher Seyer i Tappernøje som kompagnon selv gik ind som forpagter fra 1. oktober 1736 til 1. oktober 1739 mod en aarlig afgift af 16 rd. Da kontrakten aabner ukendte perspektiver ,skal den anføres i uddrag:

„Forpagterne annammer Fiskeriet udi alle Søer, Damme, Parker og andre Fiskevande, hvor de findes, det de maa gøre sig saa nyttig, som de bedst kan og ved, dog saaledes, naar de enten Vinter eller Sommer skulle drage Vaad eller bruge andet Fiskegarn, de da alle Tider igen udkaster al Yngel og Smaafisk til Fremvækst og Fiskeriets Forbedring, at de ikke paa en Gang tages bort. Saa observerer de og, at hvad der af Yngel og Smaafiisk bliver tilbage gives Tid til at vokse, paa det at Fiskeriet derved maa forbedres. Dog skal det ikke være dem forment at fiske og fiske lade til sit Gavn og Nytte.

2) Han forskaffer selv det fornødne Redskab, som ved Aftrædelse saa bliver ham selv tilhørende.

3) Han nyder ingen Vogn eller Befordring af Di-

striktets Bønder enten lang eller stakket Vej, uden for Betaling, ligesom han med de han maatte behøve og godvilligen ville køre bedste kan forenes og accorderes.

4) Han nyder heller ej nogen af Distriktets Bønder eller Arbejdere til Arbejde ved Vaadrækning eller andet undtagen om Vinteren, da han udi 12 Dage skal daglig nyde 12 Husmænd, som af Distriktets Husmænd tilsiges og hannem leveres. De Folk, han ellers over dette Tal maatte behøve, det lejer og forskaffer han sig selv og bliver for hans egen Regning.

5) Skulde han til Fiskeriets Nytte og Gavn, det han er pligtig at forbedre i alle Maader, finde fortjenlig at lade en eller flere Søer og Damme udløbe for at udrydde Tuer og Træer, som maatte forhindre derudi at trække Vaad eller andet Fiskeredskab, skal han vorde assisteret med de fornødne Folk, dog saaledes, at Udløbningen ikke sker paa de Aarstider, at det kan være skadeligt enten paa Engene eller Høhøsten, ej heller udi Pløje-, Sæde- eller Høsttider, men at det sker naar intet derudi kan være til Hinder som er at forestaas ud paa Efterhøsten, og Vejrliget findes bekvemt dertil, hvorved han skal være forpligtet, saa snart Udløbningen, Rensningen og Dæmningen er overstanden og bragt i Stand, straks igen at besætte ethvert af de udløbne Steder med gode Sættefisk af selv samme Sorter, som tilforn har været derudi, saa at Fiskeriet (ej) derfor medelst skulde forringes, men mere forbedres og komme udi god Stand. Imod saadan Forpagternes forventede Flid og Omhyggelighed er ham tilsagt, naar denne Kontrakt tilende løber, fremdeles derved at forblive, naar han deklarerer at give det selv samme, som højeste Bud ved Auktion ville blive, og han derfor, siden det er ventelig samme vil blive højere end nu, stiller nøjagtig og suficant Caution.

6) Han maa ikke begegne eller overfalde nogen af de, som kommer til hans Arbejde, enten med Hug eller Slag, men skikkelig og fredsommelig med dem at omgaas“. (WRJ 1737).

At det har været nødvendigt at indsætte § 6 i kontrakten, tilmed over for regimentsskriveren, der nu i 15 aar saa at sige daglig havde haft det ganske distrikt bønder og husmænd i sit „Arbejde“, kan kun appellere til vor fantasi og kombinationsevne.

Saa fiskede Swane og kromanden fra Tappernøje i den aftalte periode, og efter dem overtog forvalter Plum og skovrider Ravn i Ørslev rettigheden paa noget nær de samme betingelser, dog var afgiften nu nedsat til 10 rd. aarlig for tiden 1. januar 1740 til ultimo december 1745 (WRJ 1740), hvilket viser, at man ikke skovlede guld paa det foretagende. Vi hører da heller ikke noget om fiskeriet paa rytterdistriktet, før dette i foraaet 1760 igen udbydes ved en „Auktionsforretning“. Der møder dog ikke andre liebhavere end fuldmægtig Svend Haderup, der for tiden 1. maj 1760 og 4 aar frem faar det tilslaget for 11 rd. aarlig.

Distriktets søer og fiskevande er ved denne tid følgende:

„Badstuesøen (ved Vordingborg), Kuld-Søen paa Stensved, Bundløse ved Teglstrup, Stensby Mølle Dam, Hulemose Mølle Dam, 3 smaa Vandsteder ved Lekkendegaard, 2 Søer meller Lekkende Hovmarker og Ugledige Bys Marker, en Bæk fra Stranden op til Sageby Mølle, hvorudi fanges Ørter, den saakaldte Snese Sø, Bøgesø Sø, Tubeck Mølle Sø, do. som bekendt forbi Faxinge.“ — (WRJ 1760).

Men ogsaa Haderup blev ked af at fiske, og den 19. maj 1764 udgik følgende skrivelse fra Rentekammeret til

„Kgl. Majst. Regimentsskriver! — Efter Vores til Hans Excellence Hr. Geheimeraad og Amtmand von Reitenstein i Dag afladt Skrivelse er de Kgl. Fiskerier under Wordingborg Distrikt hvis Forpagtning til 1. Maj dette Aar bleven overladt Søren Engelbredth i Forpagtning, udi 6 Aar fra 1. Maj at regne — — for det af ham derpaa ved Auktions Forretning gjorte Bud 8 Rd. aarlig...“.

Skønt Fiskeriet paa Vordingborg Distrikt, som paa-
vist, ikke var noget større aktiv, blev der dog af regiments-
skriverne gjort, hvad gøres kunde, baade for at holde det
i hævd og for at udbringe det i værdi for H. M.s Kasse. —
I det tørre aar 1748 lod Johannes Jacobsen saaledes op-
renselse samtlige mølledamme paa distriktet. Det var vel
først og fremmest for vandmøllernes skyld, men det vilde
dog ogsaa ret udnyttet virke forbedrende paa fiskestaderne.
Endelig ser vi, at der vaages over, at ingen fiskede uden
hjemmel. I december 1746 staaer Peder Buch fra Sageby
Mølle saaledes indkaldt for tinge, anklaget for at have
sat ruser efter ørred og gedde i møllebækken. Han ved-
gaar sin forseelse, men da det ikke kan bevises, at han
har haft større fangst, skønt baade møllersvenden, rytter-
bonden Olle Poulsen af Sageby og en rytter fremstilles
som vidner, slipper han med en advarsel. (T. 1746).

For rytterbønderne var fiskeriet uden enhver inter-
esse, og tingbøgerne fortæller da heller aldrig om bønder,
som har fisket „til upligt“. Men med udskiftning, ud-
flytning og selvejertid tilfaldt ogsaa denne herlighed bøn-
derne, og hermed steg interessen for udnyttelse; sine ste-
der f. eks. i Kulsø flev fiskeriet da ogsaa drevet ret inten-
sivt omkring midten af 18-tallene, — men hermed er vi
naaet til en anden historie.

Kilder:

WRJ = Vordingborg Rytterdistrikts Jordebogsregnskaber (Rigs-
arkivet).

T = Vordingborg Rytterdistrikts Birks Justitsprotokol. (Landsarki-
vet).

FRA PROVISORIE- OG GENDARMERNES TID

Af *Jørgen Theisen*, Vordingborg.

Følgende Skildring fra Vordingborg bygger paa mundtlig Overlevering til Fortælleren.

I Sommeren 1875 begyndte et af de mest bevægede Af-
snit i dansk Politik, en Tid, der var præget af politisk
Uro og Kamp.

I Juni Maaned var Ministeriet Fønnesbech gaaet af, og Kong Christian den Niende havde opfordret Godsejer J. B. S. Estrup til at danne det nye Ministerium.

Ved hans Udnævnelse hed det i Folkemunde, at hans Ministerium kun var en Jagtrubber, og saa kom Estrup til at sidde som Ministerchef i nitten Aar. Estrup havde en fast Karakter, var meget selvsikker, og hans hele Personlighed indgød Respekt.

Men hans Selvtillid udartede undertiden til Stivhed og Uimodtagelighed for Paavirkning fra andre.

Det var næppe af Magtbegær, han saa længe blev ved Statsskibets Ror, men fordi han følte sig som Værner af Kongens Ret til frit at vælge sine Ministre.

Dommen over Estrups Regering har været haard, men alle er enige om hans Karakters Uangribelighed og hans uselviske Kærlighed til det Land, der var hans.

Som hans politiske Modstander stod Christen Berg, der var en Gardmandssøn fra Fjaltring Sogn ved Lemvig.

Chr. Berg var en Politiker af første Rang, glimrende Taler og en første Klasses Debattør. Han rettede sine Be-

stræbelser paa at skabe et samlet Venstreparti, hvilket ogsaa lykkedes for ham i 1870 under Navnet „Det forenede Venstre“.

Hans foreløbige Maal var at skaffe Partiet Flertal i Folketinget, men bag dette stod et større, at gøre Folketinget til den ledende Faktor i dansk Politik under Mottoet: „Intet over og intet ved Siden af Folketinget“.

Estrup vilde have genopbygget Landets Forsvar, der var helt i Forfald siden Krigen 1864, og hans Forslag gik ud paa at faa bygget en Fæstningsvold uden omkring København, oprindeligt projekteret fra Mosedale til Vedbæk. Da dette Anlæg vilde koste en Sum af mange Mill. Kroner, satte Venstre sig imod, og nu begyndte der en Kamp paa Liv og Død om dette Spørgsmaal mellem de to store Partier.

Da Estrup ikke kunde faa Venstre med til Københavns Forsvar, gennemførte han dette ved en Række provisoriske Finanslove trods Venstres Protester.

Arrestationen af Christen Berg og den Straf, han maatte udstaa, affødte et politisk Had, der flere Gange truede med at bryde ud i lys Lue, og der kunde befrygtes aabent Oprør.

Venstre havde dannet den saakaldte Riffelbevægelse, der nærmest skulde forstaas saaledes, at i givet Tilfælde og naar Signalet lød, skulde enhver vaabenfør Mand møde med sin Hest og Riffel og andet feltmæssigt Udstyr paa de dertil udpegede Alarmpladser og der afvente nærmere Ordre.

Nu skred Regeringen ind og forbød Riffelbevægelsen, og som yderligere Modtræk mod Oppositionen oprettedes Gendarmerikorpsset ved foreløbig Lov af 27. Oktober 1885. Dette skulde være som en særlig Bestanddel af Hæren og være de civile Autoriteter til Hjælp og Støtte ved Ordrenes Overholdelse omkring i Landet.

Gendarmernes Uniformer var lyseblaa, og Bevæbningen var for de gaaende Gendarmere: Sabel, Pistol og Karabin, for det beredne Mandskab, der bar Kæpi, lang

Ryttersabel og Pistol, medens Karabinen var anbragt ligesom ved Dragonerne paa højre Side af Sadelen.

De lyseblaa Gendarmere, baade de ridende og gaaende, saas nu overalt i Landet; ogsaa her i Vordingborg havde vi dem.

Deres Hovedkvarter var i den store, gamle Borgmestergaard, der laa paa Hjørnet af Algade og Torvestræde.

Paa Gaardspladsen stod et mægtigt gammelt Egetræ, og hertil bandt Gendarmene deres Heste, naar de var inde paa Byfogedkontoret for at aflægge Rapport.

Gendarmene blev Datidens Landpolitibetjente, og da der var stor Mangel paa Betjente, gjorde de god Nytte ved at afpatrouillere Landevejene, som de rensede for de den Gang mange omstreffende løse Eksistenser.

Vordingborgs almægtige og første Mand var Byfoged Rasmus Severin Friderichsen, en Personlighed og Embedsmand af den gamle Skole. Som Formand for Byraadet var han Borgmester og Dommer fra 1867 til 1894 og var i et og alt Byens faderlige Leder. Naar han gik gennem Byens Gader, bred og værdig, med den sølvknappede Stok i den højre Haand og den venstre bag paa Ryggen, med den guldressede Kasket paa Hovedet, iført sin toradede Uniform med de blanke Knapper og Ordensbaandet i Knapullet, ja, saa saa enhver, at det var den Mand, der regerede Byen og ogsaa burde være det. Folk hilste ærbødigt paa ham, og han havde en stor Autoritet over alt i hele Jurisdiktionen.

Hans Fuldmægtig hed Holm, han var en jovial og vittig Mand, vellidt af alle, han blev senere Byfoged i Skive.

Byens eneste Politibetjent var Johan Heinrich Schlichting, der var født i Holsten 1832. Schlichting var Underofficer fra 1864 og af den gamle, strenge Skole fra Frederik den Sjettes Tid. Han var bleven Danmark tro, han talte med stærk tysk Accent og var meget nationalsindet. Schlichting var en høj og svær Mand, med en flot Holdning, schneidig i hele sin Maade at være paa, og han bar

et smukt Fuldskæg. Men som gammel holstensk Under-officer holdt han paa Værdigheden og var meget sensibel, dersom nogen af Redaktørerne skrev noget om ham i Avisen.

Redaktøren af Venstrebladet „Vordingborg Dagblad“, J. P. Lyngby, havde engang paadraget sig hans største Vrede. Ved en eller anden Lejlighed havde Lyngby skrevet i Dagbladet: „Op igennem Gaden skred Herr Schlichting, værdigt iført sit fineste Puds,“ og saa noget mere til. Dagen efter indfandt han sig paa Redaktionskontoret og sagde harmdirrende til den intet anende Lyngby: „Nu skal jeg sige Dem en Ting, min gode Redaktør: Vover De en Gang til at skrive noget om mig — forstaar De — om min Uniform og øvrige Garderobe, saa skal jeg, — og her hævede han truende sin Stok —, komme her ind og efterse Deres Garderobe, medens De har den paa.“ Redaktør Lyngby maatte skyndsomst tage Flugten.

Men en Dag gik det alligevel galt for den brave Lyngby. Han var Medlem af Riffelbevægelsen og havde skrevet noget om Foreningen og begrundet og forsvaret dens Oprettelse i Dagbladet. Schlichting blev af Borgmester Friderichsen sendt ned for at afhente ham, han blev stillet for Retten og idømt 3 Maaneders Fængsel, som han afsonede i Vordingborg Arrest.

Under hans Fængselsophold blev der vist ham megen Sympati fra Befolkningens Side, han maatte gerne modtage Besøg og sørge for sin egen Forplejning. Arrestforvareren, Herr Tapdrup, sørgede godt for ham i alle Retninger, saa det var jo nærmest Frihedsberøvelsen, han led under.

Da han blev løsladt, holdt Byens Borgere en stor Fest for ham, ligesom Landboerne arrangerede et helt Vogntog paa ca. 40 Vogne, der afhentede ham, og kørte ham til Skoven ved Hulemose, hvor han blev hyldet i Tale og Sang. Som Tak for hans Indsats for Venstres Sag fik han overrakt et smukt Guldur med Kæde. I Urets Kapsel var indgraveret en Inskription.

Men i de Tider kunde det være meget farligt at skrive og tale mod Regeringen, og Justitsminister Nellesmann var ikke til at spøge med, og han greb enhver Lejlighed til at slaa Modstanderne ned.

Den uforfærdede Redaktør Lyngby begyndte straks efter sin Løsladelse at skrive imod Regeringen og dens Handlinger. Justitsministeren skrev til Borgmester Friderichsen og forlangte, at han straks skulde lade Lyngby anholde og dømme paany. Men nu viste denne, hvad Magt og Autoritet han sad inde med. Han skrev et egenhændigt Brev til Ministeren, hvori han paa det bestemteste fra-raadede at lade noget som helst foretage mod Redaktør Lyngby. Men skulde Ministeren bestemt forlange, at der skrides ind imod bemeldte Mand, vil jeg tillade mig at meddele, at jeg tager min Afsked, da jeg hverken vil eller kan tage Ansvar for Følgerne deraf, da Befolkningens Vrede og Ophidselse er naaet den yderste Grænse. — Det hjalp, Ministeriet frafaldt Tiltale og Friderichsen blev paa sin Post.

Byen havde dengang en Borgervæbning, hvilket var en Overlevering fra Frederik den Sjettes Tid. Styrken var paa ca. 40 Mand, der bestod af Byens Borgere. De var iklædt rigtige Infanteriuniformer med blanke Knapper, Læderbælte med Patrontasker, og de bar Sabel og Bajonet. Geværerne var omdannede Rifler fra 1848, deres Hovedbeklædning var de spidse Huer fra Trearskrigen. Dette Korps, hvis Kampværdi var ganske uden Betydning, skulde egentlig være med til under alvorlige Forhold at afslaa en fjendtlig Landgang. Nu var det beordret til sammen med Gendarmerne at opretholde Ro og Orden i Byen, særlig naar der afholdtes Rigsdagsvalg.

Vordingborg var Stedet, hvor Præstø Amts 5 Valgkredse skulde afgive deres Stemmer. Kredsen var en af Partiet Venstres faste og sikre Borge. Den første her valgte Rigsdagsmand var forhenværende Arvefæster G. Schroll fra Udby, der holdt Kredsen fra 4. Decbr. 1849 til 3. Januar 1879, da han afløstes af Gaardejer Nøhr fra

Kjeldby paa Møn, der trak sig tilbage 1903 paa Grund af Alder.

Dengang foregik Stemmeafgivningen ved Navneopraab, og selve Valghandlingen foregik paa Kirketorvet, hvor Kandidaterne og deres Stillere talte fra en i Dagens Anledning bygget Tribune, der var pyntet med Flag og Gran. Her kunde Talerne trække saa længe ud, at Vælgerne først kunde komme til at afgive deres Stemmer Kl. 3 eller 4 om Eftermiddagen.

Een eneste Gang saa det truende ud ved et Rigsdagsvalg her i Byen, og det var den 28. Januar 1887. Borgmester Friderichsen ventede Uroligheder og havde bedt om Gendarmeriforstærkning, og paa Valgdagen var Styrken oppe paa 20 Mand anført af den store og stærke Gendarmerisergent Anders Petersen fra Snertingegaarden, hvor der var en Gendarmeristation af beredne Folk under hans Ledelse.

Om Morgenen tidlig var Borgervæbningen traadt under Gevær og holdt sig klar til at rykke ud. Folk var strømmede til Byen for at deltage i Valgmødet paa Kirketorvet og høre Kandidaterne tale. Venstres Kandidat, Rigsdagsmand Nøhrs Tale blev hørt med Ro, men da Højres Kandidat, Gaardejer Lars Jensen fra Sværborg, vilde forsvare Ministeriets Handlinger, blev der et vældigt Røre. Ned med Estrup og leve Christen Berg! raabte den store Menneskemængde, og Kandidatens Tale druknede i Larm.

Da Valgmødet var forbi, drog Vælgerne gennem Byen under Raabene: Ned med Estrup, ned med Regeringen og leve Christen Berg. Nu rykkede Borgervæbningen frem og Mængden trak sig langsomt tilbage mod Slotstorvet. Venstres Hovedkvarter var paa Tanges Hotel, og her ud for stoppede Vælgerne op og spærrede al Passage fra Voldgraven og over mod Raadhuset.

Da Borgervæbningen kom hertil, kunde den ikke komme længere. I Virkeligheden var disse Menneskers Stilling fortvivlet, det vilde være en frygtelig Katastrofe for dem, saafremt de havde faaet Ordre til at gaa løs paa Mæng-

den og med Magt forsøgt at splitte den ad. Man kunde jo ikke saa godt bruge Vold over for sine gode Venner og Kunder Landboerne.

Ved at underhandle fik Korpset, der den Dag førtes af den rolige og besindige Købmand J. Fugl, der havde Rang som Løjtnant, dog Lov til i Gaasegang paa Indianervis at slippe igennem Masserne, hvorfra de maatte høre mangt et ironisk og spøgende Tilraab, men alt forløb i Fredsommelighed, Folk morede sig over den store Parodi.

Men saa kom de 20 Gendарmer marcherende paa Linie med taktfaste Skridt, saaledes at de holdt hinanden i Livgehængen med venstre Haand, medens den højre var fri. De var bevæbnet med lange Ryttersabler og Pistoler. Paa højre Fløj gik Sergent Anders Petersen, og foran Styrken gik Politifuldmægtig Holm i stram Uniform. Udfør Raadhuset maatte Gendarmerne standse, det var umuligt at komme videre. Menneskemasserne stod som en Mur og viste ikke Tegn til at flytte sig og lade Gendarmerne komme frem, men de bevarede en isnende Tavshed. Da gik Politifuldmægtigen frem og raabte med høj Røst: „I Kongen og Lovens Navn passér Gaden!“ Men Svaret var kun Raabene: Ned med Estrup — lød det fra tusinde Struber. Igen lød Befalingen om at passere Gaden, men Mængden raabte og støjede mere og mere.

Men da Ordren havde lydt for tredie Gang uden at Mængden reagerede, raabte Fuldmægtig Holm til Gendarmerne: „Giv Agt! Sablen ud!“ og tyve blanke Klinge lynede i Luften. Da Mængden nu saa, at det var Alvor, var det hele heldigvis ogsaa forbi med det samme. Folk spredtes til alle Sider, en Del løb ned i Voldgraven, der den Gang var tørlagt, og mange søgte ind i Tanges og Bjørns Gaarde. Da Mængden var flygtet og Gaden atter passabel, kommanderede Politifuldmægtigen: „Giv Agt — Sablen ind — fremad March!“ og hele Styrken marcherede op ad Gaden til Nyraadsporten, hvor den vendte og gik tilbage til dens Kvarter. — Begge Parter tilskrev sig

Sejren. — De mange Vælgere havde opnaaet, hvad de vilde: lave lidt Sjov med Borgervæbningen og drille Gendarmerne. Resten af Dagen forløb i Ro uden Demonstrationer af nogen Art.

En stor Skandale var det i de Tider ved Rigsdagsvalgene, at Afstemningen foregik ved Navns Nævnelse. Her blev der fra Godsejernes Side lagt Pres, baade paa deres Arbejdere og Fæstere og hvem der i det hele var afhængige af dem. Var de der ikke selv, saa sad deres Godsforvalter og passede paa, og stemte en Fæster, Husmand eller Skovarbejder ikke paa Højres Kandidat, fik han sin Afsked eller Opsigelse eller paa anden Maade Straf, fordi han turde og vilde være sin politiske Mening og Anskuelse bekendt.

Paa den anden Side kunde det ogsaa ske, at en Gaardmand kom ind hos sin Købmand og sagde til ham: „Jeg har altid været glad for at handle med Dem, men i Dag stod jeg nede i Valglokalet og hørte, at De stemte paa Højres Kandidat, og nu vil jeg ikke mere handle hos Dem.“

Nu er det da heldigvis saaledes her i Landet, at vi har fri og hemmelig Afstemning i Følge Loven af 1. Februar 1901.

En lille pudsig Scene fra de bevægede Rigsdagsvalg i Firserne: Købmand Theisen kom kørende ind til Byen med et helt Læs af Nyraads ældste Beboere, der vel nok var Højremænd de fleste af dem. Da Theisen kører gennem Gaden, raabte Folk: „Hurra — hurra, se der kommer Theisen fra Nyraad med Ligvognen!“

Ja, det var bevægede Tider den Gang, en Epoke i dansk Historie.

Ved det politiske Forlig i 1894 blev det bestemt, at Ministeriet Estrup skulde gaa af, og Gendarmerikorpset opløses, og nu begyndte der en ny og mere politisk rolig Periode her i Landet. Rigsdagen kunde atter begynde paa sit Arbejde til Rigets Vel og Gavn.

Haard havde den politiske Kamp været Mand og Mand imellem, Broder mod Broder, Svoger mod Svoger,

Fader mod Søn, ja Familier, der ellers havde levet godt sammen, blev splittet i to Dele, for eller imod Estrup.

Ved Grundlovsfesterne fejrede Højre deres i Kirkeskoven, medens Venstre holdt deres i Bjergmarkskoven.

Det kunde ogsaa ske, dersom der blev bedt til Gilde, at der blev spurgt, kommer den eller den med? Ja, saa kommer jeg ikke, for jeg vil ikke være i Stue sammen med den Højremand -- og omvendt en Højremand mod en Venstremand.

Forliget rettede noget paa de lidte Skader, og Tingene trak sig lidt efter lidt i Lave igen. Familier forsonedes, og Fred og Fordragelighed holdt atter sit Indtog.

Af Gendarmerne ansattes de fleste af dem i Politikorpsene, der blev udvidet betydeligt, mange gik over i civilt Erhverv. Da først Gendarmerne var borte, savnede Folk dem alligevel, og man hørte Udtalelser om, at det havde været en Betyggelse at have dem patrouillerende i By og paa Land. Ligeledes fremhævedes det fra alle Sider, at Gendarmerne havde opført sig i et og alt høfligt og beskedent, aldrig anmassende, men fuldt og helt korrekt.

Nu huskes de kun af den ældre Del af Befolkningen, som har oplevet den bevægede Tid, hvori de virkede under Estrups Regering.

ST. JØRGENSGÅRDEN I AADERUP VED NÆSTVED

Af *F. Michelsen.*

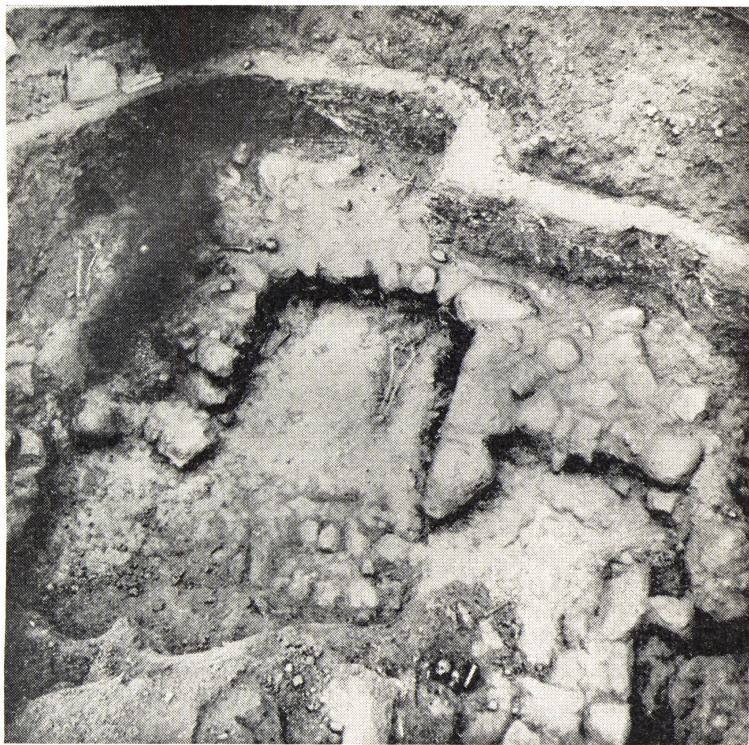
SKØNT spedalskheden i Danmark omtales så tidligt som før 1100, i jærtegnberetningerne om Knud d. Hellige, er det først langt senere i middelalderen, man kom ind på den isolation af de angrebne, der saa lykkeligt gjorde det af med sygdommen¹). Efter biskop Johan Krag's stadsret for København 1294 behøver den smittede ikke at gå ind i et spedalskhedshjem, blot han undgår samkvem med mennesker. Men i Kristoffer af Bayerns stadsret for København (1443) og Hanses købstadsret for hele landet møder man de strenge isolationsbestemmelser, der må være blevet håndhævet effektivt.

Sygdommens latinske navn er lepra, og betegnelsen spedalsk (spitalsk) hentyder netop til, at de syge samledes i hospitaler, kaldet St. Jørgensgårde efter værnehelgenen.

Hovedværket om de danske spedalskhedshospitaler er Ehlers skildring fra 1898²), hvorfra oplysningerne i det følgende er taget.

Naar et menneske i middelalderen blev erklæret for spedalsk, betragtedes han som borgerlig død. Man kender fra udlandet tilfælde, hvor overførelsen til leprahospitalet foregik efter et uhyggeligt ceremoniel. Præsten læste døds-messen, øste tre skefulde jord over den spdalskes hoved og sagde: Min søn, du er død for denne verden. Den ulyk-

kelige syge modtog så kappe, hætte, handsker, bælte, kniv og skralde (til at advare raske med). Om det er gået lige saa drastisk til herhjemme, vides ikke. Men da den katolske kirke alle vegne tog sig af syge og elendiges

Fundamenterne til tårnet og det vestlige af skibet. Man skimter det bevarede stykke af forbindelsesmuren mellem tårn og skib. Nordhjørnet af tårnfundamentet endnu ikke afdækket. Billedet taget 10—12 m over gårdspladsen fra en brandstige.

åndelige behov, må overførelsen til St. Jørgensgården være foregået med gejstlighedens assistance, og der var knyttet en kirke med præst eller kapellan til et hospital.

Ehlers har efterretninger om 18 St. Jørgensgårde i det egl. Danmark. De lededes af en forstander, der mod-

tog patienterne, førte tilsyn, tog sig af gaver og repræsenterede hospitalet udadtil. Præsten var de syges sjælesørger, holdt gudstjeneste og læste messer for velgørere. Ridesvenden, de syges særlige tillidsmand, valgtes af dem selv og boede på gården. Endelig nævnes „karske søskende“, som plejede de angrebne.

St. Jørgensgårdene havde forskelligartede indkomster. Der tilflød dem afgifter, og desuden havde man indtægt fra de jordegodser, der overdroges ved testamenter. Fra Næstved og Svendborg kendes skovdomæner. Dertil kom almisser og udbyttet af „herredsgang“, d. v. s. at hospitalets vogn kørte rundt i området og modtog gaver. Desuden indkom midler gennem hospitalets og kirkens blok og ved afladsbreve. Endelig tilfaldt de spedalskes ejendele hospitalerne.

St. Jørgensgårdenes område udgjordes af en købstad og et landdistrikt. Af hensyn til smittefaren lå hospitalet altid et stykke uden for byen, i øvrigt ofte umiddelbart ved eller i nærheden af vand. Således finder vi det i København uden for St. Jørgens Sø, i Roskilde nær fjorden, i Næstved ved Susåen, i Odense uden for Pentemølle (møllendammen), i Svendborg ud til sundet, i Randers nær ved Hvidemøllens møllegrav, i Viborg nær søen, i Kolding ved åen og endelig på Bornholm (Aakirkeby) ved Læså. Selv om det overvejende drejer sig om steder med let adgang til vand, må placeringen af hospitalerne sikkert have haft sin hensigt, der muligvis står i forbindelse med selve sygdommen.

Hvordan St. Jørgensgårdene så ud, står hen i det uvisse. I Braunius: „Theatrum urbium“ fra 1587 er Københavns St. Jørgensgård gengivet som en beskeden trelænget bindingsværksbygning. På dette tidspunkt var imidlertid hospitalet nedlagt, og bortset fra, om billedet svarer til virkeligheden, er det ikke godt at vide, hvordan bygningen så ud ca. 50 år tidligere. — Ifølge biskop Jacob Madsens visitatsbog²⁾ fandtes 1589 i Svendborg St. Jørgensgård, som nu var fattiggård, 26 små hytter

for de fattige, men heraf tør ligeledes intet sluttes om tilstanden et halvt århundrede tilbage i tiden. Men hvad enten hospitalerne har ligget sammenbygget eller mulig-

Fundamenter til nordmuren med dens støttepiller.

vis kan have været delt, må det formodes at have været ret tarvelige bygninger, mens kirkerne sikkert var opført af solidere materiale. I Roskilde og Svendborg findes bevaret kirker, som har haft forbindelse med St. Jørgens-

gårde, og resterne af spedalskhedskirken ved Aakirkeby er udgravet af Poul Nørlund¹⁾).

I begyndelsen af 1500erne, da spedalskheden i Danmark var trængt stærkt tilbage og antallet af syge derfor svundet meget ind, hævdede kronen sin lensret over gårdene og forlenede dem til personer, der påtog sig at vedligeholde institutionerne og sørge for de spedalske. Af klagebreve fremgår det dog, at de nye forstandere ofte tjente godt på forleningen, men forsømte de syge. 1536 bestemte da Chr. III, at hospitalerne i stedet for at bortforlenes skulle styres af diakoner. Men allerede 1542 ophævedes hospitalerne under henvisning til, at spedalskheden nu var i stærk tilbagegang, og de henlagdes under de store almindelige hospitaler. I de følgende år er bygningerne så forsvundet.

St. Jørgensgården i Aaderup ved Næstved²⁾ omtales første gang 1261, da Peder Olufsen i Karise skænker den ti mark penninge. Hver stort et distrikt, der hørte til gården, er uvist; de nærmeste spedalskhedsgårde lå i Ringsted, Vordingborg og på Møn³⁾. — I den følgende tid nævnes hospitalet i Aaderup gentagne gange i forbindelse med gaver og ejendomsoverdragelser.

1492 klagede beboerne i hospitalet til kong Hans over forstanderen Jens Boesen, der kort efter fik en alvorlig formaning fra kongen om, hvorledes han skulle forholde sig over for de syge og hospitalet. „Quindfolk“ skal sørge for alle de spedalskes fornødenheder, og der gøres nøje rede for kosten. Gården og kirken må forbedres. Det påbydes forstanderen at holde en kapellan til at sige messer. En borgmester og en rådmand fra Næstved skal hver måned kontrollere, om forstanderen overholder kongens forskrifter.

I Christian II's og Frederik I's regeringstid omtales forstandere, der havde St. Jørgensgården i forlening, og 1542 lagdes den ind under Helligåndshuset i Næstved. Kirken og St. Jørgensgården er så på et eller andet tidspunkt blevet revet ned. 1631 nævnes i Aaderup 7 gårde

Forrest tilhøjre den bevarede stump af fundamentet til skibets nord-
mur; bagved rester af korpolygonen med støttepiller.

og 3 huse, hvoraf eet var bygget på hospitalets kirkegård, som altså dengang har været nedlagt).

I begyndelsen af vort århundrede kendte man hospitalet fra de overleverede skriftlige meddelelser, men vidste intet bestemt om beliggenheden. Ifølge overlærer

Rasmus Nielsen⁸⁾ fandt man 1924 murrester og skeletter fra St. Jørgensgårdens kirkegård ved Susåen. Noget sikkert begreb om kirkens og kirkegårdens beliggenhed fik man dog først fra 1948, da dr. med. Vilh. Møller-Christensen, som havde hørt om en St. Jørgensgård i Aaderup og nu var levende interesseret i at undersøge et lepraskeletmateriale, henvendte sig i gårdene i Aaderup og forespurgte, om man der ved gravning var stødt på skeletter. Hos gårdejer Peter Jensen var svaret bekræftende.

Peter Jensens gård, Aaderupvej nr. 18, matr. nr. Aaderup 4 a, Næstved, ligger ca. 2 km fra byen på et terræn, der skråner ned mod kanalen (tidligere Susåen). Den nuværende gård er fra ca. 1870, men dens forgænger lå placeret ved samme gårdsplads, hvis overflade består af jord; ca. $\frac{1}{2}$ m nede findes en brolægning. 1918 havde man i gårdspladsen nedlagt en kloakledning, som 1927 placeredes dybere. Ved denne lejlighed stødt man — efter gdr. Jensens udsagn — på kampesten uden dog at bemærke, at det drejede sig om sammenhængende fundamenter. Stenene var placeret i gult sand.

I maj 1950 havde dr. Møller-Christensen lejlighed til at undersøge et ca. 7×5 m stort område af gårdspladsen, ud for stuehusets hovedtrappe⁹⁾). Anledningen var, at der skulle anlægges en septiktank. Der fremdroges ved denne lejlighed et omfattende skeletmateriale fra den gamle kirkegård. Desuden afdækkedes to steder i gården kampestensfundamenter, og man stødt på spredte rester af munkesten samt middelalderlige teglsten, „munke“ og „nonner“. Da dr. Møller-Christensen endvidere fandt to skeletter ved fundamenternes inderside, tydede alt på, at man her stod ved resterne af vestenden af St. Jørgensgårdens kirke, der måtte have været en bygning af munkesten med tegltag.

Gdr. Peter Jensen stillede sig særdeles velvilligt over for en fortsat udgravning, skønt denne i høj grad måtte være til gene for gårdens drift. Efter forhandling med Nationalmuseet blev der da truffet den ordning, at

dr. Møller-Christensen skulle tage sig af skeletmaterialet, mens det tilfaldt Næstved Museum at foretage de arkæologiske undersøgelser. Næstved Diskontobank stillede velvilligt 2000 kr. til disposition for en gravning.

28. juni—11. juli 1951 foretoges da en større udgravning i gårdspladsen og portrummet til Peter Jensens gård. Den arkæologiske undersøgelse lededes af adjunkt F. Michelsen, museets daglige leder, i samråd med

Rester af korafslutningen i porten.

arkitekt J. Tidemand-Dal, formand for museet. I gravningen deltog — foruden lederne og to arbejdsmænd — nogle elever fra Næstved Gymnasium og et par hjælpere for doktoren. Stadsingeniørens kontor i Næstved fastslog udgangspunktet for kotemålingen i gårdspladsen og kontrollerede bygningernes vinkelmål.

Opgaven for museet¹⁰⁾ måtte være at afdække resterne af kirkens fundamenter og undersøge jorden indenfor samt — i det omfang, pladsforholdene tillod — også at søge efter eventuelle rester af hospitalet. Da der stadig

skulle være passage for arbejdsvogne i gården, kneb det med at få plads for den opkastede jord, og derfor måtte f. eks. de afdækkede tårnfundamenter kastes til, så snart fotografering og opmåling havde fundet sted. Pladsforholdene var særlig vanskelige i portrummet.

Man gav sig først til at fremdrage det fundamentstykke, som efter dr. Møller-Christensens gravning måtte formodes at være kirkens nordvesthjørne, og fulgte så fundamenterne mod sydvest for at nå et punkt, som efter doktorens undersøgelse kunne tænkes at udgøre bygningens sydvesthjørne. At dømme efter de fundamentdele, man var stødt på året før, måtte kirken afvige meget stærkt fra den almindelige vest—øst orientering. Da kampestenene i bygningens nordligste hjørne kun var bevaret i eet lag og derfor lå lavere end det øvrige, dobbelte stenlag, var dr. Møller-Christensen ikke stødt på dem under sin prøvegravning. Også nu blev de i første omgang overset, men man kunne alligevel snart konstatere, at kampestenene på det sted, hvor udgravningen var begyndt, ikke stammede fra kirkeskibets nordvesthjørne, men fra et tårn. Derimod var de kampesten, doktoren havde fremdraget længere mod sydvest i gården, som formodet kirkeskibets sydvesthjørne med fundament til en støttepille. Rester af fundamentet for en tilsvarende støttepille til skibets nordmur blev også fremdraget, og mellem disse to støttepiller konstateredes et kort stykke kampestensfundament, åbenbart rester af en væg mellem tårn og skib. I forhold til det lille tårnrum (ca. $2\frac{1}{4} \times 3$ m) forekommer tårnfundamenterne meget svære.

Mens dr. Møller-Christensen optog skeletter af tårnrummet, fortsatte man med frilæggelsen af kirkens nordmur; fundamentets tykkelse var her godt 1 m. Imidlertid manglede kampestenene ganske i en strækning paa ca. $5\frac{1}{2}$ m, og kun tilstedeværelsen af fundamentet til en isoleret støttepille og en murstump længere mod sydøst giver os mulighed for at kunne fastslå murens omtrentlige forløb på denne strækning.

Derimod var fundamentene til kirkens nordøsthjørne velbevarede, og nedlæggelsen af en gasledning i portrummet 1938 havde ikke medført flytning af de store kampesten. Skønt den gamle bygnings sydøsthjørne nu befinder sig under stuehusets kælder, der når 1 m ned i jorden, og gravning efter eventuelle rester her følgelig er udelukket, kan man dog sikkert efter kampestens-

Forrest til venstre et hjørne af tårnfundamentet. Længere tilbage grundsten til sydmuren af kirkeskibet med støttepille.

fundamentene fastslaa, at kirkekorets afslutning har været tresidet.

Til sidst afdækkedes fundamentene fra kirkens syd-
mur indtil 3 m fra stuehuset. Her standsede man af hen-
syn til en brolægning, som helst ikke skulle fjernes. Ejen-
dommeligt var det, at der ikke i tilslutning til sydmurens
grundsten fandtes spor af nogen støttepille (ved „D“ og
den stiplede linie på grundplanen), da der på det tilsva-
rende sted ved nordmuren blev konstateret fundament,

som må formodes at have båret en støttepille. Ganske vist er kloakledningen netop ført gennem sydmuren ud for det sted, hvor en eventuel støttepille kunne være konstateret, men ingen fundamentsten til muren synes her fjernet. Da fundlagene ved kloakgravningen 1918 og omplaceringen 1927 er blevet forstyrrede, har man i dag ikke mulighed for at afgøre, om sydmuren nogensinde har haft en støttepille på dette sted, hvad der dog synes nødvendigt for bygningen.

Dr. Møller-Christensen havde i mellemtiden haft lejlighed til at optage skeletter i kirkens indre. Ved tidligere gravninger i gårdspladsen var en del af skeletmaterialet*) blevet beskadiget, men, som det fremgår af grundplanen, fandtes flere ubeskadigede begravelser. De fremdragne skeletter udviste efter doktorens påvisning uomtvistelige tegn på lepra. Begravelserne i tårnrummet var af ældre dato end bygningen. Således havde den døde i tårnets sydvesthjørne fået knust kraniet ved placeringen af kampestenene, og ved anbringelsen af fundamentet til muren mellem tårn og skib har man borthugget og fjernet halvdelen af en begravet. Øverste lag af skeletterne inde i kirkeskibet var placeret højere (som helhed ud for øverste række fundamentsten) og kan antages at være blevet nedlagt efter kirkens opførelse. Desværre fandtes der intet spor af noget kirkegulv, og ikke noget sted på bygningen sås mursten eller murstensrester oven på kampestensfundamenterne. Ansættelsen af gulvhøjden bliver altså skønmæssig. En isoleret kampesten, som fandtes 4½ m fra stuehusets mur, kan muligvis have haft forbindelse med kirkegulvet.

Trods et omfattende arbejde med afharpning af jorden på et specielt konstrueret dobbeltsold var fundene i kirkens indre påfaldende sparsomme. Der fandtes 2 mønter, som indsendtes til Nationalmuseet og her bestemtes. Det drejede sig om en Ribemønt fra Erik Klippings tid og en svensk mønt fra o. 1300.

De keramikrester, som fremdroges, var så små og

*) Se side 88—89.

ukarakteristiske, at de, efter mag. Tage Christiansens undersøgelse, ikke tillod bestemte slutninger. En del må dog formodes at være middelalderligt.

Det eneste virkelig interessante fund fra kirkens indre fremkom, mens dr. Møller-Christensen afdækkede det skelet, hvis kranium på grundplanen er placeret ved pilen til „A“ inde i kirkeskibet. Beskyttet under munkesten på den dødes skinneben lå hans seglstampe (signet) af bronze; paa dens bagside var en nu itubruddt ring, åbenbart til en kæde. Indskriften lyder: „S“ HERMANNI HOLTHUZEN“. Seglstampen er 2,6 cm i diameter. Arkivar Erik Kroman har velvilligst oplyst, at signetet efter

Seglstampen.

bogstavernes form må anslås til at være fra anden halvdel af 1400rne. Hvem Hermann Holthuzen var, bliver næppe nogensinde oplyst, og noget aftryk af hans signet er man ikke stødt på. Ifølge dr. Møller-Christensen har den afdøde været en høj mand, ca. 50 år gammel.

De murstensrester, der fandtes spredt i kirkens indre, kan kun sige lidt om bygningens udseende. Foruden en del stumper af røde munkesten fandtes to hele sten (27×13×9 cm). De meget medtagne brudstykker af formsten, der dukkede op, synes at hidrøre fra ribbesten og en konsolsten. Endvidere fremdroges fire trekantede, røde teglstensfliser (14×10×10 cm, 5 cm tykke). Endelig fandtes rester af tagsten, såvel „munke“ som „nonner“.

Et så spinkelt fundmateriale tillader naturligvis ingen

sikre slutninger om kirkens fremtoning, og af grundplanen kan blot fastslås, at bygningen har været gotisk i anlægget. Den tresidede korafslutning kan have haft St. Mortens Kirke i Næstved som nærliggende forbillede. Efter ruinens størrelse (ca. 20 m lang og ca. $7\frac{1}{2}$ m bred) har bygningen i størrelse svaret til en lille landsbykirke. Variationen fra vest—øst-retningen kan anslås til ca. $41\frac{1}{2}^{\circ}$, og afvigelsen fra astronomisk øst mod syd er hermed så stor, at man vist vanskeligt kan finde noget sidestykke hertil i Danmark. Til sammenligning skal anføres, at St. Mortens Kirke i Næstved har en afvigelse på ca. $30\frac{1}{2}^{\circ}$, en af de største her i landet¹¹. Aaderup-kirkens placering kan muligvis skyldes terrænforhold eller være betinget af nu forsvundne bygningers beliggenhed.

Da det ved undersøgelsen i gården ikke var lykkedes at støde på spor af selve hospitalet, foretoges 17.—18. juli samme år af muscet en prøvegravning i terrænet øst for gården. Søgegrøfter, som fra vejen „Vadestedet“ førtes mod gården i skrå retning, afdækkede ingen bygningsrester. Gårdejeren mente, at han ved tidligere pløjninger her var stødt på murstensrester, men dette kunne ikke bekræftes nu. En søgegrøft uden for og parallelt med hækken til en lille have ved gårdens sydøsthjørne (mellem porten og laden), viste, at kirkegården ikke nåede herud.

Tredie gravning, som påbegyndtes 22.—23. sept. 1951 sammen med dr. Møller-Christensen og fortsattes og afsluttedes 9.—10. juli 1952, foretoges i ovennævnte have, som måler 9×11 m. Det godtgjordes, at begravelsespladsen fortsatte herud, (se de aftegnede skeletter på grundplanen), men nogen synlig afgrænsning af kirkegården konstateredes ikke. En søgegrøft fra porten og tværs gennem haven mod hækken kunne intet vise. De små, spredte keramikrester, der fremdroges, var ligeså utilfredsstillende som de tilsvarende fund fra gårdspladsen og tillader næppe sikre slutninger; en del af skårene er fra nyere tid.

I den østlige del af haven, ud mod hækken, afdækkedes — ca. 7 m fra porten og ca. 5—6 m fra ladens gavl —

nogle kampesten, som lå ret spredt. Ved stenene konstateredes spor af et lerlag med småsten, formodentlig et gulv, hvis afgrænsning dog ikke fremgik tydeligt. Et par gennemgravninger viste, at lerlaget lå umiddelbart oven på det oprindelige, gule sandlag. Om lerlagets alder kunne efter fundforholdene intet sikkert slutes.

Resultatet af sidste gravning var således meget mageret. Og bortset fra konstateringen af kirkens fundamenter var undersøgelserne i Aaderup noget af en skuffelse som følge af det spinkle og spredte fundmateriale. Man må være gået grundigt til værks, da kirken i sin tid blev sløjfet. St. Jørgensgårdens eventuelle rester kunne man ved undersøgelsen ikke konstatere noget om. Skulle de eksistere, er det muligvis under gårdens bygninger eller vest for disse.

Kildesteder.

¹⁾ Spedalskhedens historie i Norden. Av overlege Reidar Melsem. Ciba-Tidsskriftet, Nov. 1952. ²⁾ Edv. Ehlers Danske St. Jørgensgaard i Middelalderen. Bibliotek for Læger 1898, side 243—88 og 331—54. ³⁾ C. T. Engelstoft: St. Jørgensgaard ved Svendborg. Samlinger til Fyens Historie og Topografi I, side 7—8. ⁴⁾ Udgravningsberetning i Nationalmuseet. ⁵⁾ Rasmus Nielsen: Næstved Købstads Historie I side 36—39 med tilhørende kildehenvisninger. ⁶⁾ Ehlers nævner Tybjerg herred; i kong Hanses brev af 1492, som omtales i det følgende (Hofmans Fundatser X, side 189) tales om syge fra de herreder, der betaler til gården. ⁷⁾ Traps Danmark, 4. udg., bd. III, side 303. ⁸⁾ Anførte værk side 36. På grund af forfatterens død har det ikke været muligt at få nøjere bekræftelse på de ret vage stedsangivelser, og forespørgsler forskellige steder var resultatløse. ⁹⁾ Se dr. Møller-Christensens artikel i Medicinsk Forum, 4. årgang nr. 9. ¹⁰⁾ Indberetning til Nationalmuseet. Bortset fra de to mønter, som afleveredes til Nationalmuseet, opbevares det fundne fra kirkeruinen i Næstved Museum. ¹¹⁾ Se Danmarks Kirker. Præstø Amt, side 1103—04.

HVAD DE DØDE FORTALTE

Af Vilh. Møller-Christensen.

FUNDET af Næstved Sct. Jørgens-kirke og -kirkegård i Åderup er den største oplevelse jeg har haft i egen- skab af skeletforsker og medicinalhistoriker. I „*Medi- cinsk Forum*“⁽¹⁾) har jeg gjort nærmere rede for udgrav- ningens historie samt bragt en varm tak til Sct. Jørgens- gårdens ejer, gårdejer *P. Jensen og frue*, en tak jeg her- ved gentager udfra den kendsgerning, at der intet var kommet ud af det hele, hvis ikke gårdejeren og fruen fra allerførste færd havde vist en storslået og forbilledlig vel- vilje og forstaaelse, da jeg en august-søndag i 1948 ban- kede på stuedøren og bad om tilladelse til at foretage en prøveudgravning i gårdspladsen.

Ligeledes hjertelig tak til de gode venner, jeg fik i Næstved, mens de to store udgravninger fandt sted, over- læge, dr. med. Børge Faber og frue, amtmand S. Wechsel- mann, amtslæge N. Schoubye, afdøde bankdirektør C. Dragheim, arkitekt C. J. Tidemand-Dal og sidst med ikke mindst museumsinspektør, lektor F. Michelsen, der fore- stod udgravningens bygningsarkæologiske fase under kampagnen i 1951 samt arkitekt F. Steen Seiersen, der målte fundamenterne op samt indtegnede skeletterne.

Mange vil nu med stor ret spørge: hvad bragte udgrav- ningerne for dagen, og var det i det hele taget umagen værd at endevende gårdejer Jensens gårdsplads og port- rum blot for nogle gamle skeletters skyld?

Hertil skal der svares et ubetinget: *ja!*

Udgravningen viste sig nemlig at give så meget værdifuldt nyt, både i historisk, arkæologisk og lægevidenskabelig henseende, at man som forsker havde følelsen af at have fået både i pose og sæk.

I lægevidenskabelig henseende gav udgravningen blandt andet stødet til opdagelsen af et nyt spedalskhedssymptom. Herom har jeg i 1953 udgivet en bog⁴), „Ten lepers from Næstved in Denmark“, hvortil specielt interesserede henvises.

Inden jeg omtaler mit særlige domæne, skeletundersøgelserne, skal jeg give et lille rids af spedalskhedens historie i Danmark. Her vil jeg henviser til min bog: „Middelalderens Lægekunst i Danmark“²), hvor hovedtrækene af sygdommens historie er gengivet sammen med de litterære kilder. Da andre forfattere fra de sidste 10 år, der skriver artikler om spedalskheden i Danmark, hovedsagelig bygger på kildestederne i min bog, er det mest praktisk at henviser til den allerede her, således at nærmere interesserede ved, hvor de skal søge, hvis de vil fordybe sig nærmere i dette interessante emne.

Hvornår er spedalskheden kommet til Danmark?

Dette spørgsmål kan ikke besvares med sikkerhed; men man har et fingerpeg om, at det har været tidligt, idet jærttegnsberetningerne om *Knud den Hellige* ganske kort beretter om undere ved kongens grav i 1095, at „*spedalskes hud renses*“.

Sygdommen var altså allerede dengang en realitet herhjemme, og den kan siden følges i stadig tiltagen op gennem hele middelalderen indtil ca. 1550, på hvilket tidspunkt den må anses for at være forsvundet fra nuværende dansk område.

Fra midten af det 12. århundrede begynder man at oprette Sct. Jørgensgårde, det vil sige specialstiftelser for spedalske, antagelig tvungne af den hårde kendsgerning, at sygdommen nu var ved at blive en fare for folkesundheden. I løbet af middelalderen oprettedes mere end 30 Sct. Jørgensgårde på nuværende dansk område, således

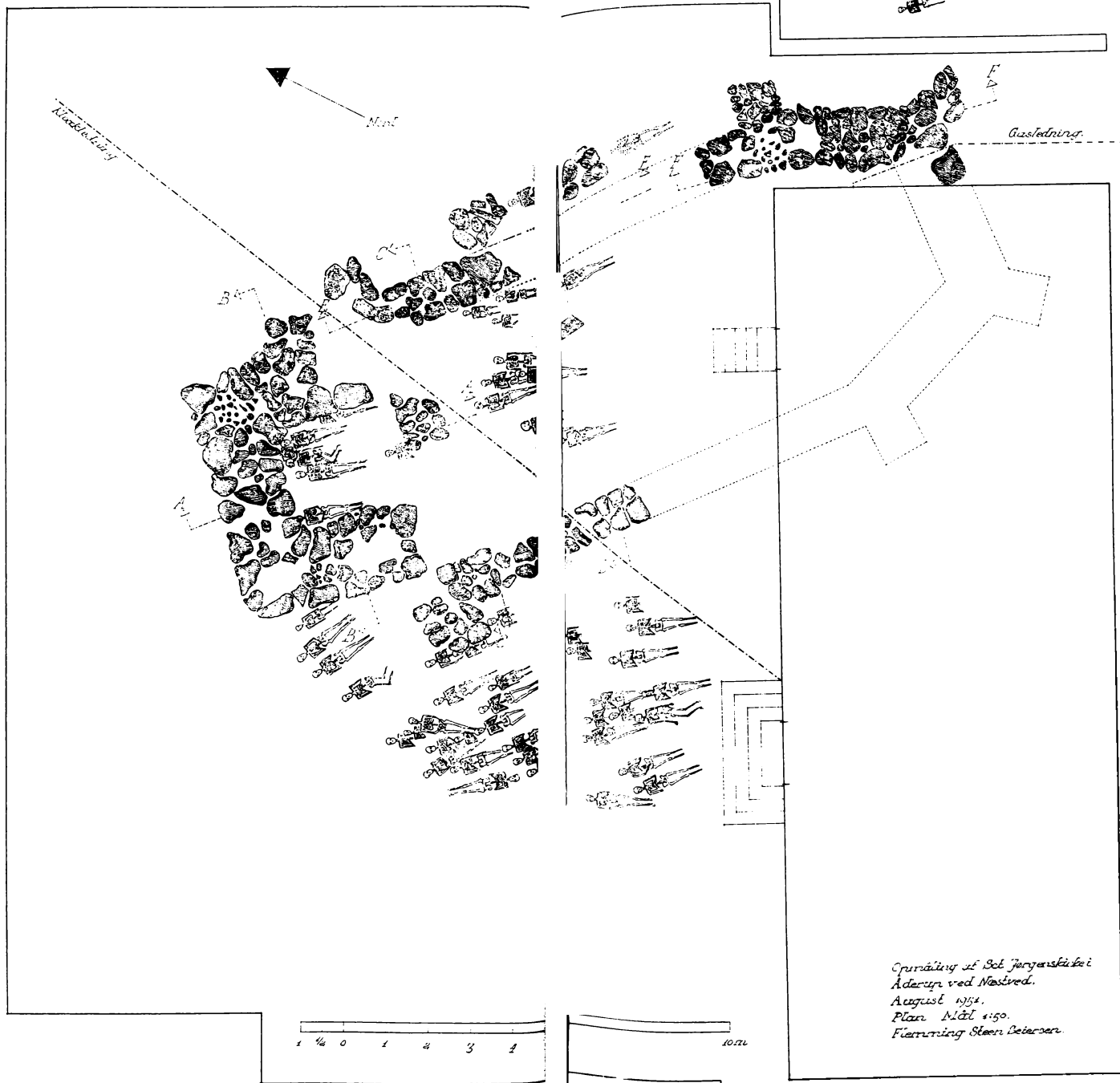

Fig. 4. Arkitekt Steen Seiersens

nålingsplan med indtegnede skeletter.

at der tilsidst fandtes en Sct. Jørgensgård omkring en km udenfor enhver af de større købstæder, som regel beliggende ved et vandløb.

Man kender ikke årstallet for oprettelsen af Næstved Sct. Jørgensgård i Åderup, men da den omtales i et dokument fra 1261, tør man gå ud fra, at den er oprettet nogle år tidligere.

Fig. 1. *Dødens triumf*. Detaille, der viser de spedalske, der rækker et bønsskrift op imod Dødsengelen.

Hvorledes så middelalderens spedalske ud? og hvad var de iøjnefaldende kendetegn, der gjorde det muligt at udskille disse ulykkelige syge fra de levendes samfund og indespærre dem i Sct. Jørgensgårdene?

Det ældste detailbillede, der findes af spedalske, stammer fra midten af 1300-tallet. Det er malet af *Andreae Nardo Orcagna* (død 1376) og hedder *Dødens triumf* og findes i *Campo Santo i Pisa*. (Fig. 1).

Man ser her en gruppe på otte spedalske, der ræk-

ker et bønsskrift op imod Pestens Dødsengel, der lydløst svævende på store flagermusvinger har travlt med at nedmeje sunde, rige og mægtige mennesker i hobetal, mens den helt synes at have overset de spedalske, hvis eneste og højeste ønsker er en snarlig og hurtig død. Dette billede, der er det første og ældste i sin art, dokumenterer, at man allerede ved pestens første hærgen i Europa havde gjort den skarpsindige iagttagelse, at de spedalske gik fri for pest, der ellers ikke var nogen kostforagter, hvad dødsfrenes antal angik, idet den i 1300-tallet bortrev fra $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ af Europas indbyggere.

I 1950 gjorde en fransk spedalskhedslæge *Girard*¹⁾ — der intet kendte til Orcagna's billede — en meget interessant opdagelse. Han paaviste, at man i et permanent pestområde på Madagascar, hvor der blandt andet findes 3 store spedalskhedshospitaler med tilsammen 2000 patienter, aldrig er indtruffet et eneste pesttilfælde blandt de spedalske, selvom der er mange pestdødsfald umiddelbart udenfor hospitalets mure blandt de spedalskes slægt og venner. Denne opdagelse indgav Girard den tanke, at spedalskheden muligvis skulle yde en vis beskyttelse imod pest. Et forsøg, der herefter blev udført med rotter, synes at bekræfte iagttagelsen.

Et gammelt ord fra *Prædikeren's Bog* (I,9) siger lakonisk, at „der er slet intet nyt under Solen“, og det synes i høj grad at have sin rigtighed i dette tilfælde.

Allerførst er Orcagna's billede et fingerpeg om, at man allerede ved pestens første frygtelige optræden i Italien i 1300-tallets midte gjorde den iagttagelse, at de spedalske gik fri.

Man føler sig dog helt overbevist om, at denne iagttagelse havde holdt sig langt op i tiden, når man læser, hvad en tysk militærlæge i russisk krigstjeneste: *J. F. Scheiber* skrev i 1744⁷⁾. Schreiber, der deltog i et par russisk-tyrkiske felttog, og fra disse kendte pestepidemierne i Ukraine og Lilleasien på nær hånd, skrev blandt andet en doktordisputats om emnet. I denne bog nævner

han blandt andet, at man aldrig havde set, at de spedalske fik pest, samt at befolkningen på Kreta — under pest-epidemier — søgte tilflugt i de spedalskes hytter.

Iagttagelsen er således af gammel dato, og når den anføres her, er det for at forklare, hvorfor netop de spedalske på Orcagna's billede ikke bliver ramt af Pest-angelens dræbende le.

Disse spedalske — otte i antal — er fremstillede med en sådan realisme og nøjagtighed, at de tydelige sygdomssymptomer, der kan læses på billedet, tillader at stille diagnosen spedalskhed.

Man bemærker først de maskeagtigt fortrukne ansigter med de uhyggeligt vildt stirrende blikke, der i sig selv er typiske for spedalske patienter og skyldes nervekomplikationer. En af patienterne har en forbindelse, der helt skjuler begge øjne, hvilket er et udtryk for, at øjnenes lys ikke blot er udslukt, men at selve øjnene er blevet til stinkende, materiefyldte sår af en så uhumsk karakter, at de nænsomt er blevet dækkede af en bandage. Betændelsesagtig ødelæggelse af øjnene er en meget almindelig komplikation ved ondartet spedalskhed.

En anden af patienterne — den femte i bageste række — er også blind, hvilket ses af, at hans lukkede øjelåg dækker de indsunke øjenhuler. Dette er ikke hans eneste skavank, thi et modbydeligt sår har borttædt hans næsetip og øverste del af overlæben. Desuden mangler han øjenbrynene, der ellers er kraftigt markerede på fire af lidelsesfællerne. Dette symptom: mangel af øjenbryn — findes også ved visse former for spedalskhed.

Også hænderne er prægede af sygdommen. Den blinde mand med den defekte næsetip strækker begge armene bønfaldende frem imod Dødsengelen, men se — der er ingen fingre på hænderne, der er vansirede, så de ligner luffer.

Den blinde mand med øjenbandagen har højre hånd skjult af en klud, antagelig på grund af åbne betændte sår fra de affaldende fingre.

Centralt i billedet sidder en patient, der, skønt værkbruden, forsøger at strække hænderne frem i bøn. Det mislykkes for ham, thi fingrene kan ikke strækkes, på grund af hændernes klostilling, hvilket atter skyldes en nervekomplikation.

Alle disse sygdomstegn: bortfald af fingre, sår på

Fig. 2. Fritlagte skeletter fra gårdspladsen.

hænderne og sammenkrympning af fingrene i klostilling er typiske for nervespedalskhed.

Fire af patienterne går med krykker. Dette skyldes, at de har lidelser i benene, der svarer til de lidelser, der er beskrevet for hændernes vedkommende. Patienten med klohænderne har tydelige strittæer, hvilket er et udtryk for, at hans fødder er ramt af en invaliderende nerve-lidelse.

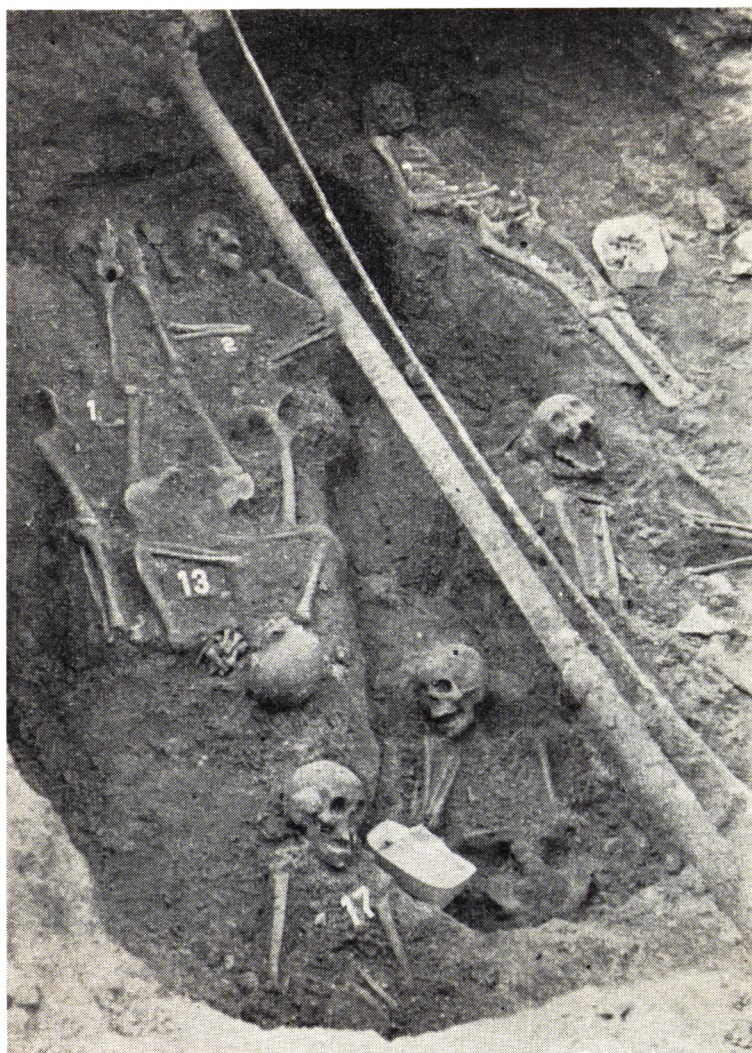

Fig. 3. Fritlagte skeletter fra gårdspladsen.

Den forreste patient har så ødelagte ben, at han kun kan slæbe sig fremad på knæene ved hjælp af håndskamler.

Når man tager alle disse symptomer som et hele,

er de et godt bevis for, at Orcagna har benyttet levende spedalske patienter som modeller til denne detaille af billedet.

En ganske tilsvarende skare af hæsligt vansirede spedalske tiggere kunne man i middelalderen antagelig træffe udenfor Sct. Jørgensgårdens port i Åderup, hvor de havde slæbt sig ud for at tigge almisser.

Vi skal nu se, om skeletundersøgelserne i P. Jensens gårdsplads kan bevise, at Næstved Sct. Jørgensgård har ligget her, og at den har været et asyl og hospital udelukkende for spedalske og ikke blot for patienter i almindelighed og allehånde uhumske og vansirende sygdomme.

Det viste sig hurtigt, at gårdspladsen rummede en mængde urørte middelalderbegravelser, fig. 2 og fig. 3 viser nogle af de fritlagte skeletter.

Foruden de på planen fig. 4 indtegnede 46 hele skeletter fandtes kranier, kalvarier og andre skeletdele af endnu 154 personer, således at udgravningen af Næstved Sct. Jørgensgård foreløbig omfatter ialt 200 individer, der i tabel 1 er inddelt efter køn og alder.

Gennemsnitsalder ..	børn		unge	voksne	modne	senile	ialt
	5 år	10 år	20 år	30 år	40 år	60 år	
mænd			2	20	83	2	107
kvinder			10	34	30	3	77
ubestemt køn.....	7	3		3	3		16
ialt...		10	12	57	116	5	200

Tabel 1 Skeletmaterialet fra Næstved Sct. Jørgensgård inddelt efter køn og aldersgrupper.

Den foreløbige undersøgelse viser således, at der i Næstved Sct. Jørgensgård fandtes 5 pct. børn, 56 pct. mænd og 39 pct. kvinder, og at gennemsnitslevealderen for mænd var 38 år, mens den kun var 33 år for kvinder. Disse talværdier er naturligvis kun foreløbige og kan ikke

tages som norm for hele begravelsespladsen, der antagelig rummer omkring 1000 begravelser. Disse foreløbige tal fortæller dog en del af kulturhistorisk interesse.

Allerførst om børnene, blandt hvilke en på 2 og en på 12 år viste symptomer på spedalskhed. Dette bekræfter, hvad man ved om sygdommen i dag, nemlig at den angriber spæde børn, ja man har eksempler på 11 måneders børn med spedalskhed, hvor forandringerne er koncentreret til hud og bindevæv. Da de stabile og karakteristiske knogleforandringer først udvikles senere og skal have en særlig robust karakter, for at kunne påvises på skelettet efter et ca. 500-årigt ophold i kirkegårdsjorden, er det indlysende, at man kun har relativt få muligheder for at diagnosticere spedalskhed på barneskeletterne.

Tre af barneskeletterne stammede fra nyfødte børn, et af kvindeskeletterne — fra selve kirken — indeholdt et 5 måneder gammelt foster. Disse fund er bevis for, at der blev født børn i Næstved Sct. Jørgensgård, og da børn, der vokser op i spedalske omgivelser har minimale chancer for at undgå smitte og ofte dør i en spæd alder, forstår man den dybe tragedie disse fødsler giver udtryk for i Næstved Sct Jørgensgård.

Dernæst fortæller tabel I noget om gennemsnitslevialderen, der er udregnet til 38 år for mænd og 33 år for kvinder. De tilsvarende tal fra den omtrent samtidige Æbelholt klostertomt (ved Hillevød) er 40,5 år for mænd og 39,5 år for kvinder. Det synes som om det særlig var kvinderne, der måtte betale for spedalskheden med en stærkt afkortet levetid. Dette kan skyldes, at kvinderne var særlig udsatte for kontakt med de syge i hjemmene med den dårlige hygiejne og derfor blev smittede i en tidlig alder, ligesom naturligvis datidens tidlige giftemål — med deraf følgende fødsler — også må formodes at have befordret sygdommen.

Et virkeligt pålideligt billede af folkefordelingen i Næstved Sct. Jørgensgård kan dog først opstilles, når hele begravelsespladsen er blevet systematisk undersøgt,

og dette mål bør man alvorligt stræbe efter at nå, inden det bliver for sent.

Til sidst kommer vi til det vigtige spørgsmål om de påviste sygdomme. Her kan der kun gives et foreløbigt svar, fordi antallet af hele skeletter talmæssigt er for ringe til at udregne pålidelige gennemsnitsværdier, der kan betragtes som norm for hele begravelsespladsen. Derfor må

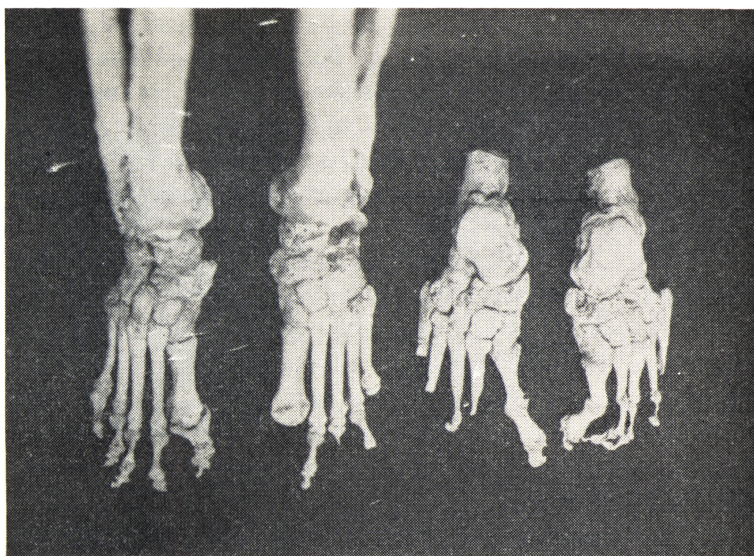

Fig. 5. Fødder af to kvinder med typiske spedalskhedsforandringer i tå- og mellemfodsknogler.

svaret kun betragtes som foreløbigt, som et fingerpeg.

De gigtagtige ledlidelser er færre og mindre markante end i Æbelholt-materialet. Dette har sin sandsynlige forklaring deri, at Æbelholt-skeletternes gennemsnitslevialder — og dermed gigtfrekvensen — er betydeligt højere, nemlig $2\frac{1}{2}$ år for mænd og $6\frac{1}{2}$ år for kvinder.

Procenten af tandkaries synes den samme lave, som det nu engang er tilfældet i middelalderen. Det kan i hvert tilfælde anses for givet, at spedalskhed *ikke* virker kariesfremkaldende.

Det er af stor interesse, at der endnu ikke er påvist tilfælde af tuberkulose, syfilis eller kræftlidelser i Næstved-materialet. Når disse sygdomme endnu ikke er konstaterede i Næstved-samlingen, kan det betyde, at der er noget forkert ved den hidtidige anskuelse, der hævder, at middelalderens Sct. Jørgensgårde fungerede som opsamlingscentraler for samtidens uappetitlige og uhumske sygdomme, det være sig syfilis, hudtuberkulose, hudkræft m. m. samt naturligvis også spedalskhed. Næstved-undersøgelserne tyder derfor på, at Sct. Jørgensgårdene *udelukkende* var forbeholdt spedalske patienter og ingen andre, fordi man af kroniske smitsomme sygdomme i Næstved-skeletterne hidtil kun har kunnet påvise en eneste, nemlig *spedalskhed*, en sygdom der til gengæld var meget hyppig her.

Fig. 5 viser fødderne af to kvinder, hvor tå- og mellemfodsknogler er forandrede på en måde, der er typisk for nutidens spedalskhed. Disse to præparater og fødder fra yderligere 13 skeletter med tilsvarende karakteristiske forandringer, beviser med 100 pct. sikkerhed, at disse individer har lidt af ægte spedalskhed, og karakteriserer dermed Sct. Jørgensgårdens begravelsesplads som en spedalskheds-kirkegård.

Tilsvarende forandringer er ikke hidtil blevet påvist på nogen dansk middelalderkirkegård, kun i eet tilfælde — fra Æm kloster²⁾ — er lignende forandringer blevet fundet, men overset ved første undersøgelse.

Hermed var i grunden undersøgelsens arkæologiske og medicinsk-historiske opgave løst, idet man nu havde bevist, at beboerne i Næstved Sct. Jørgensgård havde lidt af ægte og uomtvistelig spedalskhed. Den systematiske undersøgelse af skeletsamlingen gav nu uventet en meget stor gevinst af praktisk medicinsk karakter, idet det viste sig, at kranierne, der hørte til skeletterne med de af spedalskheden typisk forandrede fødder, udviste nogle hidtil upåagtede — men overmåde karakteristiske — forandringer, der var lokaliserede til overkæbebenet.

Forandringerne, der er beskrevet under navnet: *facies leprosa* (det spedalske ansigt) er karakteriseret dels ved svind af spina nasalis anterior (det torneagtige knoglefremspring under næseåbningen) og dels ved svind af konglevævet omkring de fire overmundsfortænders rødder, hvorved tænderne løsnes og falder ud, således at ansigtet — også forfra — får et ganske besynderligt udseende.

På 147 kranier og kalvarier var det muligt at fast-

Fig. 6. Kvindekranium med typiske spedalske forandringer: *facies leprosa*.

slå tilstedeværelsen af *facies leprosa* i 112 tilfælde, altså hos 76 pct., og lige hyppigt hos mænd og kvinder, med hvilket tal man yderligere understreger Næstved Sct. Jørgensgårds karakter som et hospital, der udelukkende var forbeholdt patienter med spedalskhed.

Det næste spørgsmål, der nu meldte sig, var, at undersøge, om nutids-spedalske havde *facies leprosa*.

Denne undersøgelse blev foretaget på Pleiestiftelse for spedalske nr. 1 i Bergen og forestået af overlægen for den spedalske syge i Norge, dr. R. S. Melsom samt patologen, nuværende rektor ved Bergens universitet, professor, dr. med. Erik Waaler. Undersøgelsen⁶⁾, der fandt sted i 1951 og 1952, viste, hvad man hidtil ikke havde haft

anelse om, at flertallet af de spedalske patienter her havde tydelig facies leprosa.

Tilbage stod så det at forelægge opdagelsen af det nye spedalskhedssymptom for en større kreds af spedalskheds-læger: *leprologer*. Dette skete på den VI internationale leprologkongres i Madrid fra 5.—10. oktober 1953, hvor Melsom, Waaler og forfatteren af denne artikel holdt foredrag med lysbilleder samt demonstrerede kranier og

Fig. 7. Næstved-skeletter paa leprolog-kongressen i Madrid 5.—10. okt. 1954.

andre skeletdele af 15 patienter fra Næstved Sct. Jørgensgård for 350 leprologer fra hele verden (udenfor jern-tæppelandene).

Og hermed er den ring sluttet, der begyndte i 1948 med en beskeden prøveudgravning på gårdejer P. Jensens gårdsplads og endte 5 år senere på den store internationale lægekongres i Spaniens hovedstad i oktober 1953.

Litteratur.

1) Girard, Bull. Acad. Nat. Méd. 136, 80, 1952, cit. fra Sagher,

- Felix: Leprosy: Dermatologica. Basel. 107. 1953.
- 2) Møller-Christensen, V. Middelalderens Lægekunst i Danmark. København. 1944
 - 3) Møller-Christensen, V. Om udgravningen af Næstved Sct. Jørgensgård i Aaderup. Medicinsk Forum. 1951—52. 289—304.
 - 4) Møller-Christensen, V. Ten lepers from Næstved in Denmark. Copenhagen. 1953.
 - 5) Møller-Christensen. Acta med. Scandinav. 1952. Supp. CCLXVI. 103—108.
 - 6) Møller-Christensen, V., Bakke, S. N., Melsom, R. S. & Waaler, E.: Journ Leprosy. 1952. 335—340.
 - 7) Schreiber, J. F. Observationes et cogitata de peste, quae anno 1738 et 1739 in Ukrania grassata est. Petrop. 1740. 4. Edit. 2. cum appendice de eadem lue, qua iisdem annis Odzakovium vastavit. Berol. 1744. 8. Petrop. 1750. 8.
-

PRÆSTØ AMTS MUSEER

Det er hensigten for fremtiden at give de museer, som arbejder i amtet, lejlighed til at fremkomme med korte årsberetninger i denne rubrik. Som indledning fortæller de forskellige museumsledere om deres museers oprettelse og virksomhed. — Landbrugsmuseet i Lundby er en afdeling under landbrugsmuseet i Lyngby og altsaa ikke selvstændigt arbejdende lokalmuseum specielt i amtet. Sydsjællands Museum i Vordingborg og Stevns Museum i Store Hedinge har foreløbig ikke ønsket at levere bidrag til årbogen. Køge Museum ligger ganske vist uden for Præstø amt, men har en stor del af sit virkeområde her.

NÆSTVED MUSEUM

Det var „Næstved Turist- og Forskønnelsesforening“, som i 1917 tog initiativet til oprettelse af et museum i byen. De første genstande, som erhvervedes, stammede fra en samling i Bjelkerup på Stevns og havde tilhørt en lærer. Foreningen, som nu kaldte sig „Næstved og Omegns Museums-, Turist- og Forskønnelsesforening“, fik allerede samme år de første museumsgenstande anbragt på Næstveds gamle rådhus, en middelalderbygning, og her fandt indvielsen sted 18. maj 1918. Lokalerne var imidlertid utilfredsstillende, og man fik snart opmærksomheden henvendt på helligåndshusets middelalderlige stenbygning, som ejedes af Næstved kommune. Der samledes en betydelig byggefond, staten og Næstved by ydede store tilskud, og 1926—27 foretoges en omfattende restaurering af helligåndshuset under ledelse af arkitekt J. Tidemand-Dal. Samlingerne, som 1926 måtte opmagasineres, overførtes 1927 til de nye lokaler i Ringstedgade, hvor der foreløbig var plads nok. 1936 blev bygningen frilagt ud mod gaden, og en kustodebolig opførtes. Helligåndshuset danner en smuk ramme om samlingerne, men man lider nu under en meget følelig pladsmangel, og bestræbelserne for at skaffe udvidelse har hidtil været resultatløse.

1939 vedtoges det at udskille museumssagen fra turistarbejdet, og man dannede „Museumsforeningen for Næstved og Omegn“, som ejer samlingerne, mens helligåndshuset og kustodeboligen tilhører Næstved kommune. Museet er statsunderstøttet og modtager desuden tilskud fra byen, Præstø og Sorø amter samt private. I museets bestyrelse sidder repræsentanter for museumsforeningen, turistforeningen, Næstved kommune, Præstø amts skoleråd og sognerådsforeningerne for Præstø og Sorø amter. — Inspektør H. O. Borre ledede i mange år museet. Formanden for bestyrelsen er for tiden arkitekt J. Tidemand-Dal, mens museets daglige ledelse varetages af lektor

F. Michelsen. — Museets virkeområde udgør store dele af Præstø og Sorø amter.

Samlingerne omfatter nu 6—7000 genstande foruden et egns-historisk arkiv med ca. 5000 numre. Blandt museets afdelinger bør fremhæves kirkesalen med snitværker, Kähler-stuen, glassamlingen fra Holmegaard og bymuseet med mindestuen for 4. dragonregiment. — Samlingerne undergår for tiden en omfattende revision.

F. Michelsen.

KØGE MUSEUM.

De første Bestræbelser med at oprette et Museum i Køge fandt Sted i Aaret 1896. Den 15. Juli 1900 aabnedes Museet i en nyopført Bygning paa Elisevej, med Museum i Stueetagen og Folkebibliotek paa 1. Sal.

Denne Bygning svarede ikke til Forventningerne. Begrundet paa den afsides Beliggenhed var Besøget ikke stort. Derfor besluttede Museumsbestyrelsen i Forening med Biblioteksbestyrelsen at erhverve Byens tidligere Fattiggaard, det saakaldte „Spindehus“, Nørregade Nr. 4. Efter en grundig Restaurering flyttede Museet ind i Stueetagen og Biblioteket paa 1. Sal, og 30. Juni 1911 indviedes Museet. I 1919 overtog Museet hele Bygningen, efter at Biblioteket havde faaet sin egen Bygning, og der var bygget en Kustodebolig. I 1914 blev den mere end 400-aarige Ejendom Torvet 18 nedreven og genopført i Museumsgaarden. For at skaffe Plads til de stadig voksende Samlinger, blev der indrettet 4 Værelser i Forhusets Tag-etage til Museets store Samling af Dragter og Tekstiler. Disse Rum er, af Hensyn til Tekstilernes bedre Bevaring, uden Dagslys.

Museet raader nu over 32 Rum til Udstilling af Museets Genstande. Museets Vækst gør, at trods de gentagne Udvidelser er der stadig Pladsmangel, og nye Udvidelsesmuligheder maa findes.

Museets Bygninger er opført dels 1616 og 1619 af Søren Jensen Kræmmer, der havde erhvervet Ejendommen 1599.

Gennem Aarene havde Gaarden forskellige Ejere, blandt andet Ejerne af Gisselfeldt fra 1694 til 1725, der nærmest benyttede den som Magasin for Godsets Korn. 1748 blev Gaarden solgt til Kommunen, som dels benyttede den som Materialgaard og dels til Sygehus for Byens Garnison, medens der paa 1. Sal var Bolig for Chefen for den Eskadron Husarer, de saakaldte Bornicker, der laa i Byen. I 1823 blev Gaarden indrettet til Arbejdsanstalt eller Spindehus, og det vedblev den at være indtil Museet erhvervede den.

Museet er af Undervisningsministeriet anerkendt som Central-museum.

Museets Regnskab balancerede i Regnskabsaaret 1953—54 med 25,736.58 Kr. Det aarlige Besøg er ca. 10,000 Personer.

Museets Bestyrelse: Arkitekt Otto Langballe, Formand, Fabrikant Carl Müller, Næstformand, Direktør Munck Olsen, Politimester Vagn Bro og Proprietær Ejner Nielsen, Skensved.

O. Langballe.

MØNS MUSEUM

åbnedes den 8. november 1914 i den gamle præstegård ved Stege kirke.

Allerede i 1902 var tanken om et mønsk museum blevet nævnt i forbindelse med en meget vellykket historisk udstilling i Stege, som havde vist, at der endnu på Møn fandtes mange værdifulde gamle ting, som burde bevares. Men først i 1912 blev arbejdet taget op. Det var daværende by- og herredsfuldmægtig i Stege, Martin Hammerich, der en aften udkakstede en bemærkning, som satte sagen i gang. I Løbet af et par år var et grundigt forarbejde gjort: hvert hus og hver gård på Møn var besøgt, penge og museumsgenstande indsamlet, og museet indrettet. En lang række mænd og kvinder gjorde et stort arbejde for sagen (således ca. 60 repræsentanter rundt om i sognene), men især tre mænd gjorde sliddet: Hammerich som formand, redaktør A. Funck og gårdejer H. P. Bille. Efter Hammerichs bortrejse var Funck museets initiativrige formand igennem en lang årrække (1920—47).

Pladsforholdene blev hurtigt for små. Man havde begyndt med 5 stuer, men gradvis toges flere ind, efterhånden en lille snes rum. Flere forslag til udvidelse har foreligget. I 1952 var en fuldt udarbejdet plan til erhvervelse og restaurering af hele den gamle præstegård (opført ca. 1700) nær ved at blive gennemført, idet alle de mønske kommuner — på een nær — havde vedtaget at finansiere planen.

Men i 1951 købte de mønske kommuner „Empiregården“, Storegade 75 (gammel købmandsgård, forhuset opført 1813, fredet i klasse A, sammenbygget med Mølleporten) og stillede den til rådighed for Møns Museum. Af hensyn til boligsituationen har ejendommens indretning til museum dog endnu ikke kunnet finde sted.

Museet giver et mangfoldigt indtryk af gamle tiders forhold. Samlingerne tæller nu ca. 8000 katalognumre (hvoraf flere omfatter mange enkeltnumre), ca. 3000 fotografier og ca. 25,000 fotografiske plader, og der indgår stadig meget værdifulde forøgelse.

J. L. Frederiksen.

GAMLE NÆSTVED-FOTOGRAFER

Ved Civilingeniør *Svend Arnholtz*, Helsingør.

Denne historiske Redegørelse for de Mænd og Kvinder, der gennem et helt Aarhundrede har skrevet Næstved og Omegns Historie i Billeder, har jeg kaldt *Gamle Næstved-Fotografer*, fordi den indskrænker sig til at omfatte en Omtale af de Fotografer, som har begyndt Forretning i Næstved før 1915; disse følges saa til Gengæld, saavidt det har været mig muligt, til deres Død. Senere Indehavere af de i 1915 eksisterende Atelierer er nævnt, men ikke nærmere omtalt.

Til de gamle Næstved-Fotografer henregner jeg enhver, der inden for det nævnte Tidsrum har drevet selvstændig fotografisk Virksomhed i Næstved, altsaa ogsaa de *rejsende Fotografer*, der den første Tid betjente Byen fotografisk set, og hvis Gæsteoptræden kunde vare indtil over 1 Aar eller længere Tid, end flere af de senere *bosiddende* Fotografer holdt ud.

For ikke at gøre Beskrivelsen for vidtløftig har jeg normalt kun nævnt Navne og Data paa saadanne af Fotografernes Familiemedlemmer, Forældre, Ægtefæller, Børn o. s. v., der selv har været Fotografer.

Mine Undersøgelser er i første Række baseret paa Dagblads-Annoncer og da naturligvis navnlig Annoncer fra Næstved Avis og Næstved Tidende, men desuden har det været nødvendigt bl. a. at gennemgaa Størsteparten

af de sjællandske Provinsblade for det Tidsrum (1849—63) hvor de rejsende Fotografer havde deres store Tid. Ialt har jeg vel gennemgaaet et Par Hundrede ældre Aargange foruden adskillige mere spredte „Kik“ i de nyere Aargange. — De paa denne Maade tilvejebragte Oplysninger er suppleret med Oplysninger dels fra andre trykte Kilder saasom Den fotografiske Forenings Tidende (1865—67), Beretninger fra Dansk fotografisk Forening (1879—1902), Dansk fotografisk Tidsskrift (efter 1903), Københavns Vejvisere, Telefon-Haandbøger m. v., dels fra utrykte Kilder som Kirkebøger, Skifteprotokoller, Skøde- og Panteprotokoller, Folketællingslister, Næstved Raadstueprotokol o. s. v. Endelig har jeg modtaget Oplysninger enten fra de paagældende Fotografer selv — 4 af disse lever endnu, men kun een, Fotograf K. Knudsen (50), er stadig aktiv Fotograf — eller fra deres Paarørende foruden fra forskellige offentlige eller private Institutioner. For den Velvilje, jeg paa denne Maade har mødt fra et meget stort Antal Personer og Institutioner, er jeg de paagældende meget taknemmelig. Da saadanne Oplysninger, der er baseret paa Hukommelsen, erfaringsmæssigt undertiden kan være unøjagtige, er de i videst muligt Omfang blevet efterprøvet.

*

Fotografien regner sin Fødselsdag til den 19. August 1839. Paa denne Dag offentliggjorde den franske Maler *Daguerre* paa et Møde i Videnskabernes Selskab i Paris den Opfindelse, som han og andre havde arbejdet paa i en lang Aarrække, og som nu gjorde det praktisk muligt ved Lysets Hjælp at tilvejebringe og fastholde et Billede paa en Plade.

Vel havde man dengang allerede i lang Tid været bekendt med Billeddannelsen i et Camera obscura, og den Omstændighed, at adskillige Sølvsalte viste den Ejendommelighed, at de farvedes under Lysets Paavirkning, var heller ikke ukendt. *Daguerres* Fortjeneste er imidlertid, at det lykkedes ham at fremkalde det endnu usyn-

lige (latente) Billede paa den i Kameraet belyste Plade, og at han i det hele taget gav Fotografien en praktisk anvendelig Form, der gør, at hans Opfindelse med Rette kan sidestilles med Bogtrykkerkunstens Opfindelse.

Daguerres Metode, der efter ham kaldes *Daguerreotypien*, bestod i, at en Sølvplade eller en forsølvet Kobberplade udsattes for Joddampe, hvorved der dannedes et Lag Jodsølv paa Pladen; denne belystes en passende Tid i et fotografisk Kamera, hvorefter Billedet fremkaldtes ved Hjælp af Kviksølvdampe og fikseredes i en Opløsning af svovlundersyrlet Natron.

Det saaledes optagne Billede er i Virkeligheden et Negativ, hvor den blanke Sølvplade udgør Originalens mørke Partier, medens dennes lysere Partier viser sig paa Billedet som smaa Kugler af Sølvamalgam. Holder man imidlertid *Daguerreotypiet* paa en bestemt Maade og lader en mørk Genstand spejle sig deri, viser det sig som et Positiv.

Den franske Stat afkøbte Daguerre hans Opfindelse og lod den blive offentlig Ejendom; derfor bredte den sig med Lynets Hast, ikke alene i Frankrig, men franske *Daguerreotypister*, som Fagets Udøvere kaldtes, rejste rundt i Europa og lærte fra sig, og det varede ikke længe, førend der fandtes Daguerreotypister i de fleste europæiske Hovedstæder. Det kan i denne Forbindelse nævnes, at der findes et Daguerreotypi af Thorvaldsen, optaget af den franske Forretningsmand N. C. Th. Neubourg under en Rejse i Skandinavien i 1840.

Daguerreotypien var behæftet med adskillige Mangler. Dels var Processen temmelig kostbar og Eksponeringstiden ret lang (flere Minutter), dels var det fremstillede Billede meget sart, idet selv den mindste Berøring af dets Hinde kunde ødelægge det, ligesom det ved i længere Tid at blive udsat for Luftens Paavirkning kunde blive ganske utydeligt; det maatte derfor altid opbevares bag Glas i en Indfatning. Desuden var Daguerreotypiet et Unikum, som det ikke var muligt at mangfoldiggøre, og endelig var

det jo ogsaa en Gene, at Daguerreotypiet som nævnt skulde betragtes paa en bestemt Maade for at præsentere sig som et positivt Billede.

Efterhaanden lykkedes det ved Forbedringer af Processen at afhjælpe enkelte af de omtalte Mangler, og man naaede efterhaanden til, at Eksponeringstiden i klart Vejr kunde nedbringes til 1 Minut eller endog derunder.

Den engelske Daguerreotypist *Scott Archer* opfandt i Begyndelsen af 1850'erne den „vaade“ Collodiumproces, hvor Daguerreotypiens Sølvplade er erstattet med en Glasplade, overhældt med Collodium, hvori der er optaget et Sølv salt; denne Plade anbringes vaad i Kameraet og eksponeres, hvorefter der fremkaldes et Negativ paa Pladen. Ved at kopiere Negativet paa lysfølsomt Papir (eller andet Materiale) kan der fremstilles positive Fotografier i det Antal, man ønsker.

Efter Indførelsen af denne Metode (herhjemme ved Midten af 1850'erne), der i Princippet er den samme, som anvendes den Dag i Dag, gik Daguerreotypien ret hurtigt af Brug. Fagets Udøvere kaldte sig nu *Fotografer*, selv om Betegnelsen Daguerreotypist i flere Aar anvendtes jævnsides hermed; de to Betegnelser giver dog ikke altid Udtryk for, hvilken Metode der blev benyttet i Forretningen, idet Daguerreotypist var den hævdvundne Betegnelse for Fremstillere af Lysbilleder og først efterhaanden fortrængtes af den „moderne“ Betegnelse Fotograf. I flere Aar kaldte mange sig „Daguerreotypist og Fotograf“.

I en Overgangstid i sidste Halvdel af 1850'erne og de første Aar af 1860'erne var Papiret dog ikke eneraadende som Materiale for det positive Fotografi — tværtimod. Fotograferne averterede meget med Betegnelser som *Vitrotypi* (d. v. s. positivt Fotografi paa en Glasplade), *Panotypi* (Fotografi paa Voksdug) eller *Ambrotypi*, hvilket er en negativ Optagelse paa en Glasplade, der ved at anbringes i en Indfatning (Ramme) med sort Bagklædning fremtræder som Positiv. Ingen af disse Metoder sy-

nes dog rigtigt at være slaaet an. Fotografiet paa Papir blev Fremtidens Løsen.

Den relativt lange Eksponeringstid var et af de meget ømme Punkter i Fotografiens første Aartier, og selv om Fotograferne nok saa meget averterede med, at „Portraiter aftages uden Hensyn til Veiret“ — og det gjorde de meget — saa var Belysningsspørgsmaalet, og særlig naturligvis om Vinteren med de korte og mørke Dage, et meget stort Problem, som det ikke altid var let at klare, selv ved Hjælp af „Hovedholdere“ og andre lignende Rekvizitter til Afstivning af den eller de, der skulde fotograferes. Følgende lille Notits fra Roeskilde Avis for 28. Decbr. 1861 er i saa Henseende meget talende:

Fotograferne i Njøbenhavn vare i den sidste Tid meget bange for, at det taagede og mørke Veir skulde bevirke, at den gode Julefortjeneste gik tabt. Da Luften for et Par Dage siden klarede op, blev Tilstrømningen saa stor, at Bestillingerne neppe kunde udføres; de mere bekjendte Kunstnere maae arbejde 18 Timer i Døgnet, men fortjener ogsaa 40 til 50 Rdl. daglig.

Et stort Fremskridt i Fotografiens Udvikling opnaaedes, da de af Fotograferne selv præparerede „vaade“ Plader herhjemme i Løbet af 1880'erne afløstes af de industrielt fremstillede „tørre“ Plader, hvor der i Stedet for Collodium anvendtes en Gelatine-Emulsion, der gjorde, at Pladen taalte at oplagres, hvilket ikke var Tilfældet med de „vaade“ Plader, der skulde præpareres umiddelbart før Brugen. Dels blev ved denne Opfindelse Fotografens Arbejde mindre kompliceret, dels kunde Eksponeringstiden nedsættes betragteligt.

En anden epokegørende Forbedring fremkom, da Fotograf *Carl Christensen* (se under 20) henimod Slutningen af 1880'erne opfandt det fabriksstilkede Aristopapir til Afløsning af det hidtil anvendte, hjemmelavede Albumin-Fotopapir, der lige som de „vaade“ Plader ikke

taalte Oplagring, men skulde benyttes hurtigt efter Fremstillingen. Aristopapiret (ogsaa kaldet „Christensen Mat“ eller „Excelsior“) var forsynet med en Collodium Emulsion, som bevirkede, at det var holdbart, saaledes at det kunde fremstilles fabriksmæssigt og sendes i Lager til Forhandlere; tilmed var det hurtigere kopierende end det hidtil anvendte Papir.

Et tredie betydningsfuldt Fremskridt inden for Fotografien var Anvendelse af kunstigt Lys ved Fotografering, først Magniumsls (i det smaa fra omkring 1890, men først rigtigt slaaet igennem ved Aarhundredskiftet), senere elektrisk Lys.

Stereoskopbilleder. Paa et ret tidligt Tidspunkt i Fotografierens Udviklingshistorie har der været arbejdet med at fremstille Billeder, der ved at betragtes i et særligt Apparat, et Stereoskop, kunde fremtræde med „Dybde“, 3-dimensionalt om vil; allerede ved Midten af 1850'erne eller omtrent samtidigt med, at Daguerreotypien herhjemme afløstes af Fotografien, forelaa ogsaa de første Stereoskopbilleder.

Fremgangsmaaden dengang var den samme som nu. Med et særligt Kamera, forsynet med 2 Objektiver, der er anbragt med samme Afstand som Menneskets Øjne, optages samtidig 2 Billeder af det, der ønskes fotograferet; disse 2 Billeder er tilsyneladende ens, men afviger naturligvis saa meget fra hinanden som de Billeder, der dannes i hvert af Menneskets Øjne. — De to Fotografier opsættes paa Karton ved Siden af hinanden, og ved at betragtes i et Stereoskop, gennem 2 Prismer eller Linser, hvis Akser danner en saadan Vinkel med hinanden, at de to Billeder falder sammen til eet, faar man den rette Dybde i Billedet.

Omkring 1860 var disse Billeder meget populære, Folk rejste Landet rundt med Stereoskop-Udstillinger, og Fotografer og Boghandlere kappedes om at falbyde Stereoskopbilleder og Maskiner (ø: Stereoskoper) „til et høitæret Publicum“. Efter en Del Aars Forløb tabte Interessen sig, men blussede igen op ved Aarhundred-

skiftet og holdt sig visse Steder, (bl. a. i Næstved) hen imod en Snes Aar og tabte sig derefter igen. I Dag vil det — besynderligt nok — næppe være muligt at købe et Stereoskop her i Landet.

*

Næstved blev i Fotografiens Barndom, ligesom de fleste andre danske Provinsbyer, betjent af *rejsende Fotografer*. Den rejsende Fotograf er et helt Kapitel for sig i Fotografiens Historie og ingenlunde det kedeligste. — Naar en Fotograf kom til Byen, indlogerede han sig paa en Gæstgivergaard e. l. eller ogsaa privat og startede med en Annoncekampagne i Næstved Avis, som dengang var Byens eneste Nyhedsbringer og udkom 4 Gange om Ugen. Annoncerne, der havde til Formaal at gøre „det ærede Publicum“ opmærksom paa hans Tilstedeværelse i Byen, var som Regel sat stort op, og under hans Ophold skiftede de ofte.

Selv om han i Annoncerne omtalte sit „fotografiske Atelier“, der var indrettet der eller der, har der næppe været Tale om noget egentligt Atelier; Optagelserne (eller „Aftagelserne“, som det hed helt op i 1880'erne) fandt sikkert som oftest Sted i fri Luft i en Have, Gaard e. l., maaske nødtørftigt beskyttet mod Vejrliget ved et Stykke Sejldug. Optagelserne krævede jo ret lang Belysningtid, og det gjaldt derfor om at faa saa meget Lys som overhovedet muligt. Det efterfølgende fotografiske Arbejde kunde derimod godt udføres indendørs.

Saaledes var det i hvert Fald til en Begyndelse. Paa et senere Tidspunkt kendes fra andre større sjællandske Provinsbyer (Helsingør fra 1856, Slagelse fra 1861), at derværende Grundejere opførte opvarmede „Glas-Ateliers“ i deres Haver til Udleje til de skiftende rejsende Fotografer. — For Næstveds Vedkommende findes ganske vist intet direkte Vidnesbyrd om noget tilsvarende, men det er dog ganske usandsynligt, at f. Eks. *Henschel* (11) har kunnet drive Forretning i et helt Aar (1859—60) —

Sommer og Vinter — og at *G. W. Klein* (17) har kunnet gøre det samme gennem hele Vinteren 1863—64, hvis Optagelserne skulde foregaa under aaben Himmel. De har under en eller anden Form maattet have et lukket og opvarmet Rum til Raadighed ved Optagelserne. — Daguerreotypist *J. Petersen* (6), der besøgte Næstved i Febr. 1856, opgav sin Adresse til Værelse Nr. 10 paa Ny Gæstgivergaard, og Fotograf *A. O. Nielsen* (10) meddelte i Maj 1859, at hans Atelier var indrettet i Restauratør Bonnesens „Locale“ i Købmagergade paa 1. Sal. Maaske havde disse to Gæstgiverier Værelser, der var tilstrækkeligt store og lyse til at kunne anvendes til Fotografering. Det var forøvrigt ogsaa hos Bonnesen, at Fotograf Henschel logerede.

Den rejsende Fotografis vigtigste Udstyrsgenstand var Kameraet eller „Maskinen“, som det dengang kaldtes (for ramme Alvor), men iøvrigt var det slet ikke saa faa Genstande, der selv under den Tids primitive Forhold hørte med til hans Udstyr, og som maatte transporteres rundt paa Rejsen. Det er derfor ikke usandsynligt, at Udstyret ogsaa kunde omfatte et Hestekøretøj til Transport af ham selv og hans Grejer fra Sted til Sted, særlig for de Fotografers Vedkommende, der ikke nøjedes med at rejse mellem Købstæderne, hvor de til Nød kunde benytte Deligencen, selv om Bagagen var omfangsrig, men som ogsaa rejste rundt og fotograferede ude paa Landet. Paa den Tid, dette foregik, (ca. 1849—63), var der ingen Jernbaner paa Sjælland, bortset fra Linien København—Korsør, der paa Strækningen vest for Roskilde aabnedes for Driften i 1856, og det var jo længe før Cyklernes og Automobilernes Tid.

Fotografens Ophold i Næstved var af højst forskellig Varighed, fra et Par Dage til over 1 Aar; 1—3 Uger var det almindeligste. De, hvis Ophold strakte sig over længere Tid, tog af og til flerdages Ture ud i Omegnen, hvor de paa Herregaarde, Kroer og andre Steder fotograferede enten paa Bestilling eller paa eget Initiativ. Det kunde

derfor blive nødvendigt at lukke „Atelieret“ inde i Byen saa længe.

Det var nu ikke alle de rejsende Fotografer, der levede paa Nomadevis hele Aaret rundt — vel kun de færreste. De fleste havde Domicil et eller andet Sted, hvor de saa drev fotografisk Virksomhed en Del af Aaret, naar de var blevet træt af Rejselivet. For trættende maa dette sikkert have været. Man ser derfor ogsaa, at mange af de rejsende Fotografer efter kortere eller længere Tids Forløb nedsatte sig som Fotograf i en eller anden By — eller ogsaa gik over til andet Erhverv.

Ikke sjældent reklamerede den rejsende Fotograf med, at han var Fotograf (eller Daguerreotypist) fra Kjøbenhavn, Berlin, Hamborg etc.; det lød da af noget! Naar Fotografen kom fra saa stor en By, *maatte* han jo være dygtig. Det betød nu ikke altid, at han havde sin Bopæl i den paagældende Storstad; undertiden havde han kun haft Tilknytning til Byen paa et eller andet Tidspunkt i sit Liv. Derimod saa man — mærkværdigt nok — sjældent nogen reklamere med at være Fotograf fra Odense, Helsingør eller Skelskør.

Adskillige af de rejsende Fotografer har imidlertid været kendt som dygtige Fagfolk — andre har sikkert været mindre dygtige eller endog uduelige, og det er nok ikke uden Grund, at en rejsende Fotograf, der ankom til Helsingør, straks gjorde det ærede Publikum opmærksom paa, at han ikke forhen havde været i Byen. Ogsaa en anden Meddelelse som man Gang paa Gang finder i Annoncerne, nemlig at „kun vellykkede Portraiter udleveres“ kunde tyde paa, at Publikum maa have faaet visse ubehagelige Erfaringer med Hensyn til Fotografiernes Kvalitet.

Selv efter at de første bosiddende Fotografer i egentlig Forstand havde etableret sig i Næstved, vedblev der at komme rejsende Fotografer til Byen, men i 1863—64 var de sjællandske Købstæder — altsaa ikke alene Næstved — saa „mættet“ med bosiddende Fotografer, at de rej-

sende Fotografer ikke længere kunne leve af deres Job, hvorfor denne Form for fotografisk Virksomhed herefter ophørte i Købstæderne.

Den 1. Oktober 1848 startede Næstved Avis som den første Avis trykt i Næstved, og fra Tiden før da savnes der Mulighed for Underretning om fotografisk Virksomhed i Byen¹).

1849 begyndte Konditor *C. C. Hansen* (1), Axeltorvet, at „aftage“ Daguerreotypier paa sin Bopæl og skulde saaledes (med ovennævnte Forbehold) faktisk være den første fast bosiddende Fotograf i Næstved; men da Forholdene, hvorunder han udøvede sin Virksomhed, ikke kan have været væsentligt forskellige fra de rejsende Daguerreotypisters, da han endvidere med Næstved som Basis drev rejsende Forretning, og da han endelig efter i 1850 at være flyttet til København fortsatte denne rejsende Virksomhed, hvorunder han ogsaa flere Gange kom til Næstved, har jeg valgt at henregne ham til de *rejsende* Daguerreotypister.

I Decbr. 1859 nedsatte Malermester *J. F. Busch* (18) sig som den første bosiddende Fotograf i Næstved og aabnede et formentlig ret primitivt Atelier i Ringstedgade (nu Nr. 9) og i 1862 fulgte Brygger *H. N. Gottlieb* (19) efter med et Atelier i Farvergade (nu Nr. 7), der

¹) Der var nok tidligere udkommet Aviser i Næstved, nemlig følgende, der dog alle var trykt i København:

Næstved Ugeblad eller *Præstø Amts Tidende* 1837—38.

Den Syd-Sjællandske Avis 1839—40.

Sjællandsposten eller *Næstved og Kallundborg Ugeblad*. 1839.

Ny Sjællandspost 1842—43.

De 3 førstnævnte er saa tidlige, at de ikke kan indeholde Annoncer fra Daguerreotypister, men heller ikke i sidstnævnte er fundet saadanne.

Den i Vordingborg udgivne (i Nykøbing F. trykte)

Præstø Amts Avis og Avertissementstidende Jan. 1847—Juni 1848 havde ogsaa Annoncer fra Næstved, men ingen om Daguerreotypi.

*Næstved-Atelier i Begyndelsen af Halvfemserne.
(E. Arnholtz).*

efter Datidens Forhold var meget moderne og hensigtsmæssigt indrettet, og som da ogsaa var i Brug i over 45 Aar. I 1864 kom 3 nye Fotografer og yderligere 2 i 1865, saaledes at der sidstnævnte Aar virkede ikke mindre end 7 Fotografer i Byen.

I denne Periode var Fotografien inde i en Højkonjunktur her i Landet ikke mindst efter at det Standardformat paa Fotografier, der kendes under Navnet Visitkort, omkring 1860 var indført og kunde leveres til en relativt billig Pris, og samtidigt de noksom bekendte Fotografi-Albums var bragt i Handelen. Nu skulde alle Folk fotograferes for at fylde Slægt og Venners Albums med deres Kontrafej. — Der blev Travlhed paa de fotografiske Atelierer, og nye Atelierer skød op som Paddehatte. Ogsaa de rejsende Fotografer fik deres Del af Gevinsten.

Men netop omkring 1865 kom der en Strømkæntring. Der var efterhaanden kommet alt for mange Fotografer i Forhold til det normale Behov, og Behovet blev yderligere nedsat ved, at alle Mennesker, der havde Interesse derfor og Raad dertil nu *var* blevet fotograferet, og Albummene var blevet fyldte. Fotografi-Erhvervet kom derved ud i en Krise; Depressionen efter Krigen i 1864 bidrog vel ogsaa dertil.

I Næstved maatte 3 Fotografer lukke i 1865 eller 66, i 1870—74 gav yderligere 3 Fotografer op, og kun *Gottlieb* i Forening med den i 1869 tilflyttede Fotograf *H. Hansen* (29) red Krisen af. Disse to Fotografer (*Gottlieb* trak sig i 1879 tilbage paa Grund af Alder og overdrog Forretningen til Fotograf *Chr. Christensen* (20)) var herefter alene i Næstved, indtil *Langhoff* (38) i 1881 aabnede sit Atelier i Vinhusgade. I 1890 begyndte Fotograf *E. Arnholtz* (43) i Ramsherredgade, og der var herefter i en længere Aarrække 4 Fotografer i Byen. I 1904 og 05 kom 2 nye Fotografer til, og i 1915 var Antallet af Atelierer 7, altsaa netop det samme Antal som paa Højdepunktet 50 Aar tidligere.

Det Antal Aar den enkelte Fotograf har virket i Næstved er højst forskelligt. Nogle Fotografer var rene „Døgnfluer“, medens andre drev Forretning i Byen i et betydeligt Aaremaal. Af de 36 *bosiddende* Fotografer, som denne Beretning omfatter, og som altsaa har paa-begyndt fotografisk Virksomhed her før 1915, opgav 5 igen efter mindre end 1 Aars Forløb, 18 drev Forretning i 1—10 Aar, 7 i 10—20 Aar, 2 i 20—40 Aar og 4 (Arn-holtz, Frk. Lone Christensen, Knudsen og Carl C. Nielsen) holdt ud i over 40 Aar. Af disse driver Knudsen stadig sin Forretning og har i 1955 haft denne i 50 Aar.

Af de 17 Atelierer, som Beretningen omfatter, havde de ældste 9 (bortset fra Gottlieb i Farvergade 7 og H. Han-sen i Ringstedgade 5) kun en kort Levetid — fra under 1 til 9 Aar. Nogle af dem har formentlig været opført ved Jordan (i Ejendommens Gaard eller Have, andre i Ejendommens Tagetage. Alle de senere opførte, der har ligget i Tagetagen, har haft en betydelig længere Leve-tid — fra 10 til over 50 Aar. 3 af dem (Axeltorv 2, Axel-torv 5 og Torvestræde 2) benyttes endnu.

I de første Aartier betragtedes Daguerreotypister og Fotografer ikke som Haandværkere, men snarere som Kunstnere paa Linie med Portrætmalere, Dekorations-malere, Tegnere, Kobberstikkere, Litografer m. m., og ikke mindst netop fra saadanne Kredse var det, at Faget rekruteredes, men iøvrigt var det Folk i snart sagt alle mulige Stillinger og Erhverv, der i Fotografiens Barn-dom og Ungdom lod sig gribe af denne nye forunderlige Opfindelse og — med vekslende Held — uddannedes deri. Blandt de gamle Næstved-Fotografer er der saaledes Folk, der har startet som Bager, Konditor, Brygger, Maler, Købmand, Drejer, Trompeter, Guldsmed og Farmaceut, for blot at nævne nogle.

Om nogen haandværksmæssig Uddannelse var der slet ikke Tale. De gamle Daguerreotypister og Fotografer var ivrige til at lære fra sig — mod Betaling, men Op-læringen var kun nødtørftig og kortvarig; den videre Ud-

dannelse og Erfaring maatte Eleven forskaffe sig selv i Praksis. Selv rejsende Fotografer, der kom til en By paa et kortvarigt Ophold, antog her Elever, som han naturligvis ikke agtede at tage med sig til den næste By. Først fra omkring 1880, og i adskillige Tilfælde paa et langt senere Tidspunkt blev der Tale om en 2—3-aarig Læretid paa almindelig haandværksmæssig Basis.

Hvilke *Priser* fik de gamle Fotografer for deres Arbejde?

Mag. Bjørn Ochsner oplyser i sin meget interessante og instruktive Afhandling „Portrætfotograferne“ i Den lille Portrætkunst i Danmark (Kbh. 1949), at Prisen for et Daguerreotypi-Portræt i Frankrig i 1840 i „hel Størrelse“ var 25 fr. (18 Kr.), at den første danske professionelle Daguerreotypist, *M. Alstrup*, i 1842 forlangte 5 Rdl. (10 Kr.) pr. Stk. og at der i 1843 og 1844 optoges Daguerreotypier i Tivoli for henholdsvis 2 Specier (8 Kr.) og 3 Rdl. (6 Kr.) pr. Stk. Disse tilsyneladende faldende Priser hænger dog sammen med, oplyser Mag. Ochsner, at man nok ikke holdt sig til den saakaldte „hel Størrelse“, ca. 18×24 cm, men sædvanligvis anvendte Plader i „kvart Størrelse“, — 9×12 cm, og senere endog niendedels Plader 6×8 cm, saaledes at Prisen de nævnte Aar maaske snarere har været stigende end faldende.

Næstveds første Daguerreotypist, *C. Hansen* (1), averterede i Maj 1849 med Priser fra 2 Rdl. (4 Kr.) til 20 Mk. (6,65 Kr.), alt efter Størrelse, Indfatning og Antal af Personer.

Daguerreotypisten *M. C. W. Wieth* (2) forlangte i 1851 fra 9 Mk. (3 Kr.) til 3 Rdl. (6 Kr.), *E. Philipsen* (3) i 1855 2—6 Rdl. (4—12 Kr.) og *J. Petersen* (6) samme Aar (i Rettestrup) 2 Rdl. 3 Mk. (5 Kr.).

Alle disse Priser var pr. Stk. uden Rabat ved Køb af flere, hvilket var ganske naturligt, da Daguerreotypiet som tidligere nævnt var et Unikum, der ikke kunde mangfoldiggøres, og der saaledes skulde nye Optagelser til for at fremstille flere Billeder.

Anderledes blev det, da Daguerreotypiet afløstes af Fotografiet; nu kunde det optagne Negativ kopieres lige saa mange Gange, det maatte ønskes, og Fremstillingen af de efterfølgende Eksemplarer blev derfor væsentligt billigere end det først fremstillede. Dette gav sig dog ikke straks Udtryk i Prisen; 6 Stk. f. Eks. kostede stadig det 6-dobbelte af 1 Stk.

I 1857 tog *Frankel* (5) fra 2 til 6 Rdl. (4—12 Kr.) pr. Stk. for Fotografier paa Glas (Vitrotypi), medens i 1859 og 60 *Henschel* (11) tog 8 Mk. (2,65 Kr.) for Fotografier paa Glas 9 Mk. (3 Kr.) paa Voksdug (Panotypi) og 2 Rdl. (4 Kr.) for Fotografier paa Papir; Grupper indtil 50 Personer dog højere Priser. Senere i 1860 kom *B. Jørgensen* til Næstved og tog samme Priser som *Henschel*, men da *L. Olsen* (13) samtidig kom til Byen og satte Prisen ned til 1 Rdl. (2 Kr.) for Billeder paa saavel Glas som Papir, maatte *Jørgensen* følge efter.

Det var først, da Visitkort-Formatet (ca. 1861) kom paa Mode og som saadan holdt sig i over 70 Aar, at der blev Tale om Kvantumrabat paa denne forholdsvis lille Fotografistørrelse (55×82 mm). — *G. W. Klein* (17), Næstveds sidste rejsende Fotograf, havde 1862 (i Køge) forlangt 5 Rdl. (10 Kr.) pr. Dusin Visitkort, men nedsatte Aaret efter (i Næstved) Prisen til 4 Rdl. (8 Kr.) pr. Dus. (3 Mk. (1 Kr.) pr. Stk.).

1. Aug. 1865 enedes 6 af Byens 7 bosiddende Fotografer (*P. Nielsen* (25) var ikke med) om de samme Priser som *Klein*, naar det drejede sig om enkelte voksne Personer, men 5 Rdl. (10 Kr.) pr. Dus. og 4 Mk. (1,35 Kr.) pr. Stk. for Grupper og Børn. — *H. Hansen* (29) averterede 1870 med Visitkort til 3 Rdl. (6 Kr.) pr. Dusin og 1—10 Rdl. (2—20 Kr.) pr. Stk. for større Billeder, medens *L. Berth* (28) i 1871 og 73 kun tog 2 Rdl. (4 Kr.) pr. Dus. for Visitkort. Det var den før omtalte Krise inden for Fotografi-Erhvervet i Aarene fra 1865, der gav sig Udtryk paa denne Maade.

I de følgende mange Aar averterede Fotograferne

ikke meget med bestemte Priser, men nok med, at Priserne var „moderate“ eller endog „billige“.

Omkring Aarhundredskiftet var en almindelig Pris for ½ Dus. Visitkort i de bedre Atelierer 3 Kr. for blanke (guldtone) og 4 Kr. for matte (platintone) Billeder.

Den 15. April 1904 underskrev de daværende 4 Fotografer i Næstved en Prisaftale, hvorefter Visitkort leveredes fra 4,50 Kr. og Kabinet fra 8,00 pr. Dus. Endvidere vedtoges det at lukke Forretningerne Søn- og Helligdage Kl. 4 Efterm.

Da der imidlertid i Løbet af de følgende Aar kom flere nye Fotografer til Byen, blev en ny Prisaftale nødvendig. Den kom i Stand i Marts 1908 og omfattede bl. a. følgende:

	Blanke			Matte		
	1 Stk.	6 Stk.	12 Stk.	1 Stk.	6 Stk.	12 Stk.
Visitkort	Kr. 1,—	2,75	4,50	1,—	3,—	5,—
Kabinet	„ 2,—	6,—	10,—	2,—	6,—	10,—
¹⁸ / ₂₄ Atelieropt.	„ 4,—			4,25		
do. Udefotograf.	„ 3,—			3,25		

Endvidere vedtoges det at lukke Ateliererne Søn- og Helligdage fra Kl. 2 Efterm. bortset fra første Søndag i Maj og November og Søndagene i December.

De nævnte Priser var Minimumspriser; nogle Fotografer tog normalt højere Priser og anvendte kun Priskurantens Priser ved Fotografering af Soldater o. l.

Under Verdenskrigen 1914—18 steg Prisen paa Fotografier naturligvis som Prisen paa alt andet.

*

I nedenstaaende Omtale af de enkelte Fotografer, der har virket i Næstved, er disse ordnet i Grupper efter deres Forretningssteder (Atelierer), der igen er ordnet i nogenlunde kronologisk Rækkefølge, idet dog de rejsende Daguerreotypister, resp. Fotografer er anbragt i 2 Grupper foran de øvrige (bosiddende).

Ordningen er iøvrigt følgende:

Ved hver Fotograf staar øverst Tidsrummet, i hvilket han har virket det paagældende Sted; Aarstal i fir-kantet Parentes [] refererer til Tidsrum, hvor han har drevet fotografisk Forretning andetsteds i Næstved. — Derefter følger hans fulde Navn (for saavidt det har kunnet oplyses), og under dette i Parentes og med *Kursiv anføres* den eller de Signaturer, han har anvendt paa Kartons, Forretningspapirer, Annoncer o. s. v.

*

Følgende Betegnelser og Forkortelser er anvendt:
Romertal er Gruppernes (Atelierernes) Numerering.
Arabertal er Fotografernes Numerering.
gl. Matr. Nr. refererer til den før ca. 1867 gældende, ældre Matrikulering af Næstved Købstads Bygrunde.
Matr. Nr. el. nyt Matr. Nr. refererer til den nuværende Matrikulering.
Tal efter Gadenavne etc. er nuværende Gade-Husnummer.
c. (circa) foran et Aarstal (for Fødsel etc.) betegner, at Aarstallet er udregnet paa Grundlag af en senere Alderangivelse. Det kan undertiden være eet eller et Par Aar galt.
ca. foran et Aarstal betegner anden omtrentlig Tidsangivelse.

I. REJSENDE DAGUERREOTYPISTER

1849—50, 1851, 1853

- (1) HANSEN, CARL CHRISTIAN
(*C. Hansen* × *C. C. Hansen*)

Født 19. Decbr. 1809 i København. Medens han endnu var ganske lille, flyttede Forældrene til Næstved, hvor Faderen drev Virksomhed som Konditor og Klubvært i Ejendommen gl. Matr. Nr. 143 paa Axeltorvet (nuv. Nr. 6, „Satterups Gaard“). I denne Virksomhed kom Sønnen i Lære og arbejdede senere som Konditorsvend.

Efter Faderens Død i 1836 overtog han Virksomheden og fik Borgerskab som Konditor 16. Decbr. 1836. Forretningen flyttede han senere til Ejendommen gl. Matr. Nr. 145, ligeledes paa Axeltorvet (nuv. „Axelhus“). 1839 fik han Bevilling til Billardhold i Forbindelse med hans Næringsvej som Konditor.

I Maj 1849 begyndte han at optage Daguerreotypier, hvilket bekendtgjordes saaledes i Næstved Avis:

Daguerreotyp.

Undertegnede anbefaler sig med at aftage Daguerreotyp-Portraiter. Prisen er fra 2 Rbd. til 21 Mk. og retter sig efter Størrelsen, Indfatningen og Personernes Antal paa Pladen.

C. Hansen,
Conditor.

Det var dog ikke alene hjemme, han fotograferede; han drog ogsaa rundt omkring, hvorfor han af og til maatte avertere den hjemlige Forretning lukket saa længe. I Slutningen af September 1849 daguerreotyperede han saaledes i Selskabet „Den nye Forening“s Have i *Slagelse*, hvor han i Bekendtgørelsen i Sorø Amtstidende — pudsig nok — underskrev sig „Carl Hansen, Conditor“.

I Aug. 1850 afstod han sit Konditori til Konditor Wilh. Christensen og flyttede til København. Her aabnede han en Forretning som Kagebager og Konditor i Frederiksberggade.

Daguerreotypien lagde han dog ikke paa Hylden, men dyrkede den omrejsende som hidtil. Allerede i Marts 1851 var han paany i Næstved, idet han i Forvejen for at kunne bestemme Længden af sit Ophold havde anmodet interesserede, der ønskede at blive daguerreotyperede, om at tegne sig hos Papirhandler J. A. Ludvigsen paa Hjultorvet. Fra St. Hans til Midten af Juli s. A. var han atter i Byen og oprederede i Murermester Schneiders Have i Købmagergade (nuv. Nr. 11), og han lovede yderligere at

komme igen om 3 Uger og fortsætte Daguerreotyperingen, „hvorved Portraiter i større Format kunne erholdes“. „De som ønske sig daguerreotyperede,“ bekendtgjorde han i Næstved Avis, „ville behage at gjøre Anmeldelse derom til dette Blads Kontoir, hvorefter Udførelsen vil blive foretaget i den Orden, Indtegningen er skeet.“

I de næste 2 Aar synes han ikke at have været i Byen; men i Juli—August 1853 daguerreotyperede han i Konditor Christensens Have ved Axeltorvet, som tidligere havde tilhørt ham selv, og i Nabohaven i Kirkestræde, som nu tilhørte Købmand C. W. Rodian.

I København fik han 1852 Bopæl i Stormgade Nr. 207 og kalder sig i Vejviseren Daguerreotypist. Fra 1853 boede han i Stormgade Nr. 183.

Den 16. Maj 1854 aabnede han et Atelier i Haven bag det Reedtz-Thott'ske Palæ paa Kongens Nytorv med Indgang fra St. Kongensgade 26, hvilket skal have været det første danske Atelier for *Fotografi*¹⁾). Han kaldte sig fra nu af Fotograf og Daguerreotypist og fra ca. 1860 kun Fotograf.

Dette Atelier benyttede han i hvert Fald til 1869, og 1872 aabnede han et nyt i St. Kongensgade 21, som 1874 flyttedes til Dannebrogsgade 2.

En C. Hansen, Fotograf fra Kjøbenhavn, der i April 1874 fotograferede paa Gæstgivergaarden ved Lundby Station, er antagelig ham.

Fra 1879 benævnes han i Vejviseren „fhv. Fotograf“, og 1880 er han sidste Gang optaget her. Han døde 1891.

C. C. Hansen var en Foregangsmand indenfor sit Fag; ikke alene var han, som nævnt, blandt de første, der gik over fra Daguerreotypien til Fotografien, men ogsaa paa mange andre Omraader indtog han en fremtrædende Stilling indenfor Fotografernes Kreds.

Han havde to Sønner, der var Fotografer:

¹⁾ Bj. Ochsner: Portrætfotografer (Den lille Portætkunst i Danmark, pag. 177).

Georg Emil Hansen, født 12. Maj 1833 i Næstved, død 1891 paa Frederiksberg. Han lærte Daguerreotypien hos sin Fader, lærte senere Fotografien i Tyskland og var Faderens Medhjælp, da denne i 1854 aabnede sit Atelier i Haven bag Reedtz-Thott's Palæ. Allerede 1856 fik han sit eget Atelier, først Bredgade 22, senere flyttet til Bredgade 61 og tilsidst Østergade 54. Han blev efterhaanden dansk, engelsk, russisk og græsk Hoffotograf.

Niels Christian Hansen, født 16. Decbr. 1834 i Næstved, død 25. Okt. 1922 paa Frederiksberg. Blev 1851 optaget paa Kunstakademiet, hvor han 1855 og 56 fik begge Akademiets Sølvmedailler. Derefter virkede han som Portrætmaler. 1868 gik han imidlertid i Kompagniskab med O. C. R. Schou, der havde fotografisk Forretning Østergade 15, København. 1869 indtraadte C. Weller i Firmaet, der herefter benævntes Hansen, Schou og Weller. Efter Schous Død 1878 kaldtes det Hansen og Weller. Forretningen blev 1885 flyttet til Bredgade 28, og havde efterhaanden arbejdet sig op til et af Københavns førende fotografiske Etablissementer. N. C. Hansen udtraadte 1889 af Firmaet og genoptog sin Virksomhed som Portrætmaler.

En Broder til C. C. Hansen var *Just Michael Hansen*, født 25. Aug. 1812 i Næstved, død 13. Juli 1891 i Slagelse. Efter Uddannelse paa Kunstakademiets Skibsskole nedsatte han sig 1836 som Portrætmaler i Slagelse. 1837 blev han Tegnælærer først ved Slagelse lærde Skole, senere ved Realskolen, hvad han var i 50 Aar indtil 1887. Ved sin Afsked udnævntes han til Kammerraad¹⁾.

I hvert Fald saa tidlig som Septbr. 1848 begyndte han at optage Daguerreotypportrætter (altsaa før Broderen i Næstved), men han synes ikke at have gjort saa meget ved det, og i 1852 averterede han sit Kamera til Salg. Fra Maj 1858 tog han imidlertid fat paa Fotografien igen, først i Selskabet „Den nye Forening“s Have paa Bredegade, fra 1861 paa Nytorv i et „lukket Glasatelier“, ind-

¹⁾ Weilbachs Kunstner Leksikon.

til han endelig i 1864 flyttede til Nygade. Den 1. Febr. 1866 overdrog han Atelieret til Fotograf Sander Nielsen.

1851.

(2) WIETH, MOGENS CHRISTIAN WILHELM

(*M. C. W. Wieth*)

Født 10. Marts 1822 i Sønderup (ved Slagelse) hvor Faderen var Præstegaardsforpagter¹⁾ Blev oplært i Tømrerfaget og var 1842 Hjulmagersvend i Slagelse. Han deltog i Krigen 1848—50, blev gift i Felten, kom hjem som Kommandersergent ved 3. Linie-Bataillon og tog Op- hold i Køge.

Den 7. Maj 1851 begyndte han at optage Daguerreotypportrætter hos Madam Steiniche i Vestergade i *Køge*, hvor han afløste en Daguerreotypist C. Fogh, hos hvem han muligvis har lært. „Det er en Selvfølge,“ averterede han, „at den der med Grund ikke er fornøiet med Udførelsen, kan erholde et paany aftaget Portrait, eller sine erlagte Penge tilbage.“

I Juni kom han til *Næstved*, hvor han fra den 27. og i et Par Uger optog Daguerreotypier intet ringere Sted end paa Byens Raadhus paa St. Peders Kirkeplads. I Bekendtgørelsen i *Næstved Avis* hed det: „At jeg, ifølge Vedkommendes Tilladelse har valgt bemeldte Sted til Udførelsen, grunder sig paa at ved Raadhuset findes en lille aldeles skyggefuld og rolig Gaard, hvor den, der portraiteres, kan sidde, som kun varer et Øjeblik, ganske useet af Nogen og i Skygge, hvilket er to store Hovedbetingelser for Portaitets Lineament, at kunne see aabent og ugenert for Sol og Gjenboende. Saaledes haaber jeg, og skal det ogsaa være min høieste Stræben, at tilfreds- stille det ærede Publicum med mine Udførelser, hvilke kunne ske saaledes, at en sort Baggrund kommer tilstede paa Portraiter (heldigst for lys Dragt, Sommerdragt), og

¹⁾ Nogle Oplysninger er hentet fra P. B. Grandjean: *Familien Vieths Slægtebog*. Kbh. 1917 pag 34 f.

ligeledes til mørk Dragt kan sættes himmelblaa Baggrund.“ Det er dog vist tvivlsomt, om den meget snævre Gaard, helt omgivet af Bygninger, var noget ideelt Sted for Optagelserne.

Fra Næstved tog han tilbage til *Køge*, hvor han fra 22. Juli og i en kort Tid paany daguerreotyperede hos Madam Steiniche.

Senere paa Aaret bosatte han sig i København, hvor han de følgende Aar indtil 1855 ernærede sig som Daguerreotypist, idet han i samme Tidsrum dog ogsaa syntes at have arbejdet som Tømrersvend.

1856 benævnes hans Tømrer og privat Fuldmægtig. Ca. 1859 flyttede han til Valdemarsgade, Hj. af Vesterbrogade som Tømrer, Tegnelærer og Bygningsentreprenør med Kontor for Overslag til alle Bygnings-, Vej-, Jord- og Brolægningsarbejder. Ogsaa en Vognmandsforretning havde han her. — Under Krigen i 1864 var han Lazaretforvalter i Faaborg.

Indtil nu synes alt at være gaaet ganske godt for ham, men herefter begyndte det at gaa ned ad Bakke, muligvis paa Grund af den økonomiske Depression efter Krigen i Forbindelse med et vanskeligt Temperement og et svigtende Helbred. Hans Entreprenørforretning maatte han opgive og blev saa Bygningskonduktør. Tilsidst (1869) forlod han Hjemmet og tog Ophold hos sin Moder i Slagelse, hvor han paany blev Tømrersvend. Han døde i Store Ebberup (Bjernede Sogn) 28. Aug. 1872.

Wieth skal have været en meget begavet Mand og en udpræget kunstnerisk Natur. Hans Tegne- og Skrivefærdighed var fremragende, og han skal ogsaa have været en habil Daguerreotypist.

1854

- (3) PHILIPSEN, EMANUEL PHILIP
(*E. Philipsen*).

Født 7. April 1816 i Fredericia, hvor Faderen havde en Bestilling ved den mosaiske Menighed, indtil Familien

i 1825 flyttede til Randers. Efter de Mandtalslister der dengang aarligt optoges over jødiske Medborgere, boede han endnu 1835 hjemme hos Forældrene, ifølge Mandtal 1836 findes han ikke mere i Byen, men 1839 er han paany i Randers. Hans Erhverv er ikke angivet.

I 1843 blev han gift i Göteborg og kaldes dengang „Optiker från Randers“. I de følgende Aar rejste han rundt i Sverige uden at hans Erhverv kan konstateres. Ældre Familiemedlemmer har oplyst, at han (paa et eller andet Tidspunkt af sit Liv) fremstillede og solgte fotografiske Kameraer, men om det har været paa et saa tidligt Tidspunkt, er vel tvivlsomt. Hans to ældste Børn er født henholdsvis 1844 i Vestervik og 1845 i Stockholm; ved disse Fødslers Indførelse i Stockholms mosaiske Forsamlingsbog nævnes han blot: „Resande från Jutland i Danmark“. Det er ikke lykkedes at finde de to næste Børns Fødsler indført nogetsteds. De er i Henhold til senere Aldersangivelse født henholdsvis c. 1846 i Lund og c. 1848 i Lindsberg.

Ca. 1850 bosatte han sig i København, først i Farvergade 135, hvor han benævnes „Chemist“, senere i Aabenraa 232. 1855 kalder han sig i Vejviseren for Daguerreotypist boende Østergade 61 (nu 36), 1856—57 Norgesgade 174 A (nu Bredgade 34) og 1858 Løvstræde 122 (nu 8).

Som rejsende Daguerreotypist foretog han i Sommeren og Efteraaret 1854 en Rundrejse til sjællandske Købstæder. Den 27. Juni kom han til *Næstved*, hvor han op slog sit Atelier i Restauratør C. Bonnesens Have, beliggende mellem St. Peders Kirkegaard (nu Kirkeplads) og Susaaen, øst for Lille Bredstræde. Her daguerreotyperede han indtil Midten af Juli, hvorefter han fra 17. Juli fortsatte paa Gæstgivergaarden i *Præstø*. Den 27. Juli tog han ind paa Gæstgiveriet „Stadt Hamborg“ i *Slagelse*. Den 29. Aug. kom han til *Skelskør*, hvor han opholdt sig til den 11. Septbr. først hos Slagterm. A. Christensen, siden hos Barber Sofus Frankel, den senere Daguerreotypist

og Fotograf (5). Den 12. Septbr. kom han til *Korsør*, den 25. Septbr. til *Sorø* og den 2. Okt. til *Ringsted*, hvor han vilde opholde sig 4 à 5 Dage. Den 28. Novbr. tog han ind paa Gæstgivergaarden „Norske Løve“ i *Køge* for under et Ophold paa 8 Dage at optage Daguerreotypier; den 8. Decbr. maatte han imidlertid avertere i Østsjællands Avis, at „paa Grund af tyk Luft maa jeg indtil videre ophøre med at daguerreotypere, men vil saasnart Veiret bliver klarere, atter begynde at tage Portraiter af til det ærede Publicums Tilfredshed.“ Det blev dog ikke til noget dette Aar.

Paa Folketingslisten 1. Febr. 1855 (Aabenraa 232, Kbhvn.) er han opført med Stillingsbetegnelsen Handelsfuldmægtig, men hans Navn er overstreget og Listen forsynet med Paategningen „fraværende v. Forretninger i Sjælland.“ Da han paa dette tidlige Tidspunkt af Aaret ikke ses at have rejst som Daguerreotypist, maa hans Formaal med Forretningsrejsen have været et andet (Salg af Kameraer?).

I Sommeren 1855 hjemsøgte han derimod paany sjællandske Købstæder som Daguerreotypist. Den 24. Maj kom han til *Køge*, hvor han Aaret i Forvejen havde maattet opgive at daguerreotypere paa Grund af daarligt Vejr. Han tog ind hos Murermester Jespersens Enke, og meddelte: „De som under mit daværende Ophold [i Fjor] have erholdt mindre gode Portraiter, kunne nu erholde gode for samme Betaling, naar de ville behage at henvende dem til mig.“ — Den 2.—16. Juli daguerreotyperede han paa Gæstgiveriet „Skandinavien“ i *Roskilde*. Derefter kom han til *Helsingør*, hvor han fra 19. Juli og i henved 2 Maaneder arbejdede i Haven til Ejendommen Fiolgade 460, nuv. 9, med Indgang fra Strædet Gammel Kloster (nu Graabrødrestræde).

I 1857 virkede han en kort Tid i *Stockholm*, medens han i flere Maaneder af Efteraaret samme Aar havde slaaet sig ned i *Uppsala* for at fotografere. Om dette Ophold fortæller Helmer Bäckström i Artiklen „Uppsala-

fotografer från daguerreotypien och de direkta kolloidiumspositivernes tid¹⁾, at Philipsen havde indlogeret sig hos Udgiveren af Avisen „Upsala“, og at disse to gensidigt støttede hinanden, Philipsen ved at tegne store Annoncer i Avisen og Bladudgiveren ved i samme at fremhæve Philipsens Fortræffelighed paa Bekostning af en derværende Konkurrent. Philipsen averterede med, at han i Løbet af fire Dage kunde levere Fotografier paa Papir, og at han iøvrigt ogsaa leverede Fotografier paa Glas. (Vitrotypi). „Upsala“ indeholdt den 16. Oktbr. en redaktionel Artikel om de nyeste Opfindelser paa Fotografiens Omraade, i hvilken Philipsens Kunst pristest i høje Toner, hvorimod Konkurrenten, efter Redaktionens Formening, ikke rigtig fulgte med Tiden; særlig fremhævedes, at Philipsen i Modsætning til denne retucherede og kolorerede sine Billeder.

I 1858 havde han igen et kortere Ophold i *Stockholm*, og i hvert Fald i Novbr. s. A. var han i *Helsingfors*, hvor han bl. a. fotograferede Digteren J. L. Runeberg.

I Ugen 30. Oktbr.—6. Novbr. 1859 besøgte han *Slagelse*, hvor han i „Stadt Hamborg“s Have optog Fotografier og Panotypier.

Ved Folketællingen 1. Febr. 1860 boede hans Familie endnu i Løvstræde, men han selv var der ikke.

Han skal i 1860'erne være rejst til Rusland og ikke senere vendt tilbage. Hans Enke døde 1888 i København.

1855.

(4) SCHÄTZIG, CARL
(*Carl Schätzig*)

Født c. 1820 i Treptow ved Berlin.

Hans ældre Broder, *Gustav Adolf Schätzig* (født c. 1815 i Tyskland, død af Kolera d. 18. Aug. 1853 i København) var først Portrætmaler og fra 1846 Daguerreotypist i København.

¹⁾ Nordisk Tidsskrift för Fotografi 1928 pag. 49—50.

Carl Schätzig var ved Broderens Død i 1853 Købmand i Berlin, men kom Aaret efter til København, hvor han overtog dennes daguerreotypiske Virksomhed og bosatte sig i Blancogade 180 D. (nuv. Fredericiagade 14).

I 1855 foretog han som Daguerreotypist en Rejse ud i Landet. I Februar var han i *Roskilde* (hos Skomagermester Grausen), i Marts i *Slagelse* (i Klublokalet), og 7. Juni kom han til *Næstved*, hvor han tog ind paa Ny Gjæstgivergaard (det senere Hotel „Dania“) i Ringstedgade og fra næste Dag og indtil omkring den 21. s. M. optog Portrætter „saavel af enkelte Personer som i Grupper — — — samt Copier af alle Slags Malerier saavel som af Daguerreotypbilleder“. I Bekendtgørelsen kaldte han sig Daguerreotypist fra Berlin. Derefter tog han til Fyn, hvor han bl. a. opholdt sig i *Faaborg* en Ugestid i Juli og daguerreotyperede hos Fru Rosendahl paa Østergade.

Senere rejste han tilbage til Tyskland, hvor han ca. 1859—70 drev fotografisk Virksomhed i Berlin, Brandenburgstr. 28.

1855, 1857.

(5) FRANKEL, SOPHUS
(*Frankel*).

Født c. 1829 i København. Han var oprindelig Barber i Skelskør, og som saadan husede han i Septbr. 1854 den rejsende Daguerreotypist Emanuel Philipsen (3). Dette Besøg har antagelig vakt hans Interesse for Daguerreotypien, thi allerede midt i Oktbr. averterer han i Sorø Amtstidende, at han „daglig aftager Daguerreotyp-Portraiter fra Kl. 10 Formiddag til Kl. 2 Eftermiddag.“ Han fortsatte dog samtidig sin Virksomhed som Barber.

I Marts 1855 averterer han paany med Aftagning af Daguerreotypier i Skelskør og anbefaler sig med Billeder saavel i Miniature som i almindelig Portrætstørrelse; „til lige kan Olie- og andre Malerier gjengives i Daguerreotyp,

og“ ,fortsætter han, „kan efter Forudbestilling ligeledes faste Gjenstande saasom Huse, Gaarde m. m. blive daguerreotyperede.“

Han maa dog hurtigt have indset, at der ikke i Skel-skør var tilstrækkelige Muligheder for at opretholde en fotografisk Forretning, og i Sommerens Løb foretog han derfor nogle Smaaudflugter til Nabobyerne, hver Tur kun paa et Par Dage. Han kom saaledes den 11. Juli til *Ringsted*, hvor han logerede hos en Barber Frankel (antagelig en Slægtning). 20.—22. Aug. daguerreotyperede han paa Gæstgiveriet „Stadt Hamborg“ i *Slagelse*, og 26.—27. Aug. i Gartner Etløffsens Have ved Bredegades Port i samme By.

Den 27. og 28. Septbr. optog han Daguerreotypier i *Næstved* i „Ny Gæstgivergaard“s Have i Ringstedgade.

Med disse Rejser paabegyndte han en af de mest omfattende Virksomheder som Rejsefotograf; den strakte sig ihvertfald over 6 Aar og omfattede hele Landet. I det efterfølgende omtales dog kun hans Rejser paa Sjælland.

I 1856 optog han „Photographie- og Daguerreotyp-Portraiter“, fra 1. Marts i *Slagelse* i (Restauratør S. Linds Gaard i Nygade) og derefter fra 11. Marts i *Korsør* (Stadslæge Hansens Havestue). 4.—6. Juni var han i *Holbæk* (Gæstgiver Busch), fra 2. Septb. nogle Dage i *Køge* (Gæstgiver Müllers Have) og derefter i *Storeheddinge*.

I 1857 besøgte han *Næstved* 3 Gange. Den første Gang var 14.—21. Marts, hvor han optog Daguerreotypier i Ny Gæstgivergaards Have. De to andre Gange averterede han med Vitrotypier (Fotografier paa Glas). Det var 23. Juni—3. Juli paa Ny Gæstgivergaard og 8.—9. Septbr. i Gartner Nyegaards Have, gl. Matr. Nr. 101 i Ringstedgade (nuv. Nr. 11). „Børn i de mindste Aldere kunne til den største Lighed aftages,“ skrev han, „da det skeer i 1 à 2 Sekunder. Kun om Formiddagen aftages Børn.“ I senere Annoncer ændrede han Eksponerings-tiden til 2 à 3 Sekunder. Yderligere averterede han i Sep-

tember: „Det bemærkes, at jeg efter at have kostet mig en ny, meget stor Maskine seer mig i Stand til at levere meget større Portraiter end tidligere og indtil 10 Personer paa et Stykke.“

Fra 22. Septbr. til 5. Oktbr. 1857 var han i *Ringsted* (Smedemester Mortensens Gaard) og fra 7. Oktbr. til 2. Novbr. i *Holbæk* (Partikulier Kalkos Have).

I 1858 virkede han fra 24. Marts til 11. April i *Holbæk* (Partikulier Kalko), og derefter fra 21. April i 8 Dage i *Nykøbing Sj.* I Juli s. A. fotograferede han hjemme i *Skelskør*, og fra 14. Aug. optog han i en Ugestid Vitrotypi-Portræter i Kæmner Dahls Enkes Gaard i *Korsør*. Den 17. Oktbr. til 19. Novbr. var han paany i *Holbæk* (Kalkos Have). „Daguerreotypi-Portraiter ombyttes med Photographier à 6 Mk.“, skrev han.

I 1859 startede han fra Nytaar til Begyndelsen af Marts en Annonce-Kampagne i *Skelskør*, hvori han bl. a. gjorde opmærksom paa, at han fotograferede i lukket Atelier, hvad han her muligvis ikke har gjort tidligere. Paa en Gennemrejse til Fyn og Jylland opholdt han sig 16.—27. Marts i *Korsør* (Kæmner Dahls Enke). Efter bl. a. at have virket i Sønderjylland, kom han 17. Juli tilbage til *Skelskør*, hvor han meddelte, at ville blive ca. 14 Dage. I Novbr. fotograferede han i Bager Harders Have i Bredegade i *Slagelse*. „Jeg tillader mig at anbefale,“ meddelte han, „de saa meget yndede Panotypi-Billeder (Portraiter paa Lærred) i Særdeleshed tjenlige til Forsendelse i Breve, samt til Indfatning i Etuier og Medaillons. Disse aftages til den yderst billige Pris fra 4 Mk. til 1 Rd. pr. Stk. Jeg tillader mig tillige at underrette Omegnens ærede Beboere om, at jeg modtager Bestillinger paa Prospector af Gaarde, Huse etc. og vil da udføre Samme sidst i denne Maaned.“

Han maa hidtil under sin omflakkende Tilværelse have haft Hjemsted i *Skelskør*, men fra 1860 betegner han sig som Fotograf fra København.

Fra 5. April til 22. Maj 1860 opholdt han sig i *Køge*,

hvor han fotograferede først i Gæstgiver Müllers Pavillon, senere i Gæstgiver C. Hansens Pavillon. Her averterede han efter en Elev: „Skulde en ung Mand heri Byen have Lyst til af mig grundig at lære at fotografere, saa tilbyder jeg herved for en billig Priis at give ham den grundigste Undervisning i denne skønne og for en bosiddende Mand aarlig meget indbringende Kunst.“ — Fra 4. Septbr. s. A. var han i et Par Uger paany i *Køge* (Hansens Pavillon), ved hvilken Lejlighed han for første Gang averterer med Visitkort, og fra 27. s. M. opholdt han sig en Ugestid i *Storeheddinge* (hos Restauratør Lassen). Ganske pudsigt averterer han ved denne Lejlighed: „Det bemærkes, at jeg paa den af mig anvendte nye forbedrede Methode seer mig istand til at levere selv det allermindste Barn [!] med den meest naturlige Lighed, da Portraiteringen kun varer 3 à 4 Sekunder.“

Fra den 11. Novbr. 1860 og i en halv Snes Dage havde han truffet Aftale med Maler og Fotograf I. W. Fischer, *Holbæk*, om Afbenyttelse af dennes Atelier i Labæksgade, hvor han optog Portrætter saavel paa Papir som paa Glas.

I 1861 var han først i *Køge*, hvor han fra den 18. Jan. i henved 2 Maaneder arbejdede i et „opvarmet Atelier“ hos sin tidligere Vært, Gæstgiver Carl Hansen; fra 14. Marts var han i *Slagelse* (hos Bager Hansen i Bredegade) og fra 6.—9. April i *Sorø* (hos Klubvært Lissner)¹⁾. — Paa en Gennemrejse — uden Tvivl til Sverige — opholdt han sig fra 13. April til 7. Maj 1861 i *Helsingør* og optog Fotografier i Major Friess's Have i Lundegade.

I de følgende Aar ses han ikke at have virket i de sjællandske Provinsbyer; men i 1867 blev han optaget som Medlem af „Den fotografiske Forening“ i København og

¹⁾ I Tidsrummet fra den 11. April til 2. Maj averterer en unavngiven Fotograf i *Sorø Avis* i Frankels Annoncestil om Optagelse (ogsaa hos Lissner) af Fotografier til nedsatte Priser. Det er uden Tvivl en Elev af Frankel, der paa denne Maade fortsatte sin Mesters Virksomhed, idet Frankel selv i dette Tidsrum arbejdede i *Helsingør*.

var dengang bosat i Örebro i Sverige. — Hans senere Skæbne er ukendt.

1856

(6) PEDERSEN (PETERSEN) JENS

(*I. Petersen*).

Født den 19. Marts 1829 i Ring (Hammer S. og H.) som Søn af en Husmand og Væver.

Som ganske ung tjente han som Gaardskarl hos en Købmand paa Vestergade i Odense, men følte sig stærkt tiltrukket af Daguerreotypien, der netop dengang var kommet frem herhjemme. Som den energiske og evnerige unge Mand han var, lærte han sig selv fremmede Sprog for at kunne studere Daguerreotypiens Mysterier. Han anskaffede sig et Kamera, og af Købmanden, hos hvem han tjente, fik han Tilladelse til at daguerreotypere i Gaardens Port om Søndagen¹).

I 1854 aabnede han et Atelier for Daguerreotypi i Vimmelskaftet 136 (nuv. 45), Hj. af Badstuestræde, i København. Dette var nu ingen Succes; han drev det endnu 1. Febr. 1855, men maa kort efter have lukket det.

Den 29. April s. A. blev han i København (Garnisons K.) viet til Berntine Vilhelmine Charlotte Bendixen (f. 15. Novbr. 1826 i København, d. 1904 s. St.). I Kirkebogen skrives han af Ring og betegnes som Arbejdsmand; dette kunde tyde paa, at han efter at have opgivet Atelieret i Vimmelskaftet var flyttet til sin Fødeby, men der kan, paa den anden Side ikke ses bort fra, at de anførte Betegnelser i Kirkebogen kan skyldes hans Ønske om at komme ned i en lavere Klasse med Hensyn til Kopulations-(Vielses)-gebyr til Kommunen.

Umiddelbart efter Vielsen begyndte han en Virksomhed som rejsende Daguerreotypist rundt om i Landet. Saaledes var han fra Begyndelsen af Maj og i ca. 2 Maaneder

¹) Carl Brandt: En Fotografkarriere for 100 Aar siden (Dansk fot. Tidsskr. Maj 1954).

i *Aarhus* og fra 12. Juli til 24. Aug. i *Randers*, hvor han daguerreotypede hos Snedkermester Jørgensen i Slots-
gaarden.

Senere paa Aaret rejste han til sin Fødeby og opholdt sig saaledes fra 15. Decbr. 1855 til Begyndelsen af 1856 i *Rettestrup* (Vejlø S.).

Fra 7. Febr. 1856 og Maaneden ud var han i *Næstved*, hvor han daguerreotyperede paa „Ny Gjæstgivergaard“ i Ringstedgade (senere „Dania“), Værelse Nr. 10. „Efter lang Praxis og ved Anvendelse af den saa fortrinlige nye amerikanske Methode,“ averterede han, „seer jeg mig i Stand til at udføre høist udmærkede Portraiter og haaber de maa vinde lige saa meget Bifald i Næstved, som jeg har været saa heldig at erhverve mig paa andre Steder.“ Fra 10. Marts optraadte han nogle Dage i *Slagelse*, Steenstue-
gade 197, hvorfra han averterede paa samme Maade som i Næstved, idet han dog yderligere henledte Opmærksomheden paa, at „i mit Atelier forefindes tillige et betydeligt Udvalg af smagfulde Indfatninger fra de bedste Fabriker i Paris og Berlin“. Han tog derefter til Fyn, hvor han bl. a. daguerreotypede i *Faaborg*, Østergade 110, fra 3.—20. Aug.

Overalt i Annoncerne fra 1855 og 56 kalder han sig „Daguerreotypist fra København“, denne Hjemstavnsbetegnelse bortfalder derimod i 1857.

Paa dette Tidspunkt bosatte han sig i *Odense* og aabnede Atelier, først i Overgade 30, medens han fra 1860 overtog et af Fotograf Rud. Striegler oprettet Atelier i Mellemstræde.

Han kørte desuden rundt paa Fyn fra Landsby til Landsby, søgte og fandt Arbejde, saa at han snart blev en af Odenses mest kendte Fotografer¹⁾

Men hans Rejser gik ogsaa udenfor Fyn. Fra 23. Febr. til 15. April 1857 var han saaledes i *Korsør*, hvor han kalder sig „Photographist og Daguerreotypist“ og paa sin

¹⁾ Nekrolog i Dansk fot. Tidsskr. 1905 pag 17 ff.

Bopæl hos Læge Hansen optog saavel Daguerreotypier som Fotografier. Men han havde yderligere en Attraktion: „Tillige tillader jeg mig at henlede et æret Publicums Opmærksomhed paa et høist interessant Daguerreotyp Panorama, der hver Aften forevises, og hvis Indhold kan sees af Placaten, der er opslaaet ved min Bopæl hos Hr. Doctor Hansen. Da samme er arrangeret og forevises af mig i den Hensigt af give Enhver Lejlighed til at beundre denne store Opfindelse i sin hele Fuldkommenhed, saa har jeg kun ansat Entreen til 8 Sk.“ Derfra drog han til *Slagelse*, hvor han fra 17. April til henimod Slutningen af Maj daguerreotyperede og fotograferede i Bager Harders Have i Bredegade. Hans „Daguerreotyp Panorama“ omtales nu slet ikke i Annoncerne, saa det har nok ikke været nogen Succes.

Paa hans Rejser saavel som paa Atelieret i Odense assisterede hans Hustru, der var ham en udmærket og trofast Medhjælper.

I Juli 1862 averteredes i Korsør Avis, at „forsaavidt et tilstrækkeligt Antal tegnes forud vil Hr. Photographist Petersen fra Odense paa Gjennemreise aftage Visitkort etc. Opholdet bliver kun een Dag.“ Det vides ikke, om det fornødne Antal Kunder i *Korsør* meldte sig.

I 1863 flyttede han til København, hvor han aabnede et Atelier paa Østergade 15 (det senere Ole Haslunds Hus). Herom beretter en Notits i Svendborg Amtstidende for 3. April saaledes:

Photograph Petersen fra Odense har ladet indrette sig i den gamle Kønne paa Kjøbenhavns Østergade, som endnu gaar under Navnet „Kongens Klub“, et photographisk Atelier, og maa for dette alene, uden aller mindste Beboelseslejlighed, betale 800 Rbd. i Leje.

Han slog straks an i København. 1864 fik han Prædikant af Kgl. Hoffotograf og 1865 købte han Ejendommen

Kongens Nytorv 3 (Del af Harsdorffs Palæ ved Siden af Charlottenborg), hvortil han samme Aar flyttede sit Atelier, som han havde her indtil 1876.

I 1867 udstillede han i Paris og opgav da at have 8 Medhjælpere og en Aarsproduktion til en Værdi af 60,000 fr.

I 1876 flyttede han Atelieret til Østergade 34, men vedblev at have sin Bolig paa Kongens Nytorv indtil 1881. I dette Aar optog han Sønnen Charles Petersen i Firmaet, der herefter benævntes *J. Petersen & Søn*. 1889 trak han sig ud af Forretningen, som derpaa videreførtes af Sønnen.

Som Fotograf hørte J. Petersen saa ganske afgjort til de førende. Sammen med Fotograf Wilhelm Schrøder udnyttede han en af denne i 1869 opfunden fotografisk Kopieringsproces, og s. A. købte han for 10,000 fr. af Joseph Albert i München Retten for Danmark til dennes fotografiske Trykkeproces (Albertotypi)¹⁾. Han var endvidere den første herhjemme, der indførte Bromsølv-Gelatineplader. Hans store fotografiske Viden kom hans Fagfæller tilgode ved talrige Artikler i den fotografiske Fagpresse.

Ogsaa som Organisationsmand var han førende. For den i 1860'erne eksisterende „Den fotografiske Forening“ var han i flere Aar Formand, og det var paa hans Initiativ, at „Dansk fotografisk Forening“ blev stiftet i 1879; han var denne Forenings første Formand indtil 1894, og ved sin Afgang blev han udnævnt til Æresmedlem af Foreningen. I 1891 var han blvet udnævnt til Ridder af Dannebrog.

Efter at have boet forskellige Steder i Kvarteret omkring Kongens Nytorv flyttede han i 1893 tilbage til sin Ejendom Kongens Nytorv 3, hvor han boede til sin Død den 1. Febr. 1905.

Hans Søn, *Charles Bendix Petersen*, (f. 24. Marts

¹⁾ „Alfen“ 1869 pag. 154.

1860 i Odense vor Frue S.) førte som Eneindehaver Forretningen videre fra 1889—1906, da den overtoges af Fotograf Chr. Reinau.

II. REJSENDE FOTOGRAFER

1857.

(7) N. N.

Fra den 28 .Oktbr. 1857 og i hvert Fald November Maaned ud opererede en rejsende Fotograf i Købmand Petersens Gaard i Torvestræde. Fotografen navngav sig ikke i Avertissementet.

1858.

(8) BEHRENS, J.
(*J. Behrens*).

I hvert Fald i Tiden Decbr. 1846 til Decbr. 1847 virkede han som Daguerreotypist i Hamborg, Gänze-markt 11¹⁾).

Senere træffes han som rejsende Fotograf flere Steder i Danmark, idet han overalt skriver sig „fra Hamborg“.

I 1856 opholdt han sig saaledes fra den 25. Septbr. i et Par Uger i *Faaborg* hos Gæstgiver Rasmussen for at „forfærdige Photographier“. „Disse Billeder,“ skrev han, „ere saa udtryksfulde og skarpe, at de aldeles ikke lade noget tilbage at ønske; da Portraiteringen kun vare nogle Secunder, saa anbefaler jeg mig ligeledes med at aftage Børn.“ „Familier paa flere Personer, som ønske at aftages anmodes om saavidt muligt at bestille saadanne Billeder Dagen forud.“

I 1857 besøgte han *Randers* i ca. 4 Uger fra den 13. Juni, hvor han hos Stabstrompeter Barius paa Slotspladsen (Frederikspladsen) optog Fotografier dels paa Glas, dels paa Voksdug og Silke. Ganske interessant aver-

¹⁾ Weimer: Die Daguerreotypisten in Hamburg.

terede han her: „Da jeg har bragt i Erfaring, at det er blevet yttret, at mine Billeder ikke kunde være gode, fordi de ere saa billige, maa jeg tillade mig at gjøre opmærksom paa, at denne Priisbillighed beroer paa, at mine Billeder strax naar de aftages, ere saa skarpe, at de ingen Eftertegninger behøve. Hvilke Billeder der er de bedste, de eftertegnede eller dem der ikke ere det, overlader jeg til enhver Kjenders Bedømmelse.“

Fra 17. Maj 1858 var han nogle Uger i *Slagelse*, hvor han hos Konditor A. C. Hansen optog Panotypier.

Derfra tog han til *Næstved*, hvor han fra den 10. Juni og Maaneden ud fotograferede i „Ny Gjæstgivergaard“ i Ringstedgade. Han reklamerede med „Aftagelse af Photographier og Ambrotyper paa Glas som paa Voxdug, baade Familiegrupper i enhver Størrelse og enkelte saa smaa, at disse kunne leveres i Medaillon, samt Børn i enhver Alder; ogsaa copierer jeg alle Slags Billeder saa skarpt og reent, at disse kunne sees fra alle Sider. Jeg tillader mig at bemærke, at hvem der ikke er fuldkommen tilfreds med sit Portrait, behøver ikke at modtage samme.“ Senere under Opholdet averterede han: „Over mine Præstationer behøver jeg vel ikke at udtale mig, da disse vel allerede er bekjendte.“

Senere i 1858 nedsatte han sig som Fotograf i Hamborg, Poststr. 4.

Herefter vides intet om ham.

1858

(9) MÖLLMANN, CHRISTIAN
(*Chr. Møllmann*).

Han træffes som rejsende Daguerreotypist i 1858 i nogle sjællandske Købstæder, hvor han averterede med fotografiske Portrætter paa Glas „efter en særdeles praktisk Methode, hvorved Portraiterne erholde en fortrinlig Klarhed.“

De paagældende Købstæder er: *Ringsted*, hvor han fra 15. Juni i 2—3 Uger fotograferede i Værtshusholder

Christen Hansens Have i Nørregade, *Næstved*, hvor han fra 12. Aug. i ca. 5 Uger opholdt sig, først hos Restauratør C. Bonnesen paa Købmagergade (nuv. Nr. 9), senere hos Murermester Schneider i Naboejendommen (nuv. Nr. 11), *Præstø*, hvor han fra 18. Septbr. til 22. Oktbr. fotograferede i Møller Schweims Gaard paa Vesterbro, og *Vordingborg*, hvor han opholdt sig i nogle Dage fra den 30. Oktbr. og opererede i Gæstgiver Musfeldts Have.

Ellers kendes intet til ham.

1859

(10) NIELSEN, ANDERS
(*A. O. Nielsen*).

Født den 3. Novbr. 1832 i Kidserup (Voldborg H., Københavns A.) hvor Faderen var Gaardmand og Sognefoged.

Han boede i København som Fotograf 1858 i Lorenzengade Matr. Nr. 504 C, 1860 i St. Kongensgade 44 og 1862 paa Gl. Kongevej 2. Om han har haft Atelier alle disse Steder, kan ikke med Sikkerhed afgøres; men det vides, at han i nævnte Tidsrum foretog nogle Rejser paa Professionens Vegne.

Den 7. Maj 1859 kom han saaledes til *Næstved* og tog ind hos Restauratør C. Bonnesen, Købmagergade (nuv. Nr. 9), hvor han i et „Locale paa 1. Sal indtil den 8. Juni optog Portrætter og endvidere Prospekter samt Kopier efter Oliemalerier, Litografier og ældre Portrætter.“ „Udførelse og Bestillinger af Reiser til Landet,“ meddelte han, „modtages til de sædvanlige billige Priser.“ Efter et Ophold paa *Herlufsholm* kom han til *Karrebæksminde*, og fra den 16. Juli optog han her Portrætter paa Gæstgiveriet indtil 1. Aug. „Og under mit Ophold kan jeg i samme Tid aftage Prospekter af Landskaber, Huse og Gaarde m. m., som Alt udføres med Nøiagtighed og Fuldkommenhed.“ I Annoncerne kaldte han sig „Photograph fra Kjøbenhavn“.

Den 10. Maj 1862 kom han til *Ringsted*, hvor han i Købmand Lunds Enkes Ejendom optog „alle Sorter photographiske Portraiter, saasom enkelte Portraiter, Grupper, alle Sorter Kopier, Prospecter, Stereoskopbilleder og Visitkort, med den meget yndede Glands“. Fra den 27. Maj flyttede han Atelieret til Restauratør Niensens Ejendom ved Jernbanen og fortsatte Fotograferingen indtil den 24. Juni. Ogsaa her kaldte han sig „Photograph fra Kjøbenhavn“.

Onsdag den 17. Decbr. s. A. nedsatte han sig som Fotograf i *Slagelse*, hvor han lejede Malermester Worms „Glas Atelier“ lige uden for Nyport (Jernbanevej 238), hvilket Atelier tidligere havde været udlejet til forskellige rejsende Fotografer. I Startannoncen oplyste han, at han „i 7 Aar havde frekventeret Kjøbenhavns største Atelier, som Nutiden fordrer.“ „Information i Photographi gives billigt,“ meddelte han i en senere Annonce.

I April 1866 bekendtgjorde han, at han daglig aftog „Portræter i Visitkort-Format, Dobbeltgjænger-Billeder i alle optænkelige Stillinger, Visitkort med fra 1 til 24 forskellige Stillinger af een Person, samt Portræter i naturlig Størrelse m. m. I eet og Alt bliver der sørget for at tilfredsstille det ærede Publicum. Rammer haves. Prøver af mit Arbeide ere udhængte paa „Postgaarden“, hos Hviids Sønner paa Sveitserpladsen samt ved min Bopæl.“

I Juni 1869 bekendtgjorde han i Forening med to andre Fotografer i Byen (Henschel (11) og Sander Nielsen), at der fremtidigt ikke vilde blive udleveret de saakaldte „Prøvekort“, hvorimod der til billig Pris kunde faas Aftryk af en ny Optagelse.

I 1880'erne flyttede han Atelieret til egen Ejendom Matr. Nr. 245 ligeledes paa Jernbanevejen, Villa „Bikuben“.

A. O. Nielsen var en dygtig Fotograf, han opnaede Broncemedaille paa den landøkonomiske og industrielle Udstilling for Sorø og Præstø Amter 1867 i Slagelse, paa en Udstilling i Ringsted i 1876 fik han „Hæderlig Om-

tale“, og paa den landøkonomiske og industrielle Udstilling i Slagelse 1877 fik han paany Broncemedaille.

Det er ganske pudsigt, at medens hans fulde Døbenavn var Anders Nielsen, under hvilket Navn han da ogsaa findes indført i officielle Dokumenter saasom Kirkebøger, visse Folketællingslister etc., brugte han altid Firmanavnet A. O. Nielsen. Paa Folketællingslisterne fra Slagelse 1880 og 1890 findes han indført som henholdsvis Anders Ole Nielsen og A. O. Nielsen.

1859—60 og 1861

(11) HENSCHEL, CARL ANTON FRANS JOSEPH
(*J. Henschel*).

Født 23. Aug. 1825 i Raschel (el. Rasehau)¹⁾ i Prøjsisk Schlesien.

I Maj 1855 aabnede han sammen med P. M. Lindsted en fotografisk Virksomhed i *Göteborg*, *Södra Hamngatan 59*²⁾. De arbejdede baade i Daguerreotypi og Fotografi og „betjәне med porträtter til olika men bestämda priser, allt efter storleken från det minsta medaljong — till det största väggporträtt, och äro försedda med eet vachert urval moderna och smakfulla Pariser- och Berlinerinfattningar“. Fra først af havde de intet egentligt Atelier, men i Juni s. A. rykkede de ind i en nyopført Pavillon. Allerede i Juli udtraadte Henschel af Kompagniskabet, og Forretningen førtes herefter i en Aarrække videre af Lindsted alene.

I Febr. 1856 kom Henschel til *Helsingør*, hvor han i det derværende Tivoli gav en „Optisk fysikalsk Forestilling bestaaende af merkværdige Verdensperspectiver, naturtroe Fremstillinger af berømte, fremmede Personligheder i Legemstørrelse, humoristiske Skizzer og Cro-

¹⁾ Stedbetegnelsen er vanskelig læselig, anført henholdsvis i en Kirkebog (ved hans Dødsfald) og i en Folketællingsliste.

²⁾ H. Bäckström: Göteborgsfotografen före visitkortperioden. (Nord. Tidskr. för Fotografi 1928, pag 128).

matroper et brillant chinesisisk Farve- og Liniespil.“ Entreen til dette Panorama- og Vokskabinet var 1 Mark, Børn det halve.

Den 14. Maj s. A. kom Henschel, der nu kalder sig Fotograf fra Breslau paany til *Helsingør*, hvor han i en stort opsat Annonce, affattet paa Tysk, meddelte, at han i et i „Tivoli“ indrettet Atelier optog Fotografi-, Daguerreotypi- og Panotypi-Portrætter. En senere Annonce var dog affattet paa Dansk.

I 1857 nedsatte han sig sammen med A. W. Kirchhoff som Fotograf i *København*, Blancogade 180 D (nu Fredericiagade 14), hvor tidligere Carl Schätzig (4) havde virket. 1858 udtraadte Kirchhoff, og Henschel fortsatte alene.

Fra 1859 førte han i et Par Aar en omflakkende Tilværelse i sjællandske Provinsbyer, tildels med lange Ophold de enkelte Steder. Den 19. Maj 1859 kom han saaledes paany til *Helsingør* for „at udføre Photographiske Arbejder, saavel Portraiter, Bygninger, Egne, Stereoscoper [ø: Stereoskopbilleder], Familiegrupper etc. hvortil afbenyttes det indrettede Glashuus ved „Tivoli“s Indgang fra Alléen, hvor Bestillinger modtages.“ Her fotograferede han, der kalder sig „Photograph & Stereoscopist“, indtil den 16. Juni.

Fra 1. Aug. 1859 virkede han i *Næstved* hos Restauratør C. Bonnesen paa Købmagergade (nu Nr. 9), hvor tidligere Møllmann (9) og A. O. Nielsen (10) havde haft Atelier. Henschel anmeldte sit Besøg ved følgende Annonce for 21. Juli i *Næstved Avis*:

Photographi.

Det ærede Publicum i Næstved og Omegn underrettes herved om, at jeg undertegnede indretter et **photographisk Atelier** hos Hr. C. Bonnesen til den 1ste August d. A.

Med mit photographiske Arbejde i Portraiter, Prospecter, Bygninger, Familie- og Selskabsgrupper, saa-

velsom Stereoscooper, haaber jeg at finde ogsaa her, faavelksom alle andre Steder paa mine Reiser, det ærede Publicums Tilfredshed og talrige Bestillinger.

J. Henschel,

Photograph fra Kjøbenhavn.

Under mit Ophold i Næstved kan modtages 1 a 2 Elever for billig Honorar.

Allerede efter 3 Ugers Forløb meddelte han, at Atelieret „er ikkun en kort Tid aabent“, men Henschel maa have befundet sig godt i Næstved, for Opholdet her blev Gang paa Gang prolongeret og strakte sig over mere end eet Aar. I denne Tid averterede han meget, ikke mindre end 17 forskellige, hovedsageligt stort opsatte Annoncer findes indrykket ialt 32 Gange i Næstved Avis, hvortil kom Annoncer indrykket i Nabobyernes Aviser. Han averterede gentagne Gange med Antagelse af Elever, og det skønnes, at han under sit Ophold i Næstved har uddannet 4—5 saadanne; det er ikke udelukket, at J. F. Busch (18), der i Decbr. 1859 paabegyndte en fotografisk Forretning i Næstved, har været blandt hans Elever.

Af hans mange interessante Annoncer skal anføres følgende Brudstykker:

(⁴/₈ 59) „Portraiter udføres fra 8 Mk. til høiere Priser og Grupper indtil 30 Personer, med og uden Colorit, til forholdsmæssig høiere Priis“.

(³/₉ 59). „Paa Grund af de langt over min Forventning indtrufne Bestillinger, er min Reise herfra Byen udsat indtil efter Markedet den 9de Septbr.“

(¹⁵/₉ 59). „Da jeg Undertegnede i disse Dage agter at optage Prospecter og Stereoscooper her i Byen og Omegnen, saa forbliver mit Atelier endnu aabent i c. 14 Dage, og vil det ærede Publikum saaledes finde Leilighed til at faae deres indgivne Bestillinger godt udførte.“

(²⁷/₉ 59). „Mit Ophold heri Byen hos Hr. C. Bonnesen vedvarer endnu nogen Tid, da jeg stedse har vundet Tilfredshed, og smigrer mig med, ved min Flid og Ufor-

trødenhed i Photographien ogsaa fremtidig at vinde det ærede Publikums Opmærksomhed. Jeg tillader mig saaledes at indbyde det ærede Publikum i Næstved og Omegn inden October Maanedes Udgang at henvende sig til mig med deres Bestillinger.“

(²⁸/₁₁ 59). „Til Jule- og Nytaarspresenter tillader jeg mig at anbefale gode Photographiske Portraiter paa Papiir, Glas og Voxdug til billige Priser“.

(¹/₁₂ 59). „Det ærede Publikum som ønsker Portraiter til Jule- og Nytaarsgaver, bedes snarest at indgive deres Bestillinger, da Veirliget paa denne Aarstid ikke altid er gunstigt til Udførelsen af samme. En ny Sending af smukke Pariser- og tyske Indfatninger, Etuier, Portemonaier, Broscher og Pretentioner, som jeg i disse Dage har erholdt, anbefales“.

(¹⁵/₁₂ 59). „... tillige anbefales smukt udførte Stereoscooper [σ: Stereoskopbilleder]; Maskine [σ: Stereoskop] og 12 Prospector 10 Rdl.“

(²⁰/₁₂ 59). „Frederiksborg Slot i Foraaret aftaget af mig fra forskjellige Sider, kan erholdes i smukke og store Photographier til 1 Rdl. Stykket. Stereoscooper heraf kunne ligeledes erholdes i mit Atelier i Næstved. Da jeg antager, at jeg er den Eneste, der er i Besiddelse af ovennævnte til Fuldkommenhed, tillader jeg mig herved at henlede det ærede Publikums Opmærksomhed herpaa“.

(¹⁹/₁ 60). „... 1 à 2 Elever kunne igjen modtages for billig, men bestemt Honorar.“

(¹⁵/₃ 60). „Portraiter aftages efter en ny og forbedret Methode, og enhver som lader sig portraiterere vil selv kunne overbevise sig om den betydelige Forskjel i Klarhed imellem ny og ældre Portraiter. — En Elev kan igen antages til Undervisning“.

(¹⁶/₆ 60). „... aabent fra Søndag den 17de dennes. Efter fuldendt photographisk Beskæftigelse paa Baroniet Gaunø, tillader jeg mig at underrette det ærede Publikum om, at mit Ophold i Næstved varer kun en kort Tid, paa Grund af flere Bestillinger paa Landet.“

(7/8 60). „Henschels Photographi-Atelier er lukket den 8de August og bliver igjen aabnet den 9de August indtil 16de August 1860. De Ærede som ønsker udført Portraiter eller Landskaber bedes om at melde sig inden denne Tid.“

Fra Næstved rejste han til *Vordingborg*, og oprettede fra den 24. Aug. 1860 et fotografisk Atelier i Gæstgiver Muusfeldts Have, hvor han virkede indtil et Stykke ind i Oktbr. s. A. „Der udføres Portraiter paa Papir, Glas og Voxdug,“ meddelte han og tilføjede: „Store Prospekter og Familiegrupper udføres imod Forudbestilling 3 til 4 Miil ud i Landet; ligeledes udføres enkelte Portraiter, Grupper og Prospekter i Stereoscop. Endvidere udføres de i Nutiden gængse Visitkort. Forskjellige Prospekter og Stereoscooper af Helbredelsesanstalten og Vordingborgs Omegn er at erholde tilkjøbs hos Hr. Boghandler Willerup, hvor ligeledes andre Prøver ligge til Eftersyn.“

Den 24. April 1861 nedsatte han sig som Fotograf i *Slagelse*, hvor han paa Slotsgade fik indrettet et „Glas-Atelier“. „Der udføres alle Slags photographiske Arbejder,“ averterede han i Sorø Amtstidende, „saasom Visitkort, enkelte Portraiter paa Papir og Glas, mindre og større Familie- og Selskabsgrupper, Prospekter af Bygninger og Egne i stort Format og i Stereoscop, Copier efter Oliemalerier, Kobberstik, Tegninger og efter andre Photographi- og Daguerreotyp-Portraiter. Gamle plettede Daguerreotyp-Portraiter gjøres rene og klare.“ Hans Avertering i Slagelse var iøvrigt i den første Tid ligesaa omfattende som i Næstved.

I Begyndelsen af Aug. 1861 averterede han, at hans Atelier vilde være lukket en kort Tid, og at det nærmere vilde blive bekendtgjort, hvornaar det blev aabnet igen. Aarsagen til denne Lukning var en Rejse til *Næstved*.

Fra 5. Aug. til 12. Septbr. fotograferede han her i Hotel „Prindsen“ paa Købmagergade, hvilket var det samme Etablissement, der tidligere havde tilhørt Restau-

ratør Bonnesen, og hvor Henschel havde logeret under sit forrige Ophold i Næstved. „Den Velvillie, som jeg har nydt af det ærede Publicum i Nestved under mit Ophold der et heelt Aar,“ skrev han, „lader mig haabe, at ret Mange vil bæere mig med Bestillinger under dette mit Ophold.“

Den 24. Septbr. 1861 aabnede han paany i Slotsgade i *Slagelse*. I Oktbr. s. A. averterede han til Underretning for andre Fotografere: „I Henschels photographiske Atelier kan erholdes alle photographiske Chemikalier, og især anbefales et meget hurtigt arbejdende Colodium, præpareret til Glas- og Papiirbilleder. Veiledning (Oplysning) gives for et billigt Honorar.“

Ved Fotografering ønskede han gerne Anmeldelse forud, „da flere af Publicum komme her forgjæves, fordi det enten er for seent paa Dagen, eller fordi Tiden er optaget.“

Den 4. Oktbr. 1865 flyttede han Atelieret til Løvegade tætved Sveitserpladsen, lige over for Præstegaarden. Hans tidligere Atelier paa Slotsgade førtes en Tid videre af en *R. Windekilde*, formentlig en Slægtning til hans Hustru.

I Maj 1866 averterede han med „Portraiter paa Porcelain, Emaille og Fajance, Visitkort- og Dobbeltbilleder samt Portraiter i stort Format. Trylle-Fotografier aftages efter Bestilling, Enhver kan erholde usynlige Billeder efter deres egen Person eller Bekendte, som kunne fremtrylles med nogle Draaber Vand i Vedkommendes Hjem, naar der bliver indsendt Visitkort eller andre Portraiter, som man ønsker fremtryllet. Ligeledes kan der indsendes Visitkort til derefter at tage Portraiter paa Caffekopper, Pibehoveder eller Vaser.

I Oktbr. 1867 averterede han: „... aftages fra nu af Portraiter efter en ganske ny Methode, og disse nye Portraiter ere ligesaa holdbare som enhver anden Tegning eller Lithographi, da de bestaae af Druksværte og ikke mere af det i Lyset foranderlige Clorsølv. Da Udgifterne

til disse nye Portraiter ere betydelig billigere, seer jeg mig istand til at levere dem til 9 Mk. pr. Dousin i Visitkort-Format og 6 Rdl. Dousinet i Kabinets-Format.“

I Sommeren 1874 og 75 fotograferede han mest rundt omkring paa Landet, men var dog hjemme i Slagelse paa Markedsdagene for at fotografere der. Efter de to Markedsdage i Juli 1875 maatte han imidlertid bede sine Kunder om Henstand med Levering af Billederne, „da en alvorlig Sygdom, som pludselig faldt over mig vil udtrække Tiden ca. 8—10 Dage længere hen end efter Bestemelsen.“

Derefter synes han helt at have forladt Slagelse, men vendte tilbage i Juni 1878 „efter flere Aars Reiser“ for at paabegynde ny fotografisk Virksomhed paa Slotsgade 103 (ikke langt fra Ridehuset), hvor han dog ikke havde noget Atelier. „De Ærede som ønske udført Familiegrupper eller Prospekter af deres Eiendomme, Kjøretøier eller Heste og Kreaturer i Byen eller paa Landet (naar det ikke er over 2 Mil herfra)“, meddelte han, „kunne faa det udført i deres Hjem, alt udføres i den fri Natur uden kunstig Tilsætning (undtagen efter Forlangende)“.

Hans sidste Annonce som Fotograf var 6. Juli 1878.

Henschel var utvivlsomt en dygtig Fotograf, og han var dertil energisk og initiativrig. Han synes dog at have haft vanskeligt ved at klare sig i Konkurrencen med de andre Fotografer i Slagelse (særlig A. O. Nielsen (10) og Sander Nielsen). Til hans Vanskeligheder kom ogsaa et svigtende Helbred.

Til Støtte for sin Mand aabnede hans Hustru Rebecca, f. Windekilde, den 1. Oktbr. 1867 en Traad- og Broderi-handel med Legetøj, Galanteri etc., som hun drev i hvert Fald til 1875. Fra Juni 1878 eller samtidigt med, at Manden vendte hjem fra sine Rejser, holdt hun gennem mange Aar Skole for Smaabørn.

Om Karakteren af Henschels Sygdom faar man et Begreb, naar det oplyses, at han døde den 8. Juli 1883 paa Oringe Sindssygehospital ved Vordingborg.

1860, [1869—82].

- (29) HANSEN, HANS.
(*H. Hansen*).
(Se under X).

1860

- (12) JØRGENSEN, BØRGE
(*B. Jørgensen*).

Født 6. Novbr. 1814 i Veksebo (Asminderød S. Frederiksborg A.) som Søn af en Husmand.

I 1846 nævnes han som Skrædermester i Helsingør, og i denne Profession vedblev han at virke her indtil sin Død, idet han dog skiftede Bopæl i Byen adskillige Gange.

Fra Juni 1849 begyndte han jævnsides med Skræderprofessionen at daguerreotypere i *Helsingør*. Hans første „Atelier“ var i Høker Poulsens Have i Lundegade; men ogsaa Stedet, hvor han udøvede sin fotografiske Virksomhed skiftede en Del i Aarenes Løb.

I Aug. 1849 besøgte han iøvrigt *Helsingborg* — hvor han — men altsaa med Urette — kaldte sig „daugerreotypist från Köpenhamn“. Baade her og i Helsingør reklamerede han med at optage endog saa smaa Portrætter, at de kunde indfattes i Broscher.

Den 15. Oktober lukkede han Atelieret for Vinteren, men genaabnede det atter for 8 Dage fra den 3. Decbr. „I Anledning af Jægernes Bortreise og efter Fleres Ønske.“

I 1850 var Atelieret fra 17. Juni i C. Nielsens Have i Fiolstræde (nuv. Nr. 9) med Indgang fra Strædet Gl. Kloster (nuv. Graabrødrestreæde). Den 28. Oktbr. var Atelieret flyttet til Lappen 110 (nuv. Nr. 14). I Aaret 1851 aabnede han sit Atelier i Breitings Have med Indgang fra Hestemøllestræde. Den 25. Oktbr. averterede han: „De Ærede som ønske at daguerreotyperes, ville behøge snarest at henvende sig til mig, da mit Atelier kun i kort Tid bliver aabent paa Grund af den fremrykkede

Aarstid“. Alligevel havde han den 30. Oktbr., kun 5 Dage senere i Lundegade ved Reberbanen aabnet et nyt Atelier, der endog benyttedes ved Nytaarstid.

I hele 1852 averterede han ikke med Daguerreotypi, og først i Juni 1853 hører man fra ham herom: „Under tegnede, som efter at have opholdt sig en Tid i Hamborg, hos en af de første Daguerreotypister, og saaledes gjort sig bekjendt med flere nyere Forbedringer, anbefaler sig til det ærede Publikum med Forsikring om saavel Portraiternes Lighed, som om den propreste Behandlingsmaade, i Forening med Nutidens billigste Priser.“ Atelieret var nu flyttet til Major Friis's Have, Hjørnet af Lundegade og Peder Frandsensstræde, hvor han arbejdede hele 1853 og første Halvdel af 1854. Resten af Aaret og 1855 samt 57 daguerreotyperede og fotograferede han ved sin Bopæl, Bjergegade 234 (nuv. Nr. 6).

I Juni og Juli 1857 besøgte han *Helsingborg*.

Juli til Septbr. 1858 fotograferede han i Atelieret i Helsingør Tivoli, hvor Aaret i Forvejen Henschel (11) havde arbejdet.

Fra Januar og i hvert Fald til Maj 1859 optog han Portrætter i Fotografi, Vitrotypi og Panotypi ved sin Bolig paa Hjørnet af St. Annagade og Sudergade. Fra Juli og Aaret ud samt 1860 fotograferede han paany i „Tivoli“, som i Maj—Juni 1859 igen havde været benyttet af Henschel.

Med Udgangen af Aug. 1860 skiftede Helsingør Tivoli Direktion, og samtidig frattraadte Jørgensen Atelieret. Han rejste direkte til *Næstved*, hvor han 11. Septbr. aabnede Atelier hos Restauratør C. Bonnesen paa Købmagergade (nuv. Nr. 9) og anbefalede sig til Publikum med Optagelse af Portrætter i saavel større som mindre Format, idet han tilføjede: „Da jeg i en Række af over 12 Aar har beskæftiget mig i Faget, har bereist Danmark, Tydskland og Sverrig og vundet almindelig Bifald, haaber jeg at blive beæret med et talrigt Besøg.“ I Slutningen af Maaneden vendte han tilbage til Helsingør og

overtog 25. Septbr. paany Atelieret i „Tivoli“ og synes at have drevet det Aaret ud.

I April 1861 flyttede han sin Bopæl til Hjørnet af St. Olaigade og Sofiegade, hvor han ogsaa fotograferede. Den 30. Juni 1862 findes hans sidste Annonce som Fotograf i Helsingør. Den 14. Juli averterede han Jernspros-ser til Butiksvinduer (antagelig fra hans Atelier) til Salg.

Han døde den 31. Decbr. 1868 i Helsingør (St. Olai S.) og kaldes da Skrædermester.

1860

(13) OLSEN, LAURITZ
(*L. Olsen*).

Født den 20. Marts 1834 i Kalundborg, hvor Faderen var Møller. — Som ung for han til Søs, men lærte senere Fotografien hos Fotograf A. W. Kirchhoff, og ernærede sig en Tid som rejsende Fotograf.

Paa en af sine Rejser kom han den 10. Juli 1860 til *Faurbo Kro* mellem Kalundborg og Holbæk, hvor han fotograferede en halv Snes Dage. Efter et kort Besøg i København var han fra 3.—19. Aug. i *Holbæk*, hvor han hos Købmand E. Petersen i Smedelundsgade optog „Portraiter, Copier saavel af Daguerreotyper som Photographier og andre døde Gjenstande, Prospector af Land-skaber, Herregaarde samt andre Bygninger“, hvortil han i Annoncen føjede: „Grupper paa indtil 500 [!] Personer udføres paa 1 Secundt. Efter en ny fransk Methode gjøres Daguerreotyper, som næsten er ganske forsvundne og meget plettede ganske som ny.“

Derefter besøgte han paa Rad og Række *Korsør* („Postgaarden“) 23. Aug.—3. Septbr., *Skelskør* (Guld-smed Søndergaards Have) 5.—12. Septbr, *Næstved* (Ny Gæstgivergaard, Ringstedgade) 12.—23. Septbr. og *Storeheddinge* (Snedker Lund) fra 25. Septbr. til Begyn-delsen af Oktbr.

I 1861 besøgte han *Køge* fra 4. Oktbr. til 1. Novbr.

og udførte i Urmager Knutzens Have ved Torvet „Portrætter saavel paa Glas som Papir.“ „Store Photographier paa Papir,“ meddelte han, „leveres med og uden Retouche. Kun fuldendte Billeder saavel med Hensyn til Lighed og Klarhed som skjøn Tone udleveres.“ I Annoncen skrev han sig „af Kjøbenhavn.“ — Fra Midten af Oktbr. fotograferede han nogle Dage i *Storeheddinge*.

I Begyndelsen af 1860'erne virkede han som (antagelig bosiddende) Fotograf i *Fredericia*. Senere havde han Atelier i Overgade 35 i *Odense*, hvorfra han i 1864 flyttede til *København*.

Her etablerede han sig som Fotograf paa Østergade 13.

Fra 1873—90 kaldte han Firmaet Lauritz Olsen & Co., uden at der dog ses at have været andre ansvarlige Deltagere end ham selv. Fra 1890 benyttede han paany Firmabetegnelsen Lauritz Olsen.

I 1877 flyttede han Atelieret til Peder Skramsgade 26, hvilken Ejendom han ejede; men 1879 flyttede han tilbage til Østergade 13. 1896—97 havde han Atelier paa Østergade 50, og herfra flyttede han det til Lindegaardsvej 37, Charlottenlund (Ordrup S.), hvor han døde den 25. Maj 1899.

En Datter *Lydia Aurora Olsen* (f. d. 2. Maj 1872 i København) førte Atelieret videre.

1861

(14) RASMUSSEN, LARS PETER
(*P. Rasmussen*).

I sjællandske Provins-Aviser for 1860—63 findes Annoncer fra en rejsende Fotograf, der kalder sig L. P. Rasmussen, P. Rasmussen eller blot og bart Rasmussen; det er overvejende sandsynligt, at det drejer sig om den samme Mand, og at han er identisk med den Fotograf L. P. Rasmussen, der ifølge Kbh. Vejvisere havde Bopæl forskellige Steder i København i Aarene 1862—74. Det maa end-

videre antages, at en rejsende Fotograf, der skrev sig *S. P. Rasmussen*, og som i April—Maj 1860 optraadte i Sorø og Slagelse, ligeledes er identisk med ovennævnte Rasmussen, der under sit Besøg i Næstved kaldte sig *P. Rasmussen*, og at Afvigelsen i Navnet skyldes en Fejl. Under disse Forudsætninger kan oplyses følgende:

Han er født c. 1832 i Præstø Amt (nærmere Stedangivelse savnes¹⁾), men har i hvert Fald siden 1857²⁾ haft Bopæl forskellige Steder i København, og herfra foretog han som nævnt i 1860—63 Rejser som Fotograf rundt paa Sjælland (muligvis ogsaa til de andre Landsdele).

I 1860 besøgte han saaledes *Sorø* 10.—30. April og *Slagelse* (Atelier hos Carl Jensen, Skovsøgade) fra 14. Maj i nogle Dage. Disse to Steder kalder han sig *S. P. Rasmussen*. Derefter var han i *Korsør* (Traadhandler Jensen) fra den 19.—31. Maj, i *Præstø* (Gæstgiver Schweim) fra 5. Juni „i nogen Tid“ og i *Vordingborg* (Gæstgiver Redlefsen) fra 5. Aug. og formentlig Maanedens ud. Sidstnævnte Sted kalder han sig Fotograf fra København.

I 1861 opholdt han sig fra 30. Marts en kort Tid hos Klubvært Lissner i *Sorø*. Fra 11. Juli fotograferede han i *Præstø* (Gæstgiver Schweim), fra 25. Juli i *Næstved* (Hotel „Prindsen“, Købmagergade) og fra 4. Aug i *Skelshør* (Malermester Bülow's Gaard). Derefter var han paa ny i *Præstø*, hvor han opholdt sig Resten af August og hele September.

I 1862 var han to Gange i *Holbæk*, først fra 28. Febr. til 13. Marts i Mad. Nielsens Have i Markedsgade og senere fra 10. Juni i et Par Uger i Partikulier Kalkos Have i Smedelundsgade, hvor han averterede: „Jeg tillader mig herved at underrette det ærede Publikum om, at jeg igaar med Posten har modtaget et aldeles nyt Apparat efter nyeste Konstruktion, hvorved jeg haaber at kunne tilfredsstille

1) Folketællingliste 1870, København, Nørregade 25.

2) Hans to ældste Børn er født i København hhv. c. 1857 og c. 1860.

Enhver, som enten maatte ønske Portraiter, Landskaber eller Prospector. Mit ældre Apparat kan faaes billig tilkjøbs, ligesom jeg ogsaa er villig til Kjøberen deraf, at meddele Undervisning i Photographien“.

I Aug. 1862 fotograferede han i *Korsør* (Atelier paa Torvet) og i Novbr. s. A. i *Sorø* (Klubvært Lissner).

I Juli 1863 fotograferede han en kort Tid i *Vordingborg* hos Gæstgiver Redlefsen.

Ifølge Københavns Vejvisere havde han 1862—67 Bopæl 5 forskellige Steder i København; 1868—73 boede han og havde formentlig ogsaa Atelier Nørregade 25, og 1874 havde han Atelier paa Amagertorv 31 og Bopæl Fiskergade 11.

Hvad der senere blev af ham, vides ikke.

1861

- (15) OHM, W. HEINRICH
(*W. Hein. Ohm*).

Kom den 22. Juni 1861 til Næstved, hvor han indtil den 1. Juli fotograferede i Hotel „Prindsen“s Have paa Købmagergade (nuv. Nr. 9). „Jeg tillader mig at gjøre det ærede Publikum opmærksom paa,“ averterede han, „at jeg er i Besiddelse af nye udmærkede photographiske Præparater, hvorved jeg seer mig istand til at aftage Portraiter i den korte Tid fra $\frac{1}{2}$ til 1 Secund“. Han skrev sig „af Kjøbenhavn“ og er utvivlsomt identisk med den Fotograf H. C. W. Ohm, der (iflg. Vejviseren) i 1862 havde Bopæl paa Nørrebrogade 52 i København.

Besyderligt nok ses han ikke at have virket som rejssende Fotograf i nogen anden sjællandsk Købstad.

1862

- (16) JENSEN, SOPHUS O. W.
(*Sophus Jensen*).

Optræder i Aarene 1860—62 som rejssende Fotograf i forskellige danske Byer saaledes 1860 i *Faaborg*, hvor

han fra 5. Juli til 5. Aug. hos Gæstgiver Rasmussen optog Fotografier paa Papir, Glas og Voksdug.

I 1861 opholdt han sig i *Svendborg* fra 11. April til 23. Juni og fotograferede i Mad. Børgesens Have i Fruestræde. Samme Aar var han i *Helsingør* og fotograferede fra 10. Oktbr. til 24. Novbr. paa den kgl. Skydebane.

I 1862 kom han den 21. Aug. til *Næstved* og tog ind paa Hotel „Prindsen“ paa Købmagergade, hvor han arbejdede indtil 28. Septbr.

I alle ovennævnte fire Byer kalder han sig Fotograf fra København. Ifølge Vejviseren havde han Atelier i Vimmelskafte 45 i København 1862—68.

Han var 1865 Medlem af Den fotografiske Forening og en kort Tid Bestyrelsesmedlem.

Han har en Tid (hvornaar vides ikke) virket som Fotograf i Christinehamn i Sverige, hvor han har haft Kartons med Paaskriften Sophus Jensen fra Kjøbenhavn.

Han levede endnu 1875, idet han dette Aar findes indført i Assens Apoteks Giftprotokol.

1862, 1863—64

(17) KLEIN, GEORG WILHELM
(*G. W. Klein*).

Født den 25. Septbr. 1835 i Berlin.

Den 9. Septbr. 1858 kom han sammen med Fotograf G. Thiel (de kaldte sig Fotografer fra Berlin) til *Helsingør*, hvor de indtil Novbr. s. A. optog Fotografier i St. Annagade 74 (nuv. Nr. 48, Haandværkerforeningen).

Paa Folketingslisten fra 1895 angiver han, at han 1859 kom fra Berlin til København; om han har drevet Forretning her, vides ikke.

I 1861—62 opholdt han, der stadig betegner sig som Fotograf fra Berlin, sig i *Sorø* og *Ringsted*. Først var han i Sorø, hvor han fra den 6. Juli hos Urmager Lissner optog Fotografier efter „nyeste Methode“; bl. a. fotograferede han Digteren, Konferensraad B. S. Ingemann. — Den 7. Novbr. flyttede han til Ringsted, hvor han indtil

6. Jan. 1862 havde sit Atelier hos Gæstgiver Zimmermann, Ringsted Postgaard. — Den 9. Jan. var han atter hos Urmager Lissner i Sorø, men flyttede 26. Marts paany til Ringsted, hvor han opholdt sig til 14. April og fotograferede paa Postgaarden.

Derpaa rejste han til *Næstved*, hvor han fra den 22. April 1862 havde sit Atelier hos Gæstgiver Christiansen, Hotel „Prindsen“ paa Købmagergade. Den 18. Juni gjorde han en Afstikker til *Præstø*, hvor han i nogle Uger optog Fotografier hos Gæstgiver Schweim, men 25. Juli var han paany i *Næstved* og fortsatte paa Hotel „Prindsen“ indtil 18. Aug. — Derfra rejste han til *Køge* og fotograferede hos Urmager Knutzen paa Torvet fra 22. Aug. til ind i November.

Hvor han laa i Hi for Vinteren, vides ikke, men 1. April er han paany hos Knutzen i *Køge* paa Gennemrejse sydpaa. Han averterer i Østsjællands Avis: „da jeg har en Maskine særlig indrettet til Landskaber, anbefales samme til d. Hrr. Godseiere. For d. Hrr. Photographer her og i Omegnen anbefales en udmærket joderet Negativ Collodium. Undervisning meddeles i Photographi.“ Hans Ophold i *Køge* afsluttedes den 12. Juni.

Efter at have besøgt bl. a. Lolland Falster kom han paa Gennemrejse til København paany til *Næstved* den 18. Aug. 1863 og indlogerede sig hos Murermester Schneider paa Købmagergade (nuv. Nr. 11), idet han averterede i *Næstved Avis* bl. a. saaledes: „Undertegnede vil paa Gjennemreise til Kjøbenhavn opholde sig her en kort Tid, og aftager jeg daglig Portraiter, Grupper, Copier, Prospecter og Alt til Photographien henhørende. Da jeg arbejder med de bedste og nyeste Apparater, saa troer jeg at kunne levere samme lige saa smukke og holdbare som fra Hovedstadens bedste Atelierer. Intet Portrait udleveres uden at det er godt udført. Underviisning meddeles i Photographi“. Fra 4. Febr. 1864 var Atelieret hos Mad. Jantzen paa Købmagergade, og Opholdet i *Næstved* afsluttedes først den 9. April.

Som et talende Ekempel paa den ganske almindelige Foreteelse, at en rejsende Fotograf, straks han kommer til en By, meddeler det ærede Publikum, at hans Ophold i Byen kun bliver kort, men senere Gang paa Gang forlænger det, saaledes at det ofte kan opnaa en betragtelig Varighed, tjener følgende Serie Annonce-Fragmenter fra Kleins Ophold i Næstved i 1863—64:

(¹⁸/₈ 63). „Undertegnede vil paa Gjennemreise til Kjøbenhavn opholde sig her en kort Tid ...“

(⁸/₉ 63). „Paa Grund af indtrufne Bestillinger er mit Ophold her i Byen forlænget i en Tid af 14 Dage...“

(²⁶/₉ 63). „Det photographiske Atelier ... er paa Grund af udenbyes Bestillinger lukket paa Løvedag, Søndag og Mandag og aabnes paa Tirsdag“.

(¹⁵/₁₂ 63). „Undertegnede underretter herved Byens og Omegnens Beboere om, at min Afreise er bestemt til Nytaar...“.

(¹⁵/₁ 64). „... Det bemærkes, at mit Ophold her i Byen bliver ikke længe“.

(¹²/₁ 64). „At min Afreise her fra Byen bestemt er fastsat til Onsdag den 20. Januar bekjendtgjøres herved.“

Den dansk-tyske Krig stod for Døren. Klein var Tysker. Blev han betænkelig ved Situationen? Nej, han overvandt i hvert Fald Betænkelighederne.

(⁴/₂ 64) „At Undertegnede atter begynder at fotografere [hos Mad. Jantzen], bekjendtgjøres herved...“.

(⁴/₄ 64). „At min Afreise her fra Byen bestemt er fastsat til Løvedag i denne Uge, bemærkes herved.“

Under sit Ophold i Næstved var Klein opført paa Skatteligningslisten for 1864. Sammenlignet med de bosiddende Fotografer i Byen var han ansat til lavere Skat end Gottlieb (19), Busch (18), der begge havde andet Erhverv ved Siden af Fotografien, men højere end Milting (24) og P. Nielsen (25).

Fra 9. Juni 1864 fotograferede han paa Gæstgivergaarden i *Karrebaksminde*.

1865 nedsatte han sig som optisk Instrumentmager i

København, først i St. Strandstræde 23, fra 1872 i Havnegade 13 og fra det følgende Aar i St. Strandstræde 29, som han selv ejede.

Han døde 14. Juni 1896 i København.

III. ATELIER I RINGSTEDGADE 9

(gl. Matr. Nr. 143, nyt Matr. Nr. 104)

1859—68 [— 72, 1874—ca. 75]

(18) BUSCH, JOHAN FREDERIK
(*Busch* × *Maler J. F. Busch*).

Født 2. Jan. 1825 i Frederiksværk som Søn af en Kobbersmedemester. Blev efter Konfirmationen Elev paa Kunstakademiet i København, som han frekventerede i Tidsrummet Oktbr. 1839—April 1848 og samtidig arbejdede først i H. W. Bissens Værksted, senere i Eckersbergs Atelier¹). I Decbr. 1845 fik han Akademiets lille Sølvmedaille og udstillede flere Gange Malerier paa Charlottenborg, ligesom han deltog i Udsmykningen af Thorvaldsens Museum og af Chr. IV's Kapel i Roskilde Domkirke.

Alt imens var han 1842 kommet i Malerlære og blev Svend 1845. I April 1854 nedsatte han sig som Dekorator og Malermester i Næstved med Værksted i Postholder Lundsteins Gaard i Kindhestegade, Hj. af Møllegade. Da mange havde ytret Ønske om at se hans Mesterstykke, udstillede han det i Klubben „Foreningen“s Lokaler. — Fra den følgende Vinter underviste han i Tegning ved Næstved Tegneskole.

Den 3. Januar 1857 løste han Borgerskab som Malermester i Næstved, og formentlig ved denne Tid flyttede han

¹) en Del Oplysninger er hentet fra Weilbachs Kunstnerleksikon.

til Ejendommen Ringstedgade gl. Matr. Nr. 143. Her oprettede han ogsaa i December 1859 det første faste fotografiske Atelier i Næstved. Bekendtgørelsen herom i Næstved Avis lød saaledes:

Atelier for Photographie.

Undertegnede tillader sig herved at bekendtgjøre, at jeg daglig aftager Portraiter, Tirsdag og Fredag dog undtagne, saavel efter Naturen som efter Forbilleder og saavel paa Papir som paa Glas; dog bemærkes, at til Papirbilleder kun bruges lyse Dage. Snarest muligt vil et Atelier med Glasstag og Varmeindretning blive færdig, saaledes at jeg under hvilke som helst Veirforhold vil kunne imødekomme Publikums Fordringer.

Næstved i December 1859.

Busch,
Ringstedgade.

Dette var hans første, men desuden hans længste Avertissement som Fotograf. Han averterede meget gennem Aarene, men almindeligvis kun ganske korte, stereotype Meddelelser saasom „Portraiter aftages daglig. Landskaber m. m. udføres paa Bestilling. Busch, Ringstedgade“. I Juli 1860 averterede han, at Atelieret „er fremdeles lukket indtil Onsdagen den 1ste August“. Man har vel Lov at formode, at Lukningen skyldes den i Annoncen ovenfor nævnte Indretning af „Atelier med Glasstag og Varmeindretning“. Før den Tid har han formentlig kun haft et interimistisk Atelier i Lighed med de rejssende Fotografers.

Busch var Medunderskriver af den af 6 Næstved-Fotografer den 1. Aug. 1865 offentliggjorte fælles Priskurant.

(Se endvidere nedenfor under IV).

IV. ATELIER VED RINGSTEDPORT

(gl. Matr. Nr. 82a, nyt Matr. Nr. 54)

[1859—] 1868—72 [1874—ca. 75]

(18) BUSCH, JOHAN FREDERIK
(*Busch* × *Maler J. F. Busch*).

Den 28. Januar 1868 fik Busch af Købmand Soldaths Enke Skøde paa Ejendommen gl. Matr. Nr. 82a, beliggende ved Ringstedport umiddelbart syd for Amtssygehuset. Hidindtil var alt tilsyneladende gaaet godt for

J. F. Busch's Ejendom ved Ringstedport
(optaget i 1880erne).

Busch; den Omstændighed, at han indlod sig paa at købe eget Hus, tyder ogsaa derpaa. Men fra nu af begyndte Vanskelighederne at melde sig. Huset havde han sikkert ikke forkøbt sig paa; Købesummen var 800 Rdl. med en Udbetaling paa 100 Rdl. Men Indretningen af det nye Atelier, som blev taget i Brug først i November 1868, og mulige andre Arbejder ved Ejendommen har sikkert kostet ham en Del Penge, og det kan jo ogsaa være, at Forretningen det nye Sted ikke gik saa godt, som han havde

forestillet sig. Han paadrog sig stadig større og større Gæld. Allerede i September 1868 gjorde en Kreditor Ud-læg i Ejendommen for et Beløb, Busch ikke kunde betale, men hans Hovedkreditor, Skomagermester, Løjtnant Ferd. Fischer, samt 10 fremtrædende Borgere i Næstved traadte hjælpende til, hvorfor en berammet Tvangsauktion blev aflyst. I Efteraaret 1869 var der paany Fare for, at han maatte ud af sit Atelier, idet han averterede, at han fra Oktober Flyttedag agtede at ophøre med at være Portræt-fotograf; men ogsaa denne Gang drev Faren over, og han kunde i Begyndelsen af November meddele, at han „for-medelst indtrufne Omstændigheder“ vedblev som hidtil daglig at aftage Portrætter i Atelieret ved Ringstedport.

I det lange Løb kunde han imidlertid ikke blive ved at holde den gaaende, og ved Skøde af 18. April 1872 maatte han afstaa Ejendommen til Fischer for de Beløb, denne havde til Gode samt paaløbne Skatterestancer og Omkostninger, der ialt androg 2350 Rdl.

Han flyttede derefter til Frederiksberg, hvor han havde fotografisk Forretning, først i Bianco Lunos Sideallé 9, senere i Falkonerallé 54. Men antagelig i Slutningen af 1874 var han igen i Næstved, hvor han dog kun opholdt sig kort Tid. Det vides ikke, hvor i Byen han boede og drev fotografisk Virksomhed; men højst sandsynligt har han i denne korte Periode slet ikke haft Atelier.

Formentlig allerede ved Nytaarstid 1876 vendte han tilbage til København, hvor han fra Oktober 1877 fik en Stilling som Assistent ved Dagundervisningen i Kunst-akademiets Forberedelsesklasse, ligesom han samtidigt hermed var Lærer i Tegning og Maling ved Teknisk Skole. Han boede adskillige Steder i København og navnlig paa Frederiksberg, sidst paa Lykkesholmsvej 33 A paa Fre-deriksberg, hvor han døde den 14. Jan. 1883 som en fat-tig Mand.

Busch var en meget dygtig Fotograf. Særlig kendt er hans Prospekter, der omfatter ikke alene et stort Antal Partier fra Næstved og Omegn, men fra hele Landet,

Sønderjylland og Skaane. Optagelserne er fremragende, og saavel hvad angaar Motivvalg som Belysning og Udførelse i det hele taget vidner de om hans kunstneriske Evner og tekniske Kunnen, og de udgør et vægtigt Bidrag til 1860'ernes og 70'ernes Topografi. Han udgav dem i Album med Tekst, ligesom der kunde tegnes Abonnement paa dem til succesive Levering. Ogsaa hans Atelieroptagelser var fortræffelige. — Paa Den landøkonomiske og industrielle Udstilling for Præstø og Sorø Amter i Slagelse i Oktober 1867 fik han tilkendt Sølvmedaille for „Landskabsphotographier af udmærket Klarhed“, og paa en tilsvarende Udstilling i Næstved i Oktober 1874 fik han for Fotografier af Thorvaldsens Arbejder tilkendt den højeste Anerkendelse „Fortrinlig Anerkjendelse“, der kun blev givet til Udstillere, der tidligere ved lignende Udstillinger havde opnaaet Sølvmedaille.

Hans Pladelager blev overtaget af Fotograf Wilh. Tillge, København, der gennem hele 1876 og 77 i Næstvedbladene averterede med „de af Hr. Maler Busch udmærket udførte Fotografier af Næstved og Omegn“. Senere overgik Pladerne til Fotograf Chr. Neuhaus og dennes Efterfølger, Fotograf Oluf W. Jørgensen, København.

V. ATELIER I FARVERGADE 7

(gl. Matr. Nr. 191, nyt Matr. Nr. 181).

1862—79.

(19) GOTTLIEB, HERMANN NICOLAI

(*H. N. Gottlieb*).

Født 7. Novbr. 1812 i Finderup (Løve H., Holbæk Amt), hvor Faderen var Sognepræst.

Han lærte Farmacien paa Vordingborg Apotek og tog derefter farmaceutisk Kandidateksamen 1835. I 11 Aar var han ansat paa Vajsenhusapoteket i København og lærte derpaa Bryggerfaget hos Brygger, Kaptajn I. C. Jacobsen, København, Grundlæggeren af det senere Carlsberg-Bryggeri.

I April 1852 købte han ved Tvangsauktion Ejendommen Farvergade (eller Lille Brogade) gl. Matr. Nr. 191, paa hvilken han fik Skøde tinglyst 31. Januar 1853, og hvor han indrettede et Bryggeri for Tilvirkning af

H. N. Gottlieb.

(Efter et Daugerrotypi fra ca. 1855).

Bajerskøl, der aabnedes for Driften i Begyndelsen af samme Maaned. Han løste 3. Marts 1853 Borgerskab som Brygger og Købmand i Næstved.

„Bryggeriet er indrettet paa samme Maade som de bedste Ølbryggerier i Hovedstaden,“ meddelte han, „og da Øllets Tilvirkning skeer efter de samme Principper som der, saa haaber jeg, at det Product, som jeg vil kunne til-

byde Publikum, i enhver Henseende vil kunne tilfredsstille.“ Haabet gik dog vist ikke i Opfyldelse; det siges, at Bajerskøllet ikke faldt i Næstvedernes Smag, og efter nogle Aars Forløb gik han over til Hvidtøls-Fabrikation.

I 1862 indrettede han et fotografisk Atelier i Ejendommen, det 2. faste Atelier i Byen. Hans Bekendtgørelse herom lyder saaledes:

Nyt photographisk Atelier i Næstved.

Undertegnede, der har lært den photographiske Kunst hos en af Hovedstadens første Photographer, har her anlagt et efter de nyeste Regler indrettet Atelier, afsøger fra den 12te dS. fra Kl. 10 Formiddag til Kl. 6 Eftermiddag Portraiter og Visitkort, ligesom jeg ogsaa udfører alt andet til Photographien henhørende Arbejde.

Forsynet med de fortrinligste Apparater haaber jeg at kunne tilfredsstille enhver billig Fordring.

S. N. Gottlieb,

Farvergade i Næstved.

Løvrigt averterede han ikke meget i Aarenes Løb.

De første Par Aar drev han baade den fotografiske Forretning og Bryggeriet, men i Septbr. 1864 bortforpagtede han dette sidste til Bryggerne Mads Nielsen (der 1897 overtog Ejendommen) og Anders Pedersen.

Gottlieb var Medunderskriver af den af de 6 Næstved-Fotografer den 1. Aug. 1865 offentliggjorte fælles Priskurant.

I Maj 1879 overdrog han Atelieret til Fotograf Chr. Christensen og bosatte sig i København. Han døde under et Ophold i Næstved den 6. Juli 1880.

1879—84

(20) CHRISTENSEN, CHRISTIAN

(*Chr. Christensen × Christensen & Søn*).

Født 26. April 1828 i Odense (St. Knuds S.), hvor Faderen dengang tjente hos Stiftamtmanden, formentlig

som Gartner. Han lærte Malerfaget og virkede 1856 som Malermester i Ørum (Bjerge H., Vejle A.), men flyttede ca. 1858 til Hedensted (Hatting H., Vejle A.), hvor han opholdt sig en Del Aar; begge Steder drev han Haandværket hovedsagelig omrejsende.

Efter at have deltaget i Krigen 1864 (han deltog ogsaa i den første slesvigske Krig) træffes han som Foto-

Atelieret i Farvergade 7.
Christensen & Søn fot. (ca. 1885).

graf i *Haderslev*, hvor han havde Atelier paa Nørregade 14, hvilket han dog allerede afstod til T. A. Møller & Co. i 1867. Samme Aar i Oktbr. findes han boende paa Havremark i *Gl. Haderslev Sogn* og kaldes ogsaa her Fotograf.

Den 26. Oktbr. 1871 overtog han Fotograf Aug. Prytz's Atelier, St. Mogensgade 74 i *Viborg*. I Febr. 1873 overdrog han Forretningen til sin tidligere Elev, Fotograf E. Møller, men maatte atter overtage den i Maj 1876 og drev den derefter videre indtil 1879. — Samtidig med Atelieret i *Viborg* havde han ogsaa Atelierer i *Herning* og *Grenaa*. Han skal ogsaa have været Fotograf ved Militær-

lejren i Hald. Hvad der her er sagt, giver slet ikke Udtryk for den omflakkende Tilværelse, Christensen i disse Aar maa have ført. At den maa have været meget omfattende, fremgaar bedre af, at Sønnen, Carl Christensen, hvis skolepligtige Alder faldt i Tidsrummet 1869—76, skal have gaaet i Skole i 11 forskellige Byer.

Den 21. Maj 1879 overtog han Gottliebs Atelier i *Næstved*. Herom averterede han i de lokale Blade.

Chr. Christensens fotografiske Etablissement i Næstved.

Efter at have overtaget Hr. Gottliebs Atelier, Lille Brogade (eller Farbergade) har jeg ombygget og udstyret det efter Nutidens Fordringer med de bedste Apparater, der er opfundne til Fotografering.

Atelieret er aabent fra den 21de dennes og vil der kun blive udleveret gode Arbejder saavel i Portraiter som Landskaber. Portraiter fra Medaillons — til naturlig Størrelse udføres.

Unbefalende mig til et æret Publicums Belvillie
tegner ærbødigst

Chr. Christensen.

Samtidig med Forretningen i Næstved drev han ogsaa en Tid fotografisk Forretning i *Vordingborg*.

Den 12. Oktbr. 1883 optog han sin Søn, Peter Christensen, der tidligere havde været Købmand i Næstved, som Medinteressent i Forretningen, der herefter førte Firmanavnet *Christensen & Søn*. „Da vi er i Besiddelse af de nyeste og mest hurtigvirkende fotografiske Apparater“, meddelte han samtidig, „see vi os istand til at konkurrere med Landets bedste Fotografer.“

Aaret efter brød Christensen sen. imidlertid op fra Næstved og startede den 19. April et nyt Atelier i Nørregade Matr. Nr. 207 C i *Køge* under Firmanavnet Chr. Christensen.

Ca. 1884 oprettede han desuden et Atelier i *Aarhus*, Vestergade 5, med Sønnen Carl Christensen som Bestyrer.

Opholdet i Køge blev kun af kort Varighed, og 21. Marts 1886 overtog han Fotograf Ludvig Meyers Atelier i Vestergade i *Silkeborg*, som derefter blev drevet videre af ham i Forbindelse med den tidligere Indehaver under Firmabetegnelsen *Christensen og Søn & Co.* Da Meyer senere udtraadte, ændredes Betegnelsen til *Christensen & Søn*, under hvilket Navn Atelieret blev drevet sammen med Atelieret i Aarhus og senere sammen med et Atelier i *Kjellerup*.

Ca. 1891 indtraadte en Fotograf Sørensen i Firmaet, der herefter kaldte sig *Christensen og Sørensen*, ogsaa efter at Chr. Christensen i April 1895 var udtraadt.

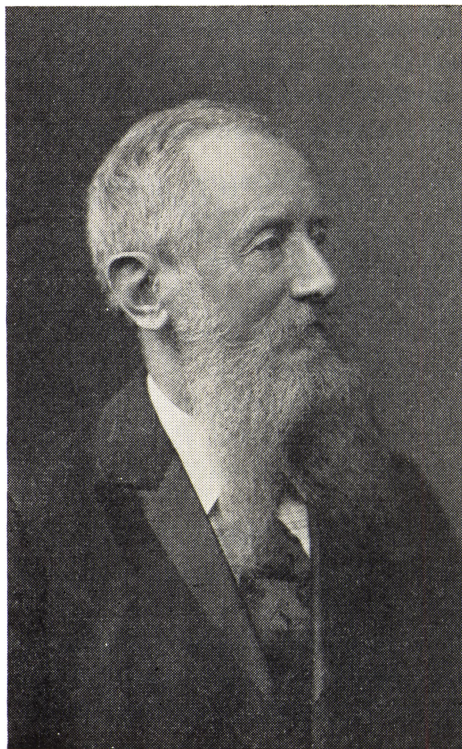
I dette Aar købte han en Ejendom paa Jernbanevej (nu Søndre Banevej 9) i *Hillerød* over for det daværende Amtssygehus. Her aabnede han et nyt fotografisk Atelier den 30. Maj 1895. „Forretningens nybyggede, elegant monterede Localer er forsynet med alle de nyeste Apparater paa Fotografiens Omraade“, meddelte han et højt-æret Publikum.

I 1899 overdrog han denne Forretning til Fotograf Frøken Anna Hardenberg og opgav dermed definitivt Fotografien.

Chr. Christensen var en meget dygtig Fotograf og en Foregangsmand inden for Faget.

Allerede fra Begyndelsen af 1882 arbejdede han med Gelatine-Emulsionsplader, og han var naturligvis blandt de første, der benyttede det af hans Søn, Carl Christensen opfundne Aristo Papir. Han var meget foretagsom og initiativrig, men af et meget uroligt og rastløst Temperament, hvad der gav sig Udslag i den Maade, hvorpaa han flyttede rundt i Landet. Foruden de i det ovennævnte omhandlede Atelierer samt et Atelier i *Nakskov*, der som senere berettet i 1887 blev aabnet af Sønnen Peter Christensen (21) med Faderen som Bagmand, skal han have drevet eller været økonomisk interesseret i fotografiske Forretninger i *Fredericia*, *Maribo* og muligvis *Løgstør*, uden at der kan siges nærmere om Tidspunktet herfor.

Som det vil ses, drev han ofte flere Forretninger samtidigt, delvis under Ledelse af hans 3 Sønner. Efter hvad Familien beretter, skaffede han sig iøvrigt Arbejdskraft ved

Chr. Christensen
(1903).

at antage Elever, der for en to-aarig Læretid betalte ham 100 Kr.

Hans Rastløshed fornægtede sig heller ikke i hans Otium, der strakte sig over mere end 20 Aar. Hans Ejendom med Atelier i Hillerød mageskiftede han med en Landejendom i Raageleje, som han imidlertid aldrig kom til at bebo, men paany solgte videre. I de følgende Aar boede han flere Steder i Birkerød, hvor han bl. a. i en

Del Aar ejede Villa „Collis“. Endvidere har han boet i Grønnegade ved Hørsholm, i selve Hørsholm og i Hillerød (i Borgerstiftelsen). Tilsidst opholdt han sig i Holte, hvor han døde den 5. Maj 1920, 92 Aar gammel.

Foruden den nedennævnte Peder Christian Christensen havde han to Sønner, der var Fotografer, nemlig:

Abel Frederik Laurits Christensen, født 26. Febr. 1859 i Hedensted, der i 1880'erne udvandrede til U.S.A., hvor han i Kent, Ohio, etablerede sig som Fotograf og senere døde, og

Carl Christian Christensen, født 12. Septbr. 1862 i Hedensted, død 17. Novbr. 1928 i København. Han lærte Fotografien hos Faderen og arbejdede ved dennes Atelierer. I sidste Halvdel af 1880'erne opfandt han det fabrikstilvirkede Aristopapir, foretog flere Rejser til Amerika og bosatte sig derefter i Berlin, hvor han grundlagde en Fabrik for Fremstilling af fotografisk Papir. 1905 vendte han tilbage til Danmark og bosatte sig først i Helsingør, senere i København.

1883—88

(21) CHRISTENSEN, PEDER (PETER) CHRISTIAN
(*Christensen & Søn*).

Født den 30. Maj 1856 i Ørum (Bjerge H., Vejle A.) som Søn af ovennævnte Chr. Christensen (20). Efter sin Konfirmation kom han i Lære hos Manufakturhandler Hans Christensen i Viborg og var der, indtil han den 10. Septbr. 1880 etablerede sig som Manufakturhandler i Næstved, hvortil Faderen Aaret i Forvejen var flyttet som Fotograf. Forretningen, der omfattede „Mode-, Manufaktur-, Klæde- og Lærredshandel, egen Udstyrs- og Sengeforretning i Forening med et Sy-Etablissement for Kjoler, Kaaber, Overstykker m. m.“, laa paa Axeltorvet i det nuværende „Fixhus“.

I 1883 opgav han imidlertid Manufakturhandelen for 12. Oktbr. at indtræde som medinteresseret i Faderens

fotografiske Forretning i Næstved, som han blev Leder af, da Faderen i April 1884 flyttede til Køge.

Den 3. Maj 1887 aabnede han et nyt fotografisk Atelier i Fruegade i *Nakskov*, som han drev samtidig med

Peter Christensen
(ca. 1883).

Atelieret i Næstved under Firmanavnet *Christensen & Søn*, idet han selv flyttede til *Nakskov* og overlod Bestyrelsen af Forretningen i Næstved til Fotograf *Chr. Thomsen*. I Begyndelsen af 1888 afstod han imidlertid begge Forretninger, den i Næstved til Fotograf *Th. Heller*, og Forretningen i *Nakskov* til Fotograf *Johanne Birkedahl*, der ogsaa til at begynde med benyttede Firmabetegnelsen *Christensen & Søn*.

Peter Christensen startede i Begyndelsen af 1888 sammen med Fotograf M. Abrahamsen (den senere Indehaver af Budtz-Müllers Eftf, fotografisk Handelshus) et fotografisk Atelier i *København* (vistnok i L. Kongensgade) i den Hensigt at gøre store Forretninger under den forestaaende Udstilling. Men Foretagendet blev en oplagt Fiasko, og allerede 1. Juli s. A. maatte Peter Christensen begynde paa en frisk i Bjergegade 17 i *Helsingør*, hvor han aabnede et Atelier under Firmanavnet P. Christensen. „Billederne leveres fra Medaillons til naturlig Størrelse“, skrev han i Bladene. „Efter gamle næsten forsvundne Billeder garanteres gode Kopier. Grupper, Villaer etc. aftages paa Bestilling. Der fotograferes hver Dag og garanteres gode og fint udførte Billeder uden Hensyn til Veiret“.

Han var i *Helsingør* til 1893, da han 1. Aug. solgte Forretningen til Fotograferne J. P. Thomsen og Hermansen og flyttede til Berlin for at assistere Broderen Carl, der her havde en Fabrik for Fremstilling af fotografisk Papir i Dieffenbachstrasse. Carl Christensen skulde paa dette Tidspunkt paa en lang Forretningsrejse til Amerika og ønskede gerne, at Broderen passede Fabriken i Berlin saa længe.

I 1896 ophørte Samarbejdet mellem Brødrene, og P. Christensen rejste tilbage til Danmark, hvor han af Fotograf Munck købte et Atelier paa Søndergade 42 i *Horsens*, hvortil han ca. 1899 knyttede en Filial i Jernbanegade i *Kolding*.

I 1900 tilbød han en Opfindelse vedrørende Fremstillingen af Fotopapir til Chemiche Fabriken auf Aktien, vormals E. Schering Berlin-Charlottenburg, der derefter engagerede ham som teknisk Leder af Firmaets Fabrik for fotografisk Papir, og denne Stilling beholdt han, ogsaa efter at Fabriken var flyttet til Spindlersfeld øst for Berlin, indtil han i 1927 blev pensioneret efter et Laarbensbrud, som han paadrog sig paa Vej hjem fra Fabriken. Han levede derefter i Berlin-Charlottenburg indtil sin Død den 20. April 1943, næsten 87 Aar gammel. Hans Urne blev ført til Danmark og gravsat paa *Helsingør Kirkegaard*.

En Søn *Christian Christensen* (f. 5. Oktbr. 1882 i Næstved) nedsatte sig 1912 som Fotograf i Cöpenick ved Berlin, hvor han var indtil Forholdene i 1944 som Følge af Krigen blev saa vanskelige, at han flyttede til Danmark, hvor han siden har bestyret Fotograf C. Jørgensens Atelier i Herning.

En anden Søn, *Hans Christensen* (f. 19. Marts 1892 i Helsingør) blev i 1917 sin Faders nærmeste Medarbejder hos Schering, og efter Faderens Afgang fra Firmaet i 1927 overtog han dennes Stilling, som han bestred indtil Russerne i 1945 rykkede ind i Berlin og demonterede Fabriken. Han vendte derefter tilbage til Danmark.

1888—1901

(22) HELLER, PETER EMIL THORVALD
(*Christensen & Co.*).

Født den 22. Juni 1850 i København (Holmens S.) som Søn af en Chalouproer ved Flaaden.

Han var i 22 Aar ansat hos Hoffotograf Georg E. Hansen (se under (1)), Bredgade i København, indtil han i Begyndelsen af 1888 i Kompagni med Fotograf Frøken *Abelone Christensen* (23) overtog Christensen og Søns Atelier i Næstved, som de førte videre under Betegnelsen *Christensen & Co.* I Forbindelse med Forretningens Overtagelse maa han have udsendt et Cirkulære, indeholdende misvisende Oplysninger om hans Tilknytning til Hoffotograf Georg E. Hansen, hvilket foranledigede denne til at indrykke følgende Meddelelse i Næstved-Bladene for ¹⁷/₄ 1888:

J Anledning af et Cirkulære fra Christensen & Co.'s fotografiske Forretning i Næstved, hvori Medindehaveren, Hr. Th. Heller skriver sig som 22 aarig Bestyrer af min Forretning, maa jeg erklære dette for en stor **Unøjagtighed** af Hr. Heller. Vedkommende har været hos mig i 22 Aar, men i flere Aar først som Bud, og senere overgaaet til Fotografien som Med-

hjælper. Bestyrelsen har altid været i mine egne Hænder, med Undtagelse af Sygdom, Rejse i Udlandet, eller naar jeg, som i de senere Aar, ofte har været paa Fredensborg Slot, hvor Kongefamilien har været samlet, for at fotografere allerhøjestfamme.

Kjøbenhavn, April 1888.

Georg Hansen,

Kongl. Hof-Fotograf,

Kejserlig Russisk og Kongl. Græsk Hof-Fotograf & Hof-Fotograf hos Hs. Kongl. Højh. Prinsen af Wales.

Dagen efter maatte Heller svare med nedenstaaende ikke helt almindelige Annonce, som her gengives efter Nestved Tidende.

Herr Georg Hansen,

Kongl. Hof-Fotograf,

Kejserlig Russisk og Kongl.-Græsk Hof-Fotograf
& Hof-Fotograf hos Hs. Kongl. Højh. Prinsen
af Wales,

bringes herved min Tak for at have givet mig Lejlighed til at offentliggjøre nedenstaaende

Takskrivelse.

Th. Heller,

Fotograf.

Gjenpart. Herr Fotograf Thorvald Heller, der har været i min Forretning i ca. 22 Aar, har i den Tid udvist en sjælden Flid, Dygtighed og stor Retsskaffenhed, og har, naar jeg har været forhindret fra selv at bestyre samme, bestyret denne for mig og ivaretaget mine Interesser, som det var hans egne, det vil derfor være et stort Savn for mig, naar han forlader denne, men det vil glæde mig, om i de ny Forhold han indtræder at det vil gaa ham efter Ønske, og retter jeg derfor en hjærtelig Tak til ham for de henrundne Aar.

Georg Hansen,

Hof-Fotograf.

Kjøbenhavn, den 8de Januar 1888.

Han døde den 19. April 1901 i Næstved (St. Peder S.).

1888—1907 [—29]

- (23) CHRISTENSEN, ABELONE (LONE) CATRINE
CAROLINE, Frk.
(*Christensen & Co.*).

Født den 7. Decbr. 1859 i Horsens som Datter af en Avlsbruger.

Efter at have lært Fotografien, var hun Medhjælper hos Christensen & Søn i Næstved, indtil hun i Kompagni med Fotograf Th. Heller (22) i Foraaret 1888 overtog Forretningen, som herefter kaldtes Christensen & Co.

Til at begynde med logerede hun hos Familien Heller i dennes Lejlighed ved Forretningen, men fra 1898 flyttede hun til egen Lejlighed i Lille Næstved.

Efter Hellers Død den 19. April 1901 overtog Frk. Lone Christensen Forretningen og drev den videre som Eneindehaver.

Den 15. Oktbr. 1907 flyttedes Forretningen fra det gamle Atelier i Farvergade, der havde været i Brug siden 1862, til Konsul Nandrups nyopførte Ejendom, Torvestræde 2. Samtidig optog Frk. Christensen Fotograf Carl C. Nielsen (42), forhen Vinhusgade som Kompagnon i Firmaet.

Paa det nye Sted videreførte de „Næstveds største og bedste Atelier“, som de kaldte det i Annoncerne, i henved 22 Aar, indtil den 1. Maj 1929, da de solgte det til Fotograf *J. B. Melberg*, der hidtil havde haft Atelieret Ramsherredgade 31 (XVIII).

Efter Forretningens Afstaaelse blev Frk. Lone Christensen boende i Næstved, hvor hun døde den 9. Febr. 1937.

VI. ATELIER PAA AXELTORV 6

(gl. Matr. Nr. 143, nyt Matr. Nr. 202)

1864—70

- (24) MILLING, HENRIK CHRISTIAN KRAG.

(*H. Milling* × *Henrik Milling*).

Han blev født 20. Februar 1835 paa Proprietærgaar-

den „Frederikshøj“ i Svenstrup Sogn (Aalborg Amt) som tilhørte hans Fader, der imidlertid var død før Sønnens Fødsel.

Han lærte Farmacien paa Svane-Apoteket i Aalborg fra 1849, tog farmaceutisk Medhjælpereksamen 1854 og Kandidateksamen 1857.

12. Januar 1864 etablerede han sig som Fotograf i Købmand H. A. Hansens Gaard paa Axeltorvet i Næstved (senere Chr. Satterups Gaard). Han stiftede en Gæld paa 165 Rdl. for Anskaffelse af Møbler til Atelieret, en Gæld som han dog hurtigt fik afdraget. — Foruden Fotografier leverede han Albums samt „et smukt Udvalg af Rammer til Visitkort“, og da han var i Besiddelse af „ganske udmærkede Maskiner“, og da hans Atelier desuden „i enhver Henseende var udstyret saa complet som vel muligt“, mente han sig i Stand til at tilfredsstille enhver billig For- dring, som maatte blive stillet til ham.

Milling var Medunderskriver af den af 6 Næstved-Fotografer den 1. Aug. 1865 offentliggjorte fælles Priskurant.

I September 1869 underrettede han sine ærede Kunder om, „at jeg efter min Helbredelse atter befatter mig med Alt til Fotografien henhørende.“ Atelieret synes saaledes at have været lukket en Tid paa Grund af Ejerens Sygdom.

Milling var en Mand, der havde mange Jern i Ilden. Fra 1. Juli 1865 var han Kollektør for Klasselotteriet, ligesom han ogsaa Tid efter anden havde Kollektion for andre Lotterier. I 1865 og 67 havde han oprettet et Kontor for Undersøgelse af Flæsk for Trikiner, og i Juli 1868 aabnede han ved sin Bolig paa Axeltorvet et Udsalg af Brød „af rensat Rug efter den i den senere Tid i Kjøbenhavn indførte anerkjendte Methode“. Endelig blev han 1. Februar 1869 Agent for Næstved og Omegn for Livsforsikringsanstalten „Imperiale“ i Paris.

19. Febr. 1870 ophørte han som Fotograf, og Atelieret blev nedlagt. Trikin-Kontoret og Brødudsalget var sikkert

paa dette Tidspunkt allerede lukkede, og mon ikke Forsikringsanstalten i Paris havde indstillet Virksomheden under den fransk-tyske Krig? Han flyttede derefter med sin Lotterikollektion til Købmagergade, hvor han desuden startede Mineralvandfabriken „Fortuna“, som han drev til sin Død den 29. April 1880. Han var ugift.

VII. ATELIER PAA AXELTORV 9

(gl. Matr. Nr. 145, nyt Matr. Nr. 225).

1864—66

(25) NIELSEN, PETER SNITKER
(*P. Nielsen*).

I Aarene 1858—61 virkede han som rejsende Fotograf mange Steder i Landet, dels alene, dels sammen med forskellige Kompagnoner. I Annoncerne fra 1859 og senere kaldte han sig Fotograf fra København.

Fra 7.—22. Aug. 1858 opholdt han sig saaledes i *Slagelse*, hvor han bekendtgjorde følgende:

P. Nielsen

Photograph og Graveur.

Portraiter udføres daglig fra Kl. 8—6 saabel i Photographi som Vitrotypi og Panotypi. Copier efter andre Portraiter, Malerier og Kobberstykker udføres samt tillige Graveurarbejde, Signeter med forstjellig Slags Skrift, Vaaben og Embeds Signeter m. m. Alt udføres smukt og efter Nutidens billigste Priis.

Atelieret er i Postgaardens Hæde.

I 1859 fotograferede han fra 3. Juni til Begyndelsen af Juli i *Køge*, hvor „Firmaet“ kaldte sig *P. Nielsen og Prytz*. Atelieret var i Gæstgiver Müllers Pavillon, hvor „en Samling Stereoscophilleder af Kjøbenhavn og Omegn ligge til Publicums Underholdning“. — Midt under Opholdet averterede han, at en Elev kunde antages paa mo-

derate Vilkaar: „For en grundig Undervisning garanteres. Efter endt Lære kan en Maskine [ø: Kamera] og foreløbig fornødne Chemicalier overlades ham til moderat Priis.“ — Derfra tog han til *Storeheddinge*, hvor han fra den 6. til ca. 15. Juli fotograferede hos Urmager Thorup i Algade. — Saa gik Rejsen til Fyn, hvor han hos Gæstgiver Rasmussen i *Faaborg* optog Fotografier, Vitrotypier og Panotypier fra 21. Juli til ca. 5. Aug., ligesom han, der nu rejste alene, anbefalede sig med Graveurarbejde.

I 1860 er han ikke fundet som rejsende Fotograf, men fra 29. April 1861 opholdt han sig mindst en halv Snes Dage i *Korsør*, hvor han under Firmanavnet *P. Nielsen, Frellesvig og Co.* optog Portrætter hos Konduktør Petersen i Baggaden, idet han særligt anbefalede „Glasbilleder efter engelsk Methode, stærkt fremhævet paa blaa eller rød Bund.“ — Fra 18. Maj var *P. Nielsen & Co.*, som Firmaet nu kaldte sig, i *Slagelse* og fotograferede hos Købmand Lund i Smedegade. — I Aug. var de i *Svendborg*, hvor de havde Atelier hos Bager Petersen i Vestergade.

Lørdag den 16. Jan. 1864 nedsatte han sig som Fotograf i *Næstved* med Atelier i Konditor Petersens Ejendom paa Axeltorvet (nuv. „Axelhus“) med Opgang til Atelieret ad Hovedtrappen forbi Klublokalet. — „Da jeg har lært Photographien hos en af de største Photographer i Kjøbenhavn“, skrev han i Bekendtgørelsen, „og er forsynet med en Maskine af nyeste og bedste Construction, smigrer jeg mig med det Haab, at kunne tilfredsstille enhver billig Fordring.“

6. Oktbr. 1864 meddelte han: „Efter at mit Atelier har undergaaet en betydelig Forandring og som Følge deraf har været lukket en Tid, er jeg saa fri at henlede Publikums Opmærksomhed paa, at samme er aabent fra Dato“.

P. Nielsen var *ikke* Medunderskriver af den af de øvrige 6 *Næstved-Fotografer* den 1. Aug. 1865 offentliggjorte fælles Priskurant.

Han averterede sidste Gang som Fotograf i *Næstved*

i Novbr. 1865 og maa formodes at være ophørt i Løbet af 1866 med at virke her.

Den 17. April 1867 aabnede han et „efter en ny Construction bygget“ fotografisk Atelier ved Bolbrohuset ved *Gisselfeld*, et Sted, hvor der i en Aarrække i Forvejen havde været drevet fotografisk Forretning. Nielsen synes dog kun at have været her ganske kort.

I Januar 1868 indfrieede han et Laan paa 170 Rdl., som han havde stiftet, da han etablerede sig som Fotograf i Næstved i 1864.

Siden er intet fundet om ham.

VIII. ATELIER I KINDHESTEGADE 2

(gl. Matr. Nr. 111, nyt Matr. Nr. 148).

1865

(26) CULMSEE, EDVARD EMILIUS

(*Edu. Culmsee*).

Født den 11. Maj 1823 i København (Helligaands S.) som Søn af en Sadelmager. Han opvoksede i København, hvor han blev udlært Sadelmagersvend; men desuden lærte han Handelen hos en ældre Broder i København, senere udlært hos Købmand Schøtt i Hillerød.

I Maj 1850 kom han til Næstved, løste Borgerskab som Købmand og aabnede den 25. Juni en Købmandshandel paa Hjørnet af Kindhestegade og Hjultorvet. Aaret efter købte han for 3000 Rdl. Gaarden Kindhestegade gl. Matr. Nr. 111 (nuv. Nr. 2), lige over for hans tidligere Bopæl; Overtagelsen fandt Sted til Oktbr. Flyttedag 1851, men allerede fra 1. April fik han Raadighed over et 2 Fags Kammer i Baghuset. Den 28. August aabnede han en Urtekrambutik i sin nyerhvervede Ejendom. Denne Butikshandel afstod han 1. Oktbr. 1855 til Købmand E. Th. Goeskier, men beholdt selv Handel med Grovarer i samme Gaard. Hertil føjede han i Septbr. 1859 en Vatfabrik.

Da Købmand Goeskier imidlertid i 1861 flyttede sin Urtekrambutik til Brotorv, startede Culmsee paany en Butikshandel i sin Ejendom. Denne overtoges 1. Oktbr. 1866 af Jacob Galle & Co., og Culmsee flyttede til København. Ejendommen solgte han i Decbr. 1867 til Købmand Jacob Galle for 7098 Rdl.

I Maj 1865 havde han i sin Gaard i Kindhestegade aabnet et fotografisk Atelier, hvori „udføres Alt til Fotografien henhørende, saavel Kopier, Visitkort, Grupper og Medaillons til de gangbare Priser.“ — Han var Medunderskriver af den af 6 Næstved-Fotografer den 1. Aug. 1865 offentliggjorte fælles Priskurant. — Hvor længe han drev sit Atelier, kan ikke ses; han averterede sidste Gang den 9. Septbr. 1865 og det er rimeligt, at han holdt op inden Nytaar.

I København, hvor han indtil sin Død i 1894 havde Bopæl adskillige Steder, var han 1868—86 Ejer af Ejendommen Farvergade 20, hvor han til at begynde med boede et Par Aar som Møbelhandler; senere kaldte han sig fhv. Købmand, Husejer eller Partikulier. I 1887, da det synes at være gaaet tilbage for ham, var han Cigarhandler i Blaagaardsgade 31 B, i 1888 Ligtorneoperatør i Dronningens Tværgade.

Han døde 24. April 1894 i København.

IX. ATELIER I ØSTERGADE 7

(gl. Matr. Nr. 9, nyt Matr. Nr. 72).

1865

(27) HAGEN, PETER FREDERIK AUGUST

(*Hagen*).

Født den 12. Febr. 1826 i Slesvig By.

Han deltog i Krigen 1848—50 som Trompeter ved 4. Dragonregiment 2. Eskadron. Under Vaabenhvilen i Vinteren 1848—49 laa han ved Eskadronen i Vordingborg, og i Vinteren 1849—50 var han i Næstved. Her indbød han i

Decbr. 1849 til Deltagelse i Dansekursus, omfattende „de meest brugelige Selskabsdandse, i 2de Afdelinger, den ene for Voxne og den anden for Børn, hvorved tillige vil erholdes Øvelse i Mazurca, Polka, Tyrolienne, Francaise samt en nyere Polka.“ Øvelsen fandt Sted i et opvarmet Lokale hos Daguerreotypisten, Konditor C. C. Hansen (1) paa Axeltorvet (nuv. „Axelhus). Omkring 1. Marts 1850 holdt han Afdansningsbal, og senere tog han i Felten med Regimentet.

Efter Fredsslutningen i Jan. 1851 forlagdes Regimentet til Sydslesvig, først et Aars Tid til Dänischwold mellem Echernförde og Kiel, derefter nogle Maaneder til Stapelholm øst for Frederiksstad, og fra April 1852 og indtil 1864 fik det fast Garnison i Slesvig By, hvor Gottorp Slot var indrettet til Kaserne.

Trompeter Hagen, der paa denne Tid var gift, fulgte Regimentet med sin Familie¹⁾.

I nogle Barndomserindringer skrev den senere Pastor Otto Sommer, hvis Fader dengang var Ritmester og Eskadronchef ved Regimentet, om Regimentsmusikken i Slesvig²⁾. „... Jeg ser endnu Trompeter Hagen, forrest paa sin Skimmel, og bag ved ham de andre Spillemand, Herder, Tessen, Sauermilch...“.

Efter Fredsslutningen i 1864 vendte han tilbage til *Næstved* som Pensionist og aabnede omkring 1. Aug. 1865 en fotografisk Forretning i den Justitsraadinde Witte tilhørende Ejendom paa Hjørnet af Østergade (nuv. 7) og Krumport (nuv. Amtmandsgade). Det er højst usikkert, om han paa dette Sted har haft noget egentligt Atelier, og Forretningen drev han kun ganske kort Tid (kun 2 Annoncer kendes fra ham, nemlig 3. og 7. Aug.). Han var Medunderskriver af den af 6 Fotografer i Næstved den 1. Aug. 1865 offentliggjorte fælles Priskurant.

1) Den af alle lidt ældre Næstvedere velkendte Politibetjent G. Hagen (f. 1851 i Gettorf, d. 1936 i Næstved) var Søn af ham.

2) 4. Dragonregiment 1. August 1670—1920, Næstved 1920, pag 89.

I 1866 kom han til *Slagelse*, hvor han opholdt sig til Vinteren 1876—77. I alle disse Aar ernærede han sig som Gymnastik- og Danselærer, idet han 1. Novbr. indbød til sit første Dansekursus. Det var dog ikke alene i Slagelse, han gav Undervisning, men — energisk som han var — oprettede han i Aarenes Løb adskillige Kursus i Omegnens Landsbyer.

Hagen var en mangesidig Mand, hvad der ikke mindst gav sig Udslag under hans 10-aarige Ophold i Slagelse. I Maj 1867 aabnede han et fotografisk Atelier ved sin Bopæl paa Bredegade. — Den 7. Maj 1868 averterede han: „Underviisning i Fotografi og et smukt complet Udstyr kunne faaes paa meget billige Vilkaar“. I Oktbr. 1868 flyttede han sin Bolig og sit Atelier fra Bredegade til Slotsgade ved Siden af Ridehuset. Bekendtgørelsen herom var desuden hans sidste Fotograf-Annonce i Slagelse, hvorlænge han vedblev at drive dette Haandværk, kan ikke siges, men det var muligvis, indtil han i Oktbr. 1869 flyttede til eget Hus i Rosengade. Han benævnes dog flere Gange senere *Fotograf Hagen*, bl. a. saa sent som paa den i Efteraaret 1875 udarbejdede Skatteligningsliste for Slagelse; det er ogsaa muligt, at han i mindre Maalestok har givet sig af med at fotografere paa et saa sent Tidspunkt (Udefotografering o. l.), men Atelier har han næppe haft.

Efter at have løst Borgerskab som Værtshusholder aabnede han Søndag den 2. April 1871 en Frokoststue og Ølhalle i sin Ejendom paa Rosengade. Ifølge Borgerbrevet maatte han ikke uden særlig Tilladelse holde Dans, Billard og Keglebane, men lejlighedsvis havde han sanglig og musikalsk Optræden af endog ret store Ensembleer.

I April 1873 flyttede han til Maler Worms Ejendom uden for Nyport (hvor Fotograf A. O. Nielsen (10) havde Atelier), og ved samme Tid har han formentlig opgivet sin Restaurations-Virksomhed. — Paa sin nye Bopæl oprettede han et Ejendomskommissions- og Fæstekontor, hvortil kom et Udvandringsagentur. Sidstnævnte synes at

være ophørt i 1874, medens Fæstekontoret i hvert Fald blev drevet 1875 ud.

I Juni 1876 omtales Gymnastiklærer Hagens Gaard paa Løvegade. Det synes herefter, som om han paa dette Tidspunkt er flyttet fra Nyport.

I Løbet af Vinteren 1876—77 flyttede han til København, hvor han først en kort Tid var Blomsterhandler i Herluf Trollesgade, og derefter i en Aarrække fra 1878 ernærede sig som Bitter-Fabrikant (ved Siden af sin Pension fra Militæret).

Som saadan boede han et Par Aar i Larslejstræde, derefter (ca. 1880—86) i Nørre Farimagsgade 48 og endelig forskellige Steder paa Nørrebro. I 1888 kalder han sig Vognmand, men 1889 paany Fabrikant. Han døde den 3. Febr. 1893 i København.

X. ATELIER I RINGSTEDGADE 5

(gl. Matr. Nr. 96, nyt Matr. Nr. 145)

1864—69 [—1874]

(28) BERTH, LUDVIG THEODOR VALDEMAR

(*L. T. Berth* × *L. Berth*).

Født 12. Aug. 1821 i København som Søn af en Toldembedsmand, der imidlertid, medens Sønnen endnu var Barn, blev forflyttet til Svendborg. Her lærte Ludvig Berth Guldsmedefaget. Efter at have uddannet sig videre, bl. a. under et fleraarigt Ophold i Udlandet (Paris, Wien og Berlin), nedsatte han sig 1854 som Guldsmedemester i København (Borgerskab 19. Oktbr.). Denne Forretning gik nok ikke saa godt, thi allerede 2. Maj 1856 havde han rykket sine Teltpæle op og begyndt en Guldsmedeforretning paa Hjultorvet i Næstved, og 26. Septbr. s. A. løste han Borgerskab i Næstved.

Herom staar følgende at læse i Næstved Raadstueprotokol: „1856, den 26. September, fremstod paa Byfoged-

contoiret i Overværelse af undertegnede Vidner Hr. Ludvig Theodor Waldemar Berth og foreviiste en Døbeattest, hvorefter han er født den 12. August 1821, samt en Attest fra Kjøbenhavns Raadstue af 4. Juli d. A., der udviiser, at han sammesteds har havt Borgerskab som Guldsmedemester og paa lovlig Maade opsagt dette Borgerskab, hvornæst han begjærede sig meddelt Borgerskab som Guldsmedemester her i Byen og til den Ende indleverede en Attest fra Brandinspecteuren Capitain Hoffmann, angaaende at han til Brandvæsenets Fond har erlagt 2 Rdl. samt en do. til Fattigkassen, hvorefter han til Fattigkassen i Anledning af Borgerskabs-Vinding har betalt 3 Mk. Da saaledes Intet er til Hinder for Opfyldelse af Compt.s Begjæring, aflagde han Borgerskabseden og blev derefter erklæret for Borger og Guldsmedmester her i Byen.“

Hvilket Sted paa Hjultorvet, der husede denne hans første Forretning i Næstved, vides ikke. I Januar 1857 overtog han Varelageret efter Guldsmed H. Nees's Enke, efter at denne havde nedlagt Professionen, og i April 1859 flyttede han Virksomheden fra Hjultorvet til Hjørnet af Vinhusgade og Kindhestegade.

Den 1. Juli 1864 aabnede han et *fotografisk Atelier* i Skomagermester Hermansens Ejendom i Ringstedgade (nu Nr. 5, tilhørende Købmd. I. V. Larsens Eftf.) og i Oktbr. s. A. flyttede han ogsaa Guldsmedebutikken hertil, saaledes at Indgangen til Atelieret blev gennem Butikken.

Berth var Medunderskriver af den af 6 Næstved-Fotografer den 1. Aug. 1865 offentliggjorte fælles Priskurant.

Som Guldsmed deltog han i Næstved og Slagelse Landboforeningers og Industriforeningers Fællesudstilling i Næstved i Oktbr. 1868 og tildeltes Broncemedaille for et Par Armstager.

I 1869 afstod Skomager Hermansen Ejendommen til Fotograf H. Hansen, Roskilde, og da denne selv ønskede at drive fotografisk Forretning paa Stedet, maatte Berth fortrække. Oktober Flyttedag 1869 flyttede han derfor Guldsmedebutik og fotografisk Atelier over i Hjørneejen-

dommen Kindhestegade—Hjultorvet med Indgang fra Kindhestegade (nu Nr. 3).

(Se videre under XI).

[1860,] 1869—82

(29)

HANSEN, HANS

(*H. Hansen* × *H. Hansen & Faber*).

Født 20. Marts 1829 i Herlufllille (Herlufmagle S.) som Søn af en Gaardmand. Efter sin Konfirmation synes han i en Del Aar at have helliget sig Landbruget, idet han endnu i 1850, 21 Aar gl., boede hjemme paa Gaarden. — Senere lærte han Fotografien og virkede i nogle Aar som rejsende Fotograf.

Formentlig den 29. Marts 1860 kom han som saadan til *Næstved* (han holdt 50 Aars Jubilæum denne Dato i 1910), men i hvert Fald fra 17. April til 2. Juli s. A. fotograferede han i Sadelmager H. P. Aackerbergs Have i Gaasegade gl. Matr. Nr. 48 (nu St. Mortensgade 4—6). — De følgende Maaneder fotograferede han forskellige Steder paa Landet i Syd- og Midtsjælland. Et berammet Besøg paa Houby Marked (ved Fakse) i Juni maatte dog aflyses „formedelst indtrufne Omstændigheder“ (fordi han endnu ikke var færdig i Næstved), men fra 3. Juli fotograferede han ved *Fakse Kro*, hvor han tilbød Udførelsen af „Photographi-Portraiter fra 8 Mk. til høiere Priser, mindre og større Grupper indtil 40 Personer samt Landskaber“. Fra 3. Aug. s. A. besøgte han *Thurebyholm* og fra 5. Septbr. i et Par Uger Terslev Kro (ved Haslev).

I April 1862 kom han til *Svendborg*, hvor han først optog Fotografier i Mad. Børgesens Have i Fruestræde. Han taler om sit „lukkede Atelier“, og der er utvivlsomt Tale om et Havehus, opført af Ejerinden til Brug for rejsende Fotografer, idet flere saadanne ses at have benyttet det.

Forholdene her har næppe tilfredsstillet Hansen, og fra 1. Febr. 1863 flytter han da ind i et nyt Atelier i Køb-

mand Qvists Gaard i Gjerritsgade (skraas for det daværende Posthus), medens en ny Fotograf allerede to Maaneder tidligere var rykket ind i Fruestræde.

I Maj 1863 averterer han i Svendborg Amtstidende:

Efter at tvende Elever, som lære at photographere hos Undertegnede, i disse Dage have udlært, kan atter nogle Elever antages. Betalingen for Underviisningen er 50 Rdl.

Et Visitkort-Apparat, for hvis Godhed indestaaes, kan erholdes for den billige, men bestemte Priis 20 Rdl.

En Satineer-Presse, passende for en rejsende Photograph, sælges for 22 Rdl.

5. Sanjen.

Nu havde han aabenbart definitivt opgivet den rejsende Profession.

Paa den i Septbr.—Oktbr. 1863 afholdte Udstilling af Industri- og Landbrugsprodukter for Svendborg og Omegn tildeltes der ham Prædikaten „Meget godt“ for udstillede Prospekter og Visitkort.

I Novbr. s. A. averterede han sit Atelier lukket i 8 Dage formedelst Bortrejse til København, og efter sin Hjemkomst meddelte han, at han i København havde gjort sig bekendt med de nyere Fremskridt for Fotografien „navnlig hvad de saa meget yndede Visitkort angaar“; Prisen paa disse nedsatte han til 3 Rdl. Dusinet, dog 4 Rdl. for Billeder „med smuk og aldeles holdbar Glands“ samt Brystbilleder.

I Febr. 1864 bekendtgjorde han, at han medio Marts vilde ophæve sin Forretning og forlade Byen, hvorfor han takkede Publikum for al den Velvilje, der under hans Ophold i Svendborg var blevet ham til Del.

Fra Svendborg flyttede han til *Roskilde*, hvor han 19. Maj 1864 aabnede et Atelier i Brygger N. Niensens

Have i Allehelgensstræde. I Oktbr. s. A. ombyggedes Atelieret og fik Indgang fra Læderstræde.

„Da der i den senere Tid er indløbet en Deel Bestillinger fra Landet,“ meddelte han i Roeskilde Avis i Juli 1866, „har jeg under min Fraværelse i nogen Tid overdraget Bestyrelsen af mit Atelier til en meget duelig Fotograf, og bliver som sædvanlig Alt til Fotografien henhørende udført smukt og solidt til almindelig gangbare Priser.“

Om Børnefotografering skriver Hansen i Aug. 1866 saaledes: „Da det ved Aftagelse af smaae Børn hidtil har været meget vanskelig at faae et nogenlunde godt Billede, har jeg for at afhjælpe denne Mangel anskaffet et hurtigvirkende Apparat, hvorved det i Forbindelse med de dertil anvendte Præparaters stærke Lysmodtagelighed bliver muligt at aftage Børn selv om de ere nok saa ustyrlige, da Expositionen i godt Veir foregaaer i mindre end 1 Secund“.

Han deltog som Udstiller i Den alm. danske Industri- og landøkonomiske Udstilling i Nakskov i Septbr. 1868 og modtog Bronzemedaille.

I Oktober 1868 flyttede han Forretningen fra Læderstræde til Skomagergades nordlige Side ligefor „Postgaarden“. Paa dette Sted blev han dog kun ret kort Tid, idet han allerede i Novbr. flyttede til *Næstved*, hvor han havde købt Skomager Hermansens Ejendom i Ringstedgade (Skøde tinglyst ^{s/}, 1872).

Paa dette Sted, hvor hidtil Guldsmed Berth havde haft fotografisk Forretning, aabnede han sit nye Atelier den 15. Novbr. Samtidig aabnede hans Hustru en Modehandel i den tidligere Guldsmedebutik.

Den 7. Novbr. 1870 averterer han, at hans „nye Atelier, indrettet efter Nutidens bedste Mønstre hensigtssvarende og propert, staaer nu til det ærede Publikums behagelige Afbenyttelse.“ Det ser saaledes ud til, at han ikke har kunnet nøjes med Berths gamle Atelier, men har forbedret dette eller snarere bygget et nyt.

I December 1875 averterer han: „De hos mig i stedse større Omfang indløbne Bestillinger paa fotografiske Arbejder ville nu efter at jeg har sikret mig fornøden Assistance kunne effektueres paa kortest mulig Tid“.

I Kompagni med sin Medhjælper, Baldur Faber (f. i Odense 15. Septbr. 1840) aabnede han 14. April 1878 i *Fakse* „et lukket og hensigtsmæssigt indrettet Atelier for Aftagelse af fotografiske Billeder.“ Dette Atelier, der passedes af Faber, var aabent hver Søndag og Mandag hele Dagen. Firmabetegnelsen var herefter Hansen og Faber, Næstved og Faxø.

Den 1. April 1882 afstod Hansen Forretningen i Næstved til Fotograf F. R. Fratz af København tillige med alt Inventaret og Pladelageret paa ca. 8000 Plader, som altsaa var Frugterne af over 12 Aars Arbejde i Næstved.

Samtidig meddelte Fotograf Faber, at det fotografiske Atelier i Fakse blev fortsat uforandret med Aabning hver Søndag og Mandag.

H. Hansen forlod derefter Næstved. Ejendommen solgte han den 29. Juli 1884 til Købmand I. V. Larsen.

Om Hansens senere Aar vides kun lidet. Ved Ejendomsverdragelsen i 1884 skrev han sig af „Rørbæk“, men allerede Aaret efter var han i *København*, og her har han antagelig tilbragt Resten af sine Dage og ogsaa drevet fotografisk Virksomhed, rimeligvis dog uden Atelier.

Som en gammel Mand fik han i April 1912 sammen med sin Hustru Bolig i Haandværkerstiftelsen „Alders-trøst“, Møllegade 28.

Her døde Hustruen 1914, men han blev boende indtil Efteraaret 1918. Han døde næsten 91 Aar gammel den 14. Febr. 1920 i København, Ryesgade 9.

Hansen var en af 1860'ernes og 70'ernes dygtigste Fotografer. Både som Portræt- og Landskabsfotograf gjorde han sig bemærket, ligesom han har optaget en Række Stereoskopbilleder. Det er tidligere nævnt, at hans Arbejder blev prisbelønnet paa Udstillinger i Svendborg og Nakskov; hertil kom, at han fik offentlig Anerkendelse

for en Serie fortrinlige Fotografier fra Roskilde Domkirke.

1882—86 [— 88]

(30) FRATZ, FREDERIK RUDOLPH
(*R. Fratz* × *Rud. Fratz*).

Født 31. Januar 1843 i København (Garnisons S.) som Søn af en Kommandersergent. Han lærte Litograf-faget og arbejdede fra ca. 1862 i en Del Aar som Litograf og var desuden Elev af Kunstakademiet. Omkring 1870 lærte han Fotografien hos Fotograf Carl Sonne, hvorefter han 1871 etablerede sig som Fotograf med Atelier i St. Strandstræde 6. Fra ca. 1875 synes han at have ernæret sig som Fotografmedhjælper og Retoucher.

1. April 1882 overtog han Fotograf H. Hansens fotografiske Atelier i Ringstedgade i *Næstved*. I Henhold til den mellem Parterne oprettede Kontrakt lejede Fratz for en halvaarlig Leje af 175 Kr. Forretningslokalerne, der bestod af Atelier, Venteværelse, Arbejdsværelse, Mørkekammer og Kopiereværelse, endvidere et Brændselsrum, Adgang til Gaarden med Retirade samt Ret til at hente Vand fra Naboejendommen, der tilhørte Købmand Sommer.

I Forening med Fotograf E. Langhoff (40) aabnede han Søndag den 24. Juni 1883 en Filial i Møllebygger C. Hansens Ejendom i *Haslev*.

Som tidligere omtalt solgte Fotograf H. Hansen i 1884 Ejendommen i Ringstedgade til Købmand I. V. Larsen, og da denne havde Brug for hele Ejendommen til Forretningslokaler, blev Fratz's Lejemaal sagt op.

Han lod derfor indrette et nyt Atelier i Ejendommen Matr. Nr. 247 paa den modsatte Side af Ringstedgade (nu Nr. 6, ved Siden af „Helliggeist“), tilhørende Købmand Andreas Rasmussen (senere Papirhandler Braae). Her flyttede han ind den 9. April 1886.

(Se videre under XII).

XI. ATELIER I KINDHESTEGADE 3

(Matr. Nr. 217).

[1864—] 1869—74.

(28) BERTH, LUDVIG THEODOR VALDEMAR

(*L. T. W. Berth* × *L. Berth*).

Som nævnt under X flyttede Berth til Oktober Flyttedag 1869 sin Guldsmedeforretning og sit fotografiske Atelier til Kindhestegade 3. Onsdag den 1. December aabnede han her sidstnævnte.

„Atelieret er bygget ved Jorden,“ meddelte han, „efter det samme System, som den berømte Fotograf, Franskmanden Silvy's i London (det saakaldte Tunnel-System) og udmærker sig fremfor andre ved, at der hele Dagen kan fotograferes med et og samme fortrinlige Lys. Indgangen til Atelieret er i Guldsmedeboutiken i Kindhestegade ved Siden af Hjørnестedet paa Hjultorvet samt igjennem begge Portene i samme.“

Han averterede flittigt med sit Atelier i hele 1870 og Foraaret 1871, siden hen kun nogle Gange i 1873, sidste Gang den 22. April.

Ved Siden af sin Guldsmedeforretning havde han i Maj 1871 aabnet et Udsalg af Elektroplet-Arbejder.

I Maj 1874 flyttede han sin Guldsmedebutik omkring Hjørnet til Hjultorvet i samme Ejendom som hidtil. Formentlig ved samme Tid ophørte han med Fotografien. Som ovenfor nævnt averterede han sidste Gang hermed den 22. April 1873, men der kendes Fotografier fra hans Atelier fra April 1874.

Den 1. Januar 1893 overdrog han Virksomheden til sin Søn Valdemar Berth, og bosatte sig i København, hvor han døde den 20. Februar 1896.

XII. ATELIER I RINGSTEDGADE 6

(Matr. Nr. 247).

[1882—] 1886—88.

(30) FRATZ, FREDERIK RUDOLPH

(*R. Fratz* × *Rud. Fratz*).

Som nævnt under X flyttede Fratz den 9. April 1886 sit Atelier til Ejendommen Ringstedgade Matr. Nr. 247, hvor han selv havde bekostet Indretningen af det.

Han synes dog ikke at have fundet sig tilpas her; dels var Konkurrencen fra de andre Fotografer ham nok for haard, dels skal der have været nogle Uoverensstem-

Rud. Fratz
(i Næstved-Perioden).

melser med Husværtten. I Foraaret 1888 forlod han derfor Næstved og rejste tilbage til København.

Her virkede han i nogle Aar som Retouchør, hovedsagelig for Fotograf Carl Sonne, indtil han i 1893 fik en Stilling som Assistent ved Orlogsværftet. Han var her ansat ved Søminekorpset, og hans Arbejde bestod bl. a. i at udføre Lysttryk af Korpsets Arbejdstegninger.

Han døde i København 29. November 1912, kort Tid efter at han havde taget sin Afsked fra Orlogsværftet.

1888

- (31) ANDERSEN, MARY
(*Mary Andersen × M. Andersen*).

Overtog Atelieret i April 1888; men en ret intensiv Avertering herom sluttede med Udgangen af Juni, og i Oktbr. s. A. havde en Efterfølger (Müffelmann) overtaget Atelieret.

Iøvrigt vides intet om hende.

Hun er muligvis identisk med en Fotograf H. Andersen, der var opført paa den i Decbr. 1888 offentliggjorte Skatteligningsliste for Næstved.

1888—1890

- (32) MÜFFELMANN, HARALD SØREN
(*H. S. Müffelmann*).

Født den 20. April 1854 i Korsør. Opholdt sig en Tid i Amerika, hvor en Søn fødtes. Overtog i 1888 (formentlig i Oktbr.) Atelieret i Ringstedgade og tog selv Bopæl i Lille-Næstved (Herlufsholm Sogn). Afstod atter Atelieret i Marts 1890, men forblev boende i Lille-Næstved som Partikulier indtil sin Død den 26. Novbr. 1911.

1890

- (33) ABRAHAMSEN, CHARLES ADOLPH LUDVIG
(*Charles Abrahamsen*).

Født den 17. Oktbr. 1854 i *Helsingør* (St. Mariæ S.), hvor Faderen var Skomagermester.

I 1879, muligvis Oktbr. Flyttedag, overtog han Fotograf L. Dinesens Atelier i *Fredericia*, Danmarksgade 21—25, Hj. af Prinsessegade. I Septbr. 1880 averterer han med „de i Kjøbenhavn meget bekendte Gem-Fotografier“, som han leverer færdige paa $\frac{1}{2}$ Time til en Pris af 1 Kr. pr. Dusin. Iøvrigt maa hans Priser have været ret elastiske, idet han leverer elegante Visitkort til en Pris af 3—6 Kr. pr. Dusin og Kabinettsbilleder for 12—24 Kr. pr. Dusin.

Han maa have opgivet Forretningen i Foraaret 1881, idet N. Schmidts fotografiske Atelier i Juni s. A. bekendtgør at have overtaget hans Pladelager.

Til Oktbr. Flyttedag 1881 aabnede han en ny Forretning i Bjergegade 17 i *Helsingør*, hvorfra han „anbefalede det ærede Publikum sine elegante Portrætter, saavel med som uden Guldsnit, i enhver Størrelse“. Lige saa lidt som i *Fredericia* synes Forretningen her at være gaaet efter Ønske; i Januar 1885 vilde han derfor gøre en Kraftanstrengelse og reklamerede med „stor Prisnedsættelse paa alle Fotografier“. Dog heller ikke dette hjalp, og han maa antages at have givet op faa Maaneder senere.

I Midten af Marts 1890 overtog han Müffelmanns Atelier i Ringstedgade i *Næstved*, som han dog atter i Maj s. A. overdrog til Fotograf P. H. Hadrup.

I *Næstved* reklamerede han med at være tilkendt Hædersdiplom for udført fotografisk Arbejde. Hvor og naar han har faaet dette, vides ikke.

Ifølge Vejviseren var han i 1891 bosat i Kattesundet 14, *København*. — Hans senere Skæbne er ukendt.

1890—91

(34) HADRUP, PEDER HANSEN
(*P. H. Hadrup*).

Født 26. Juni 1864 i Tvingstrup (Skanderborg Amt) som Søn af en Gaardejer. Han lærte Fotografien 1887—88 hos Fotograf Gunnar Mogensen i Silkeborg. Efter at have

arbejdet et Par Aar som Medhjælper etablerede han sig i *Næstved* i Maj 1890. Han averterede da, at han havde overtaget d'Hrr. Müffelmanns og Abrahamsens Atelier i Ringstedgade, „og vil samme paa Grund af Ombygning være lukket til først i Juni Maaned“. Den 18. Juni meddelte han, at „efter at Lokalerne nu er blevet smukt istandsat og elegant monteret, er mit fotografiske Atelier daglig aabent“. Formaalet med denne lille Udsættelse var nu ikke blot Atelierets Istandsættelse; men den 1. Juni var han blevet gift med *Karen Petra Gormsen* (født 20. Aug. 1865 i Assens, død 9. April 1932 i København), der inden Ægteskabets Indgaaelse havde modtaget fotografisk Uddannelse hos Fotograf Ewen Neuhaus i København.

Den 1. Decbr. 1891 afstod han Atelieret i Ringstedgade til Fotograf Knud Sehested og bosatte sig i *Aarhus*, hvor han i 11 Aar drev fotografisk Forretning paa Søndergade. 1902—Aug. 1903 var han Ejer af Hotel „Skandinavien“ i Aarhus.

Efter at have solgt Hotellet, flyttede Familien til *Skive* og drev her i de følgende Aar et Atelier i Nørregade 30. Denne Forretning blev passet af Fru Hadrup, medens Hadrup rejste til U.S.A., hvor han i $\frac{3}{4}$ Aar arbejdede for Fotografer i New York og Washington. Efter sin Hjemkomst overtog han et Atelier i *Aalborg*, som han drev samtidig med Forretningen i Skive, der stadig bestyredes af Fruen.

1906 afstod han imidlertid begge Forretninger — den i Skive til sin senere Svigersøn, Fotograf C. Hadrup, der i hele Skive-Perioden havde været Medhjælper der — og flyttede med sin Familie til *København*, hvor han havde købt en fotografisk Forretning paa Nørrebrogade 12. Denne Forretning havde han, til han i Marts 1932 solgte den, og den blev vistnok i alle disse 26 Aar ledet af Fru Hadrup, medens hans egen Virketrang gav sig andre Udslag.

1907—09 drev han saaledes et Atelier paa Falkonerallé 86, Hj. af Rolighedsvej, Frederiksberg og 1910—13

et Atelier paa H. C. Ørstedesvej 4 i samme Kommune. Derefter var han Forsikringsinspektør, først i „Svea“, senere i Andels-Anstalten „Tryg“.

Han døde i København den 6. December 1936.

1891—93

(35) SEHESTED NIELSEN, KNUD
(kaldet SEHESTED)
(*Hadrup & Sehested*).

Født den 3. Febr. 1864 i Tvillum (Gjern H., Skanderborg Amt) som Søn af en Gaardejer. Han startede sin Løbebane ved Landbruget, begyndte derefter at læse til Lærer, men afbrød Studierne for at gaa i Fotograflære hos Fotograf Lauritz Olsen (13), Østergade, København.

Senere var han en Tid Medhjælper hos Fotograf Hadrup i *Næstved*, hvis Atelier han overtog 1. Decbr. 1891. Han førte her Firmabetegnelsen Hadrup & Sehested, uagtet Hadrup ikke var medinteresseret.

Som Følge af en Opsigelse fra Værtens Side af den til Atelieret hørende Lejlighed foretrak han at opgive Forretningen og etablerede sig i et nybygget Atelier paa Gaasetorvet i *Stege* den 1. Maj 1893. — Sammen med en Broder erhvervede han 1916 Ejendommen Storegade 72 i *Stege*. Et hertil hørende Havehus lod han i 1934 indrette til Beboelse og efter i dette Aar at have opgivet sin tidligere Forretning flyttede han hertil. Her var ikke noget egentligt Atelier, men en stor, lys Veranda blev indrettet til dette Brug. Her virkede han lige til sin Død, som indtraf den 6. Decbr. 1944 i hans Alders 81. Aar.

Han havde Livet igennem kun kaldt sig Knud Sehested; under 8. Jan. 1906 fik han officielt Tilladelse til at bortkaste Efternavnet Nielsen.

Knud Sehested har i *Næstved* og *Stege* tilsammen været Fotograf i 53 Aar, det længste Aaremaal, nogen *Næstved-Fotograf* hidtil har udøvet selvstændig Fotograf-virksomhed.

1893—95

(36) HANSEN, ANNA JENSINE MARGRETHE, Frk.
(*M. Hansen*).

Født den 23. Maj 1876 i Torpe (Herlufmagle S.), hvor Faderen var Parcellist. Hun lærte Fotografien hos Hadrup i Næstved og arbejdede derefter som Medhjælper hos Sehested. Da denne i Foraaret 1893 flyttede til Stege, overtog hun, kun 17 Aar gammel, Forretningen efter ham. Efter at være blevet forlovet med Fotografmedhjælper *Axel Jens From Løvstrøm*, en yngre Broder til Fotograf Charles Løvstrøm i Næstved (41), opgav hun Forretningen 1. Juni 1895 og overlod hele dennes Pladelager, stammende fra Fotograferne H. Hansen, Fratz, Hadrup, Sehested og hende selv til Svogeren Charles Løvstrøm. Hun var derefter nogle Aar i Huset hos sine Svigerforældre i Næstved og blev gift den 10. Febr. 1901 i St. Jakobs Kirke i København.

Hendes Mand, Axel Jens From Løvstrøm, er født i Næstved den 23. Juni 1872 og lærte Fotografien hos Fotograf Peter Christensen i Helsingør (21) og arbejdede som Medhjælper hos Broderen i Næstved og senere hos Hof-fotograf Roloff i Berlin. Den 10. Juli 1898 etablerede han sig som Fotograf i Aalborg, Algade 7.

I 1928 købte han et lille Hus ved Sorø Sø, hvortil han og hans Hustru flyttede, medens han overlod Bestyrelsen af Atelieret i Aalborg til en Datter, *Rose Ellen Laura Sofie From Løvstrøm* (f. i Aalborg, Frue S.) 26. Decbr. 1901, og efter at hun havde indgaaet Ægteskab (Nielsen) i Maj 1932, overtog hendes Broder *Vilhelm Ficher From Løvstrøm* (f. i Aalborg, Frue S.) 15. Aug. 1907 Forretningens Ledelse. Siden 1. Jan. 1933 har han drevet den for egen Regning.

Axel From Løvstrøm døde 11. Marts 1944 under et Ophold paa Rigshospitalet i København, og kort efter solgte hans Hustru Huset ved Sorø Sø og flyttede tilbage til Aalborg, hvor hun døde 18. Marts 1952.

1895—96.

(37) PARBST, MARIE DAGMAR AMALIE, Frk.

(*Ringstedgades fotografiske Atelier*).

Født 15. Maj 1867 i Sorø som Datter af en Snedkermester.

Efter et fleraarigt Ophold i Udlandet nedsatte hun sig 15. Juni 1895 som Fotograf i Ringstedgade, Næstved.

„Ringstedgades fotografiske Atelier“, averterede hun, „anbefaler sine Emulsionsbilleder indtil Legemstørrelse samt Platinotypi og kolorerede Fotografier, Kopier og Forstørrelser efter ældre Billeder udføres smukt og billigt“.

Hun averterede iøvrigt kraftigt indtil den 25. April 1896. Formentlig har hun i Løbet af dette Aar opgivet Forretningen, og der har saavidt vides ikke senere været drevet fotografisk Virksomhed i dette Atelier.

Frøken Parbst boede i 1901 hos Moderen i Sorø.

XIII. ATELIER I VINHUSGADE 8

(Matr. Nr. 207—208)

1881—82

(38) LANGHOFF, JACOB FREDERIK

(*Jacob Langhoff*)

Født den 16. Decbr. 1851 i Næstved (St. Peders S.), hvor Faderen var Bagermester. Selv havde han lært Bagerhaandværket og arbejdede som Svend bl. a. hos sin ældre Broder, Jørgen Langhoff, der havde overtaget Faderens Forretning.

Den 8. Marts 1881 aabnede han et nyt fotografisk Atelier i samme Ejendom i Vinhusgade, hvor Broderen (og før ham Faderen) havde Bageri.

Jacob Langhoff døde imidlertid allerede den 22. Marts 1882 i Næstved (St. Peders S.) „efter flere Aars tiltagende Svaghed.“

1882

- (39) LANGHOFF, JØRGEN CHRISTIAN LAURITZ
(*J. Langhoff*).

Efter Jacob Langhoffs Død førte Broderen, Bagermester Jørgen Langhoff Forretningen videre i 3 Maaneder, medens en tredie Broder, Bagersvend Edvard Langhoff kunde faa nødtørftig Oplæring i Faget til at overtage den.

Jørgen Langhoff er født 29. Novbr. 1845 i Næstved (St. Peder S.). Han blev oplært i Faderens Bagerforretning, som han efter Faderens Død i 1868 bestyrede for Moderen, indtil han selv overtog den fra 1. Januar 1875.

Han døde den 24. Febr. 1897 i Næstved (St. Peder S.).

1882—89

- (40) LANGHOFF, EDVARD CHRISTEN
(*Eduard Langhoff*).

Han er født den 20. Juni 1854 i Næstved (St. Peder S.), og Broder til de to foregaaende. Ligesom disse blev han oplært i Bagerfaget. Han arbejdede i København, da Broderen, Fotograf Jacob Langhoff døde den 22. Marts 1882, men efter at have modtaget en kort Oplæring i Fotografien overtog han den 26. Juni s. A. Atelieret i Næstved.

I Fællesskab med Fotograf Rud. Fratz (30) oprettede han fra 24. Juni 1883 et Filial-Atelier i *Haslev*. Hvor længe de drev denne Forretning vides ikke.

I April 1889 overdrog han Forretningen i Næstved til Drejermester Charles Løvstrøm og flyttede til København, hvor han drev fotografisk Atelier først paa Vesterbrogade 26 og fra 1893 paa Vesterbrogade 56.

Han døde ved et Ulykkestilfælde den 16. Oktbr. 1900 i København.

1889—1903

- (41) LØVSTRØM, CHARLES JACOB FERDINAND
(*Langhoffs Eftf. Charles Løvstrøm × C. Løvstrøm*).

Født den 10. Decbr. 1854 i Næstved (St. Peder S.), hvor Faderen var Kunstdrejermester og boede først i

Vinhusgade (ogsaa kaldet Helligtrefoldighedsgade) Matr. Nr. 209 (nuv. Nr. 10), senere i Vinhusgade 1 (ved Siden af Hotel „Vinhuset“). Han oplærtes i Drejer- og Billedskærerfaget, arbejdede i København i 1871—72 og de følgende 4 Aar i Udlandet, Tyskland, Frankrig og Schweiz. 1876 kom han tilbage til Næstved, og Aaret efter indtraadte han i Faderens Drejerforretning, som udvide- des med Paraplyfabrikation og senere med en Broderi- og Garnforretning, (ophævet igen ca. 1890), ligesom han ogsaa handlede med Rammer o. l., idet han havde løst Borgerskab som Detailhandler.

April 1889 overtog han Langhoffs fotografiske Forretning og drev den tillige med Drejerforretningen.

Som den første Fotograf i Næstved begyndte han i 1891 de første primitive Optagelser ved kunstigt Lys, af ham kaldet „Magium-Lynblus“. — Paa Næstved og Slagelse Industriforeningers fælles Udstilling i Næstved i Oktbr. 1892 tilkendtes der ham Prædikatet „meget godt“ (Sølvmedaille) for Prospekter og Emulsionsbilleder.

Ved Nytaar 1899 købte han Atelieret, Helligkorsgade 16 i Kolding, et noget større Etablissement end det i Næstved. Han solgte Drejerforretningen i Næstved og flyttede selv til Kolding, medens han fortsatte Driften af Atelieret i Næstved ved en Bestyrer Fotograf N. A. Th. Nielsen (f. 8. Septbr. 1877 i Aalborg).

Atelieret i Kolding solgte han igen allerede i 1901 og flyttede til København.

Atelieret i Næstved afstod han i Maj 1903 til Malermester Carl C. Nielsen og var dermed definitivt færdig med fotografisk Virksomhed.

I København drev han først Grossistvirksomhed (Cykledele etc.) som Parthaver i Firmaet Chr. Bartholdy & Co. (senere C. F. Løvstrøm). Senere slog han sig paa Assurancevirksomhed og blev Overinspektør ved Forsikringsselskabet „Hafnia“, i Tiden 1907—13 med Bopæl i Aalborg.

Ca. 1918 trak han sig tilbage til Privatlivet og boede

Resten af sine Dage paa Frederiksberg, hvor han dyrkede Musik og Malerkunst og rejste en Del. Han døde den 31. Jan. 1937 paa Finsensinstituttet i København.

1903—1907, [—45]

(42) NIELSEN, CARL CHRISTIAN
(*Løvstrøms Eftf., Carl C. Nielsen*).

Født den 16. Febr. 1870 i Næstved (St. Peder S.), hvor Faderen var Skomagermester. Han lærte Malerfaget og nedsatte sig som Malermester i Næstved.

Senere lærte han Fotografien og overtog i Maj 1903 Atelieret i Vinhusgade, idet han ved samme Tid afstod sit Malerværksted til Malermester Chr. Andersen. Han drev Atelieret indtil Efteraaret 1907, da han indtraadte i Firmaet Christensen & Co. sammen med Fotograf Frk. Lone Christensen (23), hvis Forretning i Farvergade 7 (V) samtidig flyttedes hen til det nyopførte Atelier i Torvestræde 2 (XIX).

Atelieret i Vinhusgade blev herefter nedlagt, og Nielsen flyttede privat hen i den tidligere Atelier-Ejendom i Farvergade 7, som han i 1914 blev Ejer af, og hvor han boede indtil sin Død.

Atelieret i Torvestræde solgte han og Frk. Christensen 1. Maj 1929 til Fotograf J. B. Melberg, som siden 1926 havde drevet Atelieret Ramsherredgade 31 (XVIII).

1929—45 drev Carl C. Nielsen derefter sammen med den tidligere Medhjælper hos Christensen & Co., Frk. Eleonora Clausen Forretningen „Foto-Amatøren“ paa St. Peders Kirkeplads 1, en Forretning omfattende saavel fotografisk Atelier som Fotohandel. Derefter trak han sig tilbage fra al fotografisk Virksomhed. Samtidigt med sin Virksomhed som Maler og Fotograf var Nielsen i en meget lang Aarrække Lærer i Tegning ved Teknisk Skole.

Han døde, 85 Aar gl., den 9. Juli 1955 efter Tilskadekomst ved en Færdselsulykke.

XIV. ATELIER RAMSHERREDGADE 8

(Matr. Nr. 253)

(43)

1890—1937

ARNHOLTZ, EMANUEL LORENTZ JOHAN THOMAS

(*E. Arnholtz* × *Arnholtz*).

Født 30. Marts 1865 i Næstved (St. Peder S.), hvor Faderen var Murer samt Ringer ved St. Peders Kirke. 1878 kom han — kun 13 Aar gammel — i Lære hos Fotograf H. Hansen, Næstved (29), idet han samtidig passede sin Skolegang (hveranden Dag); her var han til Marts 1880, hvorefter han fortsatte sin Uddannelse i Retouche hos Fotograf Georg Alexandersen, Vesterbrogade, København, og derefter arbejdede som Medhjælper i København, først et Aar hos Hoffotograf Harald Paetz, Bredgade, og derpaa henholdsvis ca. 2 Aar og 1/2 Aar hos Fotograferne Johs. Petersen, Nørrebrogade, og E. Rye, Østergade. Fra 1. Aug. 1883 arbejdede han nogle Aar i Sverige, først hos Fotograf Moritz Fürst i Göteborg (til 15. Maj 1884), derpaa i Malmö, hvor han til 1. Juni 1885 bestyrede Enkefru C. de Sharengrads Atelier, og endelig 5 Maaneder hos Fotograf Aug. Wahlström i Falun. I Slutningen af 1885 assisterede han de københavnske Fotografer H. Riise og Christensen & Morange med Retouche, en Disciplin som han havde erhvervet sig en meget anerkendt Færdighed i. Han kom derefter til Malmö og bestyrede Fru Sharengrads Forretning, indtil hun 1886 døde. Efter nogle midlertidige Pladser i Helsingborg, Vejle, Randers og Christiansfeld arbejdede han fra Juli 1887—April 1889 hos Fotograf Sophus Christensen i Fredericia.

12. April—30. November 1889 bestyrede han Atelieret i Vinhusgade i Næstved (XII), som Kunstdrejermester Charles Løvstrøm netop havde overtaget efter Fotograf Langhoff. Som Følge af den Fremgang, Forretningen havde i dette Tidsrum, fik Arnholtz Lyst til at begynde for sig selv i Næstved og fik indrettet Atelier m. v. i hans

Fædrenehus i Ramsherred, der nu tilhørte hans Svoger, Tømrer Hans Jensen. Mens Byggearbejdet stod paa, havde han midlertidige Pladser hos Fotograferne Christensen i Haderslev og P. Christensen i Randers, begge Brødre til førnævnte Sophus Christensen i Fredericia.

I Slutningen af April 1890 averteredes i Næstved-Bladene:

**Om kort Tid,
eventuelt 1ste Mai, aabnes et
elegant nyt fotografisk Atelier
i Ramsherred 253**

som anbefales et høitæret Publicum med 1ste Klasse
Arbejde.

Ørbødigt
E. Arnholtz,
Fotograf.

Atelieret blev aabnet 1. Maj 1890, og en 47½ aarig Virksomhed, den næstlængste en Fotograf i Næstved har oplevet, tog sin Begyndelse.

Forretningens første Medhjælper (fra Juli 1890) var Frk. Ellen Marie Steffensen (født i Odder 24. Febr. 1866, død i Næstved 12. Jan. 1939), der en kort Tid havde haft eget Atelier i Vamdrup. Med hende indgik Arnholtz Ægteskab 5. Oktbr. 1892 i Odder Valgmenighedskirke.

Paa Næstved og Slagelse Industriforenings Fællesudstilling i Næstved 1892 tildeltes der ham Højeste Udmærkelse (Guldmedaille) for „fortrinlig Udførelse af Fotografier og Emulsionsbilleder“, og paa Amtsudstillingen i Vordingborg 1901 fik han Broncemedaille (den største Pris, der blev tildelt for Fotografier).

Allerede fra Starten bestod en ikke uvæsentlig Del af Forretningen i Fotografering af Garnisonens Befalingsmænd og Mandskab, saavel paa Atelieret som paa Kaserne, og da Foreningen „Dannevirke“ af Krigsministeriet blev autoriseret til med Eneret at optage og forhandle Fotografier paa Kaserne og militære Etablisse-

menter, overdrog Foreningen under 30. Maj 1915 denne Autorisation for Kaserneerne m. v. i Næstved til Arnholtz.

Fra Aarhundredskiftet og i Løbet af en Snes Aar optog han et meget stort Antal Stereoskopbilleder, et Om-

E. Arnholtz.
(ca. 1915).

raade der havde hans særlige Interesse. Et andet Speciale var Optagelse af Heste i Spring, som han bl. a. dyrkede ved de aarlige Væddeløb i Næstved. — Til et stort Album, som Officererne ved 4. Dragonregiment i Næstved i For-aaret 1912 skænkede Kong Frederik VIII i Anledning af dennes 50aars Soldaterjubilæum, udførte Arnholtz Billederne af Næstveds Officerer i 1862 samt den daværende

Løjtnant Prins Frederik, som laa i Garnison ved Rytteriet der. Han har mange Gange fotograferet Kong Christian X, naar denne deltog i Jagter paa Gaunø og Rønnebæksholm eller besøgte Garnisonen i Næstved.

I September 1937 ophørte han med Forretningen; Atelieret blev herefter nedlagt, og de mere end 70,000 Plader, der var Resultatet af de 47½ Aars Virksomhed, blev for Størstedelen destruerede, da ingen ønskede at overtage dette store Pladelager. Han døde 24. Febr. 1938 i Næstved.

I 1891 var han indtraadt i Næstved Brandkorps som Underofficer, 1896 blev han Sekondløjtnant, og fra 12. Maj 1898 til 22. Marts 1902 var han Vicebrandinspektør.

I nogle Aar i 1890'erne var han i Bestyrelsen for „Cykleklubben for Næstved og Omegn“, der drev Cyklebane i Næstved. Inden for den faglige Organisation, Dansk fotografisk Forening, som han var blevet Medlem af allerede i 1881 som ung Medhjælper, var han 1910—13 Formand for Foreningens 4. Kreds (omfattende Sydsjælland og Møen) og 1911—22 Medlem af Foreningens Hovedbestyrelse.

Han var Medstifter af Højskoleforeningen for Næstved og Omegn i 1902 og sad i dens Bestyrelse i ca. 30 Aar. Han var endvidere Medindbyder til Folkemøderne i Sydsjælland fra den første Begyndelse i 1905 og Komiteens Kasserer indtil kort før sin Død. Endelig var han i en lang Aarrække fra 1904 Medlem af Næstved Soldaterhjem Bestyrelse.

En Søn, *Axel Steffensen Arnholtz* (f. 20. April 1899 i Næstved) uddannedes til Fotograf og havde i 1928—29 Forretning i Svendborg. Efter derpaa at have virket som Medhjælper forskellige Steder fik han i Maj 1941 Ansættelse hos Fotograf R. Kehlet, København, hvis Filial i Aarhus han bestyrede fra Maj 1942—Aug. 1949. Han har siden været knyttet til Hovedafdelingen i København som Kritiker.

XV. ATELIER I TEATERGADE 2

(Søeborghus“)

1897—1905 [—13]

(44) KAISER, CARL EDMUND HUGO

(*Atelier Kaiser*).

Født 1. April 1876 i Odense (St. Hans S.), hvor Faderen var Pakhuskarl ved Statsbanerne, senere Stationsforstander i Bording. Efter sin Konfirmation kom han i fotografisk Lære, først hos sin Søster, Frøken Henriette Kaiser i Odder (52) og senere hos en Svoger i Kerteminde, hvorefter han arbejdede som Medhjælper i Roskilde og Svendborg, indtil han 15. Septbr. 1897 etablerede sig som Fotograf i „Søeborghus“ i Næstved.

Da han paa dette Tidspunkt kun var 21 Aar gammel, kunde han ikke faa Næringsbevis, men hans Søster, som imidlertid havde opgivet Forretningen i Odder, flyttede til Næstved og løste Næringsbeviset paa hvilket Carl Kaiser drev sin Forretning, medens Søsteren bistod ham dels som Husbestyrerinde, dels som Medhjælp i Forretningen indtil Julen 1900.

Hans Lejemaal vedrørende Atelieret var uopsigeligt fra Husværtens Side indtil Efteraaret 1907, men allerede i 1905 flyttede han til det nyopførte Atelier „Centralatelieret“, Axeltorv 5, og lod Atelieret i „Søeborghus“ staa ubenyttet Resten af den 10-aarige Lejeperiode.

(Se videre under XVI).

1907—08

(45) NIELSEN, OLUF INGVAR D CHRISTIAN

(*Oluf Nielsen*).

Født 14. Jan. 1880 i Silkeborg som Søn af en Murer. Efter at have lært Fotografien hos Fotograf Ad. Jepsen, Kalundborg, arbejdede han som Medhjælper bl. a. hos Fotograf Søndergaard, Nykøbing F. og i to Perioder hos Hoffotograf Elfelt, København.

Den 1. Decbr. 1907 nedsatte han sig som Fotograf i „Søborghus“ i Næstved og anbefalede sig med al Foto-grafering saavel i Platin som i Kul, idet han særligt fremhævede oliemalede Fotografier.

I Slutningen af 1908 flyttede han til Silkeborg, hvor han aabnede et nyt Atelier i Vestergade 45, som han drev indtil 1938, da han opgav Fotografien.

Fra 15. Maj 1938 fik han Ansættelse som Opsynsbe-tjent ved Nationalmuseet i København, hvilken Stilling han fratraadte den 27. Jan. 1955.

Han lever endnu i København (Febr. 1955).

Ca. 1908—ca. 1911.

(46) MØLGAARD, VIKTOR (VICTOR) EMANUEL
(*Victor Mølgaard*).

Født den 15. Decbr. 1874 i Elling (Hjørring A.), hvor Faderen var Gaardejer.

Ca. 1902—03 Bestyrer af Charles Løvstrøms Atelier i Næstved (XIII). Senere (indtil 1908) Kemigraf ved Bogtrykker N. P. Christensens Reproduktionsanstalt, Riddergade 7, idet han samtidig drev fotografisk Virksomhed, dog uden Atelier. Ca. 1908—11 drev han det fotografiske Atelier i „Søborghus“, idet han her tillige fortsatte med Klichevirksomhed for egen Regning. I Aarene 1911—21 havde han Bolig i Farvergade 7 i Stuen og benyttede det gamle fotografiske Atelier (V) til sin kemi-grafiske Virksomhed, der dog ophørte under den første Verdenskrig som Følge af Materiale-mangel. Iøvrigt fortsatte han sin fotografiske Forretning, men uden Atelier, og var tillige i en lang Aarrække Operatør ved Næstved Biografteater.

Han døde 6. Juni 1944 i Næstved.

1912—35 [—44]

(47) SØRENSEN, SØREN
(*S. Sørensen*).

Født den 20. Maj 1879 i Lindholm (Nørresundby Land-sogn) som Søn af en Gaardejer.

Han var 1906 Fotograf i Hurup (Thisted A.), men var April 1907 flyttet til Thisted, hvor han drev Atelier indtil 1910. — 1910—12 havde han fotografisk Atelier i Løgstør og inden for samme Tidsrum en Filial i Fjerritslev.

I April 1912 aabnede han Atelier i „Søeborghus“ i Næstved, og paa dette Sted virkede han, indtil han i 1935 flyttede til Ejendommen Jernbanegade 1, hvor han fik Atelier i Stueetagen.

I April 1944 flyttede han fra Næstved til København, og her aabnede han i April et nyt Atelier i Dybbølgade 45 (kaldet „Dybbøl-Foto“).

Her fik han dog ikke Lov at virke ret længe, idet han døde 20. Jan. 1946.

Hans Søn, *Ib Lindholm Sørensen*, (f. 19. Juni 1914 i København), der havde lært Fotografien hos Faderen og senere arbejdet hos denne som Medhjælper, førte Atelieret videre til 1. Maj 1947, da det solgtes. Han har senere virket inden for Fotohandel-Branchen.

XVI. ATELIER PAA AXELTORV 5

(„Fixhus“)

[1897—] 1905—13

(44) KAISER, CARL EDMUND HUGO
(*Centralatelieret v. Kaiser*)

Som nævnt under XV flyttede Kaiser allerede i Efteraaret 1905 til et nyopført Atelier, kaldet „Centralatelieret“ i „Fixhus“ paa Axeltorvet til Trods for, at han endnu i 2 Aar disponerede over førstnævnte Atelier, og 30. Oktbr. 1907 averterede han, at Flytningen nu definitivt havde fundet Sted. Han drev Atelieret paa Axeltorvet indtil 15. April 1913, da han overdrog det til sin Medhjælper, Frøken Christine Nielsen.

Han overtog derefter en Glarmesterforretning i Stege, som han nu (Juni 1955) har drevet i over 40 Aar.

- (48) 1913—37
NIELSEN, CHRISTINE, 1916 gift THUREHOLM
(*Centralatelieret*).

Født den 7. Decbr. 1889 i Nørreskov, Baarse Sogn, som Datter af en eksam. Beslagsmed. Hun begyndte som betalende Elev hos Fotograf Frk. Rasmine Nielsen i Præstø 1906 og kom Aaret efter til Fotograf Kaiser i Næstved, hos hvem hun var Medhjælper indtil hun den 15. April 1913 købte Forretningen.

Den 19. Oktbr. 1937 afstod hun den til Fotograf Otto Hansen, hvorefter hun fraflyttede Næstved og bosatte sig i København, hvor hun stadig opholder sig (Juli 1955).

Senere Indehavere af Atelieret:

<i>Otto Hansen</i>	1937—40
<i>Emil Bischoff</i>	1941—43
<i>E. & O. Buch Hansen</i>	1943—

XVII. ATELIER PAA AXELTORV 2

- 1904—05
(49) CHRISTIANSEN, NIELS
(*N. Christiansen*).

Født den 12. Jan. 1869 i Vidskølle (Tjæreby Sogn, V. Flakkebjerg H.) som Søn af en Gaardmand. Han var oprindelig Musiker og saaledes bl. a. en Tid Trompeter ved Dragonerne i Næstved. 1895 var han Møller i Sandved (Haarslev Sogn) og 1898 Møller i Skafterup (Fuirendal Sogn).

Derefter lærte han Fotografien i Gørlev og nedsatte sig 1900 som Fotograf i Skelskør, Algade Matr. Nr. 27. Han oprettede efterhaanden Filialer i Dalmose, Sandved og Næstved og fra ca. 1915 i Hyllinge. De to førstnævnte Atelierer og Atelieret i Hyllinge var kun aabne en enkelt eller et Par Dage om Ugen

Atelieret i Næstved blev startet den 19. April 1904 og blev fra 1. Juli bestyret af Frøken *Jenny Olivia Peder-*

sen, der senere blev gift med Fotograf K. Knudsen (50). Atelieret var aabent hver Dag (undtagen Søndag), Alt Arbejdet fra Filial-Ateliererne blev udført i Skelskør. Fra 1. Oktober 1905 blev Forretningen i Næstved overdraget til nævnte Fotograf K. Knudsen.

Christiansen fortsatte Forretningen i Skelskør indtil 1917, da han helt opgav Fotografien og nedsatte sig som Trikotagehandler i Sorø. Her drev han „Uldvarehuset“ i Storgade 31 indtil 1940.

Han døde den 21. December 1949 i Gladsaxe Kommune.

1905—

(50) KNUDSEN, KNUD CHRISTIAN
(*K. Knudsen*).

Født den 21. Maj 1881 paa Grødde Mark i Ikast Sogn (Hammerum Herred, Ringkøbing Amt). Efter en 3-aarig Læretid hos Fotograf Jørgensen, Herning, aftjente han sin Værnepligt og arbejdede derefter en kort Tid som Medhjælper hos sin gamle Læremester, inden han fra Maj 1902 fik Plads som Medhjælper hos Fotograf Christiansen i Skelskør. Her var han, til han den 1. Okt. 1905 overtog dennes Atelier i Næstved.

Knudsen markerede ikke sin Overtagelse af Forretningen ved Bekendtgørelser i Byens Aviser; den gik for sig i al Stilhed. Hans første Annonce var en Meddelelse om, at Forretningen var lukket Lørdag den 28. Oktbr. 1905 hele Dagen. Denne Lukning havde sin gode Grund deri, at Knudsen denne Dag blev gift med *Jenny Olivia Pedersen* (født paa Starup Mark (Starup S., Vejle A.) den 14. Marts 1880), der selv var udlært Fotograf og som fra 1. Juli 1904 havde bestyret Atelieret i Næstved for Christiansen. Forretningen er senere udvidet med en Afdeling for Foto-Handel.

Knudsen er den af alle Næstved-Fotograferne, der længst Tid har drevet Forretning i Byen. Han kan den 1. Oktbr. 1955 fejre 50 Aars Forretningsjubileum. I det

forløbne halve Aarhundrede har han optaget ca. 66,000 Plader.

I over 20 Aar fra omkring 1908 var han Kasserer i K. F. U. M. i Næstved og i ca. 12 Aar ved samme Tid i

K. Knudsen
(1953).

Bestyrelsen for Frivilligt Dreng-Forbunds Næstved Afdeling, ligesom han i en Aarrække har siddet i Bestyrelsen for Kristeligt Herberge.

Hans Datter, *Clara Marie Knudsen* (f. den 25. Marts 1907 i Næstved) lærte Fotografien hos Faderen og har med enkelte Afbrydelser — bl. a. i Tidsrummet Novbr. 1937 til Maj 1944, hvor hun var ansat ved Amtssygehusets

Røntgenafdeling i Næstved — siden arbejdet som Medhjælper hos ham.

XVIII. ATELIER I RAMSHERREDGADE 31
(„Helmerhus“)

1905—08

(51) BRYDE PETERSEN, NIELS (kaldet BRYDE)
(*N. Bryde*).

Født den 28. Novbr. 1856 i Brandelev (Nestelsø Sogn, Hammer H.), hvor Faderen var Husmand. Han lærte Fotografien hos Fotograf H. Hansen i Næstved (29), men efter at han i 1882 var blevet gift med *Antoinette Ottomine Sode* (født 11. Novbr. 1861 i Sort, Nyker Sogn (paa Bornholm), død 3. Jan. 1945 i København), ernærede han sig et Par Aar som Kultegner, inden han i 1884 startede et fotografisk Atelier i Skolegade i *Nykøbing F.* Her uddannede ogsaa Fru Bryde sig som Fotograf.

1895 flyttede Familien til *Aarhus* og aabnede et Atelier i „Ankerhus“ paa Søndergade. Sammen med Fotograf H. Hansen (født 20. Jan. 1865 paa Fyn, død 9. April 1938 i Horsens), der fra 1890 havde haft Atelier i Aarhus, startede Bryde en Filial i *Horsens* i Graven under Firmanavnet Hansen & Bryde. Bryde traadte dog ud af dette Kompagniskab efter faa Aars Forløb, men Hansen fortsatte Firmaet i Horsens i en meget lang Aarrække.

I 1901 vendte Bryde tilbage til *Nykøbing F.* og overtog igen sit gamle Atelier. Lidt senere overtog han desuden Fotograf Sofus Nissens Atelier i Langgade i *Nykøbing*.

Som Følge af Skilsmisse mellem Ægtefællerne forlod Bryde *Nykøbing*. Fruen førte Forretningen her videre, medens han selv i Begyndelsen af Februar 1905 aabnede et nyt Atelier i *Næstved*. Dette drev han indtil Juni 1908, da han definitivt opgav Fotografien.

Han tog derefter Ophold i København, hvor han i nogle Aar drev forskellige mindre Forretninger (Cigar-

handel o. l) for senere at ernære sig som Pianostemmer.

Han døde i København den 13. Juli 1940.

Ved kgl. Navnebevilling af 2. Septbr. 1933 blev hans fulde Navn ændret til *Niels Bryde Brydinger* og ved Bevilling af 3. Decbr. 1934 paany ændret til *Niels Bryde*.

Fru Bryde førte Forretningen i Nykøbing videre indtil ca. 1914, da hun flyttede den til Amagertorv 139 i København. Aaret efter flyttede hun til Vesterbrogade 34 og 1921 til Amagerbrogade 30, hvor hun senere overdrog den til Sønnen, Fotograf *Robert Bryde*. Hun døde i København 3. Jan. 1945.

(52)

1908—13

KAISER, HENRIETTE CAROLINE LAURA LOVISE,
Frk.

(*Atelier Henriette*).

Født den 2. Juli 1862 i Mariager, hvor Faderen var Karetmager. Efter at have lært Fotografien hos Fotograf Christensen i Fredericia, arbejdede hun siden som Medhjælper i Haderslev, Hamburg, Würzburg og Erfurt samt i Skive, Struer, Thisted, Aarhus og København, hvilket sidste Sted hun var to Gange. I første Halvdel af 1890'erne havde hun selvstændig Forretning i Odder. Fra September 1897 til December 1900 var hun i Næstved som Husbestyrerinde og Medhjælp for Broderen, Carl Kaiser (44), der havde aabnet en fotografisk Forretning her, ligesom hun ogsaa løste Næringsbevis paa hans Vegne, idet han selv var for ung til det.

Senere havde hun i nogle Aar fotografisk Atelier i Vordingborg og fra 5. Juli 1908 til Sommeren 1913 drev hun Atelieret i „Helmerhus“ i Næstved under Firma-navnet *Atelier Henriette*. Som en lille Pudsighed kan nævnes, at hun ikke (som de andre Fotografer i Byen) havde Installation for Fotografering ved kunstigt Lys. „Ingen kunstigt Lys!“ averterede hun. „Godt Dagslys er det bedste!“ Og heri kunde hun naturligtvis have Ret — naar

blot Dagslyset virkelig var godt, hvad det jo ikke altid kunde siges at være f. Eks. i Julemaaneden.

Efter Næstved-Perioden fik hun Atelier i Slagelse, hvor hun var til ca. 1922, da hun „lagde op“ og bosatte sig i Næstved. I de følgende over 20 Aar boede hun forskellige Steder i Byen, sidst i Nygade 3, hvor hun døde den 16. Juli 1945.

1913—ca. 14

(53) MATTHISON-HANSEN, VALDEMAR
(*Matthison-Hansen*)

Født den 4. April 1883 i Roskilde, hvor Faderen var Domorganist.

I Aarene 1907—11 var han Medlem af Dansk fotografisk Forening som Fotograf i Roskilde; han havde dog intet Atelier her. — I Foraaret eller Sommeren 1913 overtog han Frk. Kaisers Atelier i Næstved, men han opgav det dog formentlig allerede Aaret efter.

Hans Interesse for Fotografien synes ikke at staa Maal med en fra Forfædrene nedarvet Interesse for Musik, som han dyrkede baade som Komponist og udøvende Musiker.

Han døde 26. Decbr. 1919 i København (St. Johannes S.) og blev begravet i Roskilde.

Senere Indehavere af Atelieret:

Frk. *K. Gottlieb* 1915—26

I. B. Melberg 1926—29

Sidstnævnte flyttede derefter til Torvestræde 2 (XIX).

XIX. ATELIER I TORVESTRÆDE 2

(23) [1888—] 1907—29
CHRISTENSEN, ABELONE (LONE) CATRINE
CAROLINE, Frk.
(*Christensen & Co.*)
(Se under V).

- (42) [1903—] 1907—29 [—45].
NIELSEN, CARL CHRISTIAN
(*Christensen & Co.*)
(se under XIII).

Senere Indehaver af Atelieret:
J. B. Melberg 1929—

FOTOGRAFISKE ATELIERER I NÆSTVED 1859—1915

	Side
I (Rejsende Daguerreotypister)	121
II (Rejsende Fotografer)	138
III <i>Ringstedgade 9</i> (1859—68)	158
IV <i>Ringstedport</i> (1868—72)	160
V <i>Farvergade 7</i> (1862—1907)	162
VI <i>Axeltorv 6</i> („Satterups Gaard“) (1864—70)	174
VII <i>Axeltorv 9</i> („Axelhus“) (1864—66)	176
VIII <i>Kindhestegade 2</i> (1865)	178
IX <i>Østergade 7</i> (Hj. af Amtmandsgade) (1865)	179
X <i>Ringstedgade 5</i> (1864—86)	182
XI <i>Kindhestegade 3</i> (1869—74)	189
XII <i>Ringstedgade 6</i> (1886—96)	190
XIII <i>Vinhusgade 8</i> (1881—1907)	196
XIV <i>Ramsherredgade 8</i> (1890—1937)	200
XV <i>Teatergade 2</i> („Søborghus) (1897—1935)	204
XVI <i>Axeltorv 5</i> („Fixhus) (siden 1905)	206
XVII <i>Axeltorv 2</i> (siden 1904)	207
XVIII <i>Ramsherredgade 21</i> („Helmerhus“) (1905—29)	210
XIX <i>Torvestræde 2</i> (siden 1907)	212

Alfabetisk Fortegnelse over

FOTOGRAFER OG FOTOGRAF-FIRMAER I NÆSTVED

Abrahamsen, Charles (33)	191—92
Andersen,, Mary (31)	191
Arnholtz, E. (43)	200—03
Atelier Henriette	211—12
Atelier Kaiser	204
Behrens, J. (8)	138—39
Berth, L. (28)	182—84, 189

Bischoff, Emil	207
Bryde, N. (51)	210—11
Buch-Hansen, E. & O.	207
Busch, J. F. (18)	158—59, 160—62
Centralaterielet	207
Centraltelieret v/ Kaiser	206
Christensen, Abelone (Lone) (23)	174, 212
Christensen, Chr. (20)	164—69
Christensen, P. (21)	169—72
Christensen & Co.	172—74, 174, 212
Christensen & Søn	166—69, 169—70
Christiansen, N. (49)	207—08
Culmsee, Edu. (26)	178—79
Frankel, Sophus (5)	130—34
Fratz, Rud. (30)	188, 190—91
Gottlieb, K., Frk.	212
Gottlieb, H. N. (19)	162—64
Hagen, P. F. A. (27)	179—82
Hansen, C. C. (1)	121—25
Hansen, H. (29)	184—88
Hansen, H. & Faber	187
Hansen, M., Frk. (36)	195
Hansen, Otto	207
Hadrup, P.H. (34)	192—94
Hadrup & Sehested	194
Henriette, Atelier	211—12
Henschel, J. (11)	142—48
Heller, Th. (22)	172—73
Jensen, Sophus (16)	154—55
Jørgensen, B. (12)	149—51
Kaiser, Atelier	204
Kaiser, Carl (44)	204, 206
Kaiser, Henriette (52)	211—12
Knudsen, K. (50)	208—10
Klein, G. W. (17)	155—58
Langhoff, Edvard (40)	197
Langhoff, Jacob (38)	196—97
Langhoff, Jørgen (39)	197
Langhoffs Eftf., Charles Løvstrøm (41)	197—99
Løvstrøm, Charles (41)	197—99
Løvstrøms Eftf., Carl C. Nielsen (42)	199
Matthison-Hansen, V. (53)	212
Melberg, J. B.	199, 212, 213

Milling, Henrik (24)	174—76
Müffelmann, H. S. (32)	191
Mølgaard, Victor (46)	205
Møllmann, Chr. (9)	139—40
Nielsen, A. O. (10)	140—42
Nielsen, C. Frk. (48)	207
Nielsen, Carl C. (42)	199, 213
Nielsen, Oluf (45)	204—05
Nielsen, P. (25)	176—78
Ohm, W. Heinr. (15)	154
Olsen, Lauritz (13)	151—52
Parbst, M. D. A., Frk (37)	196
Petersen, I. (6)	134—38
Philipsen, Em. (3)	126—29
Rasmussen, P. (14)	152—54
Ringstedgades fotografiske Atelier	196
Schätzig, Carl (4)	129—30
Sehested, K. (35)	194
Sørensen, S. (47)	205—06
Thureholm, C., Fru (48)	207
Wieth, M. C. W. (2)	125—26

EN BONDEMISHANDLING I KALVEHAVE

Ved *Alfred Larsen.*

I nærværende årbog for 1936 har hærarkivar Axel Pontoppidan skildret gården Petersgaards historie. Heri har hærarkivaren givet en meget sympatisk skildring af Peter Johansen, den nyoprettede hovedgård Kallehaves første ejer. Med rette fremhæves Peter Johansens store dygtighed, men denne dygtighed var, som det fremgår af Vordingborg rytterdistrikts birks justitsprotokoller, parret med en ikke ringe hensynsløshed. På trods af, at Peter Johansen selv var af bondeæt, var han absolut ikke sine bønder nogen god mand. Justitsprotokollerne vidner, at han overalt kun søgte sin egen fordel på bøndernes bekostning. At han ikke altid havde heldet med sig heri, er en anden historie.

Forspillet til hans mishandling af bonden Rasmus Peder Madsen er det, at skovfogden havde angivet, at Rasmus Peder Madsen havde foretaget ulovlig hugst i skoven. Peter Johansen benyttede lejligheden til at fratage Rasmus Peder Madsen 900 båndkæppe, og vilde ikke høre på Madsens forklaring om, at kæppene var hans retmæssige ejendom, og skovfogdens klage var sket af hævnfølelse. Denne forurettelse nagede Rasmus Peder Madsen dybt, og da han nogle dage efter mødte Peter Johansen, overøste han og hans broder Peter Johansen med skældsord, så

denne måtte fortrække. En forseelse Rasmus Peder Madsen og hans broder forøvrigt blev idømt en bøde for. At Peter Johansens polske blod var kommet i kog ved denne fornærmelse siger sig selv, og så tager begivenhederne fart. Da disse ikke kan skildres bedre end med dommens egne ord, hidsættes denne derfor in extenso.

Den 4. september 1777¹⁾.

DOM.

Naar de adskillige Tingsvidner og beviiser, som ere fremlagte, pro et Contra i den af Gaardmand Rasmus Peder Madsen i Wiemose Contra Hands Hosbonde Hr. Peter Johansen til Kallehauge Gaard for tilføjede Hug og Slag anlagte Sag, med hinanden Confereres, og de derudi indkaldte Vidnesbyrd tilligemed de exceptioner som findes fremførte, imod endeel af de paa Hr. Johansens Siide førde Vidner, tages i behørig og nøyagtig overvejelse, som findes paa Citantens Siide følgende bevist.

Den 8. April 1775 er Rasmus Peder Madsen bleven tilsagt at møde ved Hr. Johansens Bopæl i Kallehauge, og dett af Fogden Hans Mortensen i Wiemoese, som vidner at saadan Tilsigelse var ham befalet af Hr. Johansen med ordre at siige Rasmus Peder Madsen, at Hr. Birkeskriver Prehn vilde tale med ham. Rasmus Peder Madsen efterkom Tilsiigelsen, men som Hr. Johansen var i Marken, da han kom, opholdt han sig tilligemed Hans Mortensen i 2 à 3 Tiimer i Degnens Huus næst ved, indtil Hr. Johansens Hjemkomst, og blev derefter til ham indladt. Hr. Johansen begyndte saa i Overværelse af Hr. Major Falkenskiold, Hr. Birkeskriver Prehn, Forvalter Møller, Skytten Henrich Knudsen og Fogden, bemeldte Hans Mortensen, at bebreide Rasmus Peder Madsen, hvorledes Hand forleden:/ den 5. April næst forhen:/ skulde have skammelig og grovelig overfaldet:/ som det heeder:/ Hr. Johansen ved Langebech, og beordrede Hand Forvalteren at tage frem et

¹⁾ Dommen findes i Vordingborg Rytterdistrikts birks justitsprotokol 1777—78 fol. 113 ff.

saa kaldet brev eller een Attest, angaaende dette af Hr. Johansen paaklagede Overfald, som for Rasmus blev oplæst, og spurgte Hr. Johansen Rasmus, om hand vilde skrive det under, og være ham herefter hørig og lydlig, eller og tilstaae, at Hand var Gall, da Hand gjorde det, saa skulde Hand slippe for Strof. Men da Rasmus, som formeente, at det ey saaledes var tilgaaet, som i den oplæste Attest var skrevet, ikke vilde underskrive, ey heller tilstaae, at Hand var Gal, men allene erklærede, at Hand paa nogen Tiid, især siden Hands Baand-Kieppe blev taget fra ham, havde været urolig i Sindet, saa lod Hr. Johansen ham viide, at Hand skulle have Hug. Rasmus protesterede vel derimod, siigende at Hand ikke troede, at Hand skulle have Hug for det, thi der var ioe Lov og Rætt til, men desuagtet befalede Hr. Johansen Forvalteren at tage de Kieppe ind som stoed i den anden Stue/: hvilke Hr. Johansen samme Dag i Skoven havde befalet Skytten at skiære og tage hiem med:/ som Forvalteren da og gjorde, og vilde have leveret den eene til Hans Mortensen, men da denne vægrede sig for at tage den, ligesom og Forvalteren syntes at betænke sig i paa egen Haand at slaae Rasmus, igientog Hr. Johansen paa Forvalterens Tilspørgende, sin derom givne befaling, og befalede tillige Skytten at tage den anden Kiep, som og, at Rasmus skulde trækkes ud paa Gaarden, men da Hand kom ud i Kiøkkenet, befalede Hr. Johansen, at de skulde give ham lit der. Forvalteren gav ham da 2 Skrup paa Ryggen, hvorpaa Rasmus løb ud af Døren paa Gaarden, hen til Gade Længden men blev Forfulgt og indhentet af Skiøtten, som rev ham overende og gav ham adskillige Slag paa det venstre Arm og Been, som han laae paa Jorden, men blev af Hans Mortensen forhindret at slaa ham viidere saaledes, mens Hand laae. Rasmus reiste sig derefter op og gik ind i Kiøkkenet Grædende og derefter ind igien i Stuen, hvor Hand atter fik endeel Hug, hvilket baade de i Huuset og i Degnens Huus næst ved tydelig hørte, saa velsom at Rasmus imidlertid skreeg og bad at maatte beholde sit Liv, hvorefter

Hand blev førdt ud af Døren. Kieppene, hvormed Hand blev slagen, var iøvrigt saa stoere som et godt Lysespiid eller een maadelig Haug Spoele.

Da Hand saaledes var kommet ud af Huuset, saae Hand elendig ud, gik krumbøyet og kunde til Anseelse knap gaa. Uden for Leedet, som er tæt derved, gik Jens Stage af Kallehauge, og pløvede næste Ager ved leedet, som vidner at Rasmus kom til ham, skuttende og jamrende sig saa det var en Ynk, satte sig paa Hans Plov og sagde, at hvis Hand ikke vilde føre ham hiem, laae hand' og døde paa Marken, hvorudover Hand spendte een hest fra Ploven, som han laante Rasmus, og fulgte ham saa hiem til Hands Gaard i Wiemoese, hvor Hand saae, at Hand var slagen sorteblaae paa Skulderen, og at Hand harkede og spyttede blod, hvilket sidste og Christian Larsen af Kallehauge og Rasmus Peder Madsens Tienestekarl Peder Rasmussen vidner at have seet samme Aften. Fremdeles vidner Hans Stær, Peder Brims, Peder Christophersen og Peder Bødker af Wiemoese, som den 11. Apriil næstefter besaae Hands Legeme, at Hand paa Hands Venstre Arm oven for Albuen var gul og grøn og paa den venstre Skulder og i den venstre Siide sort som Kakkelovnen, foruden adskillige guule Streger/: som og bekræftes ved Feldskiærerens og Præstens under Nr. 5 og 6 fremlagte Attester:/ samt at Hand' ingen Tiid har seet saa ilde ud, som efter at Hand havde faaet disse Hug.

Fremdeles vidner Hemming Sørensens Hustrue af Langebech, Niels Henrichsen af Wiemoese og Rasmus Peder Madsens Karl Peder Rasmussen, at 14 Dage efter at Han havde faaet Huggene, saae de endnu med Vished at der gik blod fra ham forinden, item, at Hand den 14. September, da de aflagde Vidnesbyrd, endnu ikke selv havde kunnet Arbejde ved sin Avling. Og formedelst saadan Behandling har da Citanten Rasmus Peder Madsen troet sig beføyet til at lade giøre saadan Paastand og Irettesættelse, som Hans Fuldmægtige Sr. Cannariis har formeeret udi sit indgivne Indlæg af 4. Juli 1776. Herimod har Hr. Jo-

hansen ved Fuldmægtig søgt at beviise, at Rasmus Peder Madsen 3 Dage forhen, den 5. April skulde have overfaldet med grove og uanstændige Ord og Talemaader, først i Hr. Johansens eget Huus, og siden i Langebechs Stræde, og derved selv paadraget sig den ham den 8. April næstefter givne Revselse, som formeenes at have medhold i 6. Bogs 5. Cap. 5 Art. i Loven. Man finder da og i Tingsvidne Acten begyndt den 26. May 1775 (fra pagina 58 til 65) anført en Recension af det, som skal have tildraget sig bemeldte 5. April, opsadt i Hr. Johansens Navn, men underskreven, saavidt Tildragelsen i Hr. Johansens eget Huus angaar, af Forvalter Møller og Fogden Hans Mortensen, og saavidt det i Langebech Stræde passerede angaar, af Forvalteren, Skytten og Skovfogden, og af disse, saavidt enhver vedkommende, beediget. Her sees ingen Tegn til Overfald eller uanstændighed paa Rasmus Peder Madsens Siide at være passeret i Hr. Johansens Huus den 5. April, da man ellers finder, at Hand har besværgt sig over en formeentlig forurettelse ved Wiemoeses Overdrevs deeling, og over een angivelse, som Skovfogden Christian Nielsen havde indgivet over ham, om nogle Riisbøge, som var funden iblandt Hans hugne Giersel, med viidere Samtale derom. Derimod naar man antager det, som anføres i Langebechs Stræde at været passeret, som fuldkommen beviist/: ihvorvel Forvalteren, Skytten og Skovfogden, der have bevidnet det, som villige Vidner at ansee, som Hr. Johansens egne Tienere, og som de, der tildeels, nemlig Forvalteren og Skytten, have ladet sig bruge til at slaae Rasmus Peder Madsen:/ saa sees nok, at Rasmus Peder Madsens Forhold der har været uanstændigt og uartigt, og især at Hands Critiqve over Christian Skovfoged og dem, der holdt ham i Tieneste, har været anstødelig og stridende imod den Agt Hand skyldte sin Hosbond, som han talte med, saa at det vel ikke skulle have været Hr. Johansen saa meget at fortænke, om Hand strax paa Stædet med maade havde givet ham sin Fortrydelse derover til kiende; men dog maatte været taget i betragtning,

at Rasmus Peder Madsen er Bonde, og som Bonde opdraget, og desuden at der kunde være nogen Grund til hans Overilelse, idet Hand saae sig uretteligen angivet af Skovfogden for nogle Riisbøge og mente tillige af den forstaaende Samtale i Hr. Johansens Huus at have erfaret, at Hands Hosbonde ligesom fæstede een Slags Troe til Angivelsen, som var af den beskaffenhed at deraf kunde tages Anledning til at see ham skilt ved sin gaard, og som Hand dog ved den irettelagde Tingsvidne begyndt den 22. Febr. 1776, temmelig tydelig har bevist at være ham af Ondskab paaførdt.

Men hvorom alting er, saa synes den Rasmus Peder Madsen efter 3 Dages forløb, for en Forseelse, som bedre kunde kaldes ubesindighed end Opsetsighed eller Ulydighed, tilføjede forud overlagte og empfindtlige Straf meere at ligne en selvtagen Hævn, som strider imod Lovens 1. B. 1. C. 3. Art., end en Lovlig Revselse; vel tillader Loven 6. B. 5. C. 5. Art. Hosbond at Revse sine Tyende med Kiep og med Vaand, men under Tyende bliver her neppe at forstaa andre end saadanne Tienere, der tiener for Kost og Løn, da Loven ingensteds findes at have indbefattet Fæstebonden under det Navn af Tyende, tvertimod den paafølgende 10. Art., idet den forordner, at om nogen Hosbond handler ulovligen og utilbørligen med sine Tienere eller Bønder, da er det ligesom saadan Gierning skeede imod fremmede; gjør saaledes tydelig forskiel imellem Bønder og Tienere.

Og hvad Rasmus Peder Madsen i særdeleshed angaaer, da synes den allegerede 6. B. 5. C. 5. Art. endnu at erindre paa ham end paa andre Fæstebønder at være passelig, da Hand ved den under Nr. 4 fremlagte Kongelige Resolution allernaadigst er fritagen for Hoverie, som egentlig synes at skulle være det, der gjør Fæstebønder til Tienere af det Gods, hvortil de ere Hoverie pligtige.

Efter saadan Sagens beskaffenhed *Kiendes for Ræt*:

At Indstevnte Hr. Johansen bør for Tilsidesættelse af Lovens 1. Bog 1. Cap. 3. Art. at bøde til Justitz Cassen

2 Rdl. og lige saameget til Kallehauge Sogns Fattige og til Citanten Rasmus Peder Madsen at bøde ifølge 6. B. 7. Cap. 8. Art. for Staves Hug, tvende lod sølv eller 9 rdl., samt desforuden ifølge næstpaagaende 10. Art. at betale ham til nogen Erstatning for Badskiærs Løn, Smerter og Helbreds Svækkelse, Tab i Hands Nærings Drift og Kost imidlertid, 200 rdl. siiger toe Hundrede Rigsdaler og i Processens Omkostning 50 siiger Halvtredsindstiuge Rigsdaler, hvorimod Citantens øvrige Paastand efter Sagens Omstændigheder henfalder, og Kiendes Rasmus Peder Madsen pligtig ifølge det ham forundte Kongelige allernaadigste Beneficium Paupertatis i stæden for det stemplede Papirer, som ellers i Sagen skulle være forbrugt, at indlevere i Retten til Cassation stemplet Papier for 3 rdl. 1 M. og 8 Sk. saa og at betale Rettens Gebyr og Skriverlønnen 17 rdl. 1 M. 2 Sk. Forestaaende efterkommes inden 15 Dage efter denne Doms lovlige Forkyndelse etc.“

*

Som det vil ses, var det en ganske alvorlig afklapsning, Peter Johansen her kom ud for. *Hvor* stor den var, ses måske bedst når man anfører, at de 200 rdl. svarede til værdien af ca. 100 tdr. byg, eller at Rasmus Peder Madsen for dette beløb kunne anskaffe sig 15 heste eller 20—24 køer.

BARTSKÆR JACOB JØRGENSEN I V. EGEDE

Af *Anna Myrhøj*.

I Aaret 1706 levede i Vester-Egede By en Bartskær Jacob Jørgensen, som det er værd at lægge Mærke til. Hans Dygtighed som Læge faar vi et Bevis paa i Justitsprotokollen for Gisselfeldt Birk 1703—1709, Fol. 198 B.

Hans Boesens Kone i Fredsgaarde, Sneslev Sogn, Ringsted Hrd., Sorø Amt, kom Dagen efter Kyndelmissegdag 1706 kørende til V. Egede og anmodede Jacob Jørgensen om straks at køre med hende, da hendes Mand laa hjemme og var slaaet halvt ihjel, hvilket han gjorde, og det viste sig ikke at være overdrevet.

Vi vil lade Jacob Jørgensen selv fortælle om den meget vanskelige Opgave, han blev stillet overfor:

1. var hans højre arm slidet i Stycher.
2. Sidebenene paa begge sider, var en deel i Støcher og knudset.
3. En Stor Skade paa hans venstre Hoft.
4. Et Hull i hans venstre Røve een finger lang ind i Livvet.
5. desforuden mange blaa og blodige Slag saa hans Armme og Kroppen ofver alt var Mestendeelen Blaa, slagen og stødt, Saa hand derofver ikke efter Mennekelige natur hafde enten Stolegang, eller kunde lade sit Vand, og Spødtede meget blod af sig, Huilchet

hafde blefvet hans undergang, og icke kunde Ansees til nogen Lifis Redning, [og des Aarsag antoeg samme Hans Bossen som dend Mand icke troede at kunde lefve]¹⁾). Hvilchen hans Store Saar og Skade udvortes og Indvordtes Jeg Nest Guds bistand hafver været lychelich udi at Curere derfor Jeg hafver begiert af Hans Bossen 20 Rixdaller, mens som Jeg iche uden Skadeslidelse der med kand udkomme, formedelst mange Medicamenter Jeg self hafver bekostet, Sampt Besværlige Reiser baade med hans befording, og min egen Hest hafver haft, Saa prebenderis i alt Tiuge og fiire Rixdaler²⁾) det Jeg formoder at vorde tilkiendt at nyde.

Ellers hafver Hans Bossen for mig berettet, at Anders Jensen og hans tjeneste-Karl, og Olle Jensen i fredsgaarde, hafver tilføjet og giordt hannem denne ulyche Kyndelmissedag om Eftermiddagen paa fredsgaarde gade, dette ieg i alt med Sandhed kand Testere, og med min Æd bekræfte sant at være.

Saa sandt hielpe mig Gud og Hans Hellige Ord.

Wester Egede d. 7de April Aa. 1706.

Jacob Jørgensen.“

Den 18. Januar 1707 mødte Hans Boesen selv i Retten, hvor han stævnedes sine Voldsmænd, fordi de ikke endnu havde betalt de 26 Sletdaler, de lovede, da „jeg laa paa min Sygeseng, nærmere hen seende til Døden end til Livet“³⁾).

Hans Boesen er altsaa — takket være den dygtige Bartskeer — blevet rask igen, og han levede til Sommeren 1708, da der er Skifteindkaldelse den 22. Juni⁴⁾).

1) Saadan staar der, men det er vanskeligt at faa Mening i de sidste Linier.

2) Til Sammenligning tjener, at et Plovbæst koster 8 Rdl.

3) Fol. 307 B.

4) Fol. 398 B.

Jacob Jørgensen blev gift i V. Egede Kirke den 20. Oktober 1706 med Kirsten, Dt. af Møller i Nedre Brødebeks Mølle Mads Christensen og Agnete Monsdatter. Dette Bryllup har vakt Opmærksomhed i den lille By, ja, endog Sognepræsten syntes, der blev gjort for meget ud af det, han skriver i Kirkebogen:

„1706, den 20. 8br. var der megen Stads med en Bardskær Sven, nafnlig Jacob Jørgensen, ♂: Halvbrøder til Claus Jørgensen, som nu er Forvalter eller Ridefoged ved Gisselfeld, oc en Mølledaatter Kirsten Madsdatter, som er Mads Christensens Datter i Nederbrødebæksmølle her i W. Egede Sogn.

Hand blef leed imellem Hr. Bertel, Mag., Præst i Wallensved og Claus Jørgensen.

Hun blef leed imellem Mag. Hans Svane oc Mads Christensen, hendes Fader.

De hafde gjort smuct reent paa Gaden fra Svinstolded¹⁾ til Kirkeporten, som de stod af Vognen oc giek i Kirchen, ligesom der hafde iche været folch i by, at de kunde taget ind i en Gaard oc gaaed der ud fra til Kirche.

Hans Stoel paa Mandfolchesiden, den øverste, var klæd med blaat Taft oc blaa omhengende lange Fryndser; hendes Stoel var oc med blaat udi allene Døren paa den øverste Stoel ved Kvindesiden.

Prædikestolen var omklæd ofver alt med et rødbrunt Sengedecken, som var med Guld i Bond men ellers med Blomster som andet Crip.

Omkring Randen som Præsten lægger Haand ...²⁾ var blaa Fryndser.

Omkring fra Capellanens Stoel oc rundt omkring Alteret os hen i Sognepræsten ...²⁾ Stoel var Fryndser foroven ved Rammen oc Alterkanten.

Degnstoelen var ofverhengt med et Ostindisk Cat-tuns Decke.

¹⁾ Eller Svinefolded.

²⁾ Hul i Papiret.

Hold op igien med slig Stads!

De hafde Kongebref at lade dem vie efter uden Tro-
lovelse oc Lysning.

Sognepræsten Hr. Jens Frederich Hofmann viede
dem, men Capellanen Hr. Jacob Nøring hand prædikede
den Text Esai 62 V. 5 med ult.¹⁾

NB. — Der var ogsaa Messe baade før oc efter Præ-
diken.

Nu kand I vide oc rette jer derefter som efter
kommer.

Brudepigerne stod bag Bruden allene der dog alle
Piger, som vare budne til Brølløp skulde efter disse Tider
snarere staaed bag hende oc saa siden Kvinderne.

Hand giek i Stoel der hand kom i Kirche, men hun
icke, thi hand giek ud at staa hos hende den Tid hun
kom.“

Jacob Jørgensen — der døde i V. Egede²⁾ den 29. April
1729, nogle og 40 Aar, og hvis Børn alle bar Navnet Ka-
strup — maa foreløbig betragtes som Stamfader til en stor
Kastrupslægt, som er forgrenet ikke blot til Øerne syd
for Sjælland, men til Fyen, Jylland, Norge, Finland, Spa-
nien, Kina og Amerika, og den er i Dag, ca. 265 Aar efter
hans Fødsel, meget kraftig.

¹⁾ Fra Midten til Slutningen.

²⁾ Gravsten paa Kirkegaarden. (Trap III, 412).

PRÆSTØ AMTS MUSEER

1953-54

NÆSTVED MUSEUM

Regnskab 1953—54.

<i>Udgifter:</i>	Kr. Ø.	<i>Indtægter:</i>	Kr. Ø.
Lønninger	1,713.38	Tilskud fra undervis-	
Lokaler	5,712.73	ningsministeriet ...	3,047.90
Samlinger	2,682.55	Amter og kommune...	7,350.00
Andre Udgifter	562.72	Andre tilskud	920.00
	<u>Kr. 10,671.38</u>	Entréindt. og konting.	402.00
		Renter	196.67
		Andre indtægter	253.47
			<u>Kr. 12,170.04</u>
Overskud at overføre	3,259.12	Overskud fra forr. år	1,760.46
	<u>Kr. 13,930.50</u>		<u>Kr. 13,930.50</u>

Besøget udgjorde ca. 850.

Erhvervelser:

Ved auktion på Gaunø indkøbtes følgende snitværker: et korinthisk kapitæl, tre hermefigurer i bruskbarok, ca. 1650—60, fra Abel Schrøder d. Yngres værksted, en pilaster (karikatur) fra ca. 1700 og to topstykker af en himmelseng fra ca. 1750.

På auktionen efter direktør Hans Tobiesen erhvervedes et konisk sølvbæger med forgyldt mundrand, hvorunder graveret arabesk; over den profilerede fod et snoet bånd med keruber. H. 11,4, t. 6, 9, mestermærke V H for Villads Hansen, Næstved, 1622—40 (Bøje 47).

Gaver til museet:

Bl. a. skilt fra et farveri, officiantuniform fra 5. infanteriregiment, træskomagerværktøj, dåbskjole fra 1868, hovedtøj, perlebroderet pibebræt, herskabelig barnevogn fra 1880erne, en samling mønter, spillemønter og medailler, en gammel brændevinsflaske med etiket, Arbejdersangforeningen „Lassalle“s fane og en roesåmaskine.

Gaver til det by- og egnshistoriske arkiv:

Bl. a. illegale klicheer og blade, mindeblad på silke, fotografier af to syersker (fra Lille Næstved), der lavede huenakker. Fra nu afdøde fotograf Carl Nielsen en Næstved-teaterplakat fra 1847, en bog med tegninger af fotograf J. F. Busch og ca. 50 fotografier.

Museets virksomhed:

Museumsforeningen har 14. oktober 1953 endeligt vedtaget nye love, som 10. februar 1954 er blevet godkendt af undervisningsministeriet. I lovene er museets område fastslået, og det er vedtaget, at bestyrelsen kan bestå af indtil 11 medlemmer, hvoraf 5 kan være repræsentanter for amts- og sogneråd samt Turistforeningen for Næstved og omegn, mens 6 vælges af museumsforeningen.

Pengemangel var skyld i, at den påtænkte store omordning af museet ikke kunne gennemføres 1953—54. I tekstilafdelingen blev dog 9 figurer med egnsdragter sat op.

Maj 1953 afholdtes på museet et studiekredsmøde for sjællandske museumsfolk.

August 1953 husede man en nordisk kunstudstilling.

I oktober samme år, under husholdningsugen i Næstved, arrangerede museet på opfordring udstillingen „Hjemmets flid i svunden tid“ i „Bio“.

F. Michelsen.

KØGE MUSEUM.

Regnskabet for året 1953—54.

<i>Udgifter:</i>	Kr. Ø.	<i>Indtægter:</i>	Kr. Ø.
Lønninger	3,301.90	Tilskud fra undervisningsministeriet ...	4.060,00
Lokaler	9,142.18	Tilskud fra amter og kommuner	1.755,00
Samlinger	2,463.19	Andre tilskud	1.550,00
Tryksager	91,45	Entreindtægt	3.002,90
Andre udgifter	673,59	Salg af kataloger ...	202,05
	15.672.31	Lejeindtægt	6.000,00
Overskud at overføre til næste år	9.646,22	Renteindtægt	586,74
Henlagt til formuen...	418.05	Andre indtægter	61,95
			17.218,64
		Overskud overført fra forrige år	8.517,94
	25.736,58		25.736,58

Besøget i året 1953—54.

April	545	heraf	19	udlændinge
Maj	1015	—	108	—
Juni	1865	—	92	—
Juli	3208	—	378	—
August	1805	—	241	—
September	615	—	14	—
Oktober	243	—	0	—
November	138	—	0	—
December	90	—	0	—
Januar	} 163	—	2	—
Februar				
Marts				

Ialt 9687 heraf 854 udlændinge

Erhvervelser:

På direktør Hans Tobiesen's auktion blev købt et tragtformet bæger fra 1796 udført af Andreas Christensen (Bøje 67) samt en kerubske udført af Christoffer Jørgensen ca. 1620 (Bøje 327). Desuden har museet købt en middelalderlig sølvske fra ca. 1550 med Køge bystempel. Mestermærket helt udslidt — samt et maleri af Køge torv fra ca. 1860.

Havdrup kirke har deponeret en tindåbskande fra ca. 1800.

Af gaver kan nævnes:

Fotografi med soldater fra 1864. Tegning af hotel „Norske Løve“. Navneklud 1862. Vognlygte fra 1887, har tilhørt pastor Viby i Strøby. Konstruktion til at veje grise på. Fransk sjal. Spisegaffel. Urmagerværktøj: Drejebænk, pudseskiver og håndfræser. Dørgreb. Fuldrigger indbygget i ramme. Guldring, som har tilhørt provst Kruuse i Højelse. Sølvrangle fra 1880. Hovedvandsæg. Brandmandsskilt. Billede af Vallø slot før branden. Trekantformet kakkel fra 1632 og andre kakler fra Allegade. Postbuduniform og kasket. Brødmaskine. Billede af Fr. 7., der underskriver grundloven. Grøn kjole med ekstra liv fra 1850, Stevns. Stumptrøje fra heden. Brændevinsdunk. Drikkehorn med messingbeslag. Staldlygte. Hjemmelavet karbidlampe fra 1914—18. Sort overstykke. Sort kjoleliv. Barnehue. Æske med tinknapper. Silketørklæde. Sort kyse. Nålepude. 4 tagsten (bæverhaler) fra Vestergade.

Fra fru Dagny Andersen i Skørping, hvis slægt stammer fra Olby, har museet modtaget en meget righoldig række gaver: Sølvsnapsbæger udført af Andreas Christensen 1792. Sølvvegheds-kalender uden mestermærke. Mahognikommoder, der rigeligvis har

tilhørt provst Kruuse i Højelse. En hedebokvindedragt bestående af et rødt hjemmeværet skørt, to røde hjemmevævede forklæder, en silkebul, et rødt hjemmevævet forklæde, en guldnakke, to trekantede nakker, en sort silkenakke med sorte perler, en defekt trekantet nakke, et sort silkebaand, en kniplingsblonde, et rødt kattunstørkæde. Desuden 3 herreveste, en dåbspose (kristentøj), 1 dug, 11 stolpestykker med broderi, 6 langpuder med broderi, 4 pudebetræk med broderi, 4 særke med broderede kraver, 1 barnekjole med broderi, 2 barneforklæder med broderi, 1 lille uldent sjal, 24 sølvknapper lavede af mønter fra Chr. 5. og Fr. 4., hvoraf en med Fr. 4. hoved og fejltagtig Fr. 6., 15 nysølvknapper, 17 tombakknapper.

O. Langballe.

MØNS MUSEUM

i året 1953—54.

Regnskabsoversigt:

<i>Indtægter:</i>	Kr. Ø.	<i>Udgifter:</i>	Kr. Ø.
Tilskud fra kommuner- ne	4.294,82	Lokaler (heri husleje 1½ år)	3.266,65
Andre tilskud	650,00	Kustodeløn	2.000,00
Entreindtægt, kontin- gent m. m.	665,23	Andre udgifter	724,32
	5.610,05	Kassebeholdn. at overf.	5.481,30
Kassebeholdn. fra f. år	5.862,22		
	11.472,27		11.472,27

Besøget var i det pågældende år 1228, heraf 605 mønboere.

Samlingerne omfattede ved årets slutning 7765 protokolnumre, en forøgelse i årets løb på nøjagtigt 200 numre, i alt væsentligt gaver.

Den interessanteste nyerhvervelse var Stege købstads middelalderlige signet „Steghe bi signeth“, hvoraf det først kendte aftryk findes under et dokument fra 1519. Endvidere et senere bysignet „Steege Raadstue Seigel“ og fire andre officielle signeter af gammel dato.

Af de øvrige forøgelser kan nævnes en sølvspiseske fra 1713, en dukkevogn fra ca. 1890, en arbejdsmodel til S/S „Stege“ (postdamperen, der 1898—1916 sejlede mellem Stege og Kalvehave), nogle fine tørklæder og beklædningsgenstande samt en række brugsgenstande vedrørende husholdning og borddækning, de fleste fra ca. 1850.

Ved udgravningerne til nyt kloakanlæg i Steges gader fandtes mærkværdigt lidt, formodentlig fordi gaderne flere gange tidligere er gennemgravet. Nævnes må en lille træskål fra middelalderen (ved en barnekiste lige uden for kirkemuren) og et mærlespiger af en flækket knogle (ca. 200 år gammelt) samt en træpumpe med fir-kantet pumperør og tilsvarende „hjerter“.

Fra Møns Brandforsikring modtoges 8 protokoller for årene 1846—1907, og fotografisamlingen forøgedes med ca. 200 fotografier til 3042 numre (ikke indbefattet under det ovenfor anførte antal protokolnumre).

På grund af museets forventede flytning til Empiregården ved Mølleporten (se årbogen for 1953, side 104) foretoges ingen om-ordning af betydning vedrørende samlingerne.

J. L. Frederiksen.

Trykkejl: Årbog 1953, side 104, linie 15 fra neden: årstallet 1952 rettes til 1942.

MESTER ALBERT I SNESERE

(EN PRÆSTESKIKKELSE FRA DET 17. AARHUNDREDE)

Af lærer *Erling Petersen.*

I Snesere sogn var der i begyndelsen af det 17. aarhundrede en præst, som ved sit ryggesløse levned var til stor forargelse for menigheden. Han hed hr. Samuel Mogensen og indstævnedes i 1621 for Roskilde landemode, fordi han nogen tid tilforn skulle have besøvet en af sine tjenestepiger. Da forholdet fik følger, havde pigen, velsagtens i et anfald af sindsforvirring, druknet sit nyfødte barn i præstegaardens brønd og var derpaa rendt sin vej. Hun blev dog snart efter paagrebet, dømt til døden og henrettet, men udlagde under afhøringen hr. Samuel som barnefader. Denne tilstaaelse blev skæbnesvanger for præsten, der kort tid efter blev afsat fra sit embede. Mærkeligt nok var det nogle aar i forvejen gaaet hans kapellan, hr. Peder Bom, paa samme maade. Han havde — maaske i ungdommelig munterhed og respektløshed — under en provstevisitats i 1616 talt „med provstens lyd“, altsaa vrænget ad provsten, magister Peder Hee, mens denne visiterede og overhørte sognets ungdom. Skønt hr. Peder Boms brøde saaledes var af en ganske anden beskaffenhed end hr. Samuels, saa blev det ham dog en dyr spøg; ved landemodet det følgende aar blev han dømt til at miste kjøle og krave.

Umiddelbart efter hr. Samuel Mogensens afsættelse blev til ny sognepræst for Snesere menighed kaldet resi-

derende kapellan i Østofte paa Lolland, hr. Albert Samuelsen Schrøder, og han blev, i modsætning til forgængereren, en af sin tids og sin egns mest markante præsteskikkelser.

Albert Samuelsen Schrøder var født i oktober 1592 som søn af hr. Samuel Hansen Schrøder, der indtil 1616 var præst i Haarlev-Himlingøje i Bjæverskov herred. Moderen hed Cathrine Hansdatter og var datter af Peder Palladius' efterfølger paa Sjællands bispestol, Hans Albertsen.

I de unge aar blev Albert Schrøder sammen med broderen Hans sendt i Herlufsholms skole, hvorfra de begge i 1613 dimitteredes til universitetet. Her skiltes deres veje ret hurtigt. Mens broderen, der blev magister 1617, endte sine dage som provst i Bergen, vendte Albert Schrøder hurtigst muligt tilbage til de mere hjemlige egne. Ganske vist maatte han fra først af lade sig nøje med embedet som kapellan i Østofte paa Lolland, hvortil han ordineredes den 22. november 1620, men ved skæbnens tilskikkelse blev som nævnt Snesere sognekald ledigt, og efter mindre end et aars præstegerning i Østofte holdt hr. Albert i 1621 sit indtog i Snesere, hvortil han var kaldet den 6. november, og hvor han forblev indtil sin død et halvt aarhundrede senere. Han skal ved sin tiltræden have paabegyndt en døbebog, altsaa en slags kirkebog, som dog desværre er gaaet tabt.

Meget tyder paa, at hr. Albert i Østofte traf den kvinde, som blev hans første hustru. Hendes navn kendes ikke*), men af en notits i Sørbymagle kirkebog fremgaar det, at hun var søster til professor og sognepræst i Sorø, magister Niels Schiellerups hustru, Dortha Hansdatter Wolf. Muligvis var hun da en slægtning af sognepræsten i Østofte, Jakob Jakobsen Wolf. Men derud over vides der

*) Den kendsgerning, at saavel hendes egen datters ældste datter som hr. Alberts datter i 2. ægteskab i daaben fik navnet Else Katharina, kan maaske give et lille fingerpeg, men heller ikke mere.

kun om hende, at hun et aars tid efter sit giftermaal blev udsat for en række ret graverende beskyldninger fra lensmanden paa Vordingborg, Palle Rosenkrantz til Krenkerup. Hun var i sin tid kommet i hans hus sammen med hans første hustru, Helvig Rantzau, hvem hun fulgte som brudepige, og som døde 1618. Ved hendes bryllup med hr. Albert — det fandt formentlig sted 1622 — viste Palle Rosenkrantz brudeparret megen opmærksomhed, men kun godt et aar senere mente han at være kommet under vejr med, at hans hustrus fordums pige, inden hun forlod sin tjeneste, skulle have gjort sig skyldig i flere slemme forseelser. Saaledes skulle hun have stjaalet perler, klæder, silke, uld og linned og bøger fra hans frue, samt „slaget og draget og med fødderne trædet“ hans lille datter, sagt hans hustru grove løgne paa og — hvad værre var — opført sig meget uskikkeligt i hans tjeneste „med drukkenskab og slemt levned med mandfolkene natten igennem“.

Det var jo langt fra noget godt skudsmaal, Rosenkrantz her gav hr. Alberts kvinde, men det turde vel ogsaa være temmelig overdrevet. Han formaaede dog at tvinge præsteparret til at sende baade brudegaverne og flere andre ting, som han paastod havde tilhørt hans salig hustru, tilbage, — saaledes maatte de til hans tjener udlevere en forskrivning paa 400 speciedaler, hvilket beløb ellers skulle tilhøre præstekonen og hendes rette arvinger og aarlig forrentes, saa længe de beroede hos Palle Rosenkrantz, endvidere maatte de aflevere en fortegnelse over det boskab og de fødevarer, som han havde foræret dem til deres bryllup, samt de „sex støcker gnistret tafftes omheng och kapperne dertil“, som stod opført paa nævnte fortegnelse. Derhos forlangte Palle Rosenkrantz at faa tilbage de ting, som præstekonen efter andres angivelse skulle have tilegnet sig af den salig frues ejendele, „och bleff fremskicket en gammell tafftis trøye och en gammell fløyells hue, som min hustru haffde berettet for mig sig at vere giffuet aff sal. fru Hellvig, medens hun var hindis

brudepige“. Endelig krævede den vrede lensmand en skriftlig erklæring fra hr. Albert, at han og hans hustru godvilligt havde tilbageleveret det forlangte, og ydermere, at de intet havde at beklage sig over. Sagen kom imidlertid Christian den Fjerde for øre, og han syntes aabenbart ikke om lensmandens haardhændede fremgangsmaade. I hvert fald fandt han det urimeligt, om præsten godvilligt skulle have leveret nævnte gods tilbage, hvorfor han af-fordrede ham en erklæring om sagen. Hr. Albert greb om-gaaende pennen og gjorde i en skrivelse, dateret Køben-havn den 8. maj 1625, udførligt rede for hele affæren, idet han dog omhyggeligt bestræbte sig for at neddyse og bagatellisere lensmandens grove bskyldninger mod hans hustru. I slutningen af erklæringen oplyste han, at han og hans hustru forleden mandag, som var den 2. maj, havde givet møde i Ørslev kirke for i overværelse af her-redsprovsten og herredets øvrige præster at svare Palle Rosenkrantz' fuldmægtig, Jens Christensen, der paa sin husbonds vegne forelagde dem tre spørgsmaal, „paa huil-cke meeningen var denne med suar der till“:

1. Om velbemeldte Palle Rosenkrantzes velbyrdige frue havde nogen tid berøvet os udi vores hus? Item om hun havde taget noget fra os, lidet eller stort -- hvortil vi svarede hende det ikke at have gjort, og det samme med vor ed bekræftede, som vi og rette-ligen kunne gøre.
2. Om nogen paa hendes vegne, være sig adelig eller uadelig havde os berøvet eller noget fra os taget; item
3. om hun havde noget af vort bekommet, stort eller lidet, med løn eller bøn, eller os i nogen maade for-urettet. Hvortil vi og særdeles svarede, det ingen-lunde at være sket, og med vores ed det samme stad-fæstede.

At saa udi sandhed er, som foreskrevet staar, haver jeg med egen haand skrevet og underskrevet.

Albertt Samuelsson,
egen haand.

To maaneder senere afgav Palle Rosenkrantz sin erklæring om sagen til kongen og opregnede heri alt, hvad hr. Alberts hustru havde forset sig med, men siden ebbede sagen ud, enten det saa skyldtes, at Christian den Fjerde var for optaget af krigsførelsen i Tyskland til at tage sig af den slags smaating, eller det skyldtes lensmandens anden hustru, fru Elisabeth Rosensparre, der vist nok allerede tidligere var gaaet i forbøn for de betrængte præstefolk.

De havde da forøvrigt ogsaa nok at se til, for næppe var denne kedelige sag ude af verden, før der kom nye besværligheder for hr. Albert og hans kvinde. Der skete nemlig det, at præstegaarden brændte ned til grunden, hvorved de geraadede i saa stor nød, at de paa landemodet samme aar tilkendtes den sædvanlige brandhjælp: 1 rigsdaler af hvert sognekald paa Sjælland.

Men tid efter anden trak tingene sig dog i lave, og der kom velstand til huse i Snesere præstegaard. Hr. Albert havde dog ogsaa brugt sin tid til andet end det timelige. Hans system med de mere lærde materier førte i 1635 til, at han sammen med broderen Daniel, der var præst i Skelby og Bavelse, tog magistergraden, hvorfor han siden efter oftest omtales som mester Albert. Faa aar efter — i 1641 — døde hans hustru, maaske i barselseng, idet præstens ældste søn angives at være født dette aar.

Men allerede det følgende aar indgik mester Albert nyt ægteskab. Han ægtede den 31. juli 1642 Margrethe Haning, datter af sognepræst i Hammer og Lundby, hr. Laurids Jonsen Haning og hustru Ellen Jørgensdatter, og havde ved denne lejlighed sammen med svigerfaderen sendt bryllupsbreve til biskoppen, Jesper Brochmand, for at indbyde ham til brylluppet. Begge breve, der var affattet paa latin, er bevarede.

Det var godt læs, mester Albert agede i gaarde, da han med Margrethe Lauridsdatter drog ind i præstebolet i Snesere. Hun forstod som han, hvad jordisk gods var værd, og begge gjorde de, hvad de evnede, for at øge det,

de i forvejen havde. Derfor blev forholdet til det menige sognefolk næppe heller saa godt, som det burde have været. Mester Albert var ikke lemfældig, naar det gjaldt om at inddrive, hvar der dér tilkom ham af tiende og offer, og naar han, hvad ofte skete, forstrakte en og anden bonde med saasæd eller penge, saa lagde han megen vægt paa den fornødne sikkerhed og beregnede sig gode renter, og der er ingen tvivl om, at han ved sine mange laaneforretninger har forstaaet at skaffe sig ikke saa faa ekstraindtægter. Ganske vist kunne der undertiden blive vrøvl, naar det laante skulle tilbagebetales, men præsten, der jo havde fat i den længste ende, fik til syvende og sidst altid, hvad der tilkom ham. Saaledes havde han i 1657 — det aar han blev provst i Baarse herred — laant gaardmanden Anders Jensen 1 td. 1 skp. saakorn til 24 sk. pr. skæppe. Bonden betalte straks 20 sk. kontant, men da han i oktober 1659 leverede mester Albert 1 td. 3 skpr. byg tilbage, var denne langtfra tilfreds; skæppens værdi var nemlig i den forløbne tid faldet til 8 sk., saa præsten forlangte 6 mk. ud over det allerede betalte. Anders Jensen gjorde imidlertid knuder, men blev saa stævnet for herredstinget, hvor mester Albert da ogsaa fik dom over ham.

Men den velærværdige provst var ikke ene om at øge velstanden. Margrethe Lauridsdatter stod ham bi i alle maader. Kunne hun se sin fordel ved det, saa var hun ikke bange for i en snæver vending at slaa en handel af med de Snesere bymænd og sælge dem en tønne øl at feste med, naar ungdommen ved majdagstide red sommer i by.

Selv i den onde krigstid 1658—60, da svensken var herre i landet, forstod de bjergsomme præstefolk at lægge tingene til rette, saa deres velstand øgedes. Der var i præstegaarden indkvarteret et par svenske kvartermestre, med hvem mester Albert og hans kvinde synes at have staaet paa en særdeles god fod, og som havde til opgave at skaffe proviant til de svenske styrker der i egnen. Til bestemte tider blev der i Snesere afleveret betydelige mængder af slagtekvæg og alle slags fødevarer, men naar

det undertiden hændte, at bønderne intet kvæg havde at levere til svensken, ja, saa laante provsten dem, hvad de manglede, og fik det godt betalt. Bagefter købte hans kone kvæget af fjenden igen for en ringe sum, eller hun byttede med dem, saa hun fik et bedre kreatur for et ringere. — Naar bønderne kom trækkende med det kvæg, de skulle levere kvartermester Bent Brasch, der var indkvarteret hos degnen, Peder Jensen, saa stod Margrethe mester Alberts ved præstegaardens havegærde og tog syn over kvæget, om noget skulle staa hende an, saa hun siden kunne slaa en handel af med kvartermesteren. Det var saaledes tilfældet den dag, Eggert Smed kom trækkende med en ko, som præstekonen fik lyst til, saa saare hun havde set den. Hun fik da ogsaa straks en byttheandel ordnet og betalte for koen et slagtenød, nærmere betegnet en lille tyr, som i hvert fald ikke kunne vurderes højere end til 9 mk. slet, men aabenbart fandt hun selv, at hun ved denne lejlighed havde melet sin egen kage mere, end godt var, hvorfor hun søgte dækning bag kvartermesteren, der beredvilligt lovede at staa inde for handelen og være hendet hjemmel.

Det var dog næppe hver gang, mester Albert løb af med fortjenesten. Undertiden „glemte“ bønderne at betale ham, hvad de var skyldige. Saa sent som i november 1661, altsaa halvandet aar efter fredsslutningen, krævede han paa tinge 3 af sine sognemænd dømt til at betale 7 dlr. 1 mk. slet for 2 slagtenød, en kvie og en ung stud, som han under krigen „forundte dennem og naboerne til proviant at lade føre til byen.“

Men krigen førte selvfølgelig ogsaa mangehaande ubehageligheder og ulemper med sig for præstegaardens beboere. Det fik de i særlig grad at mærke, da snaphaneføreren Svend Povlsen en skønne dag kom under vejr med den proviantering, som til visse tider fandt sted der i byen. En dag, just som bønderne var i færd med at afløvere deres kvæg, brød han med en haandfuld folk ind i præstegaarden og faldt over svenskerne, der var aldeles

uforberedte. De to kvartermestre, der boede hos mester Albert blev dræbt, hvorpaa bønderne igen kunne trække af gaarde med deres kvæg. Men nogen tid efter blev Svend Povlsens haandgangne mand, Laurids Hemmingsen fra Sjolte, taget til fange af svenskerne, og han kom nu til at undgælde for drabet paa de to kvartermestre. I maj 1660 blev han stillet for retten paa Thureby birketing, hvor et skriftligt vidne, der var underskrevet af mester Albert og 12 af hans sognemænd, oplæstes. De vidnede heri, at de alle havde set Laurids Hemmingsen være i flok og følge med snaphanerne den dag, de overfaldt præstegaarden, og paa dette vidnesbyrd blev fangen dømt til døden og kort efter henrettet.

Det er svært at afgøre, hvad der har bevæget mester Albert til at vidne mod Laurids Hemmingsen, men det har næppe spillet nogen rolle, at han hidtil havde staaet sig godt med svenskerne, og hans hustrus maskepi med kvartermester Bent Brasch har sikkert heller ikke haft videre indflydelse derpaa? — Snarere har den gode provst været saadan stillet, at han simpelthen ikke har kunnet gøre andet. Det var jo i præstegaarden, overfaldet havde fundet sted, og hvis han nu ikke frit turde pege paa en af Svend Povlsens medskyldige, kunne det for svenskerne let se ud, som om han dækkede over snaphanerne. Alting tyder da ogsaa paa, at saa vel dommer som vidner handlede under svensk pres. Ganske vist hævdede Svend Povlsen i et brev til kongen, at provsten i Snesere med en del andre uoprigtige sjællandsfarer godvilligt, aldeles utvungent og ganske ukristeligt havde vidnet imod den arme Laurids Hemmingsen, men der blev fra myndighedernes side intet foretaget i den anledning, og den gæve snaphaneførers sikkert velmente ønske om at se den velærværdige provst nedværdiget forblev saaledes uopfyldt.

I endnu 10 aar efter krigen sad mester Albert uanstastet i sit embede, som han efter alt at dømme røgtede med kraft og omhu. Men i hans sogn var meget anderledes end tilforn, saa haardt var fjenden faret frem. 3

gaarde i sognet var afbrændte, 13 var øde og 14 halvt øde; i 13 gaarde var der slet intet saæt, 9 huse, deriblandt den afbrændte kro i Tappernøje, var øde eller nedbrændte, og paa skovene var der sket stor skade. Armoden og elendigheden grinede frem overalt, og det har nok ofte knebet for provsten at faa den tiende og det offer, han kunne tilkomme, — men formodentlig har han nok som forhen forstaaet at bjerge mest muligt til huse.

Han kunne dog ogsaa staa paa sin ret, naar det gjaldt andre ting end tiende og offer, og saa gjorde det mindre til sagen, om han derved kom paa kant med folk, der normalt maatte betragtes som hans overmænd. Saaledes stævnedes han i 1657, da han var blevet provst, befalingsmanden paa Vordingborg slot, Frederik Reedtz, fordi denne ved paasketid samme aar havde udskrevet hans tjener, Niels Lauridsen, som soldat, idet han hævdede, at der her var handlet mod den kongelige forordning, der fritog præsternes karle og tjenere for udskrivning. Da det virkelig forholdt sig saaledes, og mester Albert ydermere kunne fremlægge skriftligt bevis derpaa, gik sagen Frederik Reedtz imod. Otte aar senere — i 1665 — tog han sig paa lignende vis af præsten i Baarse hr. Niels Pedersens tjener, Anders Udsen, hvem de Baarse bymænd nogen tid i forvejen havde lokket med øl og tobak, saa han i fuldskab havde talt ilde om sin husbond og selv bedt om at blive soldat. Da rusen omsider var dunstet bort, fandt Anders Udsen, at han med magt var tvunget baade kjole og kaarde paa, og i den mundering vandrede han saa til Baarse, hvor han over for sin husbond bekendte, hvorledes alt var gaaet til. Denne tilstaaelse gentog han siden over for mester Albert og degnen i Snesere, Christen Hammer, der begge afgav skriftligt vidnesbyrd derom.

I sin genskab af provst maatte mester Albert i 1658 gribe ind i en sag om ansættelse af en ny substitut i Hammer. Skolemesteren i Vordingborg havde nemlig efter en kontrakt med præsten i Hammer kaldsret til embedet der, men da den gamle substitut ved paasketid 1657 var død,

mente sognemændene, at denne kontrakt kun gjaldt i den foregaaende præsts tid, hvorfor de med den nye præst Rasmus Faaborgs billigelse ansatte dennes huslærer, Oluf Jensen, som substitut og lod ham fungere til januar, inden bisp og skolemester fik nys om, at den forrige var død. Nu gav skolemesteren en student ved navn Søren Brorsen kaldsbrev som substitut i Hammer, men sognemændene her ville ikke lade sig sige. De indstævnedes skolemesteren for hans herredsprovst, som var mester Albert i Snese, idet de gjorde gældende, at hverken bisp eller provst havde noget med substitutens kald at skaffe, men bønderne, som skulle lønne ham. Skolemesteren derimod paaberaabte sig kontrakten og satte i rette, at kaldsbrevet var nøjagtigt, som det sig burde.

Mærkeligt nok underkendte mester Albert brevet, fordi det ikke var underskrevet af præsten i sognet og sognemændene, og denne dom indstævnedes skolemesteren for landemodet. Her gik bispen, som jo havde konfirmeret kaldsbrevet til Søren Brorsen, haardt i rette med mester Albert, men undskyldte ham dog og sagde: „I er nok en ærlig god dannemand, men en anden har haft ved eders haand, da I skrev dette“.

Det blev dog ikke den eneste gang, mester Albert fik en dom underkendt af landemodet. I 1667 havde han i Vordingborg paa grundlag af rektoren Mads Bjørnsens ubevislige beskyldninger dømt høreren Ejler Clausen fra bestillingen. Landemodet underkendte imidlertid dommen, og Ejler Clausen blev ved skolen.

I 1669 maatte mester Albert, der nu var en gammel mand, paa ny sidde til doms, denne gang over en bonde i Dyrlev, Rasmus Pedersen, der ved en barsel i sognet havde brugt ufine og uhøviske ord mod sin sognepræst, hr. Niels i Baarse. Bonden blev dømt til at staa aabenbart skrifte for sin forseelse, men ridefogeden paa Vordingborg slot, Peder Madsen, førte sagen frem for landemodet, der dog gav den aldersstegne provst medhold, eftersom hans dom var funderet paa ordinansen og recessen.

Forøvrigt var mester Albert i sine sidste aar udsat for store skuffelser. Han havde nemlig haft i sinde at kalde sin ældste søn, Samuel Albertsen Schrøder, til sin kapellan og haabede naturligvis at faa ham til sin efterfølger i embedet. Det blev der dog ikke noget af, for i 1667 fik hr. Peder Vithusen succession paa Snesere præstekald, og den 1. januar 1670 ordineredes han som provstens medhjælper og eftermand. Paa det tidspunkt har mester Albert aabenbart været for affældig til at overkomme præstegerningen, og han levede da heller ikke ret lang tid derefter. Den 25. marts 1670 døde han, 78 aar gammel. Fem dage senere skrev biskoppen til den nye herredsprovst, Christen Nielsen Spend i Vordingborg, og paalagde ham at forvalte og holde skifte efter „den hæderlige, højlærde og nu salige mand magister Albrit Samuelsen Schrøder“, og den 10. maj samme aar mødte provst Spend i Snesere præstegaard sammen med sin svoger, hr. Niels Pedersen, der var præst i Barse, og sognepræsten i Everdrup hr. Rasmus Hansen, for at ordne skiftet. Ved opgørelsen over boet viste det sig, at der var en formue paa 1429 dlr. 2 mk. 5 sk. og en gæld paa 822 dlr. 1 mk. 2 sk., et efter tidens forhold særdeles godt bo.

Ved skiftet nævnes tre hjemmeværende børn. Af disse arvede den ugifte Dorothea, mester Alberts datter af første ægteskab, 155 dlr. 3 mk. 4 sk., hvoraf dog de 135 dlr. var hendes mødrearv*), mens den umyndige søn af andet ægteskab, Jakob Albertsen, der til formynder og værge havde møller Hans Jørgensen i Askov mølle, fik 41 dlr. 1 mk. 13 sk. Som værge for hans søster, Elin (ell. Else) Catharina, mødte raadmand Niels Hvid i Næstved. Hendes arvepart blev paa 20 dlr. 2 mk. 15 sk. Om de øvrige børn siges kun, at de var fuldmyndige, og at de arvede som angivet i skiftetbrevet. Det var forøvrigt ikke saa faa børn, mester Albert havde. Af børnene i første

*) Hendes laugværge var Jens Christensen, kongelig majestæts tolder i Vordingborg.

ægteskab var datteren Anne gift med sognepræsten i Sørbymagle, Mads Prom, ved hvem hun blev stammoder til en ret udbredt præste- og degneslægt; søsteren Elisabeth ægtede wundartzt (saarlæge) i Sorø, Johannes Carol Morvitiuſ, der den 25. marts 1662 paa Baarse herredſting gav afkald paa ſin hustruſ mødrearv, dog paa nær 42 dlr. 1 mk. 8½ sk., ſom han havde ſkriftligt tilsagn om. Deſuden var der ifølge Peder Jenſens bog om Gaunø en datter Maren, gift med ſognepræſt i Næſtelſø-Mogenſtrup, Chriſtopher Andersen Baarſøe, der døde 1656. I 1664 beklagede meſter Albert for landemodet, at hans datter var blevet forſkudt fra kaldet med mange ſmaa børn, ſaa han nu havde dem alle i huſet hoſ ſig, hvorfor der bevilgedes hende 20 ſldr. aarlig af præſteenkernes rente. Hun levede endnu 1670 i Slagelſe. Af ſønnerne var Samuel Albertſen Schrøder den ældſte, muligviſ født 1641 i faderens første ægteskab, blev 1664 ſtudent fra Næſtved latinskole, nævnes 1668—69 ved københavnske diſputatſer og var 1670—78 ſubrektor ved Sorø ſkole for den ringe løn af 30 ſldr. aarlig, men havde her jævnlig kvaler med diſciplinene. Han blev magiſter 1675. Ogsaa ſønnerne, ſom meſter Albert havde i ſit andet ægteskab, blev holdt til bogen. Laurids Albertſen Schrøder, f. ca. 1645, blev ſaaledes ſtudent fra København 1666, men døde 1687 under et ophold i hovedſtaden, Daniel Albertſen Schrøder, f. 1650, blev ſtudent fra Vordingborg 1670 og var fra 1689 til ſin død 1695 præſt i Rørby ved Kalundborg, og Hans Albertſen Schrøder, f. ca. 1646, ſtudent fra Vordingborg 1666, blev 1673 rektor ved ſin gamle ſkole og var der til 1720. Det hedder i et mandtal over Vordingborg 1696, at han levede „af ſit embede, item brændevinſſalg og lidt købmandſſkab“. Han døde i 1723. Kun den under ſkiftet nævnte Jakob Albertſen Schrøder blev ikke ſtudent. I hvert fald findes der i univerſitetets matrikel ingen af det navn. Om hans videre ſkæbne er intet fundet.

Meſter Alberts enke, Magrethe Lauridsdatter, blev ikke boende i præſtegaardens naadsensaaret ud, men tog

bolig paa den gaard, hun ejede i Store Røttinge, men inden hun fraflyttede præstegaarden, indgik hun en kontrakt med den nye præst om en vis aarlig ydelse. Der gik dog kun et par aar, saa kom hun i proces med ham om forstaaelse af kontrakten. Denne uoverensstemmelse var imidlertid kun af kort varighed, og saa længe hr. Peder levede, holdt hun fred, men da han i 1678 var død, krævede hun at faa, hvad der tilkom hende. Da hun indankede sagen for provst Spend, gik dommen hende imod, men hun opgav ikke ævred, lod tværtimod provstens dom efterprøve ved landemodet og tilbød sammen med sin Karl, Anders Olufsen, at de ville vidne og ved ed bekræfte deres udsagn. Ved landemodet fik Margrethe mester Alberts al den medgang, hun kunne ønske sig, eftersom man her fandt magister Spends dom latterlig. Da den blev læst op, vendte han sig „til de andre provster, saa' paa dem som en pave og spurgte, om denne hans dom ikke var saltet?“ Mens sagen blev behandlet, gik magister Spend ud, og da han kom ind igen, var det kun for at erfare, at hans afgørelse var underkendt af landemodet, ja, en af provsterne, magister Emmicke fra Køge, var endda saa venlig at oplyse, at „hans dom var ikke saltet nok, der gik midder i den, mens han var ude.“ Og ydermere blev magister Spend dømt til at holde mester Alberts enke skadesløs, eftersom hun havde ment sig forfordelt ved skiftet.

Siden levede den ualmindelig dygtige, men maaske lovlige bjergsomme kvinde paa sin gaard i Røttinge. Det sidste, der vides om hende, er, at hun i 1680 fik tilsynet en part skov med olden til 40 svin — et vidnesbyrd om, at det var en god gaard, hun ejede. Hvornaar hun døde, vides ikke, men i 1682 blev gaardens jorder dyrket af bonden Peder Væver, og som ejer nævnes samtidig en kommissær Hestberg, hvorimod den efterhaanden aldersstegne præsteenke ikke oftere ses omtalt i forbindelse med Sne-sere sogn. Formodentlig var hun paa det tidspunkt afgaaet ved døden og stedt til hvile ved sin salig mands side.

Om Albert Samuelson Schrøders betydning som prædikant og sjælesørger kan der næppe spindes nogen lang ende, for der vides intet. Men da han tilhørte en epoke, hvor præstegerningen pressedes ind i ortodokse snævre rammer, er det vist ikke forkert at antage, at ligesom den gode mester Albert rent menneskeligt, paa godt og ondt, var et ægte barn af sin tid, saaledes har han ogsaa været det i kirkelig henseende. At han desuden har været en særdeles myndig og værdig prælat, er der heller ingen tvivl om, og til trods for, at det, der kan oplyses om hans liv og levned, ikke altid sætter ham i et lige flatterende lys, saa er det dog utvivlsomt, at han efter tidens forudsætninger var en personlighed af format.

Men det er lige saa utvivlsomt, at han i Margrethe Lauridsdatter Haning havde fundet en hustru, der var ham værdig i et og alt. De havde fælles forudsætninger og stræbte mod de samme maal. Maaske tog de det ikke altid saa nøje med midlerne, men det ændrer intet ved den kendsgerning, at de var et usædvanligt og særpræget præstepar.

Kilder: Provstibog for Baarse herred 1669—78. — Steinfeldt: Landemodeakter. — Friis-Petersen: Studenter ved Københavns universitet 1611—1739. — Kirkehistoriske samlinger. 3. rk. 3 bd., 4. rk. 6. bd. — Wibergs præstehistorie. 1871—73. — P. E. Jensen: Optegnelser om Snesere sogn, 1883. — Gavnø kloster og herregaard. 1902. — Wad: Meddelelser om dimitterede fra Herlufsholm. I—II. 1875—86. — Olrik: Forstandere og lærere ved den kgl. skole i Sorø. 1586—1737. — Klein: Vordingborg købstads historie. 1923.

DE GUDELIGE FORSAMLINGER I SYDSJÆLLAND 1840-1850

Af *Aage Lambert-Jensen.*

Da udskiftningen ved forrige aarhundredes begyndelse førtes igennem, brast den gamle, kollektive bondenkultur og afløstes af en individualistisk kultur, hvor den enkelte personlighed traadte frem og afløste det byfællesskab, hvori den havde været et led¹). Og da faldt ogsaa den gamle, kollektive religiøsitet og blev til personlighedsreligion, til gruppefællesskab og til vækkelsesbevægelse — og sidenhen til de kirkelige retninger Grundvigionisme og Indre Mission. Da bonden blev en selvstændig, fri personlighed, mistede han den traditionelle aandelige afhængighed af kirken.

Dette er baggrunden for den gudelige vækkelse, der i begyndelsen af 1800-tallet brød frem i Jylland og paa Fyn og derfra forplantede sig til Sjælland. Denne bevægelse skabte de første folkemøder i Danmark, ikke blot til opbyggelse, men dagens og vejens problemer, kort sagt: politik kom paa tale der. Lederne af forsamlingsbevægelsen blev siden ofte bonderepræsentanter paa stændermøderne og siden i rigsdagen. Forsamlingerne var deres forskoler; der lærte de at tale og at fremlægge en sag, at overbevise og at argumentere uden at genere sig. Hvor vækkelsen gik frem, svandt almuens skyhed for de store. De gudelige forsamlinger er forstadiet til den parlamentariske virksomhed for det brede folk; reelt og formelt

forberedte den demokratiet. Vækkelsens religiøst betonedede lighedsprincip mødtes og gik sammen med liberalismens mere teoretisk begrundede syn paa menneskerettigheder. I de gudelige forsamlinger indgik religiøse og politiske elementer forbindelse. Virkningen blev derfor lige saa fuldt politisk som økonomisk, socialt som kirkeligt, taget for bevægelsen ud over landet som helhed. De gudelige forsamlinger er kort sagt de kirkelige retningers og det folkelige selvstyres vugge².

I den sydlige del af Sjælland, nærmere betegnet: Præstø amt fik den gudelige vækkelse indpas omkring 1839 eller 1840. Ti aar før var den begyndt i Sorø amt som „en stærk ejendommelig gudelig vækkelse, der hurtig bredte sig til store dele af Sydvestsjælland og som paa afgørende maade kom til at præge det religiøse liv i næsten hele Sorø amt“³. Dens første ledere der blev Rasmus Ottosen, Venslev og Jakob Fisker, Bisserup; og det blev ogsaa de to mænd, især sidstnævnte, der baade direkte og indirekte indførte den til Præstø amt. Direkte ved at foretage flere rejser i amtet, f. ex. til Rønnede, Fakse og Højerup, og indirekte ved at paavirke mennesker, der saa førte vækkelsen videre. Det skete i Aaderup ved et møde omkring 1840. Her boede en gaardmand Hans Mikkelsen, der stammede fra Karrebæk sogn i Sorø amt. I hans barn-domshjem havde Jakob Fisker i 1830erne gentagne gange holdt forsamling, og hans tre brødre Anders, Niels og Kristen Mikkelsen sluttede sig til den. Da han fik gaard i Aaderup ved Næstved, afholdt han en forsamling, hvor Jakob Fisker førte ordet. Blandt gæsterne var hans hustrus søster Bodil Hansdatter og hendes mand, Niels Jensen; de havde en lille gaard paa 14 tønder land i Neble i Sværdborg sogn. Tilstede var ogsaa hans nabo, gaardmand Lars Mikkelsen, Neble, broder til Hans Mikkelsen i Aaderup⁴. Dette møde fik afgørende betydning for Niels Jensen og hans hustru. Han besluttede fra nu af at leve sit liv paa en ny maade som kristen. Og da han var en begavet og kraftig natur, dertil ærlig og viljestærk, gjorde

han det helt. „Gudsfrygt blev sat i højsæde i hans hjem i Neble, og højtrøstet lød taksigelse og bekendelse, saa venner og frændre studsede derved“⁵.

Niels Jensen, der i de kommende aar blev en aandelig fører, er født i Snesere sogn 19. februar 1813 som søn af en husmand. Nogen skolegang fik han, og da den nye skolelov af 1814 blev sat igang, inden han begyndte sin skolegang, er det sandsynligt, at han blev ret godt oplært. Efter at være blevet konfirmeret hos den dygtige og myndige pastor I. O. S. Warthoe i Snesere kirke kom han ud at tjene. Han havde flere pladser og fik godt skudsmaal, bl. a. tjente han hos gaardfæster Mads Hansen, Svinø. I hans ungkarledage regnede man ham ikke for synderlig oplyst og slet ikke for opvakt i aandelig henseende. I aarene 1834 til 1837 var han postkusk paa ruten Vordingborg—Køge. Hans hustru var datter af en gaardmand i Fodby, og det er vel den medgift, han fik, der satte han istand til at cvertage en gaard i Neble.

Niels Jensen og Lars Mikkelsen var gennem aarene kommet godt ud af det med hinanden. Nu mødtes de skiftevis hos hinanden og holdt kristelig opbyggelse, og opfordrede deres bysbørn til at deltage deri. Efterhaanden kom der bud længere væk fra om at komme, og saaledes uvidedes Niels Jensens virksomhed lidt efter lidt, uden at han endnu selv forstod, hvilket banebrydende folkeligt arbejde han var begyndt paa. Lars Mikkelsen fulgte i reglen med, fordi han havde en god sangstemme. Og folkeviddet kaldte snart de to præst og degn.

Forsamlingerne afholdtes i reglen søndag eftermiddag efter gudstjeneste. Man anvendte Brorsons salmebog: Troens rare klenodie og Luthers postille, som man læste op af. Og naar Niels Jensen, Jakob Fisker eller en anden, der havde ordet i sin magt, var tilstede, blev der holdt en prædiken. Siden sluttedes med en salme. Mod disse i sig selv uskyldige forsamlinger indledte øvrigheden forfølgelse flere steder i landet, f. eks. i Vemmelev i Vestsjælland, i henhold til plakat af 13. januar 1741, der ved

sin udstedelse 100 aar før tog sigte paa helt andre forhold. Man fortolkede dens paabud derhen, at forsamlinger i almindelighed ikke maatte finde sted, uden af sognepræsten for den paagældende by var tilstede; under alle omstændigheder skulle de anmeldes for ham. Den maatte kun bestaa af faa personer, der kom sammen i stilhed og skiltes igen uden at foretage nogen slags spisen eller drikken, og kun ved højlys dag, mænd med mænd og kvinder med kvinder.

Præsterne kunne i reglen ikke lide de gudelige vækkelser. De saa deri en fare for splittelse af statskirken. Lederne blev undertiden idømt fængselsstraf. Men i Præstø amt er denne plakat kun blevet anvendt et par gange, den ene gang mod skræder Møller i Vallø, vist i 1837, den anden gang mod Jakob Fisker under hans prædikenrejse til Stevns. Skræder Møller havde været bosiddende i Marvede sogn i Sorø amt, ca. 7 km fra Bisserup og der deltaget i forsamlingerne paa Holsteinborg grevskab. Han flyttede i 1830erne til Vallø. Da han holdt forsamling, blev han anklaget if. plakat af 1741.

Den anden sag mod Jakob Hansen Fisker blev rejst, da han i begyndelsen af 40erne sammen med en ven, maaske skræder Møller, var paa møderejse paa Stevns. Han kom til Højerup og holdt gudelig forsamling i en gaard, hvor konen var søster til sognefogeden. I henhold til konventikelplakaten af 1741 arresterede sognefogeden Jakob Fisker efter ordre fra herredsfogeden, og han maatte overnatte hos sognefogeden som arrestant. Et par karle blev sat til at følge dem, da de skulle ind til Store Hedinge, og lærer Engell erklærede, at der ikke her paa egnen var brug for omløbende prædikanter. Alligevel bad han Jakob Fisker om forklaring paa nogle bibelord^e. Jakob Fisker sagde: Er De lærer her og ved ikke det? Førøvrigt talte han og sognefogeden saa godt sammen, at sognefogeden helst havde undladt at køre ham til forhør i Store Hedinge. Til herredsfogeden sagde Jakob Fisker: „Hr. herredsfoged, det maa være nogle underlige love, vi har her i Danmark,

thi medens jeg i mine uomvendte dage kunne faa lov til at svire og spille mine penge bort i kroerne, uden at der var tale om arrestation eller straf, saa skal jeg nu straffes, da Vorherre har omvendt mig fra vildfarelsens vej og benaadet mig med gaver, saa jeg kan forkynde Guds ord, og stillet mig saa heldigt, at jeg i timelig henseende altid har et par skilling med paa rejsen, som jeg oven i købet kan give til de fattige“⁷.

Den velstaaende gaardmand Ole Petersen, Lille Hedinge, gik i borgen for dem, saa de slap for fængsel, men maatte betale en bøde, hvorefter de tog med Ole Petersen hjem — og holdt gudelig forsamling hos ham dagen efter.

I intet tilfælde er det her præsterne, der krævede hjælp. Men de lagde ikke skjul paa deres skepsis. Van Wylich i Næstelsø og Mogenstrup var direkte imod forsamlingerne. Hans efterfølger, pastor Bruun Juul Fog, der siden blev biskop over Sjællands stift, mødte dem, da han i 1847 i en alder af 28 aar blev præst her⁸. De bad ham komme til deres forsamlinger, som holdtes hos en væver i Næstelsø. Han kom der nogle gange og det mærkedes paa kirkebesøget, for de begyndte at søge til Næstelsø og Mogenstrup kirker ikke alene fra de sogne, men fra andre af Sydsjællands sogne. Imidlertid erfarede pastor Fog, at der ved forsamlingerne faldt udtalelser, som han ikke kunne billige, og han holdt sig borte. De kom og spurgte ham om grunden; og han svarede, at han ikke kunne stemme overens med dem, men da han ikke ville volde ufred i deres forsamling ved at strides med dem, holdt han sig hjemme. Saa forlod de hans kirker og søgte en tid andre steder hen, men lidt efter lidt vendte de tilbage igen. Da han nogle aar senere forlod Næstelsø, kom nogle udsendinge med væveren i spidsen for at sige ham tak for den tid, han havde været deres præst. „Der er ikke saa faa præster, vi har taget over til os, som har gjort, som vi ville,“ sagde de, „men De drager os over til Dem.“

I Mern blev den grundtvigske præst Peter Rørdam i

1841 sognepræst. Ikke heller han yndede de gudelige forsamlinger. Han delte sin læremester, N. F. S. Grundtvigs syn. Grundtvigs mening var, at „øvrigheden gjorde vel i at betragte enhver gudelig forsamling, den ej selv havde foranlediget som en selskabelig forlystelse, hvori en del af folket søger sin opmuntring og vederkvægelse, mens andre søger deres ved skuespil, kortspil, strengeleg, gæstebud... Det er et stort spørgsmaal, om de fleste, der saaledes sætter deres glæde i de gudelige forsamlinger, derved bliver bedre mennesker, men der er intet spørgsmaal om, at de, i det mindste for en tid, bliver bedre borgere“¹⁰. Den nye vækkelse optog Rørdams tanker meget, mens han var i Sydsjælland som præst. Gentagne gange skrev han til Grundtvig om dem, dels for at faa raad, dels for at give oplysninger. Det var naturligt, at han maatte have sin opmærksomhed henvendt paa dem; det var jo paa en vis maade deres arbejde, han tog op med sin præstegerning i Mern sogn: at faa lægfolk paa virksom maade med ind i det folkelige arbejde. Rigtignok tilføjede han bevægelsen det nye og væsentlige at henvise til, at det er Guds ord og naademidlerne daab og nadver, som alt ægte kristenliv har sit udspring af.

I et brev til Grundtvig den 30. januar 1842 — faa maaneder efter, at han er tiltraadt sin gerning i Mern — skriver han, at lærer Andersen har foreslaaet, at de gamle degnelæsninger, d. v. s. degnen tog rundt i hjemmene og læste i biblen for hvem, der ville, især ungdommen, skulle genoptages af frygt for, at de gudelige forsamlinger ellers skulle komme til Mern. Rørdam beslutter selv at ville holde bibellæsning, men det skulle foregaa i kirken. Grundtvig svarer omgaaende, nemlig den 5te februar 1842¹⁰. Bibellæsning kan være godt, mener han, men det er altid bedst, naar præsten, som baade kan det bedst og har de bedste stunder, læser hjemme, saa han ikke behøver at læse i kirken, men kan meddele langt mere og langt livligere med munden uden bog. Men forsamlingerne vokser stadig. Nu vil ogsaa sognepræsten i

Udby—Ørslev, pastor Lund røre paa sig, for pastor Rønne fra Høve i Vestsjælland har været hos en møller i Grumløse ved Vordingborg og holdt forsamling; pastor Lund har afsendt klage til biskop Mynster, der var imod forsamlinger. To andre sydsjællandske præster: Mynster og Tryde vil begynde at holde religiøse samtaler i deres sogne, ogsaa for at modvirke forsamlingsbevægelsen¹¹. Ogsaa herredets provst er betænkelig — har han meddelt en præst i fortrolighed.

Aaret efter, i 1843, er forsamlingerne begyndt i Øster Egesborg sogn. Den holdtes i Staarby, en naboby til Mern, med stor tilslutning, og lederne meddelte ved deres afrejse, at de i slutningen af februar 1843 vil komme til Mern, saa „nu varer det næppe længe, før vi har gudelige forsamlinger her i sognet,“ skrev Rørdam. Men han mener, at de vil gaa istaa, fordi folk i Mern gaar flittig i kirke og fordi han, Rørdam, har i sinde at blive hjemme og lade dem, der gaar, skytte sig selv. Men pastor Søtoft i Øster Egesborg er meget oprørt over dem. Grundtvig svarer, at „med de gudelige forsamlinger har det vel hos Dem ingen synderlig fare, naar kirkesangen ikke var saa død... Det er mig kært, at de ikke har hjemsøgt Dem, men hvor kirken har kristendom og det folkelige lever op i skolen, har det mellem Sjællandsfarere ei synderlig fare.“ — I juli maaned er Mern kirke lukket en uge paa grund af reparation, og Peter Rørdam benytter tiden til at stifte nærmere bekendtskab med den gudelige bevægelse i Vestsjælland, hvor flere af hans venner: Boisen og P. A. Fenger samt Ferdinand Fenger er præster. Under et konvent i Hyllested præstegaard siger han dem sin mening lige ud, men han bliver venligere stemt og ønsker for Grundtvig, at han (Grundtvig) „næste aar ogsaa ville komme ... og med egne øjne see og høre de gudelige forsamlinger, som F. Boisen leder; for mig synes, det er rart.“ Baronesse Stampe, Nysø ved Præstø, var med og deler Rørdams forsonlige synspunkt. Der sker i de følgende aar en afgjort tilnærmelse fra flere præsters side, f. eks.

dr. Chr. Rørdam, der blev præst i Hammer og Lundby, men ikke fra den brede befolknings. Den er ofte uforsonlig.

Niels Jensen i Neble var udsat for mange ubehageligheder, naar han holdt forsamlinger¹². Der blev gentagne gange kastet sten efter ham, naar han om aftenen kørte hjem. En aften kastedes to temmelig store sten. De kastedes ud fra en gaard, som han kørte forbi; og hvis de havde ramt, ville de have efterladt følelige saar, maaske medført døden. Men ellers var det almindeligt, at der var fyldt en mængde store sten i hans vogn, naar han skulle køre hjem. Og ungdommen fulgte ham af by hujende og skrigende. Et sted havde den fundet paa en temmelig grov streg mod en gudelig lægtaler. Han talte om eftermidtdagen i et hus, der laa nær byens gadekær. Det var rygtedes, at der skulle være møde. Sognefogeden var kommet til stede for at overvaage, at alt gik ordentlig til. Det blev mørkt, inden mødet var forbi, fordi det var ved vintertid, og ungdommen havde i stilhed taget opstilling udenfor huset med tov lagt paa tværs foran døren. Det skulle taleren snuble i, naar han som den første kom ud af huset. Planen lykkedes ogsaa for saa vidt som den første, der traadte ud i mørket, faldt i rebet; de slog det hurtigt om ham og smed ham ud i det snavsede, kolde vand i gadekæret. Der lød et plask og et brøl — og de kendte til deres skræk sognefogedens stemme. Ham var det, de havde smidt ud i vandet. Nu var der i en god mening til den kaade ungdom.

Jævnlig var der optøjer udenfor vinduerne i det hus, hvor der holdtes møde. Og øvrigheden gjorde intet for at dæmme; forsamlingsfolkene søgte ikke dens hjælp. I Kalvehave listede en mand sig ind og satte ild til det røgede flæsk, der hang i skorstenen, saa røgen sivede ud og lidt efter lidt fyldte stuen med harsk luft, saa mødet maatte opgives. Sagen fik et tragisk forløb, idet ophavsmanden fortrød det bagefter, og berøvede sig livet ved hængning tre dage senere. Ikke sjældent maatte Niels

Jensen, inden han satte sig op i sin vogn for at køre hjem, undersøge, om lundstikkerne sad i vognen; de blev flere gange taget ud, saa et vognhjul løb af.

Omkring 1845 var de gudelige forsamlings største trængselstid forbi. Det skyldtes for en del, at pastor J. G. Willemoes i Herfølge sluttede sig til dem og ved enhver lejlighed tog dem i forsvar. Han havde været ret skarp rationalist og behandlede anderledes tænkende ironisk, dog uden at forfølge. I 1837 gjorde et forhør, han holdt over en opvakt, der var anklaget, saa dybt indtryk, at han selv blev vakt. Og han blev de opvaktes første præst. Biskop Mynster erklærede i en dagbogsoptegnelse efter en visitats, at han talte i „en hylende matrostone“, men de opvakte fyldte hans kirker, og flere kom til, deriblandt godsejer Carlsen, Gammel Køgegaard og hans døtre Franciska og Marie. Marie Carlsen blev i 1840 gift med godsejer Harald Toft, Rønnebæksholm i Rønnebæk sogn. Efter hendes mands tidlige død fortsatte hun gaardens drift. Hos hende kom pastor Willemoes og holdt forsamlinger, undertiden paa langt over 100 deltagere. Hun gav de vakte ly, opfordrede endog Niels Jensen til at overtage en fæstegaard paa godset, beliggende i Stenstrup, saa han kunne hjælpe hende i det aandelige arbejde.

Men den voksende tilslutning gav ogsaa mere arbejde ikke mindst for lederne. Niels Jensen rejste længere og længere omkring, baade mod syd og nord. Nordpaa mødtes hans virksomhed med pastor Willemoes; vel ogsaa paa Stevns med den begavede pastor Leths, der var præst i Lillehedinge.

Under en saadan rejse fandt han aandsfæller, der fik stor betydning for udviklingen i de kommende aar: hjulmand Kristian Leonhard Larsen og smed Jørgen Isaksen. Kristian Leonhard Larsen boede i den nordlige del af Roholte i Krageborghuset, og Jørgen Isaksen havde sit hjem i Tyrstrup i Fakse sogn. De var gode venner. Jakob Fisker havde mødt dem, da han holdt forsamling, og talt med dem, de var optaget af, hvad de havde oplevet, men

ville ikke uden videre godtage hans syn, alvorlige og betænksomme mænd som de var. Saa rejste de til Holsteinborgeggen nogle dage for at lære de vakte bedre at kende. Og de kom glade tilbage¹³.

Omtrent ved denne tid var Willemoes en dag i embeds medfør paa besøg hos amtmanden, der boede paa Lindersvold. Og paa vej hjem til Herfølge blev han overrasket af uvejr med regn og torden, saa han maatte søge ly. Det var i Krageborghuset, og han og Kristian Leonhard Larsen talte indgaaende sammen. Fra nu af blev vejen fra Krageborghuset til Herfølge kirke ikke lang. Larsen havde en søn, Lars Kristiansen, der den gang var meget ung. Han fulgte sine forældre, og kun 18 aar gammel begyndte han at optræde som forsamlingstaler.

Han og Niels Jensen begyndte at rejse sammen og fortsatte i den nordlige del af amtet, hvor Jakob Fisker havdt været. Lars Kristiansen var gift med Jørgen Isaksens datter Johanne. De købte et sted paa en halv snes tønder land i Hugkrogen paa Orup mark. Han var oplært i faderens haandværk og optog hjulmagervirksomhed ved siden af sit landbrug. Lars Kristiansen blev kendt for sit gode arbejde, især sine fikse fjedervogne, en ny vogntype, der i fyrreerne i forrige aarhundrede begyndte at komme i brug. Hans arbejde var meget efterspurgt. Langvejs fra kom folk for at købe. I sin fritid rejste han ud og talte. Hans tale var jævn, betænksom og hjertelig, og hans fremtræden beskeden. Selv blandt sin modstandere vandt han venner. Niels Jensen og Lars Kristiansen udfyldte hinanden godt. Begge levede de et eksemplarisk liv, men mens Lars K. var mere tilbageholden, var Niels Jensen til enhver tid livlig, slagfærdig og ivrig, hans tale var som et væld med kraft.

Sammen med dem bør gmd. Jens Olsen, Sjolte, nævnes. Skønt han ikke optraadte offentligt, var han en drivende kraft. Da de gudelige forsamlinger begyndte, var han 24 aar. Det første møde han var med til, fandt sted paa herregaarden „Engelsholm“ i Snesere sogn. En ung huslærer holdt forsamling og fik Jens Olsen med.

Jens Olsen tjente som karl hos en gaardmand, som ikke kunne lide dette nye væsen, og derfor maatte han passe paa ikke at forsømme sit arbejde. Den 16. juli 1845 blev han gift med Lisbeth Pedersdatter fra Brøderup, en plejedatter af gmd. Jens Nielsen, der var nabo til Jens Olsens husbond. Jens Olsen og hans hustru begyndte at holde møder i stor stil, der voksede til hele folkemøder med mange hundrede deltagere, som fyldte stuer og lade.

Forsamlingsfolkernes syn var i disse aar pietistisk; Niels Jensen kunne være dømmende i sine udtalelser; og fru Toft holdt paa, at kun kristelige emner skulle forhandles. Da Grundtvig midt i fyrrerne skulle tale i Dansk Samfund i Næstved — den første foredragsforening, der er stiftet i provinsen — var han gæst paa Rønnebæks-holm, men han maatte køre alene ind til mødet. Fru Toft ville ikke med, fordi der skulle tales om et nationalt, ikke et kristeligt emne. Men man erkendte deres redelige syn. Og efterhaanden som de gamle præster erstattedes med nye, mærkedes ogsaa en mere venlig indstilling; det gælder Hammer sogn. Pastor Lautrup forstod dem ikke og saa ikke med gunstige blikke paa deres „konventikel-kristendom“, de var jo som en stat i staten, ofte en modsætning til kirken¹. Hans efterfølger dr. Chr. Rørdam, der i 1851 blev præst i Hammer, maatte staa for skud ligesom sin forgænger, men han kom dem venligt imøde og blev i nogle aar den eneste præst, de kunne samles om.

¹ P. G. Lindhardt: Vækkelser og kirkelige retninger i Danmark 1951, side 25.

² Samme, side 41.

³ Lindhardts og Hal Kochs opraab til indsamling af materiale om de gudelige forsamlings bevægelse i Sorø amt 1954 (trykt i historisk aarbog for Sorø amt 1955, 108 ff).

⁴ Karl H. N. Vinther: Oplevelser fra menighedslivet i København og Sydøstsjælland, s. 134.

⁵ Oplevelser fra menighedslivet side 134.

⁶ Paul Nedergaard: En dansk præste- og sognehistorie II, 617.

⁷ Samme II, 617.

⁸ Juul Bondo: Bruun Juul Fogs levned, s. 48.

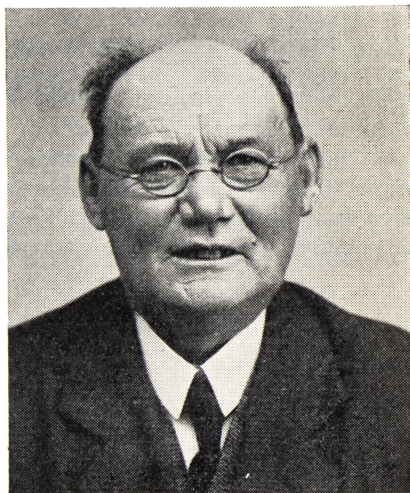
- ⁹ Holger Begtrup: N. F. S. Grundtvigs udvalgte skrifter, bd. IV, 369.
¹⁰ H. F. Rørdam: Peter Rørdam I, 244.
¹¹ Rørdam I, 250.
¹² Vinther: Menighedsliv 135.
¹³ Vinther: Menighedsliv 137.
¹⁴ Philipp Borries: Omkring landsbykirken, s. 229.
-

LILLE TORØJE BY

Meddelt af førstelærer *Axel P. Jensen*, Haarlev.

Efterfølgende skildring af Lille Torøje bys historie er en bearbejdning af afdøde murer Niels P. Kristensens samlinger til byens historie, der så vidt det kan ses, er bygget på studier i Vemmetofte klostres arkiv og Niels P. Kristensens egne erindringer og hans samtale med gamle folk.

Murer Niels P. Kristensen var født i Højerup den 15. oktober 1862 som søn af bager Kristen Rasmussen, som var iblandt dem, der sluttede sig varmt til den kristne lægmandsbælgelse og nu og da også optrådte som ordfører ved dennes møder på egnen. Hjemmets interesse for det åndelige røre på egnen kom til at præge sønnen, og ophold på Vallekilde og Mellerup højskoler i ungdomsårene fæstnede og klarede interessen yderligere.

Niels P. Kristensen.

Niels P. Kristensen og hans hustru kom først til at bo i Højerup, hvor de byggede deres eget hus, men i 1889 flyttede de og kom til at bo i den lille bolig, der hørte til Stevns Frikirke, og herfra drev Niels P. Kristensen en ret omfattende murervirksomhed. Frimenighedens forhold lå ham stærkt på sinde hele hans levetid ligesom alt, hvad der havde med åndsfrihed at gøre.

I 1897 flyttede han til Lille Torøje, hvor han fik et lille landbrug på ca. 6 tønnder land, men stadig blev ved at dyrke murerhåndværket. I de følgende år blev Niels P. Kristensen en meget

ivrig deltager i alt inden for husmandsbevægelsen og deltog, som den meget veltalende mand han var, i en årrække meget i agitationen for denne bevægelse. Efter „Køge-resolutionen“'s vedtagelse blev han en både dygtig og energisk agitator for Henry Georges grundskyldstanker og blev en tid ofte benyttet som foredragsholder om dette emne forskellige steder i landet.

I tidens løb fik han mange tillidshverv, som han røgtede dygtigt og flittigt. Han var medlem af bestyrelsen for Køge Andels-Svineslagteri, medlem af Spjellerup-Smerup sogneråd og senere i en årrække skatterådsmedlem, en bestilling, som han omfattede med megen interesse, og som han med sit hurtige omdømme og gode humør var velegnet til.

Lille Torøje by omfattede han med kærlighed og interesse, hvilket fremgår tydeligt af hans skildring af byens historie og øvrige forhold. I mange år deltog han i brugsforeningens ledelse, og selv om han beskedent holder sit eget navn tilbage, er der ingen tvivl om, at han har været en af ophavsmændene og måske den første, da tanken om at bygge byen et lille forsamlingshus kom frem. Han tog levende del i det liv, der kom til at udfolde sig inden for husets mure, da det stod færdigt. Det er sikkert også faldet i hans smag, at huset fik navnet „Bystævne“.

Niels P. Kristensen bevarede sit friske humør og sine åndsevner til det sidste. Da han ikke længere kunne tage del i andet arbejde, gav han sig til at skrive sin bys historie, der skulle tilhøre „Bystævne“. Han døde 85 år gammel, den 26. december 1947.

Axel P. Jensen.

BIDRAG TIL LILLE TORØJE BY'S HISTORIE

Af Niels P. Kristensen.

Alene navnet har der været forskellige meninger om. De gamle ville vide, at da byen blev flyttet ud fra Store Torøje, var den almindelige mening, at den skulle have haft navnet Nyby. Men de gamle bøger og papirer fra Vemmetofte Klosters kontor viser, at byernes navne da er skrevet Taarø, og endnu i vore dage bruges det navn, der muligvis stammer fra den tid, da der var sej- lads fra Vemmetofte strand og til Prambroen. Den almindelige stavemåde gennem mange år var Taarøje, men da det jo med god grund kunne siges, at dette navn nærmest var meningsløst, rejste der sig for ikke mange år siden en bevægelse for at få dette navn ændret.

Det var særlig lærer Seidenfaden, Store Torøje, der førte an. Han ville ændre navnet til Thorshøje, idet han gik ud fra, at der fandtes et par høje, som fra gammel tid bar navnet Thorshøje. Skelhuset mellem Smerup og Store Torøje, hedder den dag i dag Højhuset eller „Høvhuset“. Navnet Thorshøje vandt aldrig rigtig indpas. Nu er en mellemting det mest brugte, idet man nu i de fleste tilfælde skriver Lille Torøje.

Navnet kan have sin betydning, men det er jo ikke det afgørende. Det sætter som sådan ikke spor af præg på en by, hvad den hedder. At det derimod kan have sin interesse at kende navnets historiske oprindelse, er jo en anden side af sagen.

Når man nu står på trekanten ved brugsforeningen og ser mod syd og vest, ser man på begge sider af den

asfalterede gade hyggelige haver med frugttræer og blomster. Så kan man ikke frigøre sig for at drage sammenligning med det oprindelige, og der bliver en meget stor forskel, en forskel, der bærer vidne om et stort og energisk arbejde, der igen bærer vidne om en udvikling i retning af skønhedssans og sans for at gøre hjemmene hyggelige ved at lade sol og varme få adgang og ved at opelske et blomsterflor til glæde og smykke både ude og inde.

Dengang da gårdene endnu lå i byen, var der en gade, der som gade betragtet kun var smal, men gadepladsen optog et stort areal. På begge sider var plantet piletræer, derefter en temmelig bred grøft, derefter et såkaldt stengærde, inden for dette igen en række piletræer. Altså fire rækker piletræer, to på hver side, skulle jo ikke bidrage til, at gaden blev tør eller god at færdes på. Når så dertil kommer, at alle møddinger gik ud til gaden, og at det selvfølgelig ikke altid kunne undgaas, at møddingvandet kom til at stå i grøfterne, vil man let kunne indse, at gaden ikke kunne virke som nogen skønhedsåbenbaring.

En ting må man dog tage i betragtning, at en mødding den gang og nu er to forskellige ting. Foruden det, at der dengang kom meget mere halm i selve gødningen, kom dertil, at her gik fårene om vinteren, og her fik de deres foder, der væsentligst bestod af den dejligste ærtehalm, og det i så rigeligt mål, at der næsten altid var en tør og ren overflade. Derfor var det også sådan i de fleste landsbyer, og jeg kan ikke tænke mig, at Lille Torøje har dannet nogen undtagelse, at møddingen var en yndet tumleplads for børn og unge mennesker. Det var den tids sportspladser, hvor ungdommens overflødige kraft gav sig udslag i den tids boksning og alle slags kraftprøver. Takket være ærtehalmen kunne pladsen bruges, uden at søndagspuksen tog alt for stor skade.

Når der altid dengang var god tid på ærtehalm, var riet, fordi de gamle havde erfaret, hvad nu ad videnskabens vej er fastslået, at een gang ærter i omgangen var lige så godt som en gang gødning. Derfor havde et skifte ærter

i omgangen sin bestemte plads og manglede aldrig i et ordentligt landbrug.

Omkring 1768 blev byen flyttet ud fra Store Torøje og bygget på dens nuværende plads. Såvidt vides har der aldrig fundet fælles drift sted. Hver fik sit areal, som det tildels endnu ligger. Som før nævnt lå alle gårdene dengang i byen. Gårdspladserne med gårdenes matrikelnr. viser jo endnu, hvor hver gård har ligget. Vemmetofte Klosters skove leverede nybyggerne træet til bygningerne, som jo dengang var bindingsværk. Fodstykker, stolper, løsholter og læden, som det stykke, hvori stolperne var tappet for oven, blev kaldet, var af egetræ. Bjælker, spær og hanebånd var som regel en blanding af gran, ask og eg, leret til vægge og gulv fandtes jo overalt.

Da den tids landsbyer blev bygget tæt sammen — i nabobyen Lund endda så tæt, at den ene mands bagerovn gik ind i naboens kostald, — blev der udlagt gadepladser, som var bymændenes fælleseje. På denne plads blev leret så hentet, og rimeligvis er det i enhver by værende gadekær oprindeligt fremkommet ved, at der er gravet ler til bygningsbrug. Gadekæret fik sin store betydning. Hvor så mange stråtede bygninger lå så tæt sammenbyggede, var en branddam jo stærkt påkrævet, da en ildebrand kunne blive skæbnesvanger for en sådan landsby. Særlig må det erindres, at en brandforsikring jo slet ikke var kendt dengang. Her var kun den gode, gamle solidaritet at falde tilbage på. Man regnede det dengang for en skamplet på en mand, hvis han ikke var med til at hjælpe en brandlidt. En anden ting var gadekæret til, nemlig at vande kreaturerne i; heste og køer blev dengang altid vandet i gadekæret, og skulle vognen vaskes efter at have været brugt til at køre gødning med, foregik også dette i gadekæret.

Som før nævnt var gadepladsen bymændenes fælles-eje, dog var Vemmetofte kloster mand i lavet, hvilket viste sig, da bymændene på gadepladsen opførte en smedie med beboelse til en smed. Klosteret tog da denne anledning til

at lægge en bygafgift på denne som gadeplads afgiftsfrie jord. Der er blevet sagt, at den sidste rest af fælleseje, folket har til Danmarks jord, nu findes i gadekæret. Sikkert sagt med rette.

Man kan jo nok forstå, at der blev liv og røre, da udflytningen gik for sig. Håndværkere, i den forstand som nu, fandtes jo ikke. Der fandtes vel nok i hver by en tømmermand, som gik under navnet *hugger*, hvilket vel nok stammede fra, at øksen blev brugt mere end høvlen. Der fandtes disse såkaldte savskærere, som ved hjælp af en langsav skar egetræet ud til stolper og løsholter. Dette foregik på den måde, at den, som styrede saven, stod oven på tømmeret, men da det mange gange var svære stammer, der skulle saves igennem, blev der gravet en standgrav til den underste mand, for så behøvede stilladserne ikke at være så høje. Denne mand, som trak den nederste ende af saven, havde som regel et tørklæde for øjnene, da han ellers ville have fået øjnene fyldt med savskør. Og her stod disse savskærere dag ud og dag ind for at tildanne tømmeret til bygningerne. Bjælkerne og spær var næsten altid utilhugget rundt træ, kun når det skulle være lidt ud over det almindelige, blev bjælkerne i stuehuset savet ud eller hugget firkantede og høvlede. Murere fandtes ikke på landet. En række kampesten, nogenlunde lige i overkant, hvor fodstykket skulle anbringes, var ikke så vanskeligt at få anbragt. Når bindingsværket var rejst, var der på fodstykkets overkant og over- og underkant af løsholtet samt på lædens underkant hugget en rille, ca. 1 tomme dyb. Heri anbragtes staver af pil eller hassel med 12 tommers mellemrum. På disse lodrette staver vandtes så et gærde af hele eller flækkede rødpilsvidjer, og vi har det, som kaldtes en gærdevæg. Når dette var i stand, var det meget almindeligt, at man skiftevis hjalp hinanden. Så blev der sammenkaldt til klinegilde. Mændene hentede og æltede leret, tit ved at bearbejde det med bare fødder. Så blev det bragt til konerne og pigerne, hvis arbejde det som regel var at kline

væggen. Dette gik for sig på den måde, at en på hver side trykkede leret fast på gærdet, så fast, at det gik igennem og blev fast forbundet med hinanden. Ca. 5 tommer tyk var en sådan væg, og det var jo noget af en kunst at få særlig den udvendige side jævn og glat. Ved et sådant klinegilde vankede der det bedste, huset formåede, og når det langt om sent blev fyraften, fik de unge sig en svingom, medens de gamle ved en snaps og en tår øl fortalte oplevelser fra deres ungdom ved lignende lejligheder.

Væggene fik lov til at stå, til de blev godt gennemtørre, og der fremkom da et utal af sprækker, og disse fik så en omgang af noget fint tilberedt ler, „svummeler“, som trængte ind i revnerne og gjorde væggene tætte og glatte.

Ja, det var primitive forhold og primitive glæder og dog måske lykkeligere og gladere mennesker, end vor tids luksus og komfort kan opvise. Trods det, at man i de tider bedre end nu kunne klare sig selv, var der jo så mange lejligheder, hvor der var fordel ved at hjælpe hinanden. Penge kendtes kun i ringe omfang, man betalte en tjeneste med en gentjeneste. Derfor er det let at forstå, at ved en sådan udflytning kom en fællesskabsfølelse i stand i stærkere grad end under almindelige forhold. Det blev en lille verden for sig selv med fælles interesser og med fuld forståelse af, at ved at løfte i flok løftede man mere end dobbelt.

LILLE TORØJES BEBOERE.

Ved at sætte mig i forbindelse med Vemmetofte Klosterkontor er jeg kommet i besiddelse af oplysninger om de første fæstere af ejendommene her i Lille Torøje og vil her indføre dem og alle, der har haft ejendommene indtil 1936.

Ejendommene har skiftet matrikelsnumre siden udflytningen, og de vil her blive indført efter de gamle numre, vedføjet de nuværende numre.

Matr. nr. 1 (6). *Rasmus Thomasen*, første hartkornstørrelse 6 td 7 skp. 0 fdk. 1,3 alb. Nævnes i jordebogen 1769 til 1802. Hans eftermand *Thomas Rasmussen* er anført med hartkorn 5-4-0-0. Samme nævnes i jordebogen 1839 med hartkorn 6-5-3-2. Hans eftermand *Niels Thomsen* fik fæstebrev den 30. nov. 1844, og her står hartkorn

Stenen i „Byens Have“.

indført til 6-6-2-2 $\frac{3}{4}$. — Han fik arvefæsteskode den 30. dec. 1863. Hans eftermand *Lars Kristensen*, gift med en datter af Niels Thomsen fik skøde den 20. jan. 1876 og er opført med hartkorn 4-3-3-3 $\frac{3}{4}$ og matr. nr. 6a. Der blev samtidig foretaget en udflytning til 4 af Niels Thomsens børn, nemlig Lars Nielsen, der fik matr. nr. 6b. Efter hans død kom en mand ved navn Hans Hansen, så kom Niels Hansen og så Kristoffer Larsen, så Niels Jensen, derefter Niels Petersen og så Harald Olsen, som solgte det til den nuværende ejer, cand. theol. Schaumborg Møller — 2. Florentine Nielsen, gift med Rasmus Jensen, fik matr. nr. 6c og 6i. Den næste ejer hed Merrild og blev gift med

Rasmus Jensens datter. Efter dem ejedes stedet af gårdmand Rasmus Larsens enke, Gevnø, og beboedes i flere år af hendes datter Maren Larsen. Derefter blev det købt af Kristoffer D. Larsen og ejes nu af dennes hustru, Louise Larsen. — 3. Frederik Nielsen, matr. nr. 6f, 6g og 6h. Efter ham kom Jens Peter Poulsen, som var gift med datteren Karen, og det ejes nu af hendes datter Martha, som er gift med Henning Hove. Oprindeligt blev der udlagt 4 parceller, men den fjerde blev aldrig bebygget, men blev delt mellem Florentine og Frederik Nielsen. Det var til en datter Trine, som var gift med Hans Nielsen, Skovridergården.

Lars Kristensen, som fik hovedparcellen og hjemstedet, var oprindeligt sømand, skipper med eget fartøj, og det blev ved at have hans særlige interesse, dog blev gården passet og drevet godt, men da Lars Kristensen døde, og ingen af børnene følte trang til at overtage hjemmet, blev gården solgt og købt af Rasmus Jensen, „Vidievang“, og Ole Olsen, som foretog en deling af gården, hvorefter et stykke kom ind til „Vidie“, og hovedparcellen blev købt af Olav Breum. Han solgte en byggegrund til tømrer Sigurd Kristiansen, som byggede en villa på grunden. Denne ejes nu af rentier Niels Petersen. Olav Breum, som oprindeligt var tømrer, solgte ejendommen til Rasmus Jensens søn, Lars H. Jensen, men købte så igen bygninger, gårdsplads og have, som han nu er ejer af. Den oprindelige matr. nr. 1 i Lille Torøje er nu gået over på de mange fremmede hænder. Dog findes een, som nedstammer i lige linie fra den første bruger af gården, nemlig Martha Hove.

Matr. nr. 2, nu 7a. Den første bruger *Peter Jørgensen* nævnes i jordbogen 1769—1779, og hartkornet er ansat til 6-7-0-1¹³/₂₃. Efter ham kom gamle *Niels Larsen*, som nævnes i jordbog 1802. Efter ham *Lars Madsen*, som nævnes i jordbog 1805 med hartkorn 5-4-0-0. Han fik fæstebrev den 20. nov. 1804. Hans enke nævnes i jordbog 1839. Efter dem kom *Hans Pedersen*, som fik fæstebrev den 30. dec. 1852 og fik skøde den 19. april 1862. Hartkornet opgives

her til 6-5-3-0 $\frac{1}{2}$. 1883 blev gården delt mellem to af Hans Pedersens børn, Sofie Pedersen og Kirstine Pedersen. Kirstine blev gift med Ole Olsen i 1884. De bestyrede gården til Hans Pedersens død 1910, hvorefter de overtog den med hartkorn 3-4-1-1. Gården ejes nu af sønnen, Hans Olsen. Sofie Pedersen blev gift med Poul Nielsen, der fik skøde på matr. nr. 7d den 22. Jan. 1890. Gården blev ansat til hartkorn 3-1-0-1 $\frac{1}{4}$. Han solgte en byggeplads, hvorpå der blev bygget et hus, hvis ejer var Hans V. Andersen. Huset blev senere købt af H. Seidenfaden, „Skovgård“. Poul Nielsen solgte gården til Valdemar Andersen, der fik skøde den 25. maj 1908. Ved hans død overgik ejendommen til datteren, Martha, som er gift med Ejner Poulsen.

Matr. nr. 3, nu 8a. *Jacob Olsen*, første bruger, er anført med hartkorn 6-7-0-1 $\frac{13}{23}$ og er nævnt i jordbogen 1769—1797. Derefter kommer unge *Niels Larsen*. Jordbogen fortæller noget om ham i 1802, sammes hartkorn er nedsat til 5-4-0-0 i 1805. Så kommer *Lars Nielsen*, der fik fæstebrev i 1822. Derefter *Hans Jensen*, fæstebrev 17. juli 1832, hartkorn 6-5-3-2. Efter ham *Jens Nielsen*, arvefæsteskode 4. jan. 1869, hartkorn 6-4-2-1. Så kommer *Helga Marie Kristensen*, skøde 20. dec. 1870, forpagter Peter Frederik Engelbrekt Fog.

Derefter kommer Jens Larsen, Renge, Poul Nielsen, Gevnø, I. Seidenfaden, Lyderslev og *Harald Seidenfaden*, skøde 10. dec. 1901, hartkorn 6-4-2-0 $\frac{1}{2}$.

Matr. nr. 8a har den gamle gårdsplads, beliggende midt i byen, som nu ejes af Hans P. Hansen, matr. nr. 8b. Denne er igen delt, og matr. nr. 8c ejes nu af murer N. P. Kristensen. Der er stor sandsynlighed for, at Hans P. Hansens afdøde hustru nedstammer fra den første bruger. Da H. P. Hansen har 3 sønner, er den mulighed jo ikke udelukket, at en af dem kan komme til at fortsætte slægten om ikke gården så dog på det gamle hjemsted. Matr. nr. 8d ejes nu af fisker Frederik Nielsen. Matr. nr. 8e med beboelse og smedie ejes af A. Hansens enke.

Matr. nr. 4, nu 2a. Første bruger, *Jens Ollesen*, er opført med hartkorn 6-7-0-1¹³/₂₃ og nævnes i jordbog 1769—1770. Så kommer *Niels Thomsen*, som nævnes i 1772—1779. *Rasmus Carstensen* nævnes 1801 og hans enke 1805 med et hartkorn af 5-4-0-0. *Carsten Rasmussen* d. 17. okt. 1809, hartkorn 6-5-3-2. Hans enke nævnes i jordbogen 1839, *Rasmus Carstensen* fik fæstebrev den 29. jan. 1845 og arvefæsteskode den 20. jan. 1872. Derefter gik ejendommen over til *Niels Nielsen*, der blev gift med en plejedatter. *Niels Nielsen* fik skøde den 17. marts 1896. Samtidig blev gården flyttet og nyopbygget. Alle de gamle bygninger med et tilliggende af 6 td. land blev 1897 solgt til murer *Niels P. Kristensen* under matr. nr. 2b. Han solgte en byggeplads matr. 2c, hvorpå brugsforeningen blev opført. Senere udstykkedes en ganske lille byggegrund matr. nr. 2d, hvorpå forsamlingshuset „Bystævne“ blev opført. 1923 blev matr. nr. 2b overtaget af den nuværende ejer *Niels Peter Alfred Richardt*. Matr. nr. 2a, som nu har navnet „Hyllehøj“ blev af *Niels Nielsen* overdraget til adoptiv sønnen, *Emil Hyllehøj*, som er den nuværende ejer. Gården blev nyopført på dens nuværende plads i 1897.

Matr. nr. 5, nu 4a. Den første bruger *Lars Olsen*, hartkorn 6-7-0-1¹³/₂₃, nævnes i jordbogen 1769—1772. Den anden, *Hans Larsen*, hartkorn 5-4-0-0 i 1772—1805. Så kommer *Rasmus Petersen*, død 9. sept. 1829, hartkorn 6-5-3-2. Så kommer *Jens Fogh*, død 28. sept. 1837. Derefter kommer *Lars P. Larsen*, auktionsfæsteskode den 21. nov. 1865, hartkorn 5-6-1-0³/₄. Hans søn *Lars P. Larsen* fik skøde den 8. juni 1913. Skolejorden, som nu har matr. nr. 1, hørte oprindeligt ind under matr. nr. 4, men der har i sin tid fundet mageskifte sted, således at den daværende skolejord lå ved „Blæsenborg“ umiddelbart ved Vemmetofte skel. Den har derfor matr. nr. 4b. Nuværende ejer er *Alfred Petersen*. Et lille gammelt hus matr. nr. 4c ejes nu af forpagter *Egede*. Matr. nr. 4d er beliggende i byen og er den gamle gårdsplads. Denne er igen delt i to 4d

og 4f. Den nuværende ejer af 4e er Johanne Petersen, som har selve gårdspladsen. En mindre parcel ejes af Frede Nielsen, matr. nr. 4f. Matr. nr. 4c er et arbejderhus tilhørende stiftelsen Vemmetofte Kloster, opført på den forhenværende skolejord ved „Blæsenborg“. Samtidig med købet 1865 blev bygningerne opført på deres nuværende plads.

Matr. nr. 6, nu 5a. Den første bruger, *Mads Nielsen*, nævnes i jordbogen 1769—1779 med hartkorn 6-7-0-1¹³/₂₃. *Hans Kristiansen* i jordbogen 1802, hartkorn 5-4-0-0. Derefter *Frans Jensen* d. 8. sept. 1819, nævnes i jordbogen 1832. Så kommer *Mads Pedersen*, d. 1. okt. 1839 med hartkorn 6-5-3-2. Han fik skøde den 23. jan. 1865. *Lars Larsen* fik skøde den 8 maj 1865. *Rasmus Jensen*, gift med Lars Larsens datter Maren som efter al sandsynlighed nedstammer fra den første bruger. Den gamle gårdsplads hvorpå der nu er opført et fodermesterhus, er nu indført under matr. nr. 6a som matr. nr. 5c og tilhører Lars H. Jensen. Den nuværende ejer, *Rasmus Jensen* har tillagt gården matr. nr. 6k, hartkorn 2-1-1-2. Såvidt vides, blev gården nyopført 1876 på dens nuværende plads.

Matr. nr. 7, nu 3a. Første bruger var *Lars Haagesen*. Han nævnes i jordbogen 1769—1772 med hartk. 6-7-0-0¹³/₂₃. Den næste, *Peder Hansen*, nævnes i jordbogen 1779—1805. Så kommer (*Hans Larsen?*) *Hans Larsens enke*, som nævnes i jordbogen 1832, hartkorn 5-4-0-0. Derefter *Lars Hansen*, 21. juli 1834, med hartkorn 6-5-3-2. Så kommer *Peter Larsen* d. 24. dec. 1860. *Peter Larsens enke*, Kirstine Larsen, fik skøde den 1. juli 1889. Derefter får to sønner, *Peter Petersen* og *Niels Petersen*, skøde 30. nov. 1892 og dernæst en broder *Lars Petersen* skøde den 11. maj 1904. Gården ejes nu af Lars Petersens søn, *Viggo Petersen*. Matr. nr. 3b, den gamle gårdsplads, beliggende i byen, beboedes i mange år af gamle Hans Karlsen og hans søn, Frederik Hansen, så gik den over til murer Niels V. Rasmussen, hvis enke, Karen Rasmussen, er den nuværende

ejer. Matr. nr. 3c er en byggegrund, på hvilken Peder Madsen opførte et hus, som nu ejes af hans enke, Elisabeth Madsen.

Foruden disse matr. nr., som foran er beskrevet, findes der umiddelbart op til nr. 2a et lille stykke jord, matr. nr. 14 af Lille Torøje og 28 af Store Torøje, ca. 10 skæpper land ialt. Her lå et gammelt hus „Hasemosehuset“, som nu er nedrevet. Det var et skelhus imellem to byer, og når det er tillagt jord fra begge byer, tyder alt på, at beboerne har haft forpligtelse til at passe det led, som i gamle dage var over vejen imellem 2 byer, rimeligvis for at hindre, at kreaturer kunne gå fra den ene bys enemærker ind på den andens. Denne lod ejes nu af Alfred Richardt.

En anden lod, matr. nr. 40 af Store Torøje og 13 af Lille Torøje, bærer navnet „Amagerhuset“, og der er noget nær det samme areal som Hasemosemarken. Det ligger umiddelbart op til 4a, også ved Torøje skel, og der er nok ingen tvivl om, at der også her har været et led, som beboerne har haft forpligtelse til at holde lukket. Disse lodder ejes af handelsmand Jens Isak Nielsen. For lodderne matr. nr. 12—19 „Blæsenborg“ ved Vemmetofte skel er sikkert det samme tilfældet. De ejes af arbejdsmand Jens Pedersen.

Så findes der tre små ejendomme, som jeg ikke kunne få nogen oplysning om, hvornår og hvorfor de er udlagte. Det er matr. nr. 9, 10 og 11, men jeg ved med bestemthed, at matr. nr. 9, som nu ejes af Karl S. Larsen, blev først bebygget omkring 1866—67, og den, der først boede der, var den nuværende ejers svigerfader, Hans Rasmussen. Matr. nr. 9 har, efter hvad jeg senere har fået oplyst, været tillagt „Amagerhuset“. Fornævnte Hans Rasmussen giftede sig med en datter fra „Amagerhuset“, og de byggede så deres hjem på selve lodden. Navnet „Amagerhuset“ skal oprindeligt stamme fra, at der i sin tid blev iudforskrevet folk fra Amager, som skulle lære egnens folk at dyrke gulerødder og andre havesager.

Matr. nr. 10 blev bebygget af en mand ved navn Karsten Olsen, vistnok lidt senere. Han stammede fra Blæsenborg. Den nuværende ejerinde er Inger Marie Hansen. Matr. nr. 10 var oprindelig tillagt Blæsenborghuset, som var Karsten Olsens fødested, og han byggede noget nær samtidig med Hans Rasmussen på lodden.

Matr. nr. 11 tilhører Vemmetofte Kloster og har endnu ikke været til at købe til selveje formodentlig af hensyn til jagten. Hvornår bygningerne herpå er opført, vides ikke, men det gamle hus, som oprindelig hørte til lodden, skal have ligget ved Marelundsleddet og har nok fra først af haft navnet „Marelundshuset“, hvilket navn matr. nr. 11 endnu bærer.

SKOLEN I LILLE TORØJE.

I 1719 opførte prins Carl på Vemmetofte Store Torøje skole, lille og uanselig, men den gang en stor begivenhed. Da Lille Torøje flyttede ud, skulle børnene jo søge skole i Store Torøje, men afstanden var jo stor og veje og stier ikke i aller bedste stand. Nok er det: Bymændene rejste ved fælles hjælp og på eget ansvar en lille skolebygning, det vil sige, beboelse til et par mennesker, hvor dagligstuen var skolestue.

(I Jessen: Præstø Amts Skolehistorie meddeles, at beboerne allerede i 1769 lod deres små børn undervise i selve byen. Den første lærer hed *Hans Christian Astrup*, og han efterfulgtes af en gårdmandssøn fra byen, som hed *Rasmus Nielsen*. Han var halt fra fødslen og uddannet som skrædder. I 1785 blev han lærer i Smerup og forflyttedes 1788 til Stubberup, hvor han døde 1809. Derefter kom skoflikker *Hemming Clausen*, der 1789 forflyttedes til Lund, hvor han døde 1841. Han blev et år tildelt Vemmetoftes 2. præmie på 30 rdlr. Disse 3 lærere har N. P. Kristensen ikke kendt til).

Det er mig fortalt, at den første lærer hed *Peder Hansen*, kaldet Per Drejer. Der må have været noget ved denne mand og hans kone, siden valget faldt på dem.

De har da sikkert både kunnet læse og skrive, hvad jo ikke på den tid var helt almindeligt. Manden havde sin drejebænk stående i skolestuen, og konen sad og spandt på en rok, og her fik så børnene den undervisning, som dette hjem var i stand til at yde dem. Peder Hansen havde været fårehyrde på Højstrup, men han var en oplyst

Lille Torøje gamle skole.

mand. Der går endnu frasagn om, at det hændte ham, at hans viden ikke slog til. Så sagde han: „Ja, det ved jeg ikke, børn, men spørg jeres far og mor, når I kommer hjem.“ Ja, de gamle kunne sige med et lunt glimt i øjet, at når han blev valgt som lærer, var det, fordi han kunne tælle. Han havde nemlig vogtet gæs og får, og så skulle han jo vide, om han havde dem alle. Derfor skulle han kunne tælle. Ja, også på dette område var det primitive forhold, men sikkert er det, at der også under disse forhold voksede en slægt op, kraftig og arbejdsdygtig, ranke personligheder, praktiske og efter den tids målestok oplyste mennesker.

Da Per Drejer blev gammel, (han døde 1815, 59 år gammel iflg. Jessen) overtog en søn *Jørgen Pedersen* skolen. Han var skomager, men han døde 1820. Derefter fulgte en anden søn (som havde fået nogen uddannelse hos kantor Lang, Vemmetofte. Jessen) *Hans Pedersen*. De gamle kunne fortælle, at da han kom hjem til byen, var han så fornem, at han lod sig kalde Pedersen.

I de efterladenskaber, som fandtes i skolen, var der en gammel bibel, og i den står der: Skænket til Lille Torøje Skole 1820 af Dansk Bibelselskab. Den gamle skole lå øst for den nuværende, lige ved siden af gadekæret. H. Pedersen er blevet ansat samtidig med den nye skoles bygning omkring 1820. Han begyndte at holde hjælpelærer i 1849. Hvem de første har været, ved vi ikke, men den sidste af dem var *F. Egede Andersen*, og han blev H. Pedersens efterfølger. Egede Andersen var født 6. febr. 1830. Han demitteredes fra Lyngby Seminarium 1856, kom til Lille Torøje som hjælpelærer og blev fast ansat i embedet 1860. Her virkede han så i 41 år.

Andersen var lærer af den gamle type, men en flink og omgængelig mand. Trods det, at jeg som hans nærmeste nabo lod mine børn gå til friskole i Lund, kom vi udmærket ud af det med hinanden. Nytår 1901 tog han sin afsked og rejste til København, hvor han henlevede sine sidste år.

Embedet var jo meget lille, såvidt jeg husker 850 kr. om året, men der var ikke så få ansøgere. Den, der blev indstillet som nr. 1, var lærer *Kristian N. Kristiansen*. Han var lærersøn fra Jylland, født 12. marts 1876. 18 år gammel kom han på Jelling Seminarium, hvorfra han demitteredes 1897. Efter en kort tid at have været vikar i Kolding kom han til Snertinge skole ved Lundby, hvor han var hjælpelærer i 3½ år til april 1901, da han blev kaldet til Lille Torøje skole. Sammen med sin unge hustru, som var en datter af landstingsmand Jens Rasmussen, Snertinge, flyttede han så her til byen og optog sin gerning. Han var en dygtig lærer, og de blev meget afholdt i den

korte tid, vi fik lov til at beholde dem. Nu blev embedet som lærer i Smerup ledigt. Der var lønnen noget større, og der var tillæg som kirkesanger og kirkebylærer. Kristiansen søgte og fik embedet 1. februar 1903.

Efter Kristiansens kaldelse til lærer i Smerup fulgte der en forhandling om nedlæggelse af skolerne i Store og Lille Torøje. De var jo begge gamle, og istedet for ville man opføre en ny skolebygning imellem Store og Lille Torøje, der skulle være fælles for begge byer. Medens denne drøftelse stod på, blev skolen holdt gående ved hjælp af vikarer.

I Lille Torøje skole var på den tid ikke ret mange børn, og det var allerede den gang stærkt i forgrunden om opførelse af fireklassede skoler på landet, så der var som sådan ikke noget at sige til, at sognerådet tog spørgsmålet op. Derved kunne muligvis spares lærerkræfter, og det var jo lettere at gennemføre, når der ikke var en fast ansat lærer i Lille Torøje.

Det er jo muligt, at det både økonomisk og praktisk havde været klogt at gå den vej, som forholdene nu havde udviklet sig, men det er jo lettere at se nu end den gang. Der rejste sig straks en stærk protest herimod. Man fandt det mærkeligt at lægge en skole på den åbne mark, hvortil alle børnene ville få langt at gå. Cykler fandtes jo ikke dengang. Der var mange, også fra Store Torøje, der gik imod, men den egentlige og dybeste grund til modstanden her fra byen var vist dette, at man følte, at skolen og Lille Torøje hørte sammen, at blev den taget fra os, var det som en forringelse af byen. Hvad det nu var eller ikke var, byen blev mobiliseret, og til møderne, der blev afholdt, mødte vi mandstærke frem, og enigheden, som jeg ikke kan lade være at fremhæve, gav sig her et klart udslag. Det er ret ejendommeligt, men man kan ikke blive fri for at lægge mærke til, at mellem disse to byer, Lille og Store Torøje, har der altid bestået et modsætningsforhold. Om det ligger i, at nybyggerne, der i 1768 flyttede ud på de magre og stenfulde kratbevoksede udmar-

ker og derfor blev set ned på af dem i den gamle by, skal jeg lade være usagt, men vist er det, at man har ondt ved at frigøre sig for den tanke. Den følelse har sikkert været med til at skabe den før omtalte enighed. Det var den enige modstand fra Lille Torøje, man ikke kunne undlade at tage hensyn til.

Embedet i Lille Torøje blev nu opslået ledigt. Der var ikke så få ansøgere, og som nr. 1 blev indstillet lærer N. Andersen.

N. Andersen blev kaldet til lærer i Lille Torøje fra 1. august 1904. Han var af bondeæt, født i Klippinge 1871, opvokset i et kirkeligt interesseret hjem, hvor tidens store spørgsmål satte sit præg også på hjemliget. Han var som ung elev på Stevns Højskole i det første elevhold efter skolens rejsning. I 1896 tog han til Vesterbros Seminarium, hvorfra han demitteredes 1899 og fik samme efterår plads som friskolelærer i Taastrup i Harlev sogn i nærheden af Aarhus. Her tilbragte Andersen de første 5 år af sin lærertid. Nu tog han så sin gerning op i Lille Torøje, hvor han blev, til han tog sin afsked i 1937. Bag hans arbejde både med børnene og de unge lå en ærlig og redelig vilje til at bibringe dem de livsværdier, hvorpå et sundt og sandt menneskeliv kan bygges op. Han var en trofast natur, og når og hvor han tog et arbejde op for en sag, var man sikker på, at det blev gjort godt og grundigt. Da han tog sin afsked, blev han boende i skolebygningen, som han havde købt til ejendom, og her døde han 26. februar 1941.

Nu var skolespørgsmålet så igen på dagsordenen, og denne gang var der ingen vej udenom. Den nye central-skole blev bygget og Lille Torøje skole nedlagt trods protester den 13. maj 1939. I mellemtiden blev skolen besørget af vikarer.

Der blev på een gang så underligt stille i byen, da den summen og muntre støj, som børns leg frembringer, og som vi naboer var så vant til, var forstummet. Det var jo så tilvant, at det føltes noget som et savn. Lille Torøje

som skoleby hører nu fortiden til, og den skæbne vil overgå i hundredevis af små landsbyer.

MENNESKER FRA LILLE TORØJE.

Jorden var jo udmark, og som sådan meget forsømt, god bonitet, men fuldt af sten både i og oven på jorden, som ploven mange gange måtte gå uden om. Man får et begreb herom, når man så de gamle stengærder, som var på begge sider af gaden, alle de store stensætninger, som var omkring gadekær, møddinger og haver. De bar vidne om et slid uden lige, om et kæmperydningarbejde, hvor tålmodighed og muskelkraft har været i lige høj grad nødvendig.

Matr. nr. 6 og 7 var på den del langs stranden et vildnis af pur og krat, en levning fra den tid, hvor der var skov. Matr. nr. 7 var særlig belagt med sten. Den nuværende ejers far fortæller, at da han begyndte, sagde hans svigerfar, gamle Hans Petersen: „Ja, nu kan du begynde at tage de sten, der er i jorden. Jeg har haft et stort arbejde med dem, der lå ovenpå jorden. Når man nu ser disse jorder som de fineste drevne, i stand til at yde et foldudbytte, som nybyggerne i deres vildeste fantasi aldrig ville have troet kunne nås, ja da forbavses også vi, og bøjer os uvilkårlig i ærbødighed for det vældige arbejde, her er udført, et arbejde, der har krævet fysisk styrke, lange arbejdsdage og en nøjsomhed, som vor slægt ikke aner. Men i alt dette arbejde var de taknemlige for ethvert lille skridt, de nåede frem, og det blev en væsentlig del af deres løn, at de fik lov til at smage arbejdets glæde.

Jeg nævnede før gamle Hans Petersen. Han var fra Havnelev og havde lært at være hjulmand. Han kom ned på godskontoret for at få hans fødesteds gårdsplads med hus i Havnelev. Så siger godsforvalteren, vistnok justitsråd Horvitz: Du er minsæl for god til at være husmand. Der er en gård i Lille Torøje, den skal du have. Og det var den før omtalte matr. nr. 7. Her lagde han

så sin manddomsgerning, et stort arbejde med at ørke den stridige jord og et stort arbejde med at rette op på de mere end forsømte bygninger.

Da hans børn skulle giftes, gik han igen til gods-kontoret. Gården skulle deles i to lige store dele mellem to af hans børn. Godsforvalteren rådede fra. Gården kan give føde til een familie, ikke til to. Hans Petersen holdt på sit, og gården blev delt. Dette var i firserne, og det mærkelige skete, at inden ret mange år gav hver af de to udstykkede ejendomme mere i indtægt hver for sig og havde større besætning hver især, end den samlede ejendom nogen sinde havde haft. Det må dog i sandhedens interesse siges, at det ikke alene skyldtes dygtighed, men i nogen grad den stigende oplysning, andels-sagen og stigende konjunkturer.

Ejeren af nr. 7a var den her i beskrivelsen senere nævnte Ole Olsen. Dette for i korte træk at give et bil-lede af udviklingen i forhold til de gamle tider.

Jeg nævnte før, at der også ud fra disse primitive forhold kunne vokse en slægt, som fostrede dygtige, kraf-tige og ejendommelige skikkelser. Her skal lige nævnes nogle enkelte. Hans Karlsen, som blev en meget gammel mand, var en af disse, lige til det sidste livskraftig og klar. Det var en hel fryd at sidde og lytte til, hvad han kunne berette fra de gamle dage. Han var altid inter-essant, havde læst meget, og dette i forbindelse med en hurtig opfattelsesevne gav hans beretninger, som altid var kvikt og vittigt fremstillet, dobbelt interesse. Han var veteran fra 3-årskrigen, dog havde krigens alvor sat sit præg, og det var ikke til hverdags han fortalte krigs-historier.

Jeg husker en gang, han fortalte. Det var en mørk aften, han kom til at køre med mig hjem. Det var det første år hædersgaven blev uddelt til veteraner, og det var i det ærinde, han havde været ude. Han havde været med „i natten klam og kold bag Fredericias vold“, og han havde oplevet, da tyskerne bombarderede Fredericia.

Det var en skildring heraf, jeg fik. Jeg havde læst om det samme, men jeg må sige, at hans beskrivelse langt overgik det, jeg havde læst. Han kunne på en egen stille måde skildre tilstanden fra den uhyggelige stilhed, der gik lige forud, til den forfærdelige larm og forvirring, skrigende kvinder og børn, skrækslagne dyr, brand og sammenstyrtede bygninger. Ja, der var noget så målende, forfærdeligt og dog troværdigt i denne skildring, som aldrig vil gå mig af minde.

Der er blevet sagt, at den, den har lært at væve, kan alt. På Hans Karlsen passede det fuldt ud. Der var ikke det stykke arbejde, han var bange for at gå i kast med. Han havde sit værksted med høvlebænk og drejelad, og hvad han lavede, skulle være solidt og pænt. Det hændte, at hvis ikke et stykke arbejde kom til at ligne det, han havde tænkt sig, kunne han tage sin økse og hugge det hele i stykker. Havde han lavet en rive, afleverede han den gerne med de ord: Ja, tænderne er ikke lagt ud, det kommer du til at gøre! Det sidste siger, at tænderne sad, som de skulle, fuldstændig lige. Altid havde han en vittighed på rede hånd, og den faldt altid omgående. Det kunne være godmodigt, også snærtende, men altid rammende.

Det kunne være en hel oplevelse, når Hans Karlsen, Lars Olsen og den gamle smed kom sammen og fik en passiar om gammelt og nyt, mens de nød en snaps og en tår øl eller, når det gik højt, en lille sort.

Den tids befordring var jo af en anden art end nu. De, der ikke havde hest og vogn, var henvist til at gå, men det kunne de også. Der er en historie om Hans Karl- sen, og den lyder for vore øren utrolig, men er desuagtet en kendsgerning. Hans Karl- sen havde en lille trækvogn. Den brugte han, når han skulle til snævergilde med et stykke lærred eller andet, han havde vævet. Det var jo tungt at bære. Derfor havde han lavet sig denne vogn. Nu hændte det sig, at Hans Karl- sen skulle have sig en pattegris, og han besluttede sig til at tage til Køge marked og købe en gris. Fra Lille Torøje til Køge er ca. 4 mil,

så han måtte tidlig af sted. Han tog ad stien, men på højmarksgårdens jord gik vognen i stykker, så Hans Karlsen måtte vende om og hjem og reparere vognen og så af sted igen, men denne gang ad vejen. Da klokken var 3 om eftermiddagen, holdt han sit indtog i Lille Torøje med vogn og gris og det hele. Ja, den gang kunne folk gå. En gammel kone kunne fortælle, at hun som ung pige gik til Trykkevælde stræde for at kaste sne. Fodtøjet var det den gang brugte: kortoverlæderstræsko med blikkrampe, det meste af 2 mil frem og lige så langt tilbage i sne og sjap.

Hans Karlsen var som sagt noget for sig selv. Han læste alt, hvad han fik fat på, dog var Danmarkshistorie og geografi det, der interesserede ham mest. Ja, der kunne fortælle mange morsomme træk om Hans Karlsen, men det fører for vidt, og vi må forlade ham.

En anden af de gamle, jeg gerne vil mindes, er gårdmand Rasmus Karstensen. Hvor Hans Karlsen var fyr og flamme, der var Rasmus Karstensen rolig og stilfærdig, altid med en skæmt, som vidnede om både lune og vid. Han havde som regel to drenge, og når Rasmus Karstensen ikke havde børn selv, men var en stor børneven, kan man nok forstå, at de led ingen nød. Når han blev spurgt, hvorfor han havde to, svarede han: Jo, jeg skal sige dig, de æder bedre, når de er to, den ene hidser den anden! — Rasmus Karstensens gård var den almindelige samlingsplads for byens ungdom, særlig børnene følte sig hjemme her og tog det hele i besiddelse. Stakkehaven, lo, lade og stænge blev taget i besiddelse, og Rasmus Karstensen så med milde øjne på den uorden, dette kunne medføre.

Alle kørende handelsfolk betragtede gården næsten som en kro. Man kørte ind og enten spændte fra eller gav hesten mulepose, og så gik man ind i stuen, hvor bordet blev dækket med mad, øl og snaps. Det var en selvfølge, at alle, som kom, skulle beværtet. Det var nu den tids skik, men medens det som regel bestod i en snaps

og en tår øl, fik de altid også mad hos Rasmus Karstensen.

På matr. nr. 4 var der nogle folk, der var kommet længere borte fra. Manden hed Fogh, og både han og konen følte sig som værende lidt uden for bondestanden. Da Fogh var død, blev gården flyttet ud på sin nuværende plads, men madam Fogh blev boende på den gamle plads. Fattigt og småt var det for hende, men hun holdt på værdigheden, var ikke dus med den øvrige befolkning. Hun fik lidt understøttelse fra Vemmetofte, men det var kun lidt. Rasmus Karstensen, der var hendes rådgiver, fik det hverv at forsøge muligheden af at få denne understøttelse lidt forhøjet, men det ville klosterforvalteren ikke høre tale om. Hun kunne godt leve af det, hun fik, og det var langt det sundeste at leve tarveligt. Man levede meget længere på den måde. Den kunne Rasmus Karstensen ikke stå for, og omgående kom det: Så synes jeg såmænd, klostret skulle give hende dobbelt så meget. Des før blev de jo af med hende.

Politisk var Rasmus Karstensen venstremand og også ret udpræget. I den tid købte folk deres varer hos købmændene i Storehedinge. Rasmus Karstensen handlede hos Købmand M. Kønig, som var en ivrig højremand, men en dygtig og pågående forretningsmand, som stadig pressede Rasmus Karstensen for at købe. Hos ham kunne man få alt.

Så var der et valg i Storehedinge, hvor bølgerne gik højt. Rasmus Karstensen blev gnaven og spurgte købmanden: Er det nu også sandt, at man kan få alt her? Da dette blev bekræftet, sagde Rasmus Karstensen: Så vil jeg gerne have en af de fløjter, som højremændene brugte, da de ved valget peb efter venstremanden. Så blev Kønig tavs. Venstremændenes penge var jo også værd at tage med.

Rasmus Karstensen var en ivrig L'hombrespiller. Når han og gårdmand Niels Thomsen, som var ejer af matr. nr. 6, kom sammen med dyrlæge Frederiksen, der den

gang boede i Lille Spjellerup, sendte de bud efter gamle lærer Andersen, og så var det ikke alene kortspil, men også ordspil, og mange er de historier, der går om dem. Kom dyrlægen til byen, lige meget på hvilken tid af dagen, stod den på L'hombrespil, som dyrkedes ikke for vindings skyld, men for selve spillet.

Når vi kommer lidt længere frem til de nulevende, bliver det vanskeligere at nævne navne, men et navn må jeg have lov til at nævne, særlig da det bliver nævnt igen i forbindelse med byens have. Ole Olsen var den mand, der overtog matr. nr. 7a, der — som foran nævnt — blev delt for ca. 50 år siden. Han var en slider. Meget dygtigt passede han sin bedrift, både hvad avl og besætning angår. Han var en af pionererne på frøavlens område, og derved blev han en landskendt og tillige en velhavende mand. Den del af frøavlens, han slog ind på, var særlig roefrø, og han nåede at få sin stamme af Barres-roen i første klasse i statens forsøg. Han opkaldte sin roestamme efter byen, så Lille Torøje blev derved ikke alene landskendt, men verdenskendt, idet Lille Torøje Barres roestamme dyrkes både i Amerika og Australien og i de fleste europæiske lande.

„BYSTÆVNE“ OG „BYENS HAVE“.

År 1912 blev for byen noget af en begivenhed, idet byen fik sit eget forsamlingshus. Som før nævnt ligger Lille Torøje lidt langt ude, men det til trods var der en interesseret befolkning, som følte trang til at få del i det oplysningsarbejde, som landet over satte sindene i bevægelse, både hvad angik kirke, skole, almindelig folkeoplysning og politik, men efterhånden, som her byggedes flere og flere forsamlingshuse, var det, som om det at tage til møde blev mere og mere besværligt. Den daværende lærer, N. Andersen, forsøgte at tage et arbejde op blandt ungdommen både i form af aftenskole og ungdomsmøder med nationalt, folkeligt og kristeligt præg. Det viste sig, at disse møder fik en god tilslutning og vakte gensidig

glæde, men da pladsen i skolen var så begrænset, som den var, var det ikke underligt, at tanken om et forsamlingshus blev brændende. På den baggrund blev der så taget et arbejde op for at rejse et forsamlingshus. Der har siden været kritik over, at huset blev bygget for lille, men huset blev bygget for byen, og det har vist sig, at til brugen er huset passende, hyggeligt og kønt ligger det midt i byen som samlingsplads, ikke alene for offentlige møder, men til begravelser, sølv- og guldbryllupper. Det bliver benyttet som en køn, stor stue, som er byens fælles eje.

Jeg nævnede før gadekæret som en historisk overlevering, der mange steder lå idyllisk midt i byen. I den varme sommertid soppende børn på bare fødder med fiskeredskaber, og hvilken lykke, om en lille karuds kunne blive udbyttet af det med så store forventninger udførte arbejde. En mørk efterårsaften, hvor lyset fra de omliggende huse spejlede sig i det sorte vand, eller en klar aften, hvor himlens stjerner spejlede sig i vandet, kunne man blive svimmel af at se ned i dette — som det syntes — bundløse vand. Ja, så vinteren, hvor den yngre ungdom tumlede sig på skøjter og slæder i højrøstet, fornøjelig leg. Ak ja, gadekæret med de store kampestenssætninger, som de var fra begyndelsen, forsvinder nu, hvor snart hver gård han indlagt vand. Nu ville et gadekær jo ikke blive benyttet til kreaturvanding. Opdræt og fodring har undergået så store forandringer, at det ville blive betragtet som forhistorisk.

I Lille Torøje var gadekæret i forfald, lige ved at blive en losseplads for alskens slags uhumskheder og var ved at blive en skamplet for byen. Det var derfor kun naturligt, at den tanke kom op at få det fyldt. Sognerådet lod grave en brønd, som var om ikke tilstrækkelig i ildebrandstilfælde så dog bedre end gadekæret, som det var. Undertegnede, som var i sognerådet omkring århundredskiftet, gjorde dengang et forsøg på at erhverve mig pladsen for at fylde gadekæret og beplante det, men

da jeg fik oplysning om, at gadeplads ikke kan afhændes af sognerådet, da hver enkelt, som er bosiddende på en ejendom, stor eller lille, skulle give sin tilladelse og underskrift, og at een stemme imod var nok til at forkaste et eventuelt salg, opgav jeg denne tanke. Det ville være urigtigt at få den eneste plet, hvor det gode gamle fælleseje endnu var til stede, nemlig gadekæret, gjort til privat eje. Det blev dengang klart for mig, at den opgave at få fyldt gadekæret og på pladsen få en lille have, som virkelig var byens have, kunne og burde ikke løses af en enkelt. Det skulle løses som en fælles opgave ved fælles hjælp af byens folk. Det var som om disse tanker havde ligget gemt og nu fik liv og skulle give sig udslag i handling. Så blev beslutningen om at fylde gadekæret taget, og byens folk kom til at stå over for en opgave, ikke af økonomisk art, som da „Bystævne“ blev rejst, nej, her skulle der kaldes på enigheden fra de gamle dage. Det var jo ikke noget lille foretagende, og når det overhovedet lod sig gøre og blev gennemført på en så smuk og udmærket måde, er der særlig een mand, der skal nævnes, nemlig før omtalte gårdmand Ole Olsen.

Resolut og myndigt tog han ledelsen, gik selv foran med at stille køretøj til rådighed. Ja, der blev taget fat med kraft, arbejdet gik med liv og lyst. Det var nemlig ikke alene dem, der havde køretøj. Alle var med at give deres bidrag i form af en eller flere dages gratis arbejde ved på- og aflæsning af fyldjorden. Så hændte det jo, at medens mændene arbejdede, stillede konerne med kaffe og kager og andre gode sager som deres bidrag til værkets fuldendelse. Gadekæret blev fyldt, ca. 600 læs jord blev tilkørt og jævnet, planeret og gravet. Fra at være en grim losseplads, blev det byens have, en lille hyggelig plads, som er byens fælleseje. Det er ejendommeligt at tænke på, at gadekær og gadeplads i virkeligheden er det sidste og eneste af den danske jord, som det danske folk har fuld ejendomsret til, — som ikke er behæftet med prioriteter og skatter. Gadekæret blev fyldt 1914. Af det første

regnskab, der afsluttedes den 31. december 1914, fremgår det, at den økonomiske side af sagen klaredes ved optagning af de store sten, der fandtes omkring gadekæret. Disse gav en indtægt på 120,00 kr. Udgifterne, heri indbefattet optagning af sten, læsning af jord og pløjning af samme og så udgifterne til en lille festlighed, der afholdtes som afslutning, beløb sig til 75,00 kr., og vi gik altså over med en kassebeholdning på 45,00 kr. Læsning af jord og pløjning af pladsen viser kun 5,00 kr. i udgift, så det må siges at være et stort arbejde, der her blev udført gratis og med glæde og interesse for sagen.

Året 1914 vil jo komme til at stå indmejslet i historien som året, hvor verdenskrigen udbrød. 1915 vil i Danmarkshistorien stå som det år, hvor vi fik den nye grundlov og derfor blive et mærkeår. Om end den på de fleste punkter ikke væsentlig adskiller sig fra den gamle, så må det indrømmes, at vi på flere punkter kom 1849-grundloven nærmere. På et punkt gik vi endda videre, nemlig det, at kvinderne fik lige valgret med mændene. Det var derfor noget, der vandt almindeligt bifald, da der fremkom et forslag om, at der rundt om i landet på dertil egnede steder blev af kvinder plantet et egetræ, der skulle stå som et synligt udtryk for begivenheden og som et symbol på den kraft, der blev tilført samfundet, ved at kvinderne blev tilkendt ret lige med mændene til at styre og lede landet og dets sager.

Her i Lille Torøje følte man det som en selvfølge, ikke alene, at vi skulle have en sådan mindeeg, men også, hvor den skulle plantes. Selvfølgelig var „Byens Have“ den rigtige plads. Den 5. juni 1915 blev der så afholdt en lille festlighed i „Bystævne“, hvor frimenighedspræst Carl Rønnes enke, fru Fanny Rønne, var indbudt til at holde festtalen, og hun holdt et udmærket, kønt og godt foredrag om kvinden og kvindens frigørelse og det ansvar, som dermed naturligvis følger.

Så blev egen plantet og står nu som et smukt og kraftigt træ midt i „Byens Have“. Under træet står en

lille granitplade, som jeg fandt imellem de kløvede sten. På den indhuggede jeg 5. juni 1915. Hvis den slægt, der lever om hundrede år, hvorom man jo siger, at så er alting glemmt, ikke ved, hvad egen betyder, så vil stenen kunne tale.

I denne forbindelse, hvor talen har været om kvinderne, må jeg have lov til at skrive lidt om en af byens kvinder. Det er gårdmand Niels Nielsens nu afdøde hustru, Kirstine, datter af gårdmand Peter Petersen, Havnelev, af en gammel og kendt slægt, plejedatter af Rasmus Karstensen, hvis hustru var hendes faster. Hun var en ejendommelig skikkelse, åndelig interesseret, som hun var, og med arv fra to udmærkede hjem var hun en af de første, der sluttede sig til det åndelige røre, der fremstod i Sydstevn med Poul Nielsen, Karlshøj, som midtpunkt. Dette kom til at præge hende for hele livet, så hun uvilkårlig blev den førende og den, der tog initiativet, når noget nyt skulle sættes i gang. Hun var forlenet med en udmærket sangstemme, og det var hendes største glæde at synge. Derfor var det naturligt, at hun blev den, der ledede sangen i „Bystævne“ og i mange år i Frikirken. Som hun var åndeligt og kirkeligt interesseret, var hun det også folkeligt og politisk. Derfor var det kun en selvfølge, at hun, som med vågen interesse havde fulgt kvindernes kamp for frigørelse og for menneskeret, altid kæmpede på frihedens grund, og for hende blev loven om kvindernes valgret en stor begivenhed. Det var med begejstring, hun tog tanken op om mindeegen. At det blev hende, der som den naturlige repræsentant for denne kreds af kvinder plantede egen, var en selvfølge.

Ja, hermed slutter disse optegnelser. Jeg kan godt se, at det kun er et svagt billede, jeg har kunnet tegne, men tanken har været den bedste, — et, om end svagt, forsøg på at bygge bro fra fortid til nutid og ind i fremtiden. Kunne disse spredte oplysninger fra fortiden føre til, at andre fik lyst og trang til at udfylde de huller, som her findes, så var tanken, hvormed jeg begyndte, ikke omsonst.

N. P. Kristensen.

FRA BJÆVERSKOV HERRED

Af August F. Schmidt.

I.

CHARONS MØNT. Ved *Himlingøje* østlig i Bjæverskov Herred er der gjort et betydningsfuldt Fund af en Jernaldergravplads (d. v. s. fra de første fire Århundreder af vor Tidsregning). I 1949 blev der af Nationalmuseet foretaget en videnskabelig gennemført Udgravning af Lokaliteten. Om dette Arbejde samt Beskrivelse og Tolkning af de fremdragne Oldsager forefindes der nu fortrinlige Oplysninger i Årbogen: „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“ 1951, hvor Magister *Hans Norling Christensen* i en instruktiv Afhandling har skrevet om Fundet. I denne Redegørelse nævnes det Side 44, at man i Munden på et Kvindekranium fandt et Guldstykke. Videre skrives der ikke herom i nævnte Arbejde.

Af denne Grund skal der her fremføres nogle Oplysninger om Mønten i Munden; thi bag denne korte Meddelelse fornemmer man et langt Perspektiv, idet Mønten åbenbart er et Vidnesbyrd om, at man også heroppe i det fjerne Norden har kendt og troet på Myten om *Charons-Mønten*, Færgpengene til Underverdenens Færgemand, der i sin Båd sejlede de døde over Floden, der skiller denne Verden fra Underverdenen, de dødes Rige. De græske Komedier fortæller om den vredladne Olding Charon, en oldgræsk mytisk Skikkelse, der i Underverdenen færgede Sjælene af de døde over de sorte Floder. Han var Søn af Nyx (Natten) og hendes Broder Erebus (Mørket). De græske Komedier beretter endvidere, at han barsk fordrede Færgelønnen, en Obol (Sølv mønt), som

man derfor lagde den døde under Tungen ved Begravelsen.

„Døds mønten“ har også været brugt her i Landet, ikke alene i Oldtiden, men også ved langt senere Begravelser. Man har flere Steder i Danmark fundet gamle Mønter ved Udgravninger på Kirkegårde og ved Kirkeruiner, hvorved der har været Grave. — I norske og gotlandske Grave fra Oldtiden har man ligeledes fundet Charons-Mønten. Troen på Charons-Møntens Hjælp for den døde har vel ikke været særlig stærkt udbredt i de nordiske Lande i Oldtid og Middelalder, men kendt har den altså været, og *det ældste Vidnesbyrd om den i Danmark* har vi fra *Jernaldergravpladsen i Himlingøje*. Den ældgamle Forestilling er antagelig omkring ved vor Tidsregnings Begyndelse nået til Sjælland, hvor en Høvdingefamilie i Egnen sydøstlig for Køge har kendt til den og fulgt dens Krav. Livet i det hinsidige har i Jernalderen, efter Gravenes Udstyr at dømme, været af fredelig Karakter. Man har tænkt sig en Tilværelse som den daglige. „Døds mønten“ fra Himlingøje er ikke alene et Vidnesbyrd om Troen på, at de bortgange samledes med deres Fædre i et Dødsrige, den belærer os også om Oldtidsdanskernes Forbindelse med Sydens Kulturfolk.

Også på anden Måde véd vi Besked om Færgefarten med Charon over Dødens Floder. Der kendes således fra talrige Egne af Europa Sagn om *Bjærgfolks Overfart over en Flod*, bl. a. fra Tyskland (Rhinen) og Sverrig. Sagnet er, som det var at vente, fortrinsvis knyttet til Egne med Floder eller andre Vandstrømme. Her i Danmark har det fået solidt Fodfæste i *Limfjords-Egnene*. De mange Sunde her har været udmærkede til at fastholde Sagnet. Vore Åer og Bække har været for smalle til at knytte et Sagn som „Bjærgfolkenes Overfart“ til sig. Det krævede Vande som Sallingsund, Vilsund, Næssund, Hvalpsund o. lign. Hvornår Sagnet om Bjærgfolkenes Overfart er kommet til Danmark, kan vist næppe nogensinde afgøres; men man har Grund til at tro, at det kan have været i ret æld-

gammel Tid, det er vandret op gennem Jylland for at standse ved Limfjordens Vande.

De limfjordske Overfartssagn er optegnet i forrige Århundrede, og de er velkendte endnu omkring Jyllands mærkelige Indhav*). Interessant er det at vide, at man til dette primitive Folkesagn har et Sidestykke hos den gamle byzantinske Historieskriver *Procop*, der levede i det sjette Århundrede. Han fortæller om Indbyggerne på en Kyst, der ligger lige over for Øen Brittia:

De indfødte beretter, at det påligger dem efter Omgang at sætte de afdødes Sjæle over. De, hvem det tilfalder næste Nat, forføjer sig, så snart det bliver mørkt, til deres Boliger, lægger sig til at sove og venter på den, der skal kalde dem til Arbejde. Før Midnat hører de, at der bliver banket på Døren, og at en usynlig Stemme kalder dem til Arbejdet. Ufortøvet står de op, går til Stranden uden at kende den Magt, der driver dem, men dog tvungen dertil. Der ser de da gerne Både i Beredskab, ikke deres egne, men andres, i hvilke de går om Bord og griber Årerne. Nu mærker de, at Bådene er så opfyldte af Passagerer, at Vandet når til den øverste Rand og til Årehullerne, så at Båden knap er en Fingerbred over Vandet; *dog ser de ingen*. Efter en Times Roning når de Brittia, endskønt de med deres egne Både uden Sejl, blot med Årerne, knap kunde sejle over i en Dag og Nat. Når de er landet ved Øen, bliver Bådene straks tomme, og de ror tilbage; Bådene er nu så lette, at kun Kølen er under Vandet. De ser ingen af Passagererne, hverken i Båden eller når de går i Land, men de forsikrer, at de kunne høre en Stemme, som synes at nævne de enkelte Navne for dem, der tager imod dem, og tilføjer såvel deres forrige Værdighed som deres Fædrenenavn; når der har været Kvinder med, nævnes tillige Navnene på disses Ægtemænd... Dette beretter de indfødte at foregå der. —

*) Aug. F. Schmidt: Morsingboer i gamle Dage III (1936), 25—32.

Sagnet hos Procop har, som man kan forstå af det citerede, sin Forudsætning i den indoeuropæiske Dødsforestilling om Sjælens Rejsefærd efter Døden. Vi er her inde på et Område af Folkeslagenes Sjøletro, hvorom der findes en stor Overlevering fra mange Tider og Lande. Et virkningsfuldt Bidrag til Forestillingen om Sjælens Rejsefærd er Fundet fra Himlingøje, som vi har dvælet ved her.

II

Herred og Herredsnavn. Da Jernaldergravpladsen i Himlingøje blev anlagt, var der endnu ikke *Herreder* i vort Land. Denne administrative Inddeling stammer formodentlig fra Folkevandringstidens Slutning (o. 500 e. K. F.). Herrederne var oprindelig en *militær Inddeling*, hvorfor det er umiddelbart foreståeligt, at så mange som muligt af Danmarks Herreder havde Forbindelse med Havet. Kun få Herreder i det indre Sjælland og Jylland har ikke Havforbindelse. Søledingen gjorde det nødvendigt, at dette mindre Område med sit eget Styre, som Herredet var, så vidt muligt havde Tilknytning til det åbne Vand. Dette gælder også for *Bjæverskov Herred*, hvis ældste Herredsting antagelig har haft sin Beliggenhed i Bjæverskov Sogn. Herredstingene lå ikke fast, de fandtes ikke på det samme Sted gennem alle de Århundreder, da Tingpladsen var under åben Himmel. Tid efter anden flyttedes et Tingsted fra det ene Sogn til det andet. Herredsfogdens Bopæl har vel her undertiden øver Indflydelse på Tingstedets Flytning. Gennem lange Tider var det i *Herfølge* Sogn, det største og mest centralt beliggende i Herredet. År 1307 nævnes det, at Herredets Tingsted var Herfølge. Det kaldes i Kong Valdemar II's Jordebog fra 1231 Byauuærscogshæreth, og det hørte i Middelalderen til Sjællands Medelsyssel (det midterste Syssel), og fra 1660 til Tryggevælde Amt, der 1760 forenedes med Vordingborg Amt. 1803 forenedes også Mønbo Herred til-

lige med de fem Købstæder med dem, så at det nuværende *Præstø Amt* var dannet.

Stednavnet Bjæverskov er sammensat med det gammeldanske Dyrenavn biavær „Bæver“. Man har været tilbøjelig til at tro, at Bæveren allerede blev udryddet i Danmark i Stenalderen, men Bjæverskov og sønderjydske Marknavne som Bjavermose og Bjaverkær (bl. a. på Flensborg Bymark) viser, at dette ikke kan være rigtigt. Navnet Bjæverskov er fra Vikingetiden (9.—10. Århundrede) eller tidligere*).

Landsbyen Bjæverskov har en ucentral Beliggenhed i Herredet. Byens gamle Grundplan har Retningen Syd—Nord, den ligger ved en lille Vandstrøm, og en gammel Vej fører gennem Byen, på hvis oprindelige Plan den store Køge—Ringsted Landevej ikke har haft nogen Indflydelse. Byens Form er præget af de stedlige Forhold, en Vandstrøm og en Oldtids Færdselssti, der har været at finde mellem Slimminge Å og Køge Å. I denne vandrige Egn har Bævere holdt til, ligesom også fordums udbredte Skove har været medvirkende til disse Dyrs Tilstedeværelse her. Bjæverskov Herred er et af de *skovrigeste* på Sjælland (nu 3739 ha Skov, henved en Sjettedel af Arealet), et Naturforhold, der er med til at forklare Herredsnavnet. Herredet er det nordligste og det tredie mindste i Præstø Amt. Herredet består af 14 Sogne, af hvilke, som nævnt, Herfølge med sine 4989 ha er det største, ikke alene her, men i hele Amtet. De øvrige 13 Sogne i Herredet er forholdsvis små, men de svarer dog i Udstrækning til de fleste Sogne i Amtet, der på Grund af sin tætte Bebyggelse i det store og hele har små Sogne.

III

En Oldtidshelligdom. I 1951 udsendte Lærer Axel P. Jensen en indholdsrig Bog: „Haarlev og Himlingøje Sogne“. Heri træffer man Side 83 (jfr. S. 9) under Frem-

*) Kristian Hald: *Vore Stednavne* (1950), 173.

læggelsen af det gamle Marknavnestof på et *hedensk Hel-
løgdomsnavn*; idet der i Markbogen fra 1683 under Lunde
Marken (Hårlev By) anføres: *Tulles Høys Agre* eller
Tules Agre. I Fortsættelse heraf nævnes: *Tord Kilds Agre*
eller *Torchilds Agre*. Det sidste Navn opfattes af Axel P.
Jensen som *Torkilds Agre*.

Vi skal først se på Navnet *Tulles Høys Agre*. Disse
Agre har uden Tvivl Navn efter den hedenske Herreds-
høvding og Herredspræst *Thulen*. *Thulens* Navn forekom-
mer ved over 100 danske Stednavne, oplyser Rigsarkivar
Svend Aakjær, der i flere Arbejder*) har beskæftiget sig
med hedenske Kultminder i danske Stednavne. Over de
tre Fjerdedele af disse „*Thul-Navne*“ findes i Nærheden
af Tingsteder. *Thulen*, hvis Navn kendes fra Runestenen
i *Snoldelev* Nord for *Køge*, var sikkert Gode og Lovsige-
mand i Herredet. *Snoldelevstenen* melder om *Gunvald*
Roalds Søn, *Thulen* på *Solhøje* (*Salløv*); den var oprinde-
lig rejst nær ved *Blodhøj* (*Blotehøj*, d. v. s. *Offerhøj*)
og nær ved Herredstingbyen *Tune* i *Tune Herred*. —
Thulen havde som Hverv at være „*Profet*“, *Toldmand*,
„*Kult-Taler*“, men han var også *Lovsigemand*, han havde
indenfor sit Landområde *Bestillingen* som politisk Råd-
giver og som *Udøver* af *Retsplejen*. Han „*sad paa Høj*“
nær ved de danske Tingsteder, hvor han fremlagde *Lovens*
Paragraffer i højtidelig, bunden *Form*. Han forkyndte
herved, hvad der var *Ret*. *Mæle* og *Mål* bruges i *Olddansk*
ofte i *Forbindelse* med *Retsplejen*. — *Thulen* svarede til
Hersen i *Norge*, *Herredshøvdingen*. En sådan *Høvding*,
en kongelig *Ombudsmand* med Navnet *Thul*, kan føres
tilbage til *Folkevandringstiden*, omtrent til den *Periode*,
da vore 280 *Landsbynavne* med *Endelsen* —*lev* blev grund-
lagt. *Hårlev* hører just til denne *Stednavnegruppe*. Inden-
for denne *Lev-Bys Område* har *Thulen* fået sin *Bopæl*,
og hvor han opholdt sig, måtte der nødvendigvis også være

*) Se således *Aakjærs Afhandling*: „*Bondelandets Stednavne*“
i *Værket*: *Den danske Bonde* (red. af *M. P. Ejerslev*) I (1945), 32.

et *Helligsted*, da han, som vi véd, også fungerede som Gode, d. v. s. hedensk Præst.

På Helligdommen ved Hårlev dyrkede man *Guden Thor*, hvad Marknavnet „Thorkildeagre“ i 1683 turde vise. Thi når „Thor Kilds Agre“ nævnes i Forbindelse med „Tulles Høys Agre“ er det vist hævet over enhver Tvivl, at det var Guden Thor, der her har haft sin Kilde på nogle Agre tæt ved den Høj, hvorpå Thulen sad og tolkede Ordet, hvad enten det gjaldt Lov og Ret eller Gudsdyrkelse. Helt ned til vor Tid har man kendt Helligkilder fra forskellige danske Egne*) der har været viet til Thor. En sådan tør man tro har også været til Stede i Hårlev Sogn ved den sagnomspundne Tryggevælde Å. Det kan ikke afgøres, hvor stort et Område, Thulen i Hårlev har haft Jrdseende med, men det har sikkert nok været et større Område i Norddelen af Halvøen Stevns.

Ved Sydkysten af denne Landsdel har man også haft et hedensk Helligsted nær en Å. Her tænkes på *Hovby* ved Fakse Å. Navnet Hovby har sin Forudsætning i, at her i Oldtiden har været et Hovsted, et „Gudehov“, oldnordisk Hof. Thor er muligvis også blevet dyrket her, og den hellige *Sct. Hans Kilde* ved Hovby, der har været søgt af syge Mennesker til Nutiden, har så oprindeligt været en hellig Kilde, viet til Guden Thor.

*

I denne Forbindelse kan det være hensigtsmæssigt at gøre opmærksom på, at tre Stednavne på Stevns, som man hidtil har ment havde Tilknytning til hedensk Gudsdyrkelse, nu må afskrives i så Henseende. Det er Navnene *Frøslev*, *Gevnø* og *Torøje*, der ifølge Professor *Kristian Halds* Tolkninger i Værket: „Vore Stednavne“ (1950), S. 25, 71, 219, 82 må tolkes som profane Navne. Frøslevs Forhold er snarest et Fællesnavn, der betyder Fyrste og ikke, som tidligere antaget, Gudenavnet Frøy.

*) Aug. F. Schmidt: Danmarks Helligkilder (1926), 24—25, 26, 122. Præstø Aarbog 1923, 11—12.

Grundbetydningen af Gevnø er „Kløft“, og første Led i Torøje er det gamle Mandsnavn Thori (med langt o).

Sociale Forhold (Fyrstemagt i Egnen), Naturforhold (Kløft, Sø) og Inddragning af nyt Land under Bebyggelse, ledet af en Mand ved Navn Thori, er Forudsætningen for de tre Oldtidsnavne, der har givet Anledning til så mange Overvejelser og Tolkninger.

*

De foranstående Bemærkninger tør antagelig betragtes som et nødvendigt Supplement til den foreliggende Litteratur om Østsjælland, og de kan derfor måske påregne Opmærksomhed i interesserede Kredse.

DEN „FULE FOLKEFORFØRER“ PEDER HANSEN, LUNDBY

Af P. M. Andersen.

I.

BAGGRUNDEN for det røre om bondestandens forhold, der rejste sig sidst i trediverne i forrige aarhundrede og fortsattes med voksende styrke gennem fyrerne, og hvori Peder Hansen spillede en ikke ubetydelig rolle, er de paa flere maader ulykkelige og uretfærdige omstændigheder, hvorunder landbefolkningen — eller „landalmuen“, som benævnelsen dengang var — paa den tid levede, fordi en videreførelse af reformer var gaaet i staa i de urolige og derpaa følgende fattige aar, efter at de store landbolove var blevet gennemført i slutningen af 1700-tallet.

De mest uheldige og trykkende forhold var :

1. Fæstevæsenet. Det var mest udbredt paa øerne. I 1835 var i hele landet 37 pct. af alle bøndergaarde med over 1 td. hartkorn fæstegaarde, men de $\frac{2}{3}$ af dem fandtes paa øerne. Her var over halvdelen af gaardene fæstegaarde (i Jylland kun fjerdedelen), ja, i Holbæk amt var af 3669 bøndergaarde de 2920 fæstegaarde, og kun 749 af besidderne var selvejere eller arvefæstere. Heri ligger hovedgrunden til, at bondebevægelsen kom til at ytre sig stærkest i østifterne og dér igen stærkest i Holbæk amt.

Medmindre der forelaa særlig bevilling fra Rentekammeret *skulde* al bondejord fæstes ud (paa fæsters og hustrus livstid) eller bortforpagtes (paa mindst 50 aar); men godsejeren var ikke pligtig til at overlade fæstet til

fæsterens søn eller svigersøn — stillede det endog undertiden til auktion. Ved fæstets overtagelse skulde der betales „indfæstning“ — den årlige afgift kaldtes „landgilde“.

Fæsteordningen var en hindring for alt fremskridt, idet der ikke tilkom fæsteren ved fratræden eller arvingerne ved hans død nogen erstatning for de af ham eventuelt udførte forbedringer. Godsejeren alene høstede fordelene i form af højere indfæstning og landgilde ved nyt fæste — maaske netop til afdødes søn, der saaledes kom til at betale for faderens flid. Urimeligt var det ogsaa, at selv om fæsteforholdet (f. eks. ved død) kun blev af kort varighed, tilbagebetaltes der ikke nogen del af indfæstningen.

Endelig var siden 1807 afløsningen af hoveriet standset, saa dette bondens gamle trældomsmærke i 1834 endnu var knyttet til over $\frac{1}{5}$ af Danmarks jord eller til over halvdelen af fæstegodset. Dog var det altid *bestemt*, og en stor del af det var ikke „fuldt“, men kun „delvist“, d. v. s. begrænset til — undertiden — kun en ubetydelighed. Men til det almindelige hoveri kom saa det „offentlige hoveri“, der var af ubestemt omfang og bestod af vejarbejder og de saakaldte „firejser“: kørsler for militæret og for personer, der rejste i offentlige ærinder.

2. Der gjaldt en højere beskatning af „uprilegeret“ hartkorn (bondejord) end af „prilegeret“ (hovedgaardsjord), og det var næsten kun bondejord, der betalte tiende — endnu i 1834 ydedes denne for de 36 pct.s vedkommende „i kærven“, d. v. s. ved udtagelse paa marken af hvert 10. neg.

3. Kun bønderne var værnepligtige.

4. For det stadigt stigende antal husmænd, der til dels var blevet gaardmændenes afløsere paa hovmarken, var forholdene næsten haabløse. Der mentes ikke at være fæstetvang for huse, saa godsejerne kunde leje dem ud paa kort opsigelse, og selv fæste var ikke altid paa baade mands og kones livstid. Omfanget af det „pligtarbejde“

(hoveri), der, foruden indfæstning, skatter og afgifter, skulde ydes til gengæld, beroede paa akkord, var ikke som gaardfæsternes hoveri lovfæstet. Det var derfor meget forskelligt. Efter en meddelelse i „Almuevennen“ maatte en lejehusmand paa Holsteinborg gods for et hus med 3—4 tdr. land udføre 62 dages arbejde om aaret paa egen kost og med egne redskaber, en anden meddeler oplyser, at en godsejer endog fik 118 arbejdsdage for leje af et hus med 6 skpr. land. Naar husmanden saa desuden med arbejde havde betalt den gaardmand, der havde ydet ham spandage til drift af hans lille jordlod, kunde han i aarets øvrige dage tage arbejde hos en gaardmand — hvis da ikke herremanden, mod en ussel dagløn, havde forpligtet ham til at tage arbejde hos sig, saa længe han havde brug for ham. Endelig havde godsejeren og hans forvalter „revselsesret“ eller ret til at „udøve hustugt“, d. v. s. til at prygle husmændene og deres koner, hvis de ikke var tilfreds med deres arbejde. Da dette (i en forordning af 1807) ikke udtrykkeligt var forbudt, gik man ud fra, at det var tilladt, og det praktiseredes derfor.

5. Af de andre befolkningsklasser blev bonden be-
tragtet med hovmod og overlegen ringeagt. Ringeagten
ytrede sig bl. a. ved, at alle — helt ned til „den stump-
skødede skriverdreng“ (Algreen-Ussing) — tiltalte bøn-
den med „han“ eller „du“ uden at ville finde sig i, at der
øvedes gengæld. Paa Adlersborg gods blev saaledes en
husmand anklaget for at have „injurieret gartneren ved
at tiltale ham med du“, og dommen lød paa, at han for
„tilsidesættelse af den agtelse, som skyldes foresatte“,
skulde betale 2 rd. i mulkt samt 2 mark og 4 skilling i om-
kostninger.

Bøndernes trykkende undtagelsesstilling og bevidst-
heden om, at de var ringeagtede af andre, fremkaldte vel
hos mange kun resigneret sløvsind og servil holdning over
for „de store“; men for flertallet gælder dog nok Hørups
ord: „Den følelse, der bed med den skarpeste tand i bon-
dens sind, var følelsen af, at de andre saa ned paa ham.“

*

Ved kongelige forordninger af 1834 og 1841 var der indført henholdsvis raadgivende provinsialstænder og sogneforstanderskaber (samt amtsraad).

De 4 stænderforsamlinger (for østifterne i Roskilde) skulde to og to indkaldes hvert andet aar og have enhver „Lov, der har Forandring i Vore Undersaatters personlige eller Eiendoms-Rettigheder eller i Skatterne og de offentlige Byrder til Gjenstand,“ forelagt, før den blev udstedt, „for at Stænderne kunne tage Lovforslaget under Overveielse og derover afgive allerunderdanigst Betænkning.“ Desuden fik stænderne ret til at gøre kongen forestillinger og forslag om forandring i lovgivning og styrelse. Men stænderforsamlingernes beføjelser var saaledes begrænset til at give raad og fremsætte ønsker. Valgret havde i byerne kun de større grundejere og paa landet kun selvejere med mindst 4 tdr. hk. og fæstere med mindst 5 tdr. (for valgbarhed gjaldt dobbelt besiddelse), og fordelingen af antallet af de forskellige „stænder“s repræsentanter eller deputerede (for østifterne: København — købstæderne — sædegaardsejerne — de mindre landejendomsbesiddere) var saaledes, at der paa øerne skulde 800 bønder, men kun 8 godsejere til for at vælge én deputeret.

Ved valg af sogneforstanderskaberne bestemte landkommunalanordningen, at valgretten og valgbarheden var begrænset til ejere eller fæstere af mindst 1 td. hk. Husmænd var saaledes udelukket; men godsejere og præster var selvskrevne medlemmer af raadene, og som den, der bestyrede skole- og fattigsagerne, blev præsten næsten altid formand og den dominerende.

Set med nutidsøjne havde begge de to nye institutioner saaledes store mangler; men paa folkets vej frem mod frihed og selvstyre blev de mærkepæle. I stænderforsamlingerne var der skabt et forum, hvorfra der over for regeringen og offentligheden kunde slaas til lyd for, hvor paakrævet det var at faa mange af de bestaaende tilstande forandrede — talsmændene for landboforholdenes ændring var dog ikke saa meget forsamlingernes

faa bønder som deputerede uden for bondestanden, for Roskildes vedkommende især Balthazar Christensen, J. C. Drewsen og Orla Lehmann. Maaske endnu vigtigere var det, at valgene og forhandlingerne vænnede befolkningen til deltagelse i det offentlige liv og til at interessere sig saavel for sine egne særlige anliggender som for landets som helhed. Som præsidenten for Roskilde stænderforsamling, professor Schouw, udtrykte det i forsamlingens sidste møde d. 12. maj 1848: „Provinsialstænderne har været en vigtig skole for den politiske uddannelse i folket.“

Men for bondestandens vækkelse fik landkommunalloven en endnu større betydning, ikke mindst ved, at indførelsen af sogneforstanderskaber dannede grundlag for de landboforeninger og landkommunalforeninger, der stiftedes rundt om i landets — navnlig i næsten alle øernes — amter. I disse foreninger drøftedes ikke blot kommunale sager, men iøvrigt alle spørgsmaal, der vedrørte landboforhold i almindelighed.

Forskellige andre forhold medvirkede til bondestandens vækkelse i disse aar: den som følge af skolelovene af 1814 efterhaanden stigende folkeoplysning, vækkelsen paa det religiøse omraade („de gudelige forsamlinger“, „den første egentlige folkelige bevægelse i Danmark“) og den efter landbrugskrisens ophør omkring 1830 økonomiske fremgang for landbruget. Den gav bønderne en vaagnende selvfølelse, men ogsaa større misfornøjelse med de bestaaende hemninger. Men samtidig med, at de stigende priser hos fæsteren skabte øget interesse i at *eje* jorden, skabte de hos godsejeren mindre tilbøjelighed til at *sælge*, da han nu ved indgaaelse af nye fæstekontrakter kunde forhøje landgildet og navnlig indfæstningen.

Blandt aarsagerne til røret i bondestanden og dettes hurtigt voksende omfang maa ogsaa — sidst, men ikke mindst — nævnes den pionergerning, der udførtes af den tidligere skomager J. A. Hansen gennem hans uge-, senere dagblad „Almuevennen“, der begyndte at udkomme nytaar 1842 og var, som udgiveren og redaktøren selv fremhæver,

det eneste blad, „der gjorde landboreformerne til sin hovedsag“, samt af de to omrejsende bondeagitorer: skolelærer Rasmus Sørensen, Venslev, og husmand Peder Hansen, Lundby.

II.

Peder Hansen fødtes den 8. decbr. 1801 i Sallerup i Køng sogn*) som søn af husmand og smed Hans Christensen og hustru Birthe Pedersdatter. I skolen viste han saa stor læselyst og saa udmærkede evner, at sognepresten Tage Müller (biskop i Ribe 1833—49) tog sig af ham og gav ham undervisning, hvorved han opnaaede flere kundskaber end de andre børn og flere, end læreren, der ingen uddannelse havde, havde kunnet meddele ham. Nogen senere videregaaende uddannelse var der ingen muligheder for at faa udover, hvad han selv ved flittig læsning og selvøvelse skaffede sig, for, som han skriver, „det beror mest paa iver og lyst hos [folk] selv, om de skal blive oplyste og selvstændige mænd eller uoplyste og villieløse slaver af andre.“

Da han var blevet konfirmeret, ernærede han sig om somrene ved at arbejde hos en gaardmand og om vintrene ved at hjælpe faderen hjemme i smedien. Desuden havde han lært at spille violin. „Jeg spillede til bryllupper og andre gilder, hvorved jeg havde temmelig god fortjeneste.“ Baade ved saadanne lejligheder som i smedien kom han i berøring med mange mennesker, lærte at omgaas folk og at kende deres livsforhold og tankegang.

Den 25. juli 1828 blev han gift med Dorthe Jørgensdatter (f. 1803, d. 1889), datter af gaardfæster Jørgen Hansen, Rettestrup, med hvem han efterhaanden fik 6 børn. De flyttede over til nabosognet Lundby, hvor de de første 3—4 aar maatte nøjes med en indsidderlejlighed hos en

*) I Køng fødtes 13 aar senere den ved valgene til Den grundlovgivende Rigsforsamling 1848 saa uheldige væver Hans Hansen, Mern, der blev tvunget til at nedlægge sit mandat.

gaardmand. I 1832 fik de under Lundbygaard et hus med 3 tdr. land til leje, men først 10 aar senere fik de fæstebrev paa det.

Paa grund af sine gode kundskaber var han i 3 aar antaget til af og til som skriverkarl at hjælpe forvalter Bahr paa Lundbygaards godskontor, og 1829 fik han bestillingerne ved Vordingborg søndre birks ret som stokkemand (retsvidne) for Lundby sogn og stævnevidne (stævningsmand) for Lundby, Hammer og Møgenstrup sogne, hvilken virksomhed i egnen bibragte ham kendingsnavnet Per Tingløber.

I længden kunde han dog ikke finde sig i birkefuldmægtigen Handrups hovne optræden og ønskede og fik derfor 1835 sin afsked. Men samme aar ramtes han af en helt uforskyldt ulykke. Baade birkedommeren, kammerraad, dr. jur. Kall, og fuldmægtig Handrup blev suspenderet for „mislig embedsførelse“. Under undersøgelsen viste det sig, at beløbene for flere auktionsregninger ikke var indgaaet, og da regningerne med fuldmægtigens kvittering blev fremlagt i retten, paastod Handrup, at underskrifterne var falske, og at det var Peder Hansen, der havde efterskrevet hans navn og selv beholdt pengene. Peder Hansen blev saa arresteret og sad i fængsel i Vordingborg fra den 11. august til den 3. decbr. Først den 20. febr. 1836 afsagdes dommen, hvorefter „tiltalte bør for aktors videre tiltale i denne sag fri at være,“ men han skulde betale omkostningerne med 10 rd. Han var ikke bekendt med, at udtrykket „fri for videre tiltale“ ikke betød nogen ubetinget frifindelse, og derfor appellerede han ikke. Først 8 aar senere skulde han — endda af omtale af sagen i selve stænderforsamlingen — blive oplyst om, at der med dommen var blevet sat en plet paa hans navn.

Imidlertid gik der ikke mange aar, før han fik andre papirer end stævninger og auktionsregninger at gaa med, og i stedet for nogle sogne i Sydsjælland blev nu hele Sjælland samt Falster og Møn hans virkeomraade.

Efter en oplysning af J. A. Hansen var det især en tale, som Orla Lehmann 1838 holdt ved en 50-aars mindefest for Stavnsbaandets løsning, og som handlede om gaard- og husmænds ret til at eje jorden, der havde grebet Peder Hansen, og 1840—41 skrev han i „Sjællandsposten“ en række artikler om husmændenes kaar. En af dem: „Om en friere udvikling af folkelivet,“ indeholder dog tanker af en noget anden art end Grundtvigs om den samme sag. Det gælder om, hævdede Peder Hansen, „at virke til, at bondestanden bliver fri for godsejernes vilkaarlige behandling.“ Fra slutningen af 1842 er det det nye blad „Almuevennen“, han skriver i, og i de følgende aar lige til sin død er han med en stor mængde artikler og meddelelser, især om vilkaarligheder og overtrædelser af lovgivningen, der fandt sted paa godserne, med til at sætte præg paa dette blad.

Men der var kun faa bønder, der dengang læste blade, og derfor blev hans agitationsmaade mest af anden art: den mundtlige paavirkning af smaa, i hast sammenkaldte kredse — en langsom og besværlig, men virkningsfuld fremgangsmaade.

Ad datidens næsten ufremkommelige veje drog han, først paa sin fod, senere ogsaa i et lille enspænderkøretøj, som venner havde skænket ham, fra sogn til sogn — „jeg var i afvigte sommer i 51 sogne,“ skriver han 1845. Det kunde ske, at han blev vist af, men i regelen lykkedes det ham ved ankomsten til en landsby at faa en af bymændene, f. eks. sognefogden eller oldermænden, til at sammenkalde nogle af naboerne, og saa gik diskussionen, anført af Peder Hansen, om fæstevæsen og herremænds vilkaarlighed og haardhed mod fæsterne og de forkuede husmænd. Men det er karakteristisk, at det fortrinsvis er gaardmændene, husmanden Peder Hansen opsøger, og at bondebevægelsen overvejende blev en gaardmandsbevægelse — dog saaledes, at gaardmændene stadig følte sig solidariske med husmændene og understøttede deres besvælinger. Husmandssagen blev ikke glemt; men i kam-

pen mod fjenden, godsejerne, maatte det blive gaardmændene, det gjaldt om at faa vækket.

Efterhaanden som bevægelsen bredte sig, og Peder Hansen blev kendt, blev han ogsaa ofte af foreninger og privatpersoner tilkaldt, for at man kunde underskrive hans adresser, eller for at han kunde deltage i sammenkomster og møder, hvortil der i forvejen var indvarslet. Saadanne anmodninger som i det hele taget de virkninger, hans mundtlige agitation havde, tyder paa, at han i betydelig grad har haft ordet i sin magt.

En vigtig del af hans arbejde var at samle underskrifter paa adresser (petitioner) til stænderforsamlingen og kongen — omfanget af hans agitation kan ligefrem maales efter antallet af disse underskrifter. Foruden eksemplarer af „Almuevennen“ medbragte han i sin taske saadanne andragender*).

Sin virksomhed i den henseende — som muligvis sin mundtlige agitation i det hele taget — synes han at have paabegyndt samme aar, som han begyndte at skrive i bladene — foreløbig dog kun med paavirkning af husmændene i omegnen. I stænderforsamlingens møde den 25. juli 1840 tog den deputerede for 10. distrikt (Præstøegnen og Møn), professor H. N. Clausen, nemlig et andragende, „der indeholder en ansøgning fra nogle husmænd under Lundbygaards gods“, tilbage, da lignende andragender var blevet afvist, og „andragendet desuden ikke indeholder noget bestemt forslag“. Maaske var det af skuffelse derover, at Peder Hansen ved nyvalgene til stænderforsamlingen sidst paa aaret indgav en klage til

*) Ogsaa andet kunde han dog føre med sig. Fr. Barfod fortæller saaledes (i „Et livs erindringer“, udgivet 1938), at en af ham digtet sang om herremand og bonde „af Bondevennernes bestyrelse blev optrykt, jeg tror i 14,000 eksemplarer, og ved betroede bud (særlig husmand Peder Hansen fra Lundby) bragt hele landet rundt“. Sangen skulde have været afsunget ved Skydebanefesten den 25. novbr. 1845, men blev beslaglagt af politiet og først senere frigivet.

valgkomitéen. En meddeler til „Københavnsposten“ (18. jan. 1841) giver oplysningen herom følgende form: „... tredie dag kom Lundbysogn, der havde en lignende petition om, at stænderne ingen nytte gjorde, saaledes som de var indrettede, og at man der kun beskæftigede sig med tallotteriets afskaffelse og saadanne unyttige ting i stedet for at sørge for husmændenes bedre kaar. Conci-pisten er efter sigende en forarmet husmand ... denne petition blev ikke modtaget.“

Men vilde ingen andre høre, maatte landsfaderen vel ville, og endnu samme aar er Peder Hansen i gang med at samle underskrifter af husmænd paa godser i Præstø amt paa en adresse til den nye konge (Christian VIII) om forbedring af deres forhold. Ved audiensen var han ordfører, og da kongen henviste dem til at henvende sig til godsejerne, svarede han, „at der paa den vej ikke kunde ventes nogen lindring, efterdi ingen medlidenhed med bønderne finder indgang hos godsejerne.“

7. juli—21. septbr. 1842 var stænderne samlet igen, og Peder Hansen havde nu gennem professor Clausen, der 1842—46 var forsamlingens præsident, indgivet et andragende, underskrevet af et stort antal bønder, især husmænd, fra 9 forskellige godser i Sydsjælland, angaaende fæste, afgifter, pligtarbejde og hustugt og vedlagt en del fæste- og lejekontrakter. Forgæves havde professor Clausen i et brev anmodet ham om at tage andragendet tilbage, da det „gaar langt ud over den rette grænse, naar det vil have alt hoveri ophævet ved et magtsprog og en streg slaaet over alt privilegeret hartkorn . . . og der gaar en bitterhed imod godsejerklassen igennem den hele fremstilling, som ikke kan andet end sætte ondt blod.“ Peder Hansen svarede, at han fastholdt fremlæggelsen, og at hvad han havde skrevet, stod han ved, og andragendet blev da ogsaa fremlagt, ligesom professor Clausen i en tale tog husmændenes sag varmt i forsvar.

Ogsaa flere andre andragender om samme sag var indkommet, og det kom derfor i denne stændersamling til en længere drøftelse om husmændenes forhold.

Forhandlingerne samlede sig om et forslag fra 5 af de 6 selvejergaardmænd, der havde sæde i forsamlingen, og som betegnende føler sig som repræsentanter for „den hele bondestand“ — altsaa ogsaa for husmændene. Forslaget gik ud paa, at der androges kongen om til næste stændersamling at forelægge et lovudkast om forbedring af husmændenes kaar, antydende som midler: tvungent livsfæste, afskaffelse eller dog indskrænkning af pligtarbejdet og forbud mod overlast og mishandling under arbejdet. I forsamlingen var der overvejende enighed om, at hustugten burde afskaffes, men ogsaa om, at lejeordningen ikke kunde afløses af en fæsteordning. Enstemmigt vedtog man dog at nedsætte en komité (udvalg); men da denne kom til at bestaa af ene herre- og embedsmænd, af hvilke kun én var husmændenes ven, blev dens betænkning kun lidet positiv, og der kom til siut ikke andet ud af sagen end vedtagelse af en henstilling til kongen om at lade foretage en undersøgelse af husmændenes forhold.

Ikke mindst i de følgende par aar var Peder Hansen i travl virksomhed.

Da regeringen gennem amtsraadene og disse gennem sogneforstanderskaberne lod foretage den nævnte undersøgelse, fik han sogneforstanderne i Hammer, Lundby og Sværdborg sogne til i febr. 1843 at indbyde sogneforstanderskaberne i 23 omliggende sogne til at sende én eller to repræsentanter til et møde hos sognefogden i Lundby, for at de kunde drøfte og blive enige om svaret paa den forestaaende forespørgsel. Der mødte medlemmer fra 20 sogne, af hvilke de 18 sognes repræsentanter besluttede, at der skulde dannes en sogneforstanderforening (den blev 2 aar efter til Præstø amts Landkommunalforening), og desuden underskrev de den erklæring, som Peder Hansen havde forfattet. Da dette bevirkede, at amtsraadet slet ikke afæskede forstanderskaberne nogen erklæring, vedtog man ved et nyt møde den 31. oktbr. at offentliggøre erklæringen i „Almuevennen“ samt at sende den direkte til Rentekammeret.

I samme møde fremlagde han et andragende til kongen om, at der, „førend alt for sørgelige følger af de store fordringer af indfæstningssummer og forøgede herskabelige afgifter viser sig, maa sættes saadanne grænser for godsejernes berettigelser i disse henseender, som kan betrygge fæsterne en taalelig eksistens i fremtiden.“ Han valgtes til at rejse om i amtets sogne og samle underskrifter paa det, og allerede den 27. novbr. kunde det med 874 underskrifter overrækkes kongen af to dertil valgte gaardmænd. De fik dog ikke andet ud af det end, at Rentekammeret senere meddelte, at det ikke kunde blande sig i forholdet mellem godsejer og fæster, og at andragendets besværinger desuden „er oplyst at være dels ugrundede, dels overdrevne og usandfærdige.“ I anledning heraf og af, at godsejerne, som Rentekammeret havde forlangt erklæringer af, havde holdt forhør over underskriverne, skrev Peder Hansen i „Almuevennen“ en hvas artikel: „Sandheden skal sejre,“ hvori han tilbød at udstaa straf for dem alle, hvis han ikke kunde bevise, hvad han havde skrevet.

Aaret 1844 blev især et travlt og begivenhedsrigt aar for Peder Hansen. Om foraaaret deltog han saaledes i et af Falsters landboforening indkaldt møde, 10 mænd fra Møn bad ham komme derover, og af en husmand i Undløse blev han indbudt til at komme til et møde i Mørkøv, hvor de vilde danne en husmandsforening med ham som formand.

Men det, han er mest optaget af, er at samle underskrifter paa adresser til den forestaaende stændersamling. Det var Rs. Sørensen, der var hovedmanden og havde opstillet 4 saa yderliggaaende krav som: ophævelse af den ulige hartkornsbeskatning, ophævelse af alt fæstevæsen, tiendens afløsning af en pengeafgift og indførelse af almindelig værnepligt, og medens han selv gennemtravlede det øvrige land, fik Peder Hansen overladt Sjælland, Falster og Møn, hvor han paa sine 4 adresser fik samlet ialt 7256 underskrifter.

Det er nu, han indleder sine mange rejser til Holbæk amt, hvor han efter indbydelse fra 13 gaardmænd i Kundby deltog i landkommunalforeningens møde i Holbæk den 2. april. Indbydelsen havde følgende indledning:

Velagtede fæstehusmand Peder Hansen i Lundby!

Undertegnede gaardmænd heraf byen tilfredsstiller herved en længe følt trang, idet vi af ganske hjerte takker Dem, ærede Peder Hansen, for den uskrømtede iver, hvormed De virker med ord og med pen for at fremme bondestandens tarv, og idet vi bevidner Dem vor høje agtelse. Som stadige læsere af „Almuevennen“ har vi følt os særdeles tiltrukne af de af Dem i dette blad leverede artikler, thi foruden det, at vi deri har fundet, hvad der i det væsentlige er vore egne statsborgerlige anskuelser paa det klareste udtalt, har det været os en sand glæde at erfare, at ogsaa vor stand i Dem har tilført den liberale sag en lige saa dygtig som nidkær og djærv forkæmper. At De har haft og nødvendig maa have mange modstandere, især iblandt de højere klasser, kan vi let tænke os, thi „sandheden er ilde hørt“; men at De har vundet endnu flere venner, derom føler vi os overbevist, og vi anser os forpligtet til at forsikre Dem, at dette i det mindste er tilfældet i vor egn. Hvor vi kommer hen, bliver navnet Peder Hansen udtalt med paaskønnelse, og ønsket om at stifte personligt bekendtskab med Dem er meget almindeligt.

Ved mødet vakte hans adresser dog ikke udelt bifald, idet man „ikke i det hele kunde billige“ dem „eller enkelte ytringer og anskuelser i dem“, og den adresse, landkommunalforeningen selv indgav, forsynet med 1930 underskrifter, om, at stænderforsamlingen vilde andrage kongen om at træffe foranstaltninger, hvorved fæste- og lejegodsets (altsaa ogsaa husenes) overgang til selveje eller arvefæste fremmedes, var ikke nær saa udfordrende over for godsejerne.

Med udgangspunkt i denne adresse og en anden fra Holbæk amt om lige beskatning kom det i den stændersamling, der holdtes i Roskilde 15. oktbr.—21. decbr. 1844, til et stort opgør mellem forsvarerne i den gennemgaaende konservative forsamling for de bestaaende forhold — „ejendomsrettens hellighed“ eller godsejernes „velerhvervede rettigheder“, som det stadig hed — og fortalerne for krav, der var beslægtet med de i andragerne opstillede: Balth. Christensen, Drewsen og Lehmann.

Af forhandlingerne, der fylder mellem 400 og 500 spalter i „Stændertidende“, fremgik det, at det var bevægelsen ude i befolkningen, der foruroligede de første, og det var — ikke helt uden grund — især Peder Hansen, der for deres harme og frygt løftede sig som en truende skygge, hvorfor da ogsaa Lehmann talte om den „næsten komiske vigtighed, man har tillagt en enkelt bondes omvanken,“ og Drewsen ironisk om „Peer Hansen, som forstyrrer godsejernes nattero.“

Med hentydning til ham og Rs. Sørensen omtaler den kgl. kommitterede A. S. Ørsted „de fule folkeforførere, som iblandt bondestanden søger at udbrede forestillinger, der er velskikkede til at opvække misnøje“, og i sin betænkning er den nedsatte komité meget bitter over for „den mængde petitioner“*), den havde modtaget: „Det er kende­ligt, at disse petitioner efter hele deres affattelse og indhold er konciperet af nogle enkelte mænd, og det er flere af komitéens som vist ogsaa af forsamlingens medlemmer bekendt, at saadanne personer har gjort sig en næringsvej af at drage fra sogn til sogn, sammenkalde beboerne til møde, oplæse for dem disse petitioner og opfordre dem til underskrift, hvorved de dog hver maa erlægge en betaling til koncipisten. Komitéen maa vel anse det meget betænkeligt, at et saadant uvæsen faar lov til at vedblive,

*) Som eksempel aftrykker komitéen en petition fra 1430 beboere (selvejere, fæstebønder og fæste- og lejhushmænd) i Præstø og Sorø amter om tvungen ophævelse af fæstevæsenet.

men den skal dog ej tilraade, at forsamlingen andrager paa nogen direkte foranstaltning i saa henseende,“ men den foreslaar at henstille, „at kongen vil kundgøre sin alvorlige villie aldrig at tilstede saadanne indgreb i andres velerhvervede rettigheder, hvorved al ejendomssikkerhed vilde nedbrydes.“

Amtmand over Præstø amt, godsejer J. F. de Neergaard, havde allerede under forhandlingerne 1842 oplyst, at der „i den sydlige del af Sjælland har været en person, som har forstaaet at gøre sig en fortjeneste af at vandre fra gods til gods og tilbuddt for betaling at skrive de mest rørende klager over husmandsklassens kaar,“ men havde dog maattet indrømme, at den sag, som da var blevet indledet mod ham ved en politiret, ikke havde ført til noget, da han ikke havde overtraadt nogen bestemmelse i lovgivningen. Ogsaa nu meddeler han, at amtet nøje havde undersøgt, om Peder Hansens forhold var af kriminel art, men havde ikke fundet, at dette var tilfældet. „Det vilde altsaa være urigtigt at anlægge sag under saadanne omstændigheder, thi der kan ikke være tale om, at manden skulde have prædiket oprør; han har kun samlet et stort publikum, forestillet dem, hvor godt det kunde være, om de blev selvejere, og forelægger dem derpaa en petition, som de underskriver mod en vis betaling.“

Ogsaa amtmandens broder, godsejer Carl de Neergaard, Gunderslevholm, havde i sin tale en bemærkning om, „hvor urigtig og fordærvelig hans (Peder Hansens) færd er, naar han drager landet rundt og forfører bondestanden, idet han opvækker den tanke hos dem, at andres ejendom ikke er hellig.“

Endog Peder Hansens sag fra 1835—36 blev — næsten som om han da var blevet overbevist om falskneri og bedragerisk forhold — fremdraget, nemlig af kammerherre, godsejer v. Benzon, der desuden mente, at lovgivningen „bør forhindre, at folk drager omkring og fordærver sjælen ved at udstro tvedragts sæd og opægge til had og misnøje.“ Og godsejer B. Wolff, Engelholm,

der forudsætter det bekendt, „at en husmand i Præstø amt har gjort sig det til næringsvej at drage omkring i landet“ og samle underskrifter paa petitioner, „holder i min haand en udskrift af et vidneforhør ..., hvorunder det er oplyst, at han flere gange har taget en mark for hver underskrift.“

Det var vist et enestaaende tilfælde i stænderforsamlingernes historie, at et ikke-medlem med navns nævnelse i den grad blev indblandet i forhandlingerne. For at værges for sig udgav Peder Hansen i marts 1845 et lille skrift: „Tak for sidst til aristokraterne i Roskilde stænderforsamling 1844“, der dels indeholder en skarpsindig bevisførelse for hans uskyldighed i anklagen 1835—36 og dels en gendrivelse af de beskyldninger, der var rejst mod ham i forsamlingen.

*

Efter afslutningen af stændersamlingen formulerede Rs. Sørensen paa foranledning af en opfordring fra bønder paa Langeland et andragende til kongen, indeholdende hans 4 tidligere opstillede krav, men nu yderligere skærpet til saa revolutionerende anmodninger som: ophævelse *uden erstatning* af den ulige beskatning, *tvangsafløsning* af fæstevæsenet (ogsaa for husmændene), tiendens afløsning af en pengeafgift, hvortil ogsaa *det hidtil tiendefri hartkorn ydede bidrag*, samt almindelig værnepligt. Med at skaffe underskrifter var der igen et nært samarbejde mellem Rs. Sørensen og Peder Hansen; men da kancelliet hørte om deres omfattende og formentlig oprørske agitation, fulgte det den med vaagen opmærksomhed, og længe varede det ikke, før det skred til handling.

Den 20. febr. 1845 udsendte kancelliet til øvrighederne paa Sjælland et cirkulære med det indhold, at „da det er forebragt kancelliet, at Peder Hansen, Lundby, og fhv. skolelærer Rasmus Sørensen skal omrejse her i Sjælland og for tiden formodes at opholde sig i Odsherred for at ophidse og forlede landalmuen til at indgive falske

klagemaal, skal man tjenstlig anmode — — om at skaffe Dem vished samt i bekræftende fald at træffe de fornødne foranstaltninger i overensstemmelse med anordningerne og da herom hertil at gøre indberetning.“

Med dette „stikbrev“ var Peder Hansen lyst i kanceliets akt, og der foretoges nu undersøgelser i Holbæk og Sorø amter. Navnlig var birkedommer Bang i Nykøbing energisk, og han foretog en lang række afhøringer af vidner. Det konstateredes jo nok, at Peder Hansen havde agiteret for adressen, men dog kun ved at oplæse den, ikke ved at opfordre end sige presse til at skrive under. Maaske havde han dog ved forsamlinger, der var sammenkaldt f. eks. paa foranledning af et bud fra den naboby, hvor han netop da holdt møde, eller alene ved, at rygtet om hans komme havde bredt sig fra det ene sogn til det andet, meddelt særligt slemme eksempler paa husmandsfæste- og -lejekontrakter; men ellers havde han optraadt saa forsigtigt, at der ikke kom andet ud af det hele postyr i Holbæk amt end, at sognefogderne i Ods herred fik paalæg om at tilkendegive oldermændene, at de ikke maatte kalde til forsamlinger efter anmodning af dertil uberettigede personer.

Følgende pudsig indlæg i „Almuevennen“ tyder paa, at undersøgelserne i Sorø amt har givet et lige saa ringe resultat:

Gaardmand Ole Jacobsen i Skuderløse by i Testrup sogn, der er oldermann for bønderne i byen, og hos hvem bønder og husmænd var forsamlede for at høre paa P. Hansens andragende, blev den 20. d. m. indkaldt af assessor Brun*), og efter at manden havde maattet vente i flere timer paa, hvad han skulde i forhør for, blev det ham betydet, „at han maatte ikke tude, naar P. Hansen kom til deres by, thi kongen havde ikke skænket dem hornet, for at de skulde bruge det i den anledning, men naar de ellers havde noget at samles om, maatte de nok tude.“ Men kongen har ikke skænket os hornet, men vi har selv købt

*) Politimesteren for Bregentved og Gissfeld klostets Birk.

og betalt det hos slagtermester Svendsen paa Vesterbro, saa har vi vel ogsaa lov til at bruge det, paa hvad lovlig maade vi vil. Og det var ikke Ole Jacobsen, der ved tudning samlede bønderne, men mig.

Skuderløse, 21.-9. 1845

Unge Anders Larsen, gaardmand.

Langt fra at lade sig skræmme af kancelliets cirkulære erklærede Peder Hansen i „Almuevennen“, at han agtede at fortsætte sit arbejde, og den 30. juni 1845 talte han og Rs. Sørensen sammen med Balth. Christensen, Drewsen og flere ved en stor folkefest, som Holbæk amts Landkommunalforening lod afholde paa Ulkestrup mark ved Undløse, og hvori 8000 mennesker deltog. Den var indledningen til en række aarlige fester, der — med en nødtvungen afbrydelse 1846 — holdtes paa samme sted og fik en lignende betydning for sjællænderne som Skamlingsbanke- og Himmelbjergfesterne fik for jyderne. Ved festen 1847 talte Peder Hansen igen — for 6000 mennesker.

Der skulde dog i 1845 ske andre, i det opskræmte kancellis øjne foruroligende ting end andragendeagitationen.

Af en meddelelse i „Fædrelandet“ og ad anden vej bragte det i erfaring, at der var foregaaet excesser paa nogle herregaarde i Holbæk amt, idet fæsterne i flok og følge var mødt op og paa en særdeles indtrængende maade havde forlangt fæstet afløst af selveje*).

*) De paafølgende undersøgelser og forhør godtgjorde dog, at meddelelserne havde været meget overdrevne, at der — trods husmandsstrejke paa et enkelt gods og trods forudgaaende agitation og gærende utilfredshed — ikke var sket noget forsøg paa vold, og at noget brud paa lov og orden ikke havde fundet sted. Det alvorligste, der fremkom, var, at en mand under sit arbejde i en skov havde talt med en forbipasserende person, som han ikke kendte, men som havde sagt noget om, at den tid kunde komme, da herregaardene vilde gaa op i luer. Det signalement, han gav af den fremmede, kunde godt passe paa Peder Hansen.

Af frygt for, hvad det hele videre kunde udvikle sig til, greb kancelliet saa til det ukloge middel den 8. novbr. at udstede det saakaldte „Bondecirkulære“. At Peder Hansens virksomhed ogsaa ved dette cirkulæres udstedelse har øvet indflydelse paa de høje kancelliherrers beslutning, ses af, at det indledes med, at „kancelliet har bragt i erfaring, hvorledes nogle personer allerede i længere tid har været virksomme for ad mange forskellige veje at bibringe bondestanden saadanne aabenbart vrangefremstillinger om dens retsforhold, som kunde føre til utilfredshed og fremkalde ønsker og fordringer, der ikke kan tilfredsstilles uden krænkelse af uomtvistelige ejendomsrettigheder.“ Efter at have nævnet bøndernes optræden paa nogle godser og tilfælde af husmandsstrejker paalægger cirkulæret øvrighederne at „holde et vaagent øje med de personer, der rejser omkring for ved forvanskede fremstillinger af bondestandens retsforhold at opægge denne stand ... og underkaste saadanne personers adfærd i dennes hele sammenhæng en nøjagtig undersøgelse samt at lade dem anholde og tiltale, saaledes som deres forholds beskaffenhed i overensstemmelse med lov og anordning hjemler.“ Endelig paalægger cirkulæret øvrigheden at sørge for, at forsamlinger til drøftelse af bondestandens retsforhold kun afholdes med politimesterens tilladelse og under hans overvaagelse, og at kun indensogns deltagere overværer dem.

„Bondecirkulæret“ fik ingen personlige konsekvenser for Peder Hansen; men dets mødeforbud affødte mange undersøgelser, politiforhør, bøder og forbud — i Holbæk udkommanderedes endog borgervæbningen for sammen med politiet at hindre afholdelse af et forbudt møde i april 1846 — og vakte en saadan harme og fremkaldelse af protester, i „Almuevennen“ og i den liberale presse, at regeringen følte sig foranlediget til at ophæve det allerede efter et halvt aars forløb, den 12. maj 1846. Men forinden havde det gjort sin nytte — ganske vist i modsat retning af den af kancelliet tilsigtede.

Medens der hidtil havde været praktiseret almindelig forsamlingsfrihed, fik bønderne nu ved denne undtagelseslov at se, at deres stand ogsaa i den henseende stilledes anderledes og ringere end andre stænder. Som sognefoged Peder Jørgensen udtalte det i Roskilde stænderforsamling: „Cirkulæret har netop gjort det samme som at kaste olie paa ilden, og folk, som aldrig før tænkte paa politiske ting, kom netop ved cirkulæret i stor bevægelse.“

Men dernæst medvirkede det hos bønderne til en forstaaelse af, at deres siden de store bondereformers tid grundfæstede tillid til, at det var fra landsfaderen, hjælpen skulde komme, havde været en illusion, hvilken forstaaelse styrkedes ved, at kongen nægtede at modtage den deputation, som vilde overrække ham Rs. Sørensens og Peder Hansens andragende, der ved deres agitation havde faaet over 9000 underskrifter, hvoraf over trediedelen fra Sjælland.

Hverken i Viborg eller Roskilde stænderforsamling havde der hos bondemedlemmerne været nogen interesse for indførelse af friere forfatningsformer, og det synes ogsaa, som om Peder Hansen har næret lige saa absolutistiske anskuelser, som Rs. Sørensen havde: Han henvendte sig med sine andragender lige saa mange gange til kongen som til stænderne, og i „Tak for sidst“ kan han — efter at have nævnet det urimelige i, at det skulde forbydes en enkelt stand fremfor andre at indsamle underskrifter paa petitioner og at rejse om til hinanden og tale med hinanden — udbryde: „Er det kun bondestanden, de vil have de friheder berøvet, som de holder haardt paa for deres egen stand, da tage de sig i agt,“ thi „da vil Danmarks *enevældige* konge og Danmarks *kraftige* bondestand vel i forening turde se Danmarks godsejerstand i øjnene og sige: „Dine bestræbelser skal ikke lykkes dig.““

Nu derimod voksede bøndernes forstaaelse af, at de maatte stole paa sig selv samt søge bistand hos de mænd, der arbejdede for folkets selvstyre og en fri forfatning: de nationalliberale. Som disse — f. eks. Orla Lehmann

og „Fædrelandet“ — stadig havde stillet sig bag bøndernes krav, og „Almuevennen“ og bøndernes fortalere Balth. Christensen og Drewsen tidligt havde tilsluttet sig de liberales, saaledes sluttede nu bønderne selv op bag dem. Tilnærmelsen kom til udtryk ved en fest, der afholdtes paa Skydebanen den 25. novbr. 1845 for de 13 medlemmer af den dagen før af kongen afviste deputation, og hvorunder der blev holdt taler bl. a. af Lehmann, Balth. Christensen og tre bønder. Og ved et af Balth. Christensen m. fl. sammenkaldt møde i Ringsted den 25. oktbr. aaret efter, hvori 120 bønder fra alle østifternes egne deltog, vedtoges det ved de forestaaende (sidste) stændervalg kun at stemme paa kandidater, der var tilhængere af kravet om en fri forfatning.

En maaske endnu større betydning for bondestanden fik stiftelsen af „Bondevennernes selskab“. Med henvisning til nogle artikler (af Tscherning): „Om landboforholdene“, der havde staaet i „Fædrelandet“, skete der den 26. novbr. 1845, dagen efter skydebanefesten, en den 7. novbr. dateret henvendelse fra Holbæk amts Landkommunalforening til Balth. Christensen og Drewsen om at udsende plan og indbydelse til dannelse af en landsomfattende forening, der skulde „virke for bondestandens emancipation og lige borgerlige ret med de andre samfundsklasser.“ Opfordringen blev imødekommet, forarbejdet gjort i vinterens løb, og den 5. maj 1846 blev foreningen stiftet. Den havde allerede aaret efter over 5600 medlemmer — næsten alle paa øerne — og talte, da den var størst, ca. 18,000.

I foreningens program er bondebevægelsens krav taget op, og den bliver nu bæreren af bevægelsens videre forløb. Men i programmet er der ikke noget krav om en fri forfatning: i sin start er selskabet en social og ikke nogen politisk sammenslutning. Men — skabt af liberale politikere — blev foreningen meget snart ogsaa en vigtig faktor i den almindelige liberale frihedsbevægelse. Baade ved de sidste stændervalg som ved valgene til Den grund-

lovgivende Rigsforsamling og de senere rigsdagsvalg fik „Bondevennernes selskab“ paa øerne en afgørende betydning som politisk organisation forud for valgene.

Stifterne og lederne af „Bondevennernes selskab“ var alle mænd uden for bondestanden; men ude i sognene udførtes arbejdet med agitation og indsamling af oplysninger om landboforholdene af foreningens distrikts- og sogneformænd. Derimod træder Peder Hansen (og Rs. Sørensen) nu i baggrunden. Han havde været banebryderen og havde haft sin styrke i sin ensidighed. Nu blev det mænd med rigere udrustning og videre synskreds — og med større forstaaelse for, hvor afgørende de politiske frihedstankers sejr var — der blev førere.

III.

Efter J. A. Hansens beskrivelse skal Peder Hansen, af hvem der ikke foreligger noget billede, af ydre have været „en lille tyk og trivelig mand, iført dyreskindsknæbukser og kofte med een rad sølvknapper.“ Han havde ikke — som oprindelig J. A. Hansen og Rs. Sørensen — haft nogen tilknytning til det gudeligt vakte lægfolk — om de „gudelige forsamlinger“ siger han tværtimod, at „i disse forsamlinger — saa vidt jeg kender til dem — der maa man med rette sande det ord, „at blinde er blindes vejledere““, samt en række andre fordømmende ord. Men han kan sin Balles lærebog, og i sin skriftlige argumentation holder han af at citere Skriften og ud fra de etiske grundtanker i kristendommen at vise, hvor lidt gødsejernes optræden stemte med dem. Ellers var hans religion nok nærmest politik, og selv om det var en udpræget og ensidig klassepolitik, saa var det dog hans stærke retfærdighedsfølelse og hans berettigede harme over de kaar, der i første række blev budt hans nærmeste standsfæller, husmændene, men ogsaa bondestanden som helhed, der drev ham frem. I sin agitation udfoldede han en ukuelig og utrættelig energi, og viste han en stor frygtløshed over for sine mægtige og fornemme modstandere.

Men i hans had til herremændene var der noget fanatisk, som der i hans natur var noget bundet revolutionært, der spontant kunde afføde saa yderliggaaende udtalelser som den til manden i Holbæk amt (s. 312, note), eller som naar han i en samtale med Orla Lehmann kunde sige, at det „ikke vilde blive godt her i landet, før man slog herremændene ihjel og brændte herregaardene af“ — efter saadanne udtalelser har man ikke svært ved at forestille sig Peder Hansen som aktiv deltager i Den franske Revolution eller i Grevens fejde. I virkeligheden tænkte han sig dog ikke, at der skulde bruges revolutionære midler, hvorfor han ogsaa over for beskyldning for at ophidse bondestanden, især husmændene, til at gøre oprør kan erklære: „Jeg har aldrig i fjerneste maade hverken forhen eller nu tænkt paa at ville vække eller opirre nogen mand til at gaa frem paa en lovløs eller revolutionær maade ... lovlighed, retfærdighed og sandhed har været og er stedse (mit) formaal og bestræbelse.“ I sin agitation forstod han da ogsaa at dæmpe sine ord og at optræde saa forsigtigt, at øvrigheden trods umage aldrig fik lejlighed til at arrestere ham. Forgæves havde jo saaledes hans amtmand gjort sig al flid for at finde juridisk grundlag for anlæggelse af sag mod ham, hvad han — lidt ubetænksomt — meddelte i stændersalen, da han jo derved kom til at give hans virksomhed lovlighedens første klasses stempel. Og 1845 lod en politimester sin fuldmægtig ledsage ham paa en 4-dages rejse for at paa-høre hans taler; men Peder Hansen gav ham ingen lejlighed til at gribe ind — og benyttede naturligvis bagefter lejligheden til at takke ham, for nu havde da alle, ogsaa de, der maaske ellers var bange for at overvære hans møder, faaet bevis for, at hans færd var fuldt ud lovlig.

Kancelliet opnaaede saaledes intet ved sine foranstaltninger mod ham — udover at blive haanet af Lehmann: „Holbæk amt er et farligt sted for det danske kancelli; thi en mægtig ond aand har lejret sig der; den findes overalt i amtet og udøver en gruelig indflydelse

alle vegne. Dens navn er Peder Hansen, og han er hundrede steder paa een gang. Under jorden gaar han fra den ene bondegaard til den anden og hvisker bønderne tusinde djævle i øret.“

Det var dog ikke alene øvrigheden, der var ude efter ham, men ogsaa korporlige overfald blev han flere gange gjenstand for. En vinternat blev han saaledes uden for Præstø med hest og vogn af 4 personer væltet ud i et gadekær, hvorved han brækkede et par ribben. Efter et andet overfald gjorde han sig til regel at medføre en sabel i vognen*) Utrolig lyder en oplysning et par steder om, at to godsejere engang tilbød ham 25,000 rd. for at holde inde med sin virksomhed, et tilbud, som han afviste med foragt. Meddelelsens korrekthed har ikke kunnet kontrolleres.

Paa den anden side maa det nævnes, at han fra ansætte, frisindede mænd modtog hædrende breve, hvori han ønskedes held i sit arbejde for at gavne bondestanden, f. eks. fra præsten Pontoppidan i Damsholte. Ja, endog en godsejer, Meldahl, Vedbygaard, ydede ham i et brev al anerkendelse og indbød ham til at besøge sig, da „jeg skal være villig til at give arvefæste, og vilde det maaske bevirke, at flere godser gjorde samme forsøg.“

Fra standsfæller modtog han mange udtryk for taknemmelighed. Som eksempler kan tjene brevet fra Kundby s. 307 og et fra 12 beboere i Høsten by, som ledsagede brevet med et gavebeløb paa 7 rd. 3 mark. Brevet, der er offentliggjort i „Almuevennen“ 1846, har følgende lidt ubehjælpssomme, men trohjertede form: „En frivillig gave af undertegnede beboere af Høsten by, som skænkes af egen villie til husmand Peder Hansen i Lundby til et bevis paa, at du er vor oprigtigste ven, og som du

*) Under sin nærværelse ved et folketingsvalg i Skelskør den 14. oktbr. 1851 blev han trakteret med et voldsomt slag i hovedet og mange skældsord af en af byens købmænd, der var opbragt over, at godsejer Castenschiold, Borreby, var blevet besejret af Bondevennernes kandidat.

ærlig og redelig fortjener, for det du opdager det hemmelige og fører sandheden frem for lyset.“

Peder Hansen var en fattig mand, der med en stor familie skulde leve af en husmandslod paa 3 tdr. land, hvortil der var knyttet tunge økonomiske og arbejdsmæssige forpligtelser. I sig selv skulde man synes dette en umulighed, men dertil kom, at hans helbred i flere aar var saa svagt, at han „formedelst brystsvaghed“ ikke taalte ret meget legemligt arbejde*) Naar han saa uden ofrede en stor del af sin tid paa sin agitation, er det en selvfølge, at han maatte modtage gaver og pengebeløb — undertiden i form af rejsegodtgørelser eller et vist lille beløb ved underskrivelsen af hans andragender — noget, som de fornemme stænderdeputerede havde saa ondt af, men som han ikke selv skjulte eller havde nogen grund til at skjule. Men, hævder han, det er usandhed, „at jeg har gjort mig en næringsvej af at rejse omkring med petitionerne. Det har aldrig været af nogen anden bevæggrund, jeg har virket for og rejst med andragender, end af et dybt og inderligt had til de aristokratiske privilegier og forrettigheder og den deraf udsprungne overmagt over bondestanden, som det vilde være min største lykke og glæde at kunne tilføje et dødeligt saar, saa de aldrig skulde rejse sig mere.“ Og han har ikke som paastaaet i stænderforsamlingen „taget“ noget beløb for hver underskrift; men alle pengebidrag er sket „aldeles frivilligt og uden nogen som helst opfordring fra mig,“ hvilket han godtgør ved en række erklæringer fra kredse af underskrivere.

Af hans forsvarsskrift: „Tak for sidst“ saavel som af hans artikler i „Almuevennen“ fremgaar det, hvor betydelige evner han havde til at udtrykke sig skriftligt. Som et eksempel baade paa dette og paa hans tidt stærke

*) 1850 kan han saaledes ikke forrette sine 8 pligtige høstdage, hvorfor det kom til proces (som han vandt), da forvalteren ikke vilde nøjes med de 2 mark pr. dag, som var almindelig erstatning.

udtryksform, der gør det forstaaeligt, at hans had til godsejerne blev gengældt, skal citeres noget af en artikel, han skrev i „Almuevennen“ den 29. novbr. 1843: „Bondestanden og godsejerklassen.“ Efter at have skildret, hvilken behandling eller mishandling husmændene og fæstebøndernes unge mennesker var udsat for under arbejdet paa hovmarken, skriver han: „Det maa vække det bitreste had imod dem, der udøver saadant tyranni imod deres undergivne, thi det er paa mange steder ikke, som vi lever i et kristeligt land, hvor Jesu religion skulde have udbredt sine velsignede og velgørende straalere ... vi maa derfor, naar vi hører, at nogle af saadanne menneskeplagere ved døden afaar, glæde os og udraabe: „O, død, hvor jeg velsigner dig! Du er den, som knuser tyrannerne, som rensner jorden fra dem, som lægger et bidsel paa grumhed og hovmod! Dig er det, som nedstyrter i støvet dem, verden havde ophøjet, og som med saa stolt foragt saa ned paa deres mindre formuende medborgere; de er faldet, og vi drager aande igen! Uden dig, o, død, skulde vore ulykker være evige. O, død, du, som holder disse haardhjertede, af lykken begunstigede mennesker i ave, som dog undertiden indgyder skræk i deres for al menneskelig følelse forhærdede hjerter, du, de ulykkeliges haab, bliv ved at udstrække din arm over mit fædrelands og mine medborgeres undertrykkere.“ — I 1847 havde han forøvrigt tænkt at samle alle sin artikler i en bog; men hans opfordring i „Almuevennen“ om at tegne subskription paa den samlede ikke tilstrækkelig tilslutning.

Som han selv besad megen selvfølelse, søgte han at ægge bondens æres- og selvfølelse og at komme de alt for mange „krumme rygge“ til livs. „Det er ret beklageligt at se,“ skriver han i en af sine artikler, „hvorledes mange af bondestanden ved krybende væsen og gebærder nedværdiger sig selv, naar de taler med nogen af de højere klasser, og jo mere de saaledes bukker og kryber for disse væsener af godsejere, forvaltere, forpagtere, fuldmægtige

og skriverdrenge, desto mere bliver de overvældede af disse herrer med fornærmelser og grovheder.“

Peder Hansen er den første politiske agitator, der er udgaaet af bondestanden. Havde han levet 50 aar senere, havde han med sin begavelse og sin evne til at føre ordet baade i tale og skrift kunnet udvikle sig til at faa en fremtrædende plads i det politiske liv — kunde maaske være blevet „den første bonde i kongens raad.“

*

Efter 1846 virkede han noget mere i det stille; men han vedblev at skrive i „Almuevennen“ og rejste ogsaa en del om for at hverve medlemmer til „Bondevennernes selskab“, og saa havde han sine to foreningshverv. Han var revisor i Præstø og tilgrænsende amters Brandassuranceforening, og som sekretær til sin død i Præstø amts Landkommunalforening var han den, der ledede alle denne forenings anliggender. Mærkeligt nok blev det Hans Hansen, Mern, og ikke ham, der opstilledes som Bondevennernes kandidat i Præstø amts 4. kreds ved valgene til Den grundlovgivende Rigsforsamling, i hvis forberedelse med opstilling af bondevenlige kandidater han deltog. Maaske havde dog hans valg da faaet samme sørgelige resultat som Hans Hansens — de havde jo begge i sin tid været arresteret.

Peder Hansen havde stedse et klart blik for betydningen af oplysning, og sin barndoms læselyst havde han bevaret. At han søgte at udbrede oplysning blandt sine standsfæller, ses af, at han 1841 var medvirkende ved oprettelsen af et læseselskab i Lundby, og senere fik han oprettet læseselskaber andre steder. Lundby læseselskabs bogbestand var mest af faglig art og anskaffedes dels for medlemmernes aarskontingent (gaardmænd 2 mark, husmænd 1 mark) og dels som større boggaver fra Landhusholdningsselskabet og Selskabet for trykkefrihedens rette Brug. Peder Hansen var selv en flittig laaner — af saadanne bøger som „Reformationens indførelse i Danmark“, „Fortællinger af den danske historie“, biografier

af Tyge Brahe, Tordenskjold, Franklin, Luther og Hans Egede, „Om skatte- og afgiftsvæsen“, „Nordisk magasin“ o. s. v.

For at faa oprettet en skole for ungdommen var han ivrig. Allerede i 1847 foreslaar han i Landkommunalforeningen at søge oprettet en „højere bondeskole“, enten for Præstø amt alene eller for Præstø og Holbæk amter; men først 5 aar efter, da han var kommet i forbindelse med Anders Stephansen paa Holsteinsminde, blev skolen til virkelighed. Ved et møde i Landkommunalforeningen i april 1852, hvor Stephansen var til stede, oplæste Peder Hansen en af ham selv forfattet subscriptionsindbydelse til ved frivillige bidrag at oprette en skole for Præstø og Sorø amter og anbefalede indtrængende sagen. Ved et nyt møde i maaneden efter vedtoges det at trykke indbydelsen, og det overlodes til Peder Hansen at omdele den i Præstø amt samt at rejse til formanden for Sorø amts Landkommunalforening for at faa den vedtaget der, saa den ogsaa kunde blive omdelt i dette amt. I sommerens løb indsamledes der saa i begge amter bidrag og tegnedes der deltagere i det aktielaan, der skulde understøtte den skole, Hindholm højskole, som Stephansen begyndte den 1. novbr.

Peder Hansen naede at se mange af de reformer, han havde kæmpet for, gennemført. Allerede henholdsvis 1841 og 1844 var vejarbejderne in natura og „frikørsierne“ (undtagen sognerejser) afskaffet, 1848 blev det forbudt fremtidig ved fæste eller leje af huse at forlange arbejde som vederlag, det bestaaende pligtarbejde begrænsedes, hustugt mod voksne blev forbudt, og indførelse af almindelig værnepligt forberedtes, og i begyndelsen af halvtredserne gennemførte rigsdagen en del af de love, der var blevet forberedt af den i 1849 nedsatte store landbokommission: 1850 ophævedes (mod erstatning til godsejerne) den ulige beskatning, og det bestemtes, at hoveriet mod erstatning skulde afløses, hvis godsejerne eller $\frac{1}{3}$ af de hoveripligtige bønder forlangte det, og at

enhver husmand kunde forlange pligtarbejdet afløst. Og 1851—52 gennemførtes, at statens, universitetets, kommunitetets og Sorø akademis fæstegods (men *ikke* det private) skulde tilbydes fæsterne til køb paa billige vilkaar, og at naturaltienden afløstes med penge.

I 1850 paabegyndtes der en indsamling til ham, nu, „da han ældes“. Der indkom ikke saa faa rd., men indsamlingen fortsattes, og i august 1853 indeholdt „Almueevenen“ et nyt opraab om „nu i nødens tid“ at hjælpe ham med bidrag, da han siden juni har ligget til sengs, lidende af det „besværlige og smertefulde“ onde ansigtssmerter. Om hans død den 19. maj 1854, kun 52½ aar gammel, men opslidt af sin trælsomme gerning, meddeler „Almueevenen“, hvori han endnu den 15. april havde haft en artikel: „Husmand Peder Hansen, Lundby, er afgaaet ved døden den 19. ds. Han havde endnu dagen forud været omkring i sin vante gerning: virksomhed for frined og dens bevarelse, idet han hos flere mænd i 5. valgkreds havde plejet raad om en grundlovsfest. Den 19. om morgenen kl. 5 paakom ham en brækning, og kl. 8 var han død.“ I sine mindeord skriver bladet iøvrigt bl. a.: „Saa simpel og ubetydelig en mand Peder Hansen var, hvad borgerlig stilling og økonomiske forhold angaar, saa har han dog udøvet en overmaade stor indflydelse paa bondestandens vækkelse og sammenhold, hvorfor bondestanden visselig ikke, saa meget end vistnok enkelte har gjort, i sin almindelighed har vist ham tilbørlig erkendtlighed.“

Peder Hansens grav paa Lundby kirkegaard er nu forlængst sløjftet, og det lille straaetækte hus, hvori hans enke blev boende og dér senere forsørgedes af en datter og svigersøn, blev nedrevet ca. 1930. I Lundby er der saaledes ikke mere noget, der minder om ham; men ved Kærehave husmandsskole blev der 1903 rejst ham en anselig mindesten. Den blev i sommeren 1955 flyttet til Høng husmandsskole og der ved en højtidelighed genafsløret. Den bærer følgende indskrift (af forfatteren L. C. Nielsen):

Kuet af trælsomme kaar,
uden rankhed og ret var hans stand.
Trofast fra hus og til gaard
gik han, den ensomme mand,
talte de ord, som slog rod,
fordi det var retfærd, han kræved,
maned til styrke og mod.
Han segned, men standen sig hæved.

LITTERATUR:

Hans Jensen: De danske Stænderforsamlingers Historie, 1931—34. Topsøe: Fra Bondeopvækkelsens Tid, 1868. Venstres Historie gennem 100 Aar I. J. A. Hansen: Mit Livs Historie og Gjerning I, 1875. Historisk Tidsskrift IX, 2, 1921. Fra Holbæk Amt VI—IX, 1912—15 og XVII—XVIII, 1923—24. J. P. Jensen: Asmund Gleerup, 1910, Sjællandske Bønder, 1919, og Sjællandsk Bondeliv, 1927. Rugaard: Fremragende danske Bønder, 1871. C. Th. Zahle: Den danske Husmand. 1901 (2. udg. 1910). Husmandsalmanakken, 1904. Arthur Pedersen: Jorddrot og Bonde, 1930. Peder Hansen: Tak for sidst, 1845 (ny udg. 1904). Erslews Forfatterleksikon. „Københavnsposten“, 1841. „Almuevennen“, 1842—54. „Stænder-tidende“, 1840, 1842 og 1844.

PRÆSTØ AMTS MUSEER

1954-55

NÆSTVED MUSEUM

Regnskab 1954/55.

<i>Udgifter:</i>	<i>Kr. Ø.</i>	<i>Indtægter:</i>	<i>Kr. Ø.</i>
Lønninger	1,511.32	Tilskud fra undervisningsministeriet ...	3,800.00
Lokaler	5,426.60	Tilskud fra amter, kommuner	8,325.00
Samlinger	4,754.28	Andre tilskud	150.00
Tryksager	57.55	Kontingenter	334.00
Andre udgifter	1,044.53	Renter	168.29
	<u>Kr. 12,794.28</u>	Andre indtægter	27.00
			<u>Kr. 12,804.29</u>
Overskud at overføre	3,269.13	Overskud fra forr. år.	3,259.12
	<u>Kr. 16,063.41</u>		<u>Kr. 16,063.41</u>

Besøget udgjorde ca. 725. Det meget lave tal skyldes for en del, at museet har været under omordning.

Erhvervelser.

På den anden auktion efter direktør Hans Tobiesen erhvervedes ved økonomisk støtte fra staten og Næstved kommune et lågkrus af sølv, udført ml. årene 1663 og 1692 af den betydelige Næstved-mester Dionis Villadsen. Kruset er 21,7 cm h., 14,6 cm i diam., fødderne og gækken formet som løver med forpoterne på kugler, bøjlehank, drevne blade og blomster på siderne og på låget, der har en medalje. Stempel D W (Bøje 2173) og Næstved bymærke.

Gaver til museet.

Fra Holmegaards glasværk har man modtaget en glassamling på o. 170 stk., fra tiden ca. 1850 til 1954. Det er hensigten at udstille en væsentlig del af denne glassamling i 3 vinduesmontrer, som skal indrettes til dette formål. — Af andet skal fremhæves en dug med indvævet billede af Industribygningen fra 1877, vindfløj (1733), gerigter og døre fra de nedrevne ejendomme Østergade 20—22 i Næstved, fonograf med valser, udskåren træske, kjole, skørt, hovedtøjer o. a.

Gaver til det by- og egnshistoriske arkiv:

En række store albums med Næstved-billeder (fra fotograf C. Niensens enke), svendebrev, plakater fra besættelsestiden o. a.

Museets virksomhed:

Registreringen og omnummereringen af samlingerne er blevet fortsat, og fru Ellen Andersen fra Nationalmuseet har gennemgået tekstilafdelingen og opsat 14 figurer med dragter fra egnen (tiden ca. 1800—1870).

Der har været foretaget gravninger i Østergade, Ny Østergade, Ringstedgade og endelig i Købmagergade, hvor der afdækkedes en interessant middelalderkælder.

Museet var i 1954 repræsenteret på Håndværksrådets udstilling i Forum og på udstillingen „Fra danske museer“ i Nationalmuseet, begge gange med nogle af vore bedste ting.

F. Michelsen.

KØGE MUSEUM

Regnskab for året 1954—55.

<i>Udgifter:</i>	Kr. Ø.	<i>Indtægter:</i>	Kr. Ø.
Lønninger	3,226.71	Tilskud fra undervis-	
Lokaler	9,543.35	ningsministeriet ...	2,950.00
Samlinger	1,858.45	Tilskud fra amter og	
Tryksager	1,075.00	kommuner	1,640.00
Andre udgifter	553.15	Andre tilskud	775.00
Reparation	219.50	Entreindtægt	2,758.40
Annoncer	333.65	Salg af kataloger	260.15
	Kr. 16,605.61	Lejeindtægt	6,000.00
Overført til næste år	8,891.09	Renteindtægt	564.08
Henlagt til formuen...	439.22	Andre indtægter	1,342.07
			Kr. 16,289.70
		Overskud overført fra	
		forrige år	9,646.22
	Kr. 25,935.92		Kr. 25,935.92

Besøg i året 1954—55.

April	476	heraf	61	udlændinge
Maj	570	—	11	—
Juni	1877	—	192	—
Juli	2902	—	248	—
August	1610	—	162	—
September	710	—	29	—
Oktober	224	—	4	—
November	82	—	2	—
December				
Januar				
Februar	18	—	0	—
Marts				
Ialt	8954	—	709	—

Erhvervelser.

Jordfunden blyplombe mrk. IMS. Fotografi af garvermester F. A. Lang, mahognirok, opsats, fotografi af den første kvinde til valg i Køge (1915), hørbryder, 75 stk. snedkerværktøj, kornmål, kaffebrænder, elektricitetsmaskine, 16. stk. skomagerværktøj, etagekakkelovn, rund kakkelovn, model af skonnerten „Fiona“ af Køge, 4 stk. bæverhaler, skomager-symaskine, brandslange, bagerskilt, smedet ambolt, tallerken, bakke med lysesaks, fotografi af 6 skovfogeder, fotografi med 8 storke på taget af hus i Gl. Køge, sølvpokal med indskrift „Fra Forst- og Jagtpersonalet paa Vallø Stift den 1. Oktober 1890“, broderet sadelmappe, byhorn med initialer og årstal, etui til guldspejl, stykke af hjørnesøjle fra en prædikestol fra Greve kirke ca. 1550, drikkeglas fra ca. 1750, smedet tjørnekrog, 5 bind Nordisk Konversations-Leksikon 1861, pengeskrin af ibenholt, har tilhørt løjtnant Glørfelt, der faldt i 1864, kobbertemaskine.

Fra Carlsen-Langes Legatstiftelse, Gammelkjøgegaard, har museet modtaget en meget værdifuld gave bestående af 29 stk. agehynder, hvoraf det yngste er fra 1835 og det ældste fra 1775, 4 svære gardiner foruden 14 stk. mindre værdifulde tæpper og stoffer.

Desuden har Jersie kirke deponeret en meget fin sølvvinflaske (se Danmarks Kirker, Københavns Amt, pag. 1097 samt illustration pag. 1099, gl. Bøje 292, ny Bøje 2282).

Otto Langballe.

MØNS MUSEM

1954—55.

Regnskabsoversigt:

<i>Indtægter:</i>	Kr. Ø.	<i>Udgifter:</i>	Kr. Ø.
Tilskud fra kommuner og amt	5,489.78	Lønninger	2,500.00
Andre tilskud	379.00	Lokaler	1,872.78
Entréindtægt, kontingent m. m.	857.14	Andre udgifter	615.95
			Kr. 4,988.73
	Kr. 6,725.92		
Kassebehold. fra f. år	5,481.30	Kassebehold. at overf.	7,218.49
	Kr. 12,207.22		Kr. 12,207.22

Tilskuddet fra kommunerne var større end sædvanligt på grund af en efterbetaling, og af hensyn til den forventede flytning af museet blev udgifterne holdt på det mindst mulige, bl. a. med hensyn til vedligeholdelse af lokalerne.

Besøget var 1305, hvoraf 809 mønboere (339 skolebørn).

Samlingerne var ved årets slutning på 7956 protokolnumre, en forøgelse på 191, hovedsagelig gaver. Af disse kan nævnes: 8 navnebrætter fra skibe strandet ved Møns Klint — et søvlommeur fra ca. 1850 — forskellig kvindebeklædning, bl. a. flere hoved- og skuldertørklæder af silke eller uld — forskellige brugsgenstande, bl. a. en grønmalet stampekerne, en garnvinde af umalet træ, et kornsold af skind med træramme, et dørslag af brunglaseret ler, en grønmalet ægteseng med sideudtræk, en humlekurv af halmbinding, en madkurv af halmbinding med hul i låget til flaskehals, en hatteæske ligeledes af halmbinding — en stor samling kort og bøger, hvoraf flere med lokal tilknytning, således en „Placat angaaende Auctions Holdelse over endeel forbeholden Kongelig Jorde-Gods, Kirker og Tiender paa Møen“ af 4. april 1769, Vedtægt for Styrelse af de communale Anliggender i Stege Kjøbstad 1868, Vedtægt for Brandvæsenet i Stege Kjøbstad 1873 — og fra Nationalmuseet som depositum 62 mønter fra et stort møntfund i Ebbelnæs 1949, hvor der fandtes ca. 5000 franske, engelske og tyske sølv-mønter fra tiden o. 1300, samt beskrivelse af fundet ved Fritze Linddahl.

Museumsforeningens medlemstal var 191, men det synes ikke at være svært at tegne nye medlemmer, når en af tillidsmændene gør et arbejde for det.

J. L. Frederiksen.

Trykfejl: Årbog 1954, side 229, linie 9, læs: I lovene er museets område fastslået, og det er vedtaget, at bestyrelsen kan bestå af indtil 11 medlemmer, hvoraf 5 skal være repræsentanter for Næstved byråd, amts- og sogneråd samt Turistforeningen for Næstved og omegn, mens 6 vælges af museumsforeningen.

Side 224 linie 7 fra neden: Røve; skal være Røre (Lyske).

Side 261: Torøje; jfr. side 294 øverst.

NÆSTVED KØBSTAD 1682

Ved *Johan Jørgensen.*

ENEVÆLDEN så det som bekendt som en af sine fornemste opgaver at skabe orden og enhed i et samfund, der trods alle tidligere bestræbelser stadig bar præg af „middelalderlig“ uensartethed. Netop i 1680erne satte regeringen mange kræfter ind på dette reformarbejde, og på flere områder nåedes resultater, der fik varig betydning. Man kan blot tænke på Christian V.s danske lov (1683), indførelsen af ensartet mål og vægt for hele landet (s. å.) eller det store matrikelværk (1688), der gav et nyt og mere retfærdigt grundlag for beskattningen af landbefolkningen. Også byerne havde i høj grad regeringens opmærksomhed. I 1682 ordnedes deres styre og handelsforhold, og ligesom på landet søgte man også i købstæderne tilvejebragt et nyt grundlag for skatteudskrivningen. De kommissioner til undersøgelse af købstædernes forhold, der udnævntes i januar 1682, fik derfor bl. a. til opgave at overvåge udarbejdelsen af grundtaxter for byerne. Bygningerne og grundene skulle taxeres under hensyn til deres mere eller mindre gunstige beliggenhed for „næring“; den samlede vurdering skulle deles med 8, hvorved man fik „grundtaxten“, der skulle være udgangspunktet for skatteudskrivningen.

Blandt disse købstadtaxationer, der nu findes i Rigsarkivet (Rentekammeret, C.A. a VI 5, Kommissionsakter vedrørende købstædernes økonomiske forhold 1682—85), indtager Næstveds en fornem plads. De tyve „w-villige“ (d. v. s. uvildige) borgere, der blev udpeget til at taxere byen, har ikke fået lov til at tage sig opgaven let. De har omhyggeligt måttet opmåle, beskrive og taxere hver ejen-

dom; men når man kommer til disse vurderingssummer, gør man dog klogt i ikke at glemme, at grundtaxten blev optaget af hensyn til skatteopkrævning, så at det næppe er at gå de „w-villige“ mænds ære for nær, hvis man regner med en for lav vurdering.

Sammen med Roskilde, Ringsted, Skelskør og Sorø var Næstved underlagt en kommission, der bestod af assessor i kommercekollegiet Johannes Fincke til Skullerupholm, sekretær i danske kancelli Balthasar Seckmann, forpagter på Ahrenfeldtsborg Henrik Hein og herredsfoged i Ringsted herred, rådmand i Ringsted (fra 1683 borgmester i Køge) Cort Plum. Disse mænd har virket nidkært — ingen af de andre kommissioner har efterladt sig så udførlige taxationer — og det er i første række dem, vi kan takke for det væld af oplysninger om det gamle Næstved, som taxationen byder os. Den, der fordyber sig i den tilsyneladende „tørre“ opremsning af ejendomme og navne, vil snart opdage, at vi i virkeligheden ejer en „Næstved Vejviser“ eller „Næstveds Beskrivelse“ fra 1682.

Grundtaxten gengives i let bearbejdet form. Hvor det synes urimeligt at gengive originalens ordrige beskrivelse, har en forkortelse fundet sted, således skrives i stedet for: 27 alen i længden og 11 alen i bredden, blot 27×11 alen. Såvidt gør ligt markeres adskillelsen mellem ejendommenes forskellige bestanddele ved semikolon. Af gammeldags udtryk, som forekommer, er der grund til at nævne følgende:

- brandmur = grundmur
- børnegods = umyndiges ejendom
- halvhus = hus, der kun har halvtag
- loft = etage
- lude = udbygning på et hus
- vedhammer = brændehus
- vægtrum, væg, fag = den del af en bindingsværksvæg, der begrænses af to lodrette stolper.

N° 5.

Den 11de Vestved Bøes

Grund Taxt

Da som dand bleff Lignet

oed satt, efter D: m: i: l: i: g: e, paa Laadhuu-
ornelte, oes vdi ad tagen borgeres Tatt =
- Baangslom i Laadhuu, oes i Refoudens
oftrueret. insig vdi en af de
vrens ieruoer, dog som inden af for-
mend, selfret, i boede, & luttet =

Dend Aprilis: Anno 1682

Ac 1682. 2. 1. No. 5
Lignet
Lignet

Grundtaxtens forside.

- derudi residerer hørerne, organisten og
klokkeren; grundene à 2 rd. 12 rd.
bygn. 40 rd.
- (3) Nok på kirkegården 2 boliger, grundmuret
„sider 2 Stachels Quinder i“ 6 fag, 1 loft
høj m. kælder;
ejer: St. Peders kirke, den ene grund 2 rd.
den anden „ 1½ rd.
bygn. 13 rd.
- (4) Hus næst op til, som kirken tager lejen af,
6 fag grundmur, 2 loft høj med kælder;
jordskyld til St. Peder k. 7 mrk. årl.
ejer: St. Peder k. grund 2 rd.
lejer: Rasmus Skoflikker bygn. 25 rd.
- (5) Have ved åen 59½×70 alen;
Borgm. Zacarias Hansen grund 12 rd.
- (6) Gård, ud til gaden 4 fag stuehus, 1 loft,
klinet og teglhængt; 10 fag, 2 loft højt,
muret med „Mellum werch“ klinet til går-
den (?) og teglhængt til åen; 5 vægrum,
1 loft højt, klinet, hængt m. tegl; staldhus
i gården 8 vægge med portrum, 1 loft højt,
klinet og hængt med tegl; gårdsrum 17×29
alen; have ud til strædet 26×27 alen; have
til åen 20×20 al.; heraf gives jordskyld til
Vartov af gården 4 mrk.; af en have 1 mrk.
ejer: Berendt Ledertoer grund 14 rd.
bygn. 66 rd.
- (7) Øde hus op til, 6 fag, 1 loft, klinet og tegl-
hængt, mesten forfalden; giver jordskyld
til Vartov 1 mrk. 5½ sk. grund 2 rd.
ejer: Berendt Ledertoer bygn. 2 rd.

- (8) Hus, 2 fag klinet og teglhængt, dog „teig-
lene mestenn nedfaldenn“;
ejer: sal. Jacob Rabsted grund 1 rd.
lejer: Karen Jacob Hansens bygn. 1 rd.
- (9) Eufuert Ledertoers bolig, 9 fag til gaden,
klinet og teglhængt; med gammelt brøger-
hus 3 fag klinet; meget forfalden; ledig;
have 21×21 alen; giver jordskyld til kirken
årlig 8 sl. mrk.; St. Peders kirke har denne
bolig i pant, sal. Jacob Rabsteds arvinger
har en part grund 6 rd.
bygn. 10 rd.
- (10) Lidet stk. hus bag kirkens boliger 3 fag,
ej andet;
ejer: St. Peders kirke, grund ½ rd.
lejer: Ingeborg Klokkers bygn. 1 rd.
-
- Udi det brede stræde.*
- (11) Liden øde bolig, 2 vægrum, klinet og tegl-
hængt; med have 12×6 alen;
ejer: Peder Skielschiør grund 1½ rd.
lejer: Dorete Skielschiørs bygn. 1 rd.
- (12) Bolig, 3 vægrum, klinet og teglhængt; m.
have 12×6 alen;
ejer: Peder Skielschiør grund 1½ rd.
lejer: Jacob Bager bygn. 2 rd.
- (13) Bolig, 3 fag med portrummet, klinet og
teglhængt; m. have 5×4 alen; jordskyld til
Vartov årl. 2 mrk. grund 2 rd.
ejer: Anders Bøcher bygn. 8 rd.
- (14) 2 boliger, 7 fag, klinet og teglhængt, intet
andet;

[ingen ejer anført]	grund	3	rd.
lejere: Maren Bertels og Karen Christens	bygn.	6	rd.
(15) Øde hus neden ved, 7 vægrum; m. have 14×14 alen;			
er ledig,	grund	3	rd.
ejer: St. Peders kirke	bygn.	3	rd.
(16) Hus, 4 vægrum, ej andet; giver jordskyld til St. Peders kirke 1 mrk. 11 sk.			
ejer: Herman Rytter, [ingen lejer nævnt]	grund	1½	rd.
	bygn.	4	rd.
(17) Øde hus, 3 vægrum, klinet og teglhængt, ej andet; giver jordskyld til St. Peders kirke 1 mrk. 6 sk. årl.			
ejer: Peder Skielschiør	grund	1½	rd.
	bygn.	2	rd.
(18) Gård, 7 vægrum stuehus til gaden muret med sten mellem stolperne, 1 loft, jordkælder under alt; i gården 13 vægrum til bryggers og andet, klinet og teglhængt; gårdsrum 19½×5 alen; have 42×21 alen;			
børnegods	grund	9	rd.
lejer: Mette sal. Hr. Eilers	bygn.	32	rd.
(19) Hus, 5 vægge til gaden, 4 til gården, 1 loft, muret og klinet og teglhængt; lidet gårdsrum; [ingen lejer anført]			
ejer: Jørgen Clemmindsøn	grund	2	rd.
	bygn.	4	rd.
(20) Hus, 3 vægrum, 2 loft, muret mellem stolper til gaden og teglhængt; gårdsrum 7×5 alen;			
ejer: Oluf Weichters børn	grund	2	rd.
lejer: Niels Weichter	bygn.	3½	rd.

- (21) Gård, gadehus 8 vægrum, 2 loft; 6 vægrum, 1 loft m. port, m. kælder under 2 vægrum; 3 fag gammel hus i gården; gårdsrum 14×28 alen; have 56×14 alen; grund 10 rd.
 ejer: Jochum Snecher bygn. 40 rd.
- (22) 3 boliger, 11 vægrum gadehus, 1 loft, muret, klinet og teglhængt; gårdsrum og have 56×14 alen grund 7 rd.
 ejer: Maren sl. hr. Haagens bygn. 16 rd.
- (23) Gård, 10 vægrum stuehus til gaden, 2 loft, muret i tavl til gaden, klinet til gården og teglhængt, kælder under 2 fag; et tværhus i gården er 5 fag, 1 loft, klinet og teglhængt; hus i gården 12 fag, 2 loft, muret, klinet og teglhængt: gården 16×14 alen; have 42×42 alen; giver årl. jordskyld til St. Peders k. 8 mrk.
 ejer: Christen Ledertoer grund 25 rd.
 lejer: Niels Farfuer bygn. 110 rd.
- (24) Gård, 13 vægge stuehus til gaden, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården; bryggers 7 fag, 1 loft, klinet, alt teglhængt; nok et lidet stk. hus i gården 3 fag, klinet og teglhængt med kælder under; tværhus til stald 4 vægrum, klinet og teglhængt; gårdsrum 21×5 alen; giver jordskyld til St. Peders k. 8 mrk. 10½ sk. grund 12 rd.
 ejer: Christen Ledertoer bygn. 68 rd.
- (25) Gård, 15 vægrum stuehus til gaden, 1 loft, muret mellem stolper og klinet til gaden med jordkælder under 7 fag; tværhuset til porten 2 vægrum; hus i gården ud til Christen Ledertoers grd. til stald, fæhus og vognhus 12 fag, 2 loft, klinet og tegl-

- hængt; tværhus til bryggers ud til åen
11 fag, 1 loft, klinet og teglhængt; gården
21×8 alen; grund 20 rd.
ejer: Christian Gabrielsen rådm. bygn. 100 rd.
- (26) Gård, 12 vægrum gammel hus ud til gaden,
muret og klinet, 1 loft og teglhængt; hus
ud til åen i gården 8 vægrum, 1 loft, kli-
net og teglhængt; halvhus i gården 8 væg-
rum, 1 loft, klinet og teglhængt; gården
21×10 alen; lidet halvhus uden døren til
en bod 2 fag, klinet og teglhængt; jordskyld
til kirken årl. 4 mrk. grund 12 rd.
ejer: Johann Hinrich Bager bygn. 50 rd.
- (27) Peder Rasmussens grd., 6 vægrum stuehus
m. porten ud til gaden, 1 loft, klinet og
teglhængt; bryggers i gården 9 vægrum,
1 loft med jordkælder under 3 fag; tvær-
hus i gården 11 fag, 1 loft, klinet og tegl-
hængt; gården 9×9 alen; jordskyld til kir-
ken 1 dr. grund 12 rd.
ejer: Peder Jørgensen bygn. 60 rd.
- (28) Gård, 6 vægrum stuehus ud til gaden med
porten, 1 loft, muret mellem stolper til
gaden, klinet til gården og teglhængt;*)
bryggers 4 fag, 1 loft, klinet og tegl-
hængt*); tværhus 6 fag, 1 loft, klinet og
teglhængt; grund 10 rd.
ejer: Peder Skielschiør bygn. 45 rd.
- (29) Et gammelt forfaldent halvhus til en ved-
hammer åben uden klining; gården 21×6
alen; giver jordskyld til kirken 4 mrk.
[hverken ejer eller lejer nævnes].

*) Gentages, sikkert ved en fejl.

- (30) Grd., 17 vægrum stuehus til gaden med portrummet og boden 1 loft, muret til gaden, klinet til gården, jordkælder under 2 vægge og teglhængt; bryggers i gården 13 fag, 1 loft, klinet og teglhængt; hus tvært over gården 12 fag, 1 loft med lude; i baggården 3 fag klinet og teglhængt; et andet sidehus i gården 7 fag, 2 loft, klinet og teglhængt; et andet lidet hus derhos 5 fag med kælder under 2 fag, klinet og teglhængt; gården 29×13 alen; baggården 14×14 alen; giver jordskyld til Vartov 6 mrk. curant 13½ sk. grund 36 rd.
 ejer: Mette sal. Jørgen Tommesens bygn. 160 rd.
- (31) Bolig, 6 fag gadehus, 2 loft, muret med tavl og teglhængt; giver jordskyld til Vartov 2 mrk. cu. 4 sk.
 lejer: Holger Skomager grund 5 rd.
 ejer: Hans Pape bygn. 15 rd.
- (32) Gård, 10 fag stuehus og boden ud til gaden med porten 2 loft, muret i tavl og teglhængt, jordkælder under 7 vægrum; tværhus i gården til stue og stald 13 vægrum, 1 loft, muret, klinet og teglhængt; sidehus langs ned i gården 7 fag, 2 loft, kælder under 2 fag; gården 28×10 al.; have 70×24 al.; gammelt forfaldent hus i haven 7 vægge, lidet af 1 loft, klinet og teglhængt; hus i haven 3 vægge, klinet og teglhængt; giver jordskyld til Vartov 4 mrk. grund 50 rd.
 ejer: Hans Pape bygn. 250 rd.
- (33) Gård, 11 fag stuehus til gaden, 2 loft, muret i tavl og teglhængt; hus ud til Mølle-

gaden med porten 12 fag, 2 loft, jordkælder under 4 fag, alt muret i tavl ud til gaden og teglhængt; hus i gården 6 fag, 2 loft, klinet og teglhængt; tværhus ned til haven 10 fag, 1 loft, klinet og teglhængt med kælder under 4 fag; hus i gården 9 fag, 2 loft, muret i tavl og teglhængt; anpart i et hus i haven 3 fag, gammel, klinet og teglhængt; dito hus i haven 7 fag, klinet og teglhængt; gården 30×14 al.; haven 77×60 al.;

lejer: Christian Kohl	grund	60	rd.
ejer: Herman Jensen	bygn.	200	rd.

- (34) Gård, 11 fag stue- og cammerhus til gaden, med porten, muret og klinet, 1 loft; gammel sidehus i gården 11 vægrum, klinet og teglhængt med kælder under 3 vægrum; tværhus 8 vægrum; alt 1 loft og teglhængt; gården 30×10 alen; jordskyld til St. Peders k. årl. 5 mrk. 4 sk.

ejer: Peder Jørgensen Skomager	grund	10	rd.
	bygn.	50	rd.

- (35) Gård, 9 vægrum m. stuehus og port til gaden, 2 loft, muret mellem stolper og teglhængt; sidehus i gården 5 vægge, 1 loft m. kælder under 2 vægge; lude 3 vægge; gården 21×6 al.; haven 35×7 al.; grund 12 rd.

ejer: Peder Treschoemager	bygn.	50	rd.
---------------------------	-------	----	-----

- (36) Jens Christensens Strede er 6 boliger, givet af Christen Jensen til de fattige, 13 vægrum, klinet og teglhængt; bebos af nogle fattige;

	grund	3	rd.
ejes af de fattige	bygn.	6	rd.

- (37) Hus, 6 vægge stuehus til gaden, 1 loft, muret, klinet og teglhængt; gården 24×10 al.; haven 25×18 al. grund 9 rd.
 ejer: Christopher Wefuer bygn. 22 rd.
- (38) Gård, 13 vægrum stue- og cammerhus m. port ud til gaden, 2 loft muret og teglhængt; baghus i gården 8 vægge, 1 loft, kælder under 3 vægge, muret og klinet; gården 10×16 al.; have 15×10 al.;
 lejer: Peder Madsøn grund 16 rd.
 ejer: Erich Herlofsøn bygn. 45 rd.
- (39) 2 øde boliger, 9 fag, klinet og teglhængt; jordsmon til have 16×16 alen grund 4 rd.
 bygn. 9 rd.
- (40) Øde plads ved de store møller, lagt øde over 30 år, 63×81 alen, ej nyttig i ringeste måde, er ikkun mødding og morads
 ejer: Margrete Laurids Kochis.
- (41) Sal. Peder Ladefogeds øde have hvorpå „it Skarns lidet klinet huus“ med halmtag. 2 vægrum; haven 35×30½ al.
 lejer: Jens Hachelseskærer grund 3 rd.
 ejer: M. Povel i Lille Næstved bygn. 1 rd.
- (42) Gård, 13 fag til gaden, muret til gaden, klinet til gården, 1 loft; ud til Brogade 15 fag, muret til gaden, klinet til gården, 1 loft, er stegers, bryggers, 2 portrum, en stue og et kammers, alt teglhængt; under det ene hus jordkælder under 3 fag, og 3 fag under det andet; tværhus 7 fag

- m. kælder under 3 fag; gammelt halvhus og en vedhammer 10 fag; gården 21×14 al.; have bag gården 14×14 al. grund 30 rd.
 ejer: S. Jørgen Holstes efterleverske, bygn. 80 rd.
- (43) Gård, 13 fag stuehus m. porten ud til gaden, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården, kælder under 3 fag, teglhængt; bryggers og stegers 6 fag, 1 loft, klinet m. ler og hængt m. tagsten; 5 fag halvhus i gården, klinet og teglhængt; gården 14×14 alen, jordskyld til Vartov 6 mrk. grund 15 rd.
 ejer: Johan Troll bygn. 35 rd.
- (44) Gård, 7 fag stuehus, smedie og port til gaden, klinet. 1 loft, hængt med tagsten; ½ gammelt hus i gården 6 fag, gården 16×10 al.; have 7×7 al.; jordskyld 5 mrk. grund 8 rd.
 ejer: Jørgen Kleinsmed bygn. 23 rd.
- (45) Bolig, 6 fag stue- og porthus, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården og teglhængt; gammelt bryggers 5 fag, klinet og hængt med tegl; gammelt forfaldent tværhus i gården 4 fag mestendel nedfalden; gården 10×10 alen;
 jordskyld til Vartov 6 mrk. grund 6 rd.
 ejer: Lauritz Rasmussen bygn. 16 rd.
- (46) Gård, 6 fag stuehus m. portrummet til gaden, 2 loft, muret til gaden, klinet til gården og teglhængt; stegers 3 fag, 1 loft, klinet m. ler og teglhængt; hus i gården 7 fag, 1 loft, klinet og teglhængt m. kælder under 5 fag, under huset til gaden kælder på 2 fag; tværhus 4 fag, 1 loft, klinet og

- teglhængt; gården 15×11 alen; haven 19×14 al.;
jordskyld til kirken 5 mrk 5 sk.	grund	15	rd.
ejer: Steffen Hattemager	bygn.	35	rd.
- (47) Hus, 4 fag til gaden, 2 loft m. kælder under, muret til gaden, klinet til gården og teglhængt; i gården 4 fag gammel hus, 1 loft, klinet og teglhængt; gården 4×3 alen;
lejer: Hans Angsborig	grund	8	rd.
ejer: Nicolai Lüders	bygn.	20	rd.
- (48) Gård, 8 fag stuehus m. port til gaden, muret til gaden, klinet til gården og teglhængt; stegers og bryggers 4 fag, 1 loft; gadehuset 2 loft; stegerset lerklinet og teglhængt; 8 fag tvært over gården til kammerser, alt lerklinet, 1 loft og teglhængt, kælder under 3 fag; nok et halvhus i gården 6 fag, klinet og teglhængt; gården 15×12 alen; haven 14×15 alen
ejer: Bertel Lauritsen visiterer	grund	18	rd.
	bygn.	50	rd.
- (49) Gård, 18 fag stue til gaden med bod, 2 loft, muret mellem stolper og teglhængt og 2 kældre under: den ene 11 fag, den anden 4 fag; sidelænge til bryggers 18 fag ud til gaden og kirkegården, 2 loft, muret med sten mellem stolper og teglhængt; et andet gammelt sidehus 8 fag lerklinet og teglhængt, 1 loft; nok derhos et staldhus 9 fag, klinet og teglhængt, 1 loft; gården 24×17 alen; jordskyld til Vartov årl. 6 mrk 10 sk. 2 hvid;
ejer: Borgm. Zacarias Hansen	grund	40	rd.
	bygn.	250	rd.

- (50) Gård, 9 fag m. portrum ud til gaden, kælder under 2½ fag, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården; tværhus i gården 7 fag, 1 loft, lerklinet; gården 9×21 alen; have 15×7 alen; grund 10 rd.
 ejes af St. Peders kirke bygn. 20 rd.
 kapellanen Hr. Eyler bor udi
- (51) Hus, 4 fag stuehus til gaden, muret mellem stolper og klinet til gården og teglhængt;
 ejer: Jørgen Lauritsen Wefuer grund 4 rd.
 bygn. 10 rd.
- (52) Hus, 7 fag til gaden, 2 loft, lerklinet og teglhængt; grund 6 rd.
 ejer: Jacob Wedsel Wefuer bygn. 16 rd.
- (53) Hus, 7 vægge til gaden, 1 loft, jordkælder under 4 fag, teglhængt; stegers 2 fag, lerklinet; grund 6 rd.
 ejer: Niels Buntmager bygn. 16 rd.
- (54) Bolig, 7 fag m. port til gaden, 1 loft, muret mellem stolper ud til gaden og teglhængt; stegers halvhus 4 vægrum, klinet, 1 loft; gård 12×9 alen; grund 9 rd.
 ejer: Niels Mogensen Skinder bygn. 24 rd.
- (55) Bolig, 5 vægrum til gaden 2 loft, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt, kælder under 4 vægrum; lude på gårdsrummet 3 vægge, klinet og teglhængt; giver jordskyld til kirken 3 mrk.
 lejer: Jens Andriesen grund 8 rd.
 ejer: Mette sal. Jørgen Tommesens bygn. 24 rd.

- (56) Øde plads, ey wed deds Eyermand er,
14×15 alen med øde jordsmon til have
14×8 alen; grund 2 rd.
- (57) 2 huse, er begge 8 vægrum til gaden, 1
loft, muret til gaden, klinet til gården;
gård 6×18 alen;
lejere: Kirsten Glarmesters og grund 9 rd.
Johanne walchequinde bygn. 22 rd.
ejer: Jørgen Skinder.
- (58) Gammelt forfaldent øde hus, 5 vægrum
til gaden, muret og klinet og teglhængt;
gården 5½×11 alen; grund 4 rd.
ejer: Christen Ledertoer bygn. 3 rd.
- (59) Bolig, 8 fag gammel stuehus og portrum
til gaden, 2 loft, klinet og teglhængt; side-
hus 9 fag, klinet og teglhængt, 1 loft; gård
18×9 alen; have 9×18 alen; jordskyld til
Vartov 1 dr.; grund 10 rd.
ejer: Hans Hollender Bager bygn. 24 rd.
- (60) Gård, 14 vægrum stuehus, bod og port, 2
loft, muret med sten og teglhængt, jord-
kælder under 4 vægrum; bryggers ud til
gaden 9 fag, 1 loft, muret med sten og tegl-
hængt; i gården 4 vægrum, muret med sten
og teglhængt; lude 4 fag til stald; gården
14×14 alen; jordskyld til St. Peders
kirke 8 mrk. grund 25 rd.
ejer: Peder Jørgensen bygn. 180 rd.
- (61) Hus, 5 vægrum til gaden, m. kælder under,
1 loft højt, muret, klinet og teglhængt;
gammelt bryggers i gården 5 vægrum, 1

loft, klinet og teglhængt; gård 9×3 alen;
 jordskyld til kirken 2½ mrk. grund 6 rd.
 ejer: Hinrich Skomager byggn. 14 rd.

- (62) Gård, 10 vægrum og port til gaden 2 loft
 høj, muret med sten og teglhængt; sidehus
 10 vægrum, 1 loft, muret og klinet, kælder
 under 4 fag, teglhængt; tværhus i gården
 til lo og stald 6 vægrum, 1 loft, klinet og
 teglhængt; gård 23×14 alen; have 23×38
 alen; nok jordsmon 24½×8 alen; jord-
 skyld til Vartov 6 mrk. grund 24 rd.
 ejer: Jørgen Skinder byggn. 90 rd.

Summarum udi bemeldte Broefiering: grund 665 rd.
 byggn. 2518½ rd.

—————
Møllefiering.

- (1) Hus, til gaden 8 fag, 1 loft, muret med sten
 mellem stolperne til gaden, klinet til går-
 den og teglhængt; i gården et møllehus
 6 fag, teglhængt og klinet; haven 63×29
 alen;
 lejer: Jens Hjulmand grund 6 rd.
 ejer: Michel Møeler byggn. 13 rd.
- (2) Have, 43×63 alen, et andet stk. jord
 49×14 alen; grund 12 rd.
 ejer: Hans Horneman
- (3) Lidet øde sted, 9×7 alen; jordskyld til
 Kbh. hospital årl. 2 mrk. courant; grund 1 d. rix.
 ejer: Michel Møeler og 3 mk.
- (4) Hus, 6 fag til gaden m. port, 1 loft, tegl-
 hængt, muret mellem stolper til gaden,

- men klinet i gården; tværhus i gården 4 fag, teglhængt og klinet; gård 9×7 al.; have 41×24 alen; grund 6 rd.
 ejer: de fattige bygn. 12 rd.
 lejer: Christen Slagter
- (5) 2 huse, 4+3 vægrum til gaden, begge teglhængt og tavlmuret til gaden, men klinet til gården; have 21×14 alen; gård 24×7 alen; ledig; grund 4 rd.
 ejer: de fattige bygn. 8 rd.
- (6) Hus, 4 fag til gaden, teglhængt og tavlmuret; have og gård 18×8 alen; grund 3 rd.
 ejer: Hr. Oluf i Skielby m. fl. bygn. 6 rd.
 lejer: Laurits Kioldersvend
- (7) Hus, 4 fag til gaden, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til gården; have og gård 21×29 alen; grund 4 rd.
 ejer: Hr. Oluf m. fl. bygn. 8 rd.
 lejer: Christopher Snecher
- (8) Have m. lysthus af 2 fag, 2 loft, klinet og teglhængt, port til gaden som er 2 fag, tavlmuret og teglhængt; haven 126×35 alen; ledig; grund 36 rd.
 ejer: Hr. Oluf i Skielby og kgl. maj. „Gemachsforvaldter“ Christen Jensen bygn. 6 rd.
- (9) Hus, 8 fag til gaden m. portrum, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til gården, 1 loft; tværhus i gården teglhængt, 7 fag, klinet; gård 17×16 alen; grund 5 rd.
 ejer: Anders Lauridsens børn bygn. 10 rd.
 lejer: Jep Skoflikker

- (10) Gård, 12 fag til gaden m. portrummet 1 loft, teglhængt og tavlmuret til gaden, klinet i gården, en liden bod findes under vinduerne ud til gaden, kælder under samme hus på 3 fag; hus langs i gården 12 fag, 1 loft, er stegers og bryggers, klinet og teglhængt; tværhus 9 vægrum, 1 loft, klinet og teglhængt, er stald og lo; gården 18×14 alen; haven 126×15 alen; grund 20 rd.
 ejer: de fattige bygn. 40 rd.
 lejer: Maren sl. Niels urtegårdsmads
- (11) Bolig, 5 fag til gaden, 1 loft, teglhængt, tavlemuret til begge sider; have og gård 10×18 alen; ledig; grund 4 rd.
 ejer: Jochum Rode bygn. 8 rd.
- (12) Hus, 7 fag til gaden, 1 loft, teglhængt og tavlemuret til begge sider; have 16×14 alen m. gården; grund 8 rd.
 ejer: Jochum Rode bygn. 12 rd.
 lejer: Niels Tømmermand.
- (13) Bolig, 12 fag til gaden m. port, 1 loft, tavlemuret til gaden, klinet til gården; 3 fag hus i gården til stald, teglhængt og klinet; gården 15×13 alen; ledig;
 ejer: Rasmus Koch grund 8 rd.
 bygn. 30 rd.
- (14) Hus, 4 fag til gaden, teglhængt, tavlemur til gaden, klinet til gården; gården 9×8 alen; grund 4 rd.
 ejer: Jochum Rode bygn. 8 rd.
 lejer: Hans Jensen Skomager

- (15) Hus, 3 (fag) til gaden, teglhængt, 1 loft, tavlmuret til gaden, klinet til gården; gården $3\frac{1}{2}\times 9$ alen; grund 2 rd.
 ejer: Jochum Rode bygn. 5 rd.
 lejer: Ellen Remmesniders
- (16) Hus, 6 fag, 2 loft, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til gården; gården 5×4 alen; årlig jordskyld til Kbh. hospital 1 d. courant; grund 4 rd.
 ejer: Michel Arendtsen Sidst bygn. 16 rd.
 lejer: Oluf Skinder
- (17) Gård, $18\frac{1}{2}$ fag til Møllegade m. port, 2 loft, teglhængt, tavlmuret til gaden, klinet til gården, kælder under 12 fag, ud til gaden en bod under stuevinduerne, en svale på samme hus til gården; langs i gården ud til Ringstedgade et hus 9 fag, 1 loft, teglhængt, tavlemuret til gaden, men klinet i gården, til bryggers og stegers, kælder under 4 fag; halvhus i gården 5 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, til cammerser; hus ved siden 2 loft, 9 fag til vognskjul og stue, teglhængt og klinet; tværhus i gården med 2 stalde og port ind i laden 13 fag, klinet og teglhængt; lade som går bag ind i haven 7 fag, klinet og teglhængt, 1 loft; halvhus i baggården til vedhammer 6 fag, 1 loft, teglhængt og klinet bagtil; fårehus 5 fag, klinet og teglhængt; forreste gård 19×23 alen; baggården 35×13 alen; haven der bag ved 161×47 alen; jordskyld til byen 8 sk. grund 120 rd.
 ejer: Hans Rasmussen i Kbh. bygn. 450 rd.
 lejer: borgm. Jørgen Eggers

- (18) Gård, 10 fag til gaden, 2 loft, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet i gården; lidet portrum for enden ud til gaden, 1 loft og teglhængt; hus langs i gården til stegers og bryggers 11 fag, teglhængt, 1 loft, tavlemuret fortil, klinet bagtil; tværhus i gården 5 fag, 1 loft, teglhængt og klinet, til stald og port til haven; gården 21×15 alen; findes et udskud på 3 vægrum til trappe og en svale; haven 175×28 alen; jordskyld til byen 8 sk. grund 50 rd.
 ejer: Thor Ibsen bygn. 56 rd.
- (19) Gård, 7 fag til gaden m. portrum, 1 loft, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til gården; hus langs i gården 9 fag, 1 loft, teglhængt og klinet, til bryggers og stegers; strax derhos 4 fag til et cammers, teglhængt og klinet, 1 loft; tværhus 5 fag, 1 loft, teglhængt og klinet til stald og en port til haven; gården 35×10 alen; haven 161×16 al.; jordskyld til St. Peders k. 5 mrk. 5½ sk. grund 25 rd.
 ejer: M. Jacob Bartschiær bygn. 40 rd.
- (20) Gård, 6 fag til gaden m. portrum, 1 loft, tavlemuret til gaden, klinet i gården, teglhængt; langs i gården 9 fag, klinet og teglhængt, 1 loft til stegers og bryggers; gården fra porten og til husstolpen 21×2 alen, fra husstolpen op ad til haven 22×10 alen; haven 70×12½ alen; lejer: sl. Jens Wefuers quinde, grund 16 rd.
 ejer: sl. Iver Pottemagers børn bygn. 20 rd.
- (21) Gård, 6 fag til gaden og et portrum på 2 fag, 1 loft, teglhængt, tavlemuret til ga-

- den, klinet til gården; langs i gården 10 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, til stegers og bryggers; halvhus på samme side 9 fag, teglhængt og klinet, 1 loft, til fæhus; tværhus 7 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, til stald og vognskjul og port; gården 22×6 alen fra porten til husstolpen og 21×10 alen fra husstolpen til tværhuset; haven 58×15 alen; et vænge uden for 84×87 alen; grund 60 rd.
 lejer: Anne Knuds bygn. 40 rd.
 ejer: Vichor Jensen og sl. Anders Lauridsens børn.
- (22) Gård, 9 fag til gaden m. portrum, 1 loft, teglhængt og tavlmuret til gaden, klinet til gården; langs i gården 9 fag, teglhængt, til bryggers og stegers; tværhus 8 fag, teglhængt og klinet, til stald og vedhammer; halvhus 7 fag, 1 loft, teglhængt og klinet; gården 38×12 alen; haven 56×17 alen; jordskyld til St. Peders kirke 5 mrk. 5½ sk. grund 24 rd.
 ejer: Nicolaj Lyder bygn. 50 rd.
- (23) Gård, 10 fag til gaden m. portrum, 1 loft, muret i tavl og klinet i gården; langs i gården 10 fag til bryggers og stegers, 1 loft, teglhængt og klinet; tværhus til stald 9 fag, klinet og teglhængt; gården 21×14 alen; haven 70×18 alen; jordskyld til St. Peders k. 5 mrk. 5½ sk. grund 24 rd.
 ejer: Jens Sadelmager bygn. 40 rd.
- (24) Gård, 4 fag til gaden og et portrum teglhængt, tavlemuret og klinet til gården; halvtagshus i gården 7 vægrum, teglhængt

og klinet, med øde kælder under; disse huse er ganske forfalden; tværhus i stald 5 fag, klinet og teglhængt, i lige måde; gård 21×6 alen; have bagved 66×10 alen; jordskyld til St. Peders k. 1 sldr. grund 12 rd.
 lejer: Peder Olsen Bådsmand bygn. 18 rd.
 ejer: børnegods.

- (25) Gård, 7 fag til gaden m. portrum, 2 loft, tavlemuret til gaden, klinet i gården teglhængt; langs i gården 7 fag til stegers og bryggers, med kælder under 2 fag, klinet og teglhængt, 1 loft; tværhus 1 loft til stald 6 fag, teglhængt og klinet; gården 21×6 alen; haven 63×12 alen; jordskyld til Kbh. hospital 1 rd.; grund 20 rd.
 ejer: Anne sl. Niels Skomagere bygn. 35 rd.
- (26) Øde sted, 49×19½ alen m. noget gammelt undertømmer; haven 154×18 alen; jordskyld til St. Peders k. 6 mrk. 10½ sk.
 ejer: Jacob Christophersen byfoged i Vordingborg grund 32 rd.
- (27) Gård med hosliggende hus, 9 fag til gaden og et portrum 2 fag, 1 loft, teglhængt, tavlmuret til gaden, klinet til gården; langs i gården til bryggers og stegers 10 fag, teglhængt og klinet; tværhus til stald 7 fag, 1 loft, klinet og teglhængt; gården 30×14 alen; en plads for enden af tværhuset 8×8 alen; haven bag ved 154×18 alen; grund 30 rd.
 ejer: Hans Rotgieter bygn. 30 rd.
- (28) 2 boliger, tilsammen 10 fag til gaden m. portrum til begge, til gaden er begge tegl-

hængt, 1 loft, tavlmuret, men klinet til gården; i den, som Lisebet sl. Gabriel Althus bebor, findes i gården et tværhus til stald 4 fag, klinet og teglhængt; gården 18×9 alen; den anden bolig har langs op i gården 7 fag til „en Smide“ og et cammers 1 loft, teglhængt og klinet; tværhus til stald 5 fag; gården fra porten og til hjørnestolpen 17×4 alen, fra husstolpen til tværhuset 17×4 alen, fra husstolpen til tværhuset 17×13 alen; til den anden våning er en have 185×9 al.; og til smedens 175×11 alen;

lejere: Elisabeth sl. Gabriel	grund	32	rd.
Althus og Ertmand Smid	bygn.	38	rd.
ejer: Jens Laursen på Nysø m. fl.			

- (29) Gård, 8 fag til gaden m. portrum, 1 loft, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til gården; langs i gården 7 fag til stegers og bryggers, klinet og teglhængt, 1 loft; gården 15×6 alen; have 168×15 alen; årl. jordskyld til St. Peders k. 1 dr.; grund 24 rd.
ejer: Hans Roschild bygn. 26 rd.

- (30) Gård, 10 fag til gaden m. port, 1 loft, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til gården; langs i gården 6 fag, 1 loft, stenhængt og klinet, til stegers og bryggers; tværhus til stald 4 fag, 1 loft, klinet og teglhængt; halvhus 3 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, til „Stenkar“; nok 4 fag til halvhus, teglhængt, klinet på den ene side, til vognskjul; gården fortil 17×10 alen og bag til 13×12 alen; have derhos 135×19 alen; jordskyld til Kbh. hospital 4 mrk. courant; grund 24 rd.
ejer: Christopher Mortensen bygn. 36 rd.

- (31) Hus næst hos, 4 fag til gaden, 1 loft, teglhængt og tavlmuret til gaden, klinet i gården; 2 små fag i gården til stegers, teglhængt og klinet; gården 9×9 alen; jordskyld til St. Peders k. 2 mrk. 10½ sk.
 lejer: Jacob Bøcher grund 4 rd.
 ejer: Christopher Mortensen bygn. 8 rd.
- (32) Hus, 3 fag til gaden; ingen gårdsrum uden med Hans Feldbereder grund 2 rd.
 lejer: Tomas Glarmester bygn. 4 rd.
 ejer: Hans Feldbereder
- (33) Gård, 7 fag til gaden m. port, 1 loft, tavlmuret til gaden, klinet til gården; langs i gården 13 fag stegers og bryggers og cammers, klinet og teglhængt; tværhus i gården til stald og stenkar 5 fag, klinet og teglhængt; gården fra porten til husstolpen 34×7 alen, neden i gården 14×24 alen; haven 119×22 alen; grund 30 rd.
 ejer: Hans Feldbereder bygn. 34 rd.
- (34) Gård, 9 fag, 2 loft til gaden m. port, tavlmuret og teglhængt, men klinet i gården; langs i gården stegers og bryggers 1 loft, 13 fag, klinet og teglhængt; gården fra porten til stolpen 24×7 alen; baggården 24×12 alen; grund 14 rd.
 lejer: Peder Hatemager bygn. 30 rd.
 ejer: Anders Pouelsøn
- (35) Gård, 9 fag til gaden m. port, 2 loft, tavlmuret til gaden, klinet til gården, teglhængt, under vinduerne til gaden er to små træboder; langs i gården 7 fag til stegers og bryggers, teglhængt og klinet; for en-

den af samme hus en lude til svendecamers på 2 fag; halvhus 2 fag klinet og teglhængt; nok et forfaldent hus langs i gården til stald og brændeovn 12 fag, klinet og teglhængt; lude til vognskjul 4 fag; lude til gang i haven 4 fag; gården fra porten til husstolpen 13×4 alen; baggården 38×9 alen; haven 70×11 alen; jordskyld til Kbh. hospital 4 mrk. courant 5 sk. 1 hvid; grund 28 rd.
 ejer: Andris Pottemager bygn. 62 rd.

- (36) Gård, 9 fag til gaden, 2 loft m. port, teglhængt og tavlemuret, under vinduerne til gaden en bod; langs i gården 11 fag til stegers og bryggers, tavlemuret på den ene og klinet på den anden side, teglhængt og to loft høj; langs for enden af samme hus 9 fag til kammerser og pakhus, tavlemuret og teglhængt, kælder under 5 fag; tværhus til stald 8 fag, 2 loft. tavlemuret på den ene, klinet på den anden side, teglhængt; gården fra porten til hjørnestolpen 20×4 alen; fra stolpen til tværhuset 23×8 alen; i baggården 8 fag stald, 1 loft, klinet og teglhængt; baggården 15×24 alen; jordsmon for enden af tværhuset 11×14 alen; haven bagved 52×24 alen; grund 45 rd.
 ejer: Hans Nielsøn bygn. 100 rd.

- (37) Gård, 7 fag til gaden m. port, 2 loft, tavlemuret og teglhængt med en Smede udi, klinet til gården; langs i gården 7 fag til stegers og bryggers, klinet og teglhængt; på samme side 6 fag halvhus, klinet til kammerser; tværhus neden i gården til

- stald 4 fag, klinet og teglhængt, 1 loft;
 gården 24×7 alen; grund 10 rd.
 ejer: Peiter Moesse Smed bygn. 34 rd.
- (38) Bolig, 6 fag til gaden, tavlemuret til gaden,
 klinet i gården, teglhængt; gården 6×9
 alen; grund 3 rd.
 lejer: sl. Kirsten Ladefogets bygn. 7 rd.
 ejer: Jørgen Pedersøn
- (39) Gård, 8 fag til gaden m. portrum, 1 loft,
 tavlemuret og teglhængt; langs i gården
 stegers og bryggers 8 fag, 1 loft, de 4 fag
 er klinet på begge sider og de 4 andre er
 klinet på den ene og tavlemuret på den an-
 den side og alle er teglhængt; tværhus 5
 fag, 2 loft, tavlemuret på den ene side,
 klinet på den anden; nok et hus næst hos
 til stald 4 fag, 2 loft, klinet på begge sider
 og teglhængt; gården fra porten og til
 brøndstolpen er 8×7 alen, fra stolpen til
 tværhuset 12×16 alen; baggården mellem
 haven og tværhuset 11×9 alen; have 51×8
 alen; grund 30 rd.
 ejer: Maren sl. Rasmus Kockis bygn. 45 rd.
- (40) Gård, 6 fag til gaden m. portrum, 2 loft,
 teglhængt tavlemuret til gaden, klinet i
 gården; langs i gården 4 fag til stegers,
 teglhængt og klinet; tværhus 7 fag, tegl-
 hængt og klinet, til stald; 4 fag halvhus
 klinet og teglhængt; gården fra porten til
 husstolpen 8×4 alen, fra stolpen til tvær-
 huset 12×13 alen; haven 42×14 alen;
 ejer: Rasmus Skinder grund 30 rd.
 bygn. 40 rd.

- (41) Gård, 9 vægrum til gaden m. portrum, teglhængt, tavlemur til gaden og klinet til gården; langs i gården bryggers og stegers 7 fag, klinet og teglhængt; hus tværs i gården, står i bygning, 7 fag og endnu ikke klinet eller tækt; gården 19×9 alen; giver jordskyld til Kbh. hospital 5 mrk. grund 12 rd.
 ejer: Michel Johansen bygn. 34 rd.
- (42) Gård, 12 vægrum til gaden, 2 loft, tavlemuret og teglhængt; nok et nyt hus til gaden 6 fag, 2 loft, tavlmuret og teglhængt, med portrum og pakhus og en kælder under; halvhus bygt ud i gården 4 fag, tavlemuret og teglhængt; langs i gården 13 fag bryggers og stegers, teglhængt, tavlemuret på den ene, klinet på den anden side; tværhus i gården til stald 10 fag, 2 loft, teglhængt og tavlemuret på den ene og klinet på den anden side; gården 17×17 alen; haven 18×35 alen; et stk. jord for enden af tværhuset 10½×7 alen; grund 35 rd.
 ejer: Hans Hansøn Lysholm bygn. 160 rd.
- (43) Bolig, 5 fag til gaden, 2 loft, tavlemuret til gaden, klinet i gården, teglhængt og kælder under 1 fag; langs i gården 7 fag køkken, bryggers og kammers, teglhængt og klinet; gården indtil husstolpen 17×3 al., og fra husstolpen til „Haugierdet“ 21×11½ al.
 lejer: Hinrich Gosmer grund 10 rd.
 ejer: Hans Hansøn Lysholm bygn. 30 rd.
- (44) Bolig, 7 fag til gaden m. portrum, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til

gården; gammelt hus langs i gården til stegers og „bag oufn“ 8 fag, klinet og teglhængt; gården fra porten 18×13 alen; en slippe 7×7 alen; kålhav 24×11 alen; jordskyld til Kbh. hospital 6½ mrk. courant 4 sk.

lejer: Anders Bøcher	grund	16	rd.
ejer: borgm. Johan Funch	bygn.	20	rd.

- (45) Have bagved, m. lysthus 4 fag, teglhængt og klinet, 140×51 al. og et stykke jord eragtet 40×40 alen; grund 40 rd.
ejer: borgm. Johan Funch bygn. 2 rd.

- (46) Gård, 9 fag til gaden m. portrum, 1 loft, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til gården, med liden bod til gaden; langs i gården 10 fag bryggers og kammerser, teglhængt og klinet; gården fra porten til hjørnestolpen 38×6 alen, fra hjørnestolpen til gærdet 27×13 alen.
lejer: Peder Pottemager grund 10 rd.
ejer: Kirsten Michels bygn. 24 rd.

- (47) Gård, 9 fag til gaden m. portrum, 2 loft, tavlemuret og teglhængt, kælder under de 7 fag, og 2 gamle boder ud til gaden; langs i gården bryggers, stegers og kammerser 17 fag, 2 loft, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet bag til; et hus på den anden side 7 fag, 1 loft, med 2 kammerser, klinet og teglhængt; tværhus i gården til stald 14 fag er gammel, tavlemuret og teglhængt; gården fra porten til hjørnestolpen 35×4½ alen, fra hjørnestolpen til tværhuset 21×30 alen; haven fra tvær-

- huset 31×62 alen, enghave derhos 104×63
 alen grund 60 rd.
 ejer: Johanne Caspers byggn. 80 rd.
- (48) Gård, 11 fag til gaden, 1 loft, teglhængt, tavlemuret: langs i gården 15 fag bryggers, stegers og stald, teglhængt og klinet, 1 loft, teglhængt og tavlemuret; i gården 15 fag til bryggers, stegers og stald, teglhængt, klinet, 1 loft; gammelt tværhus til stald, med nogle gamle sten på, 6 fag; gården fra porten 24×14 alen; haven 24×9½ alen; grund 20 rd.
 lejer: Hans Hansen byggn. 50 rd.
 ejer: Jens Jensen i Giødstrup.
- (49) 2 våninger, 10 fag til gaden, 2 loft, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til gården; haven 112×18 alen; grund 20 rd.
 lejer: Peder Lemvig og Jørgen Skinder
 ejer: Peder Kremmers arvinger byggn. 20 rd.
- (50) Hus; 2 fag til gaden ved Ringsted port, muret mellem stolperne; halvhus ud til haven 6 fag, klinet og teglhængt; haven fra halvtaghuset til hjørnegærdet 114×33 alen, fra hjørnegærdet til enden 65×45 alen; årl. jordskyld af et jordsmon i haven til Kb. hospital 2 mrk. cour.; grund 30 rd.
 ejer: borgm. Johan Funch byggn. 30 rd.
- (51) Gård ud til Hiultorvet, 8 fag, 2 loft, teglhængt og tavlemuret; langs i gården ud til Ringstedgade 19 fag bryggers, pakhus og port, 1 loft, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet i gården; neden i gården 8½ fag stald, 1 loft, teglhængt og klinet; går-

den 38×8 alen; baggården 10×12 alen;
haven 36×11 alen;

ejer: Jacob Christophersøn grund 30 rd.
Rådmand bygn. 130 rd.

- (52) Gård, 8 fag til gaden, 2 loft, teglhængt og tavlemuret, derforuden et portrum, som han alene bruger ikkun indkørselen, men det, som er over porten, skal tilhøre Niels Bagers grd., som berettes; langs i gården bryggers, stegers og kammers 15 fag, klinet og teglhængt; gården 32×10 alen; have bag ved 55×10 alen; årlig jordskyld til St. Peders kirke 5 mrk. 6 sk. grund 20 rd.
ejer: Rasmus Lolliche bygn. 40 rd.

- (53) 2 våninger, den ene 4 fag til gaden og 2 fag over porten, som Rasmus Lolliche har sit indkørsel, med en gammel bod under vinduerne, 2 loft, tavlemur til gaden, klinet i gården; langs i gården stegers og bryggers 9 fag, teglhængt og klinet; bagers 4 fag, teglhængt og klinet; 2½ fag til stald teglhængt og klinet; tværhus 4 fag, klinet og teglhængt; årl. jordskyld til St. Peders k. 3 mrk.
lejer: i det ene bor Jacob Jensen grund 10 rd.
ejer: Kirsten Bagers bygn. 20 rd.

- (54) Den anden våning, som Kirsten Bagers selv bebor: 8 fag til gaden, 2 loft m. port, teglhængt, tavlemuret til gaden og klinet til gården; til begge våninger gårdsrum 23½×13 alen; og have 17×6 alen; der findes jordkælder til gaden under 2 fag;
grund 8 rd.
ejer: Kirsten Bagers bygn. 20 rd.

- (55) Våning, 13 fag til gaden, 1 loft, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til gården; i gården bagers og bryggers 3 fag, teglhængt og klinet; 3 fag halvhus, teglhængt og klinet; gården 13×8 alen; grund 12 rd.
 ejer: Kirsten sl. Esche Malers bygn. 28 rd.
- (56) Øde plads ud til Hiultorvet, 10 fag til gaden og 21 alen lang som står i en trekant; giver jordskyld til Kbh. hospital 21 $\frac{1}{2}$ sk. grund 3 rd.
 ejer: borgm. Johan Funch
- (57) Gård, 27 fag til gaden, 2 loft, teglhængt, muret mellem stolperne til gaden, til gården er nogle tavle klinet, 2 kældre ud til gaden på 6 og 4 fag; portrum; en lude i gården på 5 fag til køkken, teglhængt og tavlemuret; nok en svale 6 fag; i gården på den søndre side 17 vægrum, 2 loft, teglhængt og tavlemuret til gården og klinet bagtil, til bryggers og nogle kammerser, kælder under 4 fag; item en svale 6 fag; ud til haven 8 fag, 2 loft, teglhængt og tavlemuret, med kælder under 8 fag og svale på 3 fag; tværhus fra „Haustuen“ 16 fag m. portrum, 2 loft højt, teglhængt og muret imellem tavlene til gården, men klinet til baggården, kælder under 3 fag og en svale ovenpå, 15 fag, er til stald; på den nordre side 13 fag, 2 loft til pakhus, muret i tavl til gården, klinet bag til; gården 30×42 alen; i baggården en forfalden vedhammer 7 fag med vognskjul under og en øde stald; gården 24×14 $\frac{1}{2}$ alen; have 45×18 alen; jordskyld til Kbh. hospital 1 dr. cour. grund 100 rd.
 ejer: borgm. Johan Funch bygn. 500 rd.

- (58) Gård, 10 fag til gaden m. port, 2 loft, teglhængt og tavlemuret på begge sider, kælder under 6 fag; lude ud til gården 8 fag til kammerser, teglhængt; tværhus 8 fag, 2 loft til bryggers og en stue, teglhængt og muret i tavlerne til gården, klinet i haven, kælder under 3 fag; lude ud til haven til stald 8 fag, klinet og teglhængt; gården $18\frac{1}{2} \times 17$ alen; haven bagved 24×13 —15 alen; findes en bod uden for døren under vinduerne til gaden på 4 fag; jordskyld til St. Peder k. 1 dr. grund 32 rd.
 står ledig byggn. 100 rd.
 ejer: sl. mester Christian Bartschiærs børn og Hr. Oluf i Skielby.

- (59) Gård, 7 fag til gaden, 2 loft, teglhængt og tavlemuret, kælder under 5 fag, en gammel bod under vinduerne til gaden; langs i gården 12 fag, 1 loft, teglhængt, muret i tavl, undtagen 2 fag til gården, der er klinet; tværhus 6 fag, 2 loft med et kammers og en port under, teglhængt og muret mellem tavlene; lude på 3 fag, teglhængt og klinet; i baggården en gammel forfalden stald med tegl på; forreste gård 18×3 alen; baggården 18×12 alen; jordskyld til St. Peder k. 1 dr.
 lejer: Anne sl. Jørgen Lessøs grund 24 rd.
 ejer: kgl. maj gemaksforvalter byggn. 66 rd.
 Christen Jensen m. fl. og børnegods

- (60) Gård, 9 fag til gaden, 2 loft, teglhængt og muret mellem stolper til gaden, klinet i gården m. portrum; langs i gården 11 fag stegers og bryggers, teglhængt, tavlemuret på den ene, klinet på den anden

Lynde - Lynde

Tab.

...en Rindler under 4 tag, og nu grøntæst
 Dialel xaa bojtag. I sine færdige dia
 gærdum, to - 1 tag, med is cool
 som, og tois toot bogt, og bogt
 fongt, og med indallum fangt.
 Lene, ind till gaardum, som.
 Rindt till dag gaardum, og nu
 Rindler under xaa - 2 tag, og nu
 Dialel oind, xaa - 1 tag, og nu till
 it Hærdum. I sine xaa Rindum
 Rindt till, og - 1 tag, tois toot
 bogt till færdum, og med is fangt.
 Lene indum till gaardum, som
 Rindt dag till, og till it xaa fangt,
 gaardum og i fangt - 30 allum
 og i fangt - 42 allum, till dag
 gaard, og nu i fangt ind
 fangt, xaa - 1 tag, med xaa og,
 fangt ind, og nu ois Hærd,
 gaardum og i fangt - 12
 allum og i fangt - 12 allum
 og nu ind gaardum og 45 all
 Lang. og i 8 allum fangt,

grindum. — 100.
 Rindum. — 100.

Rindum oind fangt till
 Rindum fangt till till, 2.OUR.

...en Skand og ind till gaardum, 10.
 tag, med xaa som, og tois toot
 bogt till fongt, og fangt ind
 xaa bogt fangt, og nu Rindler
 under, xaa - 6 tag, till till ind
 till gaardum, xaa - 8 tag, till till
 ind, og fangt fongt. I sine fangt
 og 8 tag tois toot fangt till till
 og nu till og fangt fongt og.

St. Vind
 Rindum
 fangt till
 bogt, og
 fangt till
 i fangt og

Tab: v. Lynde.

Mølleferding nr. 55, 56, 57 og 58 beskrives.

side, 2 loft, med kælder under 4 fag; tværhus 7 fag, 2 loft til stald og kammers; gården 20×7 alen; jordskyld til Kbh. hospital 3½ mrk. cour. 2 sk. grund 22 rd.
 ejer: Niels Hvid rådmand bygn. 68 rd.

- (61) Gård, 8 fag til gaden m. port, 2 loft, kælder under 2 fag, teglhængt og tavlemuret; langs i gården stegers og bagers, 4 fag, 2 loft, teglhængt og klinet; tværhus 4 fag, 2 loft til stald, tavlemuret på den ene, klinet på den anden side; gården 13×6 alen; ejer: de fattige, Magdalene grund 18 rd.
 Rotertis m. fl. bygn. 52 rd.

- (62) Gård, 8 fag til gaden med portrum, 2 loft, kælder under 5 fag, teglhængt og muret mellem stolperne til gaden, klinet til gården; tværhus 8 fag, 2 loft, klinet og teglhængt, til kammers og vognskjul, jordkælder under 4 fag; bag tværhuset lude til stald på 5 små fag, klinet og teglhængt; 2 fag stegers teglhængt og klinet; gården 18×4 alen; jordskyld til Kbh. hosp. 1 rd. står ledig grund 12 rd.
 ejer: Else Jørgensdatter Lesø bygn. 46 rd.

- (63) Gård, 7 fag til gaden, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til gården; langs i gården til bryggers og pakhus 11 fag, 2 loft, muret mellem tavlene til gaden, klinet til gården; halvhus i gården 8 fag, klinet og teglhængt; kælder under stuehuset 7 fag; nok findes 2 halve fag hus, 2 loft, muret mellem tavlene, som er fra Dienis Guldsmeds gård; gården 12×14½

alen; jordskyld til Kbh. hosp. $3\frac{1}{2}$ mrk.
 cour. 5 sk.; til St. Peders k. 5 mrk. $5\frac{1}{2}$ sk.
 lejer: Margret Gads
 ejer: Hans Njelsen Aalborgig assessor i
 Commercekolliget og Jacob grund 24 rd.
 Røbbers arvinger bygn. 70 rd.

- (64) Gård, 9 vægrum til gaden m. portrum, nok til gaden 2 halve fag, er til hobe 2 loft, teglhængt og tavlemuret, kælder under hele huset til gaden; et udskud i gården på 3 fag til køkken, teglhængt og muret mellem tavlene; tværhus 10 fag, 1 loft til en stue, en stald og et vognskjul, teglhængt og muret mellem stolperne; gården 8×21 alen; have 12×6 alen; baggård 7×7 alen; jordskyld til Kbh. hosp. $7\frac{1}{2}$ mrk. cour. 4 sk., nok til bem. hosp. $3\frac{1}{2}$ mrk. 5 sk. grund 30 rd.
 ejer: Dienis Welladtz bygn. 130 rd.

- (65) Gård, 4 fag til gaden, 2 loft m. port, tavlemuret og teglhængt; langs i gården 6 fag, 2 loft, tavlemuret og teglhængt, til stuehus og findes derpå 2 gamle svaler; nok på samme side 8 fag, 1 loft til stue og køkken, teglhængt, muret mellem tavlene til gården, klinet bag til, kælder under 4 fag; forreste gård 44×3 alen; nok på samme længde 8 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, til bryggers og kammers; vedhus 5 fag klinet; tværhus 9 fag til vognskjul og lude, teglhængt og klinet m. kælder under 3 fag; på østre side i baggården 14 fag til lo, fæhus og stald, teglhængt og klinet; et lidet stykke hus midt i gården er teglhængt og klinet; baggården 28×17 alen; gårdsrum

- bag det lidet hus 12×10 alen; haven 35×10 alen;
 grund 20 rd.
 Sognepræstens residens til bygn. 120 rd.
 St. Peders k.
- (66) Øde gård, 12 fag til gaden, som duer indtet; byggepladsen indtil 59×15 alen, hvorpå noget gammelt undertømmer, 2 øde kældre; have $51\frac{1}{2} \times 18$ alen; grund 16 rd.
 [ejer ej anført] bygn. 10 rd.
- (67) Gård, 9 fag til gaden, 2 loft, tavlemur til gaden, klinet til gården, teglhængt, kælder under 4 fag; langs i gården 11 fag, 2 loft, tavlemuret på den ene, klinet på den anden side, teglhængt, til stue og kammerer; 4 fag til bryggers ganske forfalden, teglhængt, muret mellem tavlene på den ene og klinet på den anden side; gammelt tværhus 7 fag stenhængt; gården 47×5 alen; haven 26×20 alen; jordskyld til Kbh. hospital 2 mrk. 12 sk. grund 20 rd.
 ejer: Niels Krabbe bygn. 60 rd.
- (68) Gård, 9 fag til gaden m. porten, 2 loft, teglhængt, muret mellem tavlene både til gaden og gården, kælder under 7 fag og en bod under vinduerne ud til gaden; langs i gården 13 fag til stegers, bryggers og kammer, 2 loft, teglhængt, tavlemuret på den ene og klinet på den anden side; tværhus midt i gården 2 loft, 6 fag til stald, er klinet; forreste gård fra portstolpen til hushjørnet er 27×4 alen, fra hjørnehuset til tværhuset 28×12 alen; i baggården halvhus 6 fag, teglhængt og klinet; et lidet stk. jord 12×4 alen; tværhus 5 fag, klinet

og teglhængt, til stald; en have 11×11 alen; jordskyld til St. Peders k. 4 mrk.

lejer: Jacob Guldsmid grund 30 rd.
ejer: Hr. Laurids i Vallensved bygn. 120 rd.

- (69) Cård, 12 fag til gaden m. portrum, 2 loft, kælder under 7 fag, bod under vinduerne til gaden, teglhængt og muret mellem tavlene; udskud til gården 4 fag, teglhængt; langs i gården 18 fag, 1 loft, teglhængt, tavlemuret fortil, klinet bagtil, til bryggers, stegers, kammers og stald; tværhus 10 fag. 2 loft. muret mellem stolperne til gården og klinet på den anden side og teglhængt, til vedhus og et kammers; gården fra porten til hjørnestolpen 25×13 alen, fra stolpen til tværhuset 13×8 alen; i baggården 4 fag halvhus, teglhængt og klinet, til en lo; et andet 7 fag, teglhængt og klinet, til vedhammer og et vognskjul under; baggården til hjørnestolpen 8×8 alen, fra hjørnestolpen til „Haugierdet“ 14×12 alen, haven fra plankeværket til hjørnet 21×13 alen, fra gærdet til Ringstedgade 56 alen lang og bredden til Ringstedgade 18 alen og oven til 13 alen, hvoraf tilforn har været et byggested, 18 alen lang og 10 alen bred indtil Ringstedgade;

ejer: kgl. maj. tolder grund 60 rd.
Kay Langlohr bygn. 200 rd.

- (70) Våning, 7 fag til gaden, 2 loft, tavlemuret til gaden, klinet i gården; langs i gården 9 fag 2 loft, klinet og teglhængt; fra plankeværket til hjørnestolpen er gården 16×3 alen, fra stolpen til gærdet 36×14 alen;

- udkørsel til Ringstedgade, til portstolpen
 $28 \times 3\frac{1}{2}$ alen; jordskyld til St. Peders k.
 1 mrk. $7\frac{1}{2}$ sk. grund 20 rd.
 ejer: Anders Biørns bygn. 50 rd.
- (71) Gård, 8 fag til gaden m. port, teglhængt
 og tavlemuret til gaden, klinet i gården,
 2 loft, bod under vinduerne til gaden; 5
 fag i gården til køkken og bryggers, 1 loft,
 teglhængt og tavlemuret; nok langs i går-
 den 9 fag, 2 loft, klinet og teglhængt, til
 pakhus og kammerser, kælder under 5 fag
 og en svale ovenpå; neden i gården 4 fag,
 1 loft til svendekammers, teglhængt og kli-
 net; gården fra porten til hjørnestolpen
 10×2 alen, fra stolpen til plankeværket i
 baggården 21×10 alen; baggården med
 en liden have, som strækker sig ud til
 Ringstedgade, 21×35 alen, hvoraf har til-
 forn været et byggested ud til Ringsted-
 gade, 21×9 alen; giver jordskyld til St.
 Peders k. 4 mrk. grund 45 rd.
 ejer: Anders Biørnsen bygn. 150 rd.
- (72) Bolig, som i lang tid har stået øde og vides
 ej hvem den tilhører, 4 fag til gaden, 2
 loft, teglhængt og muret mellem tavlene
 til gaden, klinet til gården; langs i gården
 5 fag, 2 loft, teglhængt, tavlemuret på den
 ene og klinet på den anden side; gården
 6×6 alen; står ledig; grund 6 rd.
 ejer: Hans Rasmussen Skinder bygn. 10 rd.
- (73) Bolig, 6 fag til gaden, 1 loft, tavlemuret
 til gaden, klinet til gården, en liden bod
 ud til gaden; langs i gården stegers og
 bagers 5 fag, teglhængt og klinet; 3 fag i

- gården til melhus og brønd, klinet og teglhængt; gården 8×3 alen; grund 8 rd.
 ejer: Hans Hansen Bager bygn. 22 rd.
- (74) Gård til „Moellegade“, 8 fag, 2 loft, teglhængt og tavlemuret på begge sider, kælder til gaden under 1½ fag og en bod ud til gaden; hus i gården langs op ad Ringstedgade 15 fag, 2 loft m. port, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet til gården, til stue og kammerser; tværhus, som er stald og vognhus, 9 fag, teglhængt og klinet; på den anden side i gården 9 fag bryggers og bagers, teglhængt og klinet på begge sider, kælder under 4 fag; gården fra huset til hjørnestolpen 10×5 alen, fra stolpen til tværhuset 23×14 alen;
 lejer: (?) Ingeborg sl. Peder grund 60 rd.
 Flensborgs bygn. 200 rd.
 ejer: De fattige, Magnus Poulsen i Flensborg og sl. borgm. Johan Morbechs arvinger i Malmø
- (75) Øde plads 17½×14 alen, hvorpå findes noget gammelt undertømmer; grund 2 rd.
 ejer: borgm. Johan Morbechs arvinger i Malmø.
- (76) Hus, 6 fag til gaden, teglhængt, tavlemuret til gaden, klinet i gården, 1 loft; gården 15×12 alen; grund 10 rd.
 lejer: Rasmus Vefuer bygn. 12 rd.
 ejer: Hr. Andris i Førsløf
- (77) Hus som næsten er forfaldent, 4 fag, teglhængt og tavlemuret til gaden, klinet til gården, 1 loft, lude udbyggt til stegers

- 3 fag, teglhængt; bod på 2 fag til stald;
gården 8×9 alen; haven 21×9 alen;
lejer: Marcus Bogbinder grund 8 rd.
ejer: St. Peders k. bygn. 8 rd.
- (78) Hus, 7 fag til gaden m. port, 1 loft, tavlemuret til gaden, klinet til gården, teglhængt; lude til gården 2½ fag, teglhængt og klinet; lidet stykke hus tværs i gården 4 fag; gården 11×12 alen; haven 12×12 alen; en slippe i haven 6×3 alen; jordskyld til Kbh. hosp. 24 sk.
lejer: Christopher Oelsen grund 10 rd.
ejer: kgl. gemaksforvalter bygn. 18 rd.
Christen Jensen
- (79) Våning 8 fag til gaden m. port, tavlemuret til gaden, klinet til gården, 1 loft, teglhængt; langs i gården 8 fag bryggers og stald, 1 loft, klinet og teglhængt; gården 18×8 alen; haven 11×15 alen; grund 10 rd.
ejer: Peder Jensen Slagters arvinger; bygn. 24 dr.
- (80) 2 huse, er begge ud til gaden 8 fag, 1 loft, tavlemuret til gaden, klinet til gården; gården 24×17 alen; grund 8 rd.
lejer: af det ene Johan Jørgensen bygn. 16 rd.
Skrædder
ejer: Hr. rigens admiral Bielche
- (81) Øde byggested 18×10 alen, på nordre side i gården 6 fag, 1 loft, teglhængt og tavlemuret på begge sider, øde kælder under; gården 19×19 alen; haven 27×27 alen; står ledig; grund 12 rd.
ejer: rigsadmiral Bielche bygn. 8 rd.

- (82) 2 boder, 6 fag, 2 loft, teglhængt og tavlemuret til gaden, klinet i gården; gården 9×3 alen; står ledig; grund 6 rd.
 ejer: Søfren Viborg bygn. 28 rd.
- (83) Gård, 10 fag til gaden tavlemuret, men klinet til gården, med kælder under 2 fag, 1 loft, teglhængt; lude i gården til køkken og værksted 4 fag, teglhængt; langs i gården 7 fag bryggers og stegers, klinet og teglhængt, kælder under 2 fag; tværhus 6 fag, 1 loft til stald, klinet og teglhængt; gården 21×10 alen grund 16 rd.
 ejer: Søfren Viborg bygn. 50 rd.
- (84) Have uden Ringstedport 168×22—24 alen; grund 10 rd.
 ejer: Jacob Bang i Karebech
- (85) Wænge m. hus 4 vægrum, klinet og halm-tækt; 282×264 alen; hører under jordrebningen; ejer: Oluf Christensen rådmand.

Summarum bedrager tilsammen udi belmeldte
 Møllefiering: grunden 1791½ rd.
 bygningen 4251 rd.

Nørefierings første part.

- (1) Gård, 11 fag til torvet, 2 loft, tavlemuret med sten og teglhængt, 2 jordkældre til gaden 2+3 fag; i gården 6 fag, muret med sten, m. kælder på 2 fag; hus 3 fag, 2 loft,

- lerklinet, til bryggers; gården $11 \times 14\frac{3}{4}$ alen; væggene muret med mursten; jordskyld til byen årl. 2 mrk. grund 25 rd.
 ejer: Hinrich Lafrendtzen rådmand; byggn. 180 rd.
- (2) Gård, 11 fag, 2 loft med jordkælder under, muret m. mursten i tavl; nyt hus til gaden 2 loft, m. kælder under 7 fag; gammelt hus i gården, klinet, 11 fag, muret m. tavl til gaden, med kælder under 7 fag; bryggers i gården 4 fag; gården 13×7 alen; jordskyld til St. Peders k. 7 mrk., og til byen 6 mrk.
 ejer: Christendtze sl. Hans grund 60 rd.
 Hornemands byggn. 300 rd.
- (3) Rådhus og rådstue, 26 fag, 1 loft m. kælder under; en stue 3 fag; norden for trappen er gården 8 alen og på søndre side 21 alen; under samme hus er Næstved bys vejerbod; grund 20 rd.
 byggn. 70 rd.
- (4) Liden bod ved rådhusporten $3\frac{1}{4} \times 3$ alen; jordskyld til byen 1 mrk. grund $\frac{1}{2}$ rd.
 lejer: Maren Steenhugers byggn. $1\frac{1}{2}$ rd.
 ejer: Christen Skinder
- (5) Gård, 13 fag til torvet, 2 loft, tavlemuret, teglhængt, med 2 jordkældre ganske under huset; ud til strædet 18 fag, 2 loft, muret med sten i tavl og kælder under 5 fag; til den søndre side et muret hus 2 loft, 16 alen langt; et tømmerhus 4 fag; et andet hus 3 fag, 2 loft m. 2 jordkældre under; nok i samme gård på vestre side 18 fag, 2 loft,

tavlemuret; alle huse teglhængt; gården				
37×14½ alen; står ledig;	grund	60	rd.	
er børnegods med vidre	bygn.	300	rd.	
(6) Bolig, 5½ fag til gaden; gården 13×8				
alen;				
lejer: Morten Guldsmeds enke	grund	6	rd.	
ejer: sl. Cort Spemans børn	bygn.	10	rd.	
(7) Hus, 5½ fag til gaden; en kvist hos samme				
3 fag; gården 11×7½ alen;	grund	6	rd.	
lejer: Jens Kandestøber	bygn.	10	rd.	
ejer: sl. Cort Spemans børn				
(8) Gård, 7 fag til torvet, 1 loft; i gården				
9 fag, muret mellem stolperne til gaden.				
klinet i gården; gården 21×8 alen; have				
16×31 alen;				
lejer: Jens Seiermager	grund	10	rd.	
ejer: børnegods m. fl.	bygn.	30	rd.	
(9) Hus, 6 fag, 1 loft, muret i tavl og tegl-				
hængt, ganske øde; gården 16×21 alen;				
	grund	4	rd.	
ejer: Hr. Peder i Weiløe	bygn.	4	rd.	
(10) Hus, 6 fag til gaden, 1 loft, muret i tavl				
til gaden, klinet i gården, teglhængt; gård-				
den 16×7 alen; haven 45½×14 alen;				
lejer: Rasmus Jespersen	grund	6	rd.	
ejer: M. Jørgen Eilersen i Kbh.	bygn.	6	rd.	
(11) Hus, 4 fag til gaden, 1 loft, muret og tegl-				
hængt; gården 9×7 alen; haven 45½×9				
alen;	grund	6	rd.	
lejer: Anne Bentsdatter	bygn.	6	rd.	
ejer: M. Jørgen Eilers.				

- (12) Hus, 4 fag til gaden, 1 loft, muret og teglhængt; gården $7\frac{1}{2}\times 6$ alen; haven $45\frac{1}{2}\times 12\frac{1}{2}$ alen;
 lejer: Sidtzel Skræders grund 6 rd.
 ejer: M. Jørgen Eilersen bygn. 6 rd.
- (13) Have ved torvestrædet 38×32 alen 10 rd.
 ejer: Willum Tiesen.
- (14) Hus, 6 fag til gaden, muret med tavl til torvet, klinet til gården, 1 loft, teglhængt; gården 14×13 alen; haven 21×14 alen;
 lejer: Gregers Nielsen grund 8 rd.
 ejer: Jørgen Pedersen bygn. 12 rd.
- (15) Hus, 6 fag til torvet, tavlemuret til gaden, klinet til gården; gården 12×8 alen; haven 27×8 alen;
 lejer: Daniel Skomager grund 8 rd.
 ejer: Jørgen Pedersen bygn. 12 rd.
- (16) Hus, 6 fag, muret til gaden, klinet til gården, 1 loft, teglhængt; gården 8×10 alen; haven 24×11 alen;
 lejer: Hinrich Krøyer grund 8 rd.
 ejer: Jørgen Winter bygn. 12 rd.
- (17) Hus, 6 fag til gaden, 1 loft, tavlemuret til gaden og teglhængt; gården 10×13 alen; haven 21×14 alen;
 lejer: Andris Hansen Pryds grund 8 rd.
 ejer: Jørgen Winter bygn. 12 rd.
- (18) Hus, med tilliggende ladegård, 1 loft, 7 fag, tavlemuret til gaden og teglhængt; gården 35×17 alen; i samme gård 13 fag

- på den nordre side; på østre side et gammelt klinet hus 9 fag, teglhængt; haven 21×35 alen; grund 10 rd.
 ejer: Jørgen Pedersen bygn. 15 rd.
- (19) Hus, 6 fag, 1 loft, teglhængt, muret til gaden klinet til gården; gården 11×10 alen;
 lejer: Hans Vantmager grund 3 rd.
 ejer: børnegods bygn. 16 rd.
- (20) Hus, 1 loft, 6 fag, teglhængt, muret til gaden, klinet i gården; gården 13×5½ alen;
 lejer: Jens Hjulmand grund 3 rd.
 ejer: Niels Hvid rådmand bygn. 10 rd.
- (21) Hus, 1 loft, 6 fag, muret til gaden og teglhængt med port 2 fag;
 grund 3 rd.
 lejer: Madtz Hvid bygn. 10 rd.
 ejer: Niels Hvid rådmand
- (22) 4 øde boliger, 1 loft, 13 fag, teglhængt; derved et stk. jord 16×27 alen; grund 4 rd.
 er børnegods bygn. 4 rd.
- (23) 2 boliger i „Ramsherrit“, 6 fag; et stk. jord 20×14 alen;
 lejere: Christen Prammand og grund 3 rd.
 Maren Engelbrets bygn. 7 rd.
 ejer: Niels Hvid rådmand.
- (24) Have 40½×71 alen;
 ejer: Niels Hvid rådmand grund 6 rd.
- (25) Gård, 6 fag, 2 loft, muret i tavl og teglhængt; krambod uden for gården 2 fag; nok 2 små våninger, 14 fag, 1 loft, muret

- til gaden, klinet til gården; gården
42×15—7 al.
ejer: Willum Tiesen grund 30 rd.
bygn. 70 rd.
- (26) Hus, 5 fag, 1 loft, muret til gaden, klinet
til gården, teglhængt; halvhus gjort af
deller 1 fag; gården 12×6 alen;
lejer: Hans Bøcher grund 4 rd.
ejer: Willum Tiesøn bygn. 10 rd.
- (27) Hus, 5 fag til torvet, 1 loft, teglhængt,
muret til gaden, klinet til gården; nok 2
fag, lerklinet; gården 12×13 alen;
lejer: Jens Jørgensen grund 4 rd.
ejer: Willum Tiesøn bygn. 10 rd.
- (28) Hus, 5 fag; ud til Ramsherret nok et øde
hus, ubebyggt, 9 fag, derhos jord 20×42
alen; dels ledig; grund 12 rd.
lejer: Anne Tømmermands bygn. 8 rd.
ejer: Willum Thiesøn
- (29) Hus, 1 loft, 5 fag, muret til gaden, klinet
til gården;
lejer: Oluf Hansen grund 1 rd.
ejer: Willum Thiesøn bygn. 4 rd.
- (30) Hus, 1 loft, 5 fag, muret til gaden, klinet
til gården, teglhængt, gården 4×4 alen;
lejer: Laurids Laurisen Schoem. grund 2 rd.
ejer: Willum Tiesen bygn. 6 rd.
- (31) Øde hus, 4 fag, 1 loft, muret til gaden,
klinet til gården, teglhængt; derhos en
lude 4 fag; står ledig; grund 2 rd.
ejer: Willum Tiesen bygn. 6 rd.

- (32) Hus, 1 loft, 6 fag, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt; have 36×12 alen;
 lejer: sl. Hr. Bert Buschis hustru grund 6 rd.
 ejer: Willum Tiesen bygn. 8 rd.
- (33) Hus, 5 fag, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt; have 36×8 alen;
 lejer: sl. Hans Bøssehandlers hustru grund 6 rd.
 ejer: Willum Tiesen bygn. 8 rd.
- (34) Hus, 5 fag, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt; haven 36×10½ alen;
 lejer: Margrete Bedequinde grund 6 rd.
 ejer: Willum Tiesen bygn. 8 rd.
- (35) Hus, 6 fag, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt; tværhus 4 fag, teglhængt og klinet; gården 7×5 alen;
 lejer: Boeld Glarmesters grund 4 rd.
 ejer: Willum Tiesen bygn. 10 rd.
- (36) Hus, 4 fag, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt; have 7—5×49 alen;
 lejer: Anne sl. Niels Knudsens grund 8 rd.
 ejer Mette Guldsmeds bygn. 6 rd.
- (37) Hus, 5 fag, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt; have oven ved huset 7—5×49 alen;
 lejer: Anders Hjulmand grund 8 rd.
 ejer: Mette Guldsmeds bygn. 6 rd.
- (38) Hus, 5 fag, 1 loft, teglhængt, muret til gaden, klinet til gården; gården 7×10½

alen; haven $10\frac{1}{2} \times 49$ alen;	grund	$8\frac{1}{2}$ rd.
lejer: Niels Erichsen Murmester	bygn.	6 rd.
ejer: Mette Guldsמידs		
(39) Hus, 4 fag, 1 loft, teglhængt, muret til gaden, klinet til gården; derhos en gammel lude 2 fag; have $53\frac{1}{2} \times 8$ alen;	grund	8 rd.
lejer: Claus Pottemager	bygn.	8 rd.
ejer: Hr. Ditmer i Everdrup		
(40) Hus, 4 fag, 1 loft, teglhængt, muret til gaden, klinet til gården; lude 2 fag, teglhængt; gården $7\frac{1}{4} \times 8\frac{1}{4}$ alen; haven 49×8 alen;		
lejer: Morten Hjulmand	grund	8 rd.
ejer: Hr. Ditmer i Everdrup	bygn.	8 rd.
(41) Hus, 4 fag, 1 loft, teglhængt, muret til gaden, klinet til gården; gården $7 \times 7\frac{3}{4}$ alen; haven 50×8 alen;		
lejer: Margret Jørgens	grund	8 rd.
ejer: Hr. Ditmer i Everdrup	bygn.	8 rd.
(42) Hus, 4 fag, 1 loft, teglhængt, muret til gaden, klinet til gården; haven 57×8 alen;		
lejer: Laurids Bådsmænd	grund	8 rd.
ejer: Hr. Ditmer i Everdrup	bygn.	8 rd.
(43) Hus, $3\frac{1}{2}$ fag, 1 loft, teglhængt, muret til gaden, klinet til gården; haven 56×6 alen;		
lejer: Søren Christensen	grund	8 rd.
ejer: Hr. Ditmer	bygn.	8 rd.
(44) Hus, $3\frac{1}{2}$ fag, 1 loft, teglhængt, muret til gaden, klinet til gården; haven 56×8 alen;		
lejer: Peter Bådsmænd	grund	8 rd.
ejer: Hr. Ditmer	bygn.	8 rd.

- (45) Hus, 4 fag, 1 loft, teglhængt, muret til gaden, klinet til gården; have 56×8 alen;
 lejer: Johanne Sypige grund 8 rd.
 ejer: Hr. Ditmer i Everdrup bygn. 8 rd.
- (46) Hus, 6 fag, 1 loft, teglhængt, muret til gaden, klinet til gården; nok i gården 4 fag, klinet og teglhængt; gården 15×9 alen; haven 43×6 alen; grund 8 rd.
 lejer: Anders Vognmand bygn. 16 rd.
 ejer: Hr. Ditmer i Everdrup
- (47) Øde hus, fri ejendom, 7 fag, ingen overdel eller spærværk; gården $15 \times 6\frac{1}{4}$ alen;
 ejer: Carl Olsen byskriver grund 4 rd.
- (48) Gård, 7 fag, 2 loft, tavlemuret m. sten og teglhængt; i gården 14 fag, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt; øde tværhus teglhængt; fri ejendom; gården 32×17 alen; have $19 \times 15\frac{1}{2}$ alen; grund 30 rd.
 ejer: Carl Olufsen byskriver bygn. 50 rd.
- (49) Gård ud til Hjultorvet, 2 loft. 13 fag, tavlemuret og teglhængt; på østre side i gården 9 fag, 2 loft; på vestre side 9 fag, 1 loft, derunder 4 fag jordkælder; tværhus 13 fag, lerklinet; gården 35×35 alen „ofuen i 7 alen“; haven $54 \times 28\frac{1}{2}$ alen; giver jordskyld til Kbh. hosp. 21 sk. grund 40 rd.
 ejer: sl. Iver Potemager bygn. 80 rd.
- (50) Gård til Hjultorvet, 12 fag, muret m. sten og teglhængt; over Claus Skomagers hus, som han ibor, 4 fag, teglhængt, 2 loft; ved den østre side i gården 15 fag, væggene muret; tværhus på den nordre side 14 fag,

- 2 loft, muret til gården, klinet til haven;
vedhammer 5 fag, ganske øde; gården
28×11 alen, neden 21 alen; haven 77×21
alen oven og 6 alen neden; grund 30 rd.
ejer: M. Peiter Bartschiær bygn. 70 rd.
- (51) Hus, 4 fag, ingen loftrum; lude 3 fag til
stegers; gården 7×6½ alen; jordskyld til
Kbh. hosp. 1 mrk.
lejer: Claus Skomager grund 2 rd.
ejer: de fattige bygn. 3 rd.
- (52) Hus, 5 fag, 2 loft, muret til gaden, klinet
til gården, teglhængt; nok 5 fag udbygning
til stegers og kammer; gården 7½×11
alen; grund 3 rd.
ejer: Kirsten Svendsdatter bygn. 12 rd.
- (53) En gård. fri ejendom. 13 fag. muret til
gaden og gården; nok i vester 5 små fag, 2
loft, muret til gaden, klinet til gården, tegl-
hængt; til den nordre side 18 fag, klinet
og teglhængt, til bryggers og stald; går-
den 38×21—4½ alen; grund 25 rd.
ejer: Ingeborg sl. Peder Mønbos bygn. 70 rd.
og hendes børn
- (54) Hus på Hellig Gestis kirkegård m. øde have
12½×7 alen og øde plads 8½×8 al; står
ledig grund 1 rd.
ejer: Kbh. hosp. bygn. 2 rd.
- (55) Natmandens hus, 3 fag; derhos halvhus
3 fag til stald; nok et gammelt nathus,
Mester Ernst tilhører, 7 fag; med have
28×15 al.; det han ibor; grund 1 rd.
ejer: Natmanden bygn. 2 rd.

- (56) det andet hosliggende grund 4 rd.
bygn. 2 rd.
- (57) Endnu på Hellig Geistis kirkegård nordre side, 3 små våninger, som er øde, 10 fag; derhos et stk. jord 19×27 alen.; står ledig grund 3 rd.
ejer: Kbh. hosp. bygn. 6 rd.
- (58) Våning, teglhængt, muret til gaden, klinet til gården; nok udbygning til porten; staldhus i gården 4 fag; gården 20×16 alen.; haven 28×15 alen.; lejer: Skarpretteren grund 5 rd.
ejer: Næstved by bygn. 10 rd.
- (59) Gård, 13 fag, 1 loft, muret med sten og teglhængt; nok i gården 8 fag, 2 loft, muret til gården, klinet til haven; bryggers 7 fag, klinet; nok et hus i norden 8 fag, 1 loft, klinet; halvhus 4 fag; og i gården 2 små skur; gården $30 \times 16 - 22$ alen.; have $84 \times 79 - 58\frac{1}{2}$ alen.; grund 50 rd.
lejer: Jørgen Kock bygn. 120 rd.
ejer: Mette Abels
- (60) Gård, 8 fag, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt, 1 loft; halvhus til stald, teglhængt og klinet; gården $11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{2}$ alen.; grund 6 rd.
lejer: Jens Rasmussen Skomager bygn. 40 rd.
ejer: Mette Guldsmeds
- (61) Gård som er fri ejendom, 6 fag, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt; stegers og bryggers 6 fag i norden; i østen

- 4 fag stald, teglhængt; gården 15×13 alen;
 lejer: Anders Hjulmand grund 6 rd.
 ejer: sl. Peder Kremmers arvinger bygn. 30 rd.
- (62) Gård, 2 loft, 13 fag, muret i tavl m. sten
 til gaden, klinet i gården, teglhængt; ud-
 bygning til stegers 5 fag; stald og lo i øst
 10 fag, klinet og teglhængt; i sønder 9 fag
 kammer og tørehus; gården $19 \times 16 - 23$
 alen; haven $27 \times 40\frac{1}{4} - 21$ alen; i haven
 4 fag, klinet og teglhængt grund 40 rd.
 ejer: Peder Kremmers arvinger bygn. 110 rd.
- (63) Gård, 2 loft, muret m. sten til gaden og
 gården, 7 fag, teglhængt; i nord 5 fag,
 muret m. sten; tværhus til den østre side
 til stald, moxen øde, 6 fag, tavlemuret i
 gården, klinet til haven; gården $24 \times 6 - 14$
 alen; haven $25\frac{1}{4} \times 14$ alen;
 lejer: sl. Jens Madtsen Kremmers hustru
 grund 10 rd.
 ejer: sl. Peder Kremmers arvinger bygn. 50 rd.
- (64) Gård, 5 fag til gaden, 2 loft, muret m. sten
 og klinet til gården, teglhængt; på nordre
 side 10 fag, muret m. sten, 1 loft, tegl-
 hængt; i østre side stald og port 8 fag,
 klinet; gården $20\frac{1}{2} \times 21\frac{1}{2} - 12$ alen; haven
 22×17 alen; grund 20 rd.
 ejer: Ture Jensøn Bager bygn. 50 rd.
- (65) Gård, 1 loft, 7 fag, til gaden muret med
 sten, klinet til gården og teglhængt; i
 nord 13 fag, klinet og teglhængt; gården
 $24 \times 7 - 1$ alen; grund 12 rd.
 ejer: Martinus Skomager bygn. 30 rd.

- (66) Gård, 2 loft, muret m. sten inden og uden og teglhængt; stald og kælderstue med jordkælder 10 fag, 1 loft, muret m. sten; i øst 6 fag og en jordkælder under; nok 10 fag, 2 loft til bryggers og stegers; derhos en lude på 3 fag; gården 32×18—16 alen; baggård 12¼×12 alen; deri et øde gammelt halvhus 3 fag; haven 48×17 alen;
 grund 50 rd.
 lejer: Peiter Wichmand bygn. 150 rd.
 ejer: Sidtzel sl. borgm. Johan Robrings
- (67) Hus, som hører til forn. gård, 7 fag, klinet, teglhængt; bruges til toldbod; gården 7×7 alen;
 grund 4 rd.
 lejer: Rasmus Sørensen Skinder bygn. 6 rd.
 ejer: Sidtzel sl. Johan Robrings
- (68) Gård, 12 fag, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt; gården 21×3 alen; haven 23×30 alen;
 grund 10 rd.
 lejer: Christen Weichter bygn. 20 rd.
 ejer: Oluf Andersøn i Vordingborg.
- (69) Gård, 9 fag, 1 loft, muret m. sten, klinet til gården, teglhængt; nok 2½ fag, 1 loft; haven 29×41—21 alen
 grund 8 rd.
 lejer: Anne Slagters bygn. 24 rd.
 ejer: Iver Rotgieter
- (70) 6 våninger — de 5 står øde — 1 loft, 23 fag, tavlemuret m. sten til gaden, klinet til gården; derhos et stk. jord 38×42 alen;
 grund 12 rd.
 lejer: Hans Jørgensen Snedker bygn. 48 rd.
 ejer: St. Mortens k.

- (71) Gammelt hus 4 fag; nok en gård 6 fag, 1 loft, muret til gaden, klinet til haven, teglhængt; gammelt hus 1 loft, 3 fag, som er ganske øde og nedfalden; haven 42×25 alen; ledig grund 8 rd.
 eler: Claus Wefr. bygn. 8 rd.
- (72) Hus, 6 fag, 1 loft, klinet; gården 4×12 alen; haven 57½×7—12 alen; grund 4 rd.
 ejer: Inger sl. Lauridtz Tagesøns bygn. 10 rd.
- (73) 2 små våninger, 1 loft, 10 fag, muret til gaden og klinet, teglhængt; haven 59×14—34 alen; jordskyld til St. Mortens k. 7 mrk.
 ejere: børnegods og Christen grund 6 rd.
 Rubertsøn bygn. 14 rd.
- (74) Gammel grd. som står øde under Sandbierget, 9 fag til gaden, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården og teglhængt; gården 13×21 alen; haven 70×21 alen grund 8 rd.
 ejer: Jacob Christophersøn rådmænd; bygn. 6 rd.
- (75) 2 jordstykker 134×59—39 alen; grund 8 rd.
 tilh. det ene Herlufsholm og det andet Hans Kremmer
- (76) 4 våninger, 18 fag, 1 loft, muret til gaden, klinet til haven, teglhængt; haverum 17×32½ alen; de to ledige;
 lejere: Peder Skoflikker og Jens Suensen
 ejer: Mette Abels grund 12 rd.
 bygn. 28 rd.
- (77) Have ved Bødelstredet 83×57 alen; grund 8 rd.
 ejer: sl. Søfren Wiborg

- (78) Gård, 7 fag, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt; til østre side 4 fag, klinet, til stegers og bryggers; til nordre side øde hus 6 fag og er ingen tag på; gården 20×14 alen; haven 15×32 alen; et stk. jord $70 \times 17\frac{1}{2}$ alen; grund 10 rd.
 ejer: Anniche Leutenants bygn. 8 rd.
- (79) Gård, 1 loft, 7 fag, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt; lude i gården 2 fag; gården 16×15 alen; haven 41×15 alen; et stk. jord $70 \times 19\frac{1}{2}$ alen; grund 10 rd.
 ejer: Gregers Sadelmager bygn. 16 rd.
- (80) 2 huse, 1 loft, 9 fag, muret og teglhængt; haven $48\frac{1}{2} \times 16\frac{1}{2}$ alen; grund 6 rd.
 ejer: Anne sl. Cornelius Klokkers bygn. 8 rd.
- (81) Hus, 6 fag, muret til gaden, klinet til gården, 1 loft, teglhængt; haven 48×18 alen; lejer: 1 quinde grund 4 rd.
 ejer: Hans Hansen i Lysholm bygn. 4 rd.
- (82) 4 huse under Sandbierget, 12 fag, 1 loft, klinet og teglhængt; derhos et stk. jord 112×136 alen; den ene ledig grund 16 rd.
 lejere: 1 quinde. Berent Kremmer, bygn. 20 rd.
 Sidtzel Corporals.
 ejer: Vector (?) Jensen på Møn.
- (83) Have ved „monche Sø“ $42\frac{1}{2} \times 42\frac{1}{2}$ alen; ejer: Mariche sl. Giert Fins grund 3 rd.
- (84) Have under Sandbierget $84 \times 27-15$ alen; ejer: Caspar Trometers børn grund 3 rd.

- (85) Have under Sandbierget 81×48 alen;
 ejer: Jacob Eschildsen grund 8 rd.
- (86) Have i Ramsherred $53 \times 48 - 41$ alen;
 ejer: Ingeborig sl. Peder Mønboes grund 6 rd.
- (87) Vænge udenfor Ringstedport 262×245
 alen, nok 102×62 alen, nok 61×39 alen;
 lejer: Claus Pottemager grund 50 rd.
 ejer: Jørgen Pedersen
- (88) En jord i bem. vænge 109×221 alen, nok
 80 alen, nok $154 \times 43\frac{1}{2}$ alen;
 ejer: Kirsten sl. Michel Hestekøbers; grund 30 rd.
- (89) Jord, som ingen ejer, 63×9 alen grund 3 rd.

Endnu et vænge Herman Jensen på Fugle-
 berg gård tilhører 280×132 alen, nok
 342×82 alen; endnu 75×39 alen, der til-
 hører Jørgen Pedersen; uden for samme
 vænge findes en gammel øde have 77×62
 alen; disse 4 stk. jord consideris til jord
 Refning.

Summarum bedrager tilsammen i bemeldte
 Nørrefierdings første part: grund 1028 rd.
 bygn. 2378 rd.

Nørre fierdings anden part.

- (1) Gård, til gaden 2 loft med jordkælder, 22
 vægrum; hus til torvet 2 loft m. jordkæl-
 der, derhos 2 små gamle boder derved ind-
 bygt, som er 7 vægrum; i gården 7 væg-

rum, 1 loft, med kælder; et tværhus 8 fag,
2 loft; gården 55×15 alen; have derhos
30×22 alen;

lejer: Mag. Johan Braem	grund	100	rd.
ejer: sl. Cort Spemans børn	bygn.	300	rd.

- (2) Gård, 13 fag til gaden, 2 loft m. 2 jordkældre; ingen gårdsrum; jordskyld til St. Peders kirke 3 mrk.;
	grund	8	rd.
lejer: Claus Frandtsen Skrædder	bygn.	32	rd.
- ejer: Hr. Madtz Biørnsen sognepr. i Maribo

- (3) Gård, 11 fag til gaden, 2 loft m. jordkælder; i gården 17 fag m. jordkælder, 1 loft; gården 40×10 alen;
	grund	15	rd.
lejer: Hans Farfuer	bygn.	45	rd.
- ejer: velb. Jacob Arnfeld

- (4) Gård, 11 vægrum til gaden, 2 loft, med en liden bod under; i gården 1 gammelt hus 2 loft m. jordkælder; gården 49×22 alen; gammelt vognskjul bag i gården ud til torvet med indkørsel; nok 7 vægrum hus klinet; haven 35×15 alen; fri ejendom; står ledig;
eje: Christendtze sl. Hans	grund	30	rd.
Hornemands og børn	bygn.	110	rd.

- (5) Gård, 9 vægrum til gaden, 2 loft; bryggers i gården 9 vægrum, klinet, med kælder; tværhus til stald 7 vægrum; gården 45×17 alen; have 40×15 alen; nok et stk. jord 40×15 alen;
	grund	30	rd.
ejer: Iver Rotgieter	bygn.	90	rd.

- (6) Gård, 10 vægrum til gaden, 2 loft; 11 fag i gården, 2 loft; nok 11 fag, 1 loft er klinet; tværhus til stald $3\frac{1}{2}$ fag; gården 45×8 alen; have 40×8 alen;
 lejer: Kirstine Müller grund 13 rd.
 ejer: Iver Rotgieter bygn. 52 rd.
- (7) 2 gårde, 15 vægrum til gaden, 2 loft, er gammelt og forfalden; gårdsrum 32×15 alen; øde hus i gården 20 vægrum, ganske forfalden; have 70×15 alen;
 ledige; grund 30 rd.
 ejer: Hr. Peder Jacobsen i Weiløe bygn. 80 rd.
- (8) Gård, 12 vægrum til gaden, 2 loft med jordkælder; bryggers i gården 13 vægrum, 2 loft og jordkælder; tværhus 10 vægrum, 1 loft; gården 30×10 alen; have 32×30 alen; nok en have 30×10 alen;
 øde grund 35 rd.
 ejer: Jens Lauridtsen på Nysø bygn. 105 rd.
- (9) Gård, 6 fag til gaden, 1 loft m. kælder; i gården 10 fag, klinet; gården $35 \times 4-7$ alen; have 25×32 alen; grund 16 rd.
 lejer: Mag. Willums enke bygn. 56 rd.
 ejer: Hr. Peiter Clausøn i Førsløff
- (10) Gård, 8 vægrum m. port til gaden og en liden bod under vinduerne, 1 loft; bryggers 6 vægrum, klinet, 1 loft; et lidet hus 6 vægrum; gården 25×4 alen; grund 8 rd.
 lejer: Andris Hammer bygn. 30 rd.
 ejer: St. Mortens k. og Christendtze sal. Hans Hornemans

- (11) Gård, 8 fag til gaden m. kælder; nok 1½ fag ud til Ridergaden; foruden gårdsrum;
 lejer: Hans Nielsen Kleinsmed grund 4 rd.
 ejer: børnegods bygn. 10 rd.
- (12) Liden bolig, 5 vægrum til gaden;
 lejer: Peder Ringer
 ejer: Sidtzel sal. borgm grund 2 rd.
 Johan Robrings bygn. 8 rd.
- (13) Bolig, 6 vægrum til gaden m. port;
 lejer: Maren Raufns grund 2 rd.
 ejer: St. Peder k. bygn. 10 rd.
- (14) Bolig, 4 vægrum til gaden; have og gård
 20×8 alen; grund 4 rd.
 ejer: Jost Hattemager bygn. 10 rd.
- (15) Bolig, 6 vægrum til gaden m. port; have
 og gård 20×10 alen; fri ejendom; grund 4 rd.
 ejer: Anne Vefuers bygn. 12 rd.
- (16) Bolig, m. port 5 vægrum til gaden; gam-
 melt hus i gården 8 vægrum, er klinet;
 gården 10×8 alen; grund 8 rd.
 ejer: Jens Husum bygn. 22 rd.
- (17) Gård, 6 vægrum til gaden m. port; i gården
 6 vægrum klinet; gården 14×10 alen;
 fri ejendom; grund 10 rd.
 ejer: Hans Maler bygn. 40 rd.
- (18) Gård, 9 vægrum til gaden med porten;
 til gården 16 vægrum, som er forfalden,
 med jordkælder; gården 18×16 alen; ha-
 ven 25×17 alen; fri ejendom grund 13 rd.

- lejer: Knud Rasmussen Skomager bygn. 32 rd.
 ejer: børnegods
- (19) Bolig, 4 vægrum til gaden; gård 4×6 alen;
 lejer: Laurids Rochedreier
 ejer: Sidtzel sal. borgm. Johan grund 3 rd.
 Robrings bygn. 9 rd.
- (20) Gård, 6 vægrum til gaden m. port, 2 loft;
 i gården 20 vægrum, klinet; gården 38×7
 alen; haven 33×37 alen; fri ejendom;
 ejer: Niels Michelsen Feldbereder grund 15 rd.
 bygn. 40 rd.
- (21) Gård, 6 vægrum til gaden m. port, 2 loft;
 en liden bod under vinduer; i gården 6
 vægrum m. jordkælder, klinet; gammelt
 hus bag i gården 6 vægrum, klinet; gården
 33×10 alen; have 30×11 alen, fri ejen-
 dom;
 ejer: sal. Rasmus Bagers hustru grund 12 rd.
 og børn bygn. 40 rd.
- (22) Gård, 13 vægrum til gaden, 2 loft, m. port;
 i gården 14 vægrum; gammelt hus 8 væg-
 rum, klinet, som står tvært i gården;
 gården 35×15 alen; have 45×20 alen;
 jordskyld til Kbh. hospital 21½ sk;
 grund 24 rd.
 ejer: Claus Pottemager bygn. 50 rd.
- (23) Gård, 6 vægrum til gaden m. jordkælder,
 1 loft; bryggers 4 fag; tværhus 6 fag, kli-
 net; gården 12×10 alen; have 55×10 alen;
 jordskyld til Suerborg kirke [ej opgivet];
 grund 10 rd.
 ejer: Hans Dusell bygn. 30 rd.

- (24) Gård, 14 fag til gaden, 1 loft m. jordkælder; gården $15 \times 15\frac{1}{2}$ alen; hus i gården med port og stald 6 vægrum m. jordkælder; have 45×20 alen; fri ejendom; grund 20 rd.
 ejer: Anders Povelson bygn. 80 rd.
- (25) 6 små boder, 21 vægrum til gaden; haven 85×50 alen; jordskyld til Helsingør Vartov [intet anført]
 lejere: Hans Skrædder, Carsten Kræmmer, Christen Christensen, Jesper Ringer, Michel Christensen og 1 quindfolk; grund 16 rd.
 ejer: Jacob Eylersøn i København bygn. 30 rd.
- (26) Bolig, 4 fag til gaden; have 13×7 alen; står ledig; grund 2 rd.
 ejer: M. Christopher bygn. 5 rd.
- (27) Bolig, 4 vægrum til gaden; have 13×7 alen; ledig grund 2 rd.
 ejer: sal. Rasmus Oelsen bygn. 10 rd.
- (28) Bolig, 4 vægrum til gaden; haven 13×7 alen;
 lejer: Christen Pedersen grund 2 rd.
 ejer; Sidtzel sal. borgm. bygn. 8 rd.
 Johan Robrings
- (29) Øde plads dernæst hos 18 alen til gaden, haven $82 \times 27 - 18$ alen; grund 3 rd.
 ejer: Næstved by
 lejer: Peder Suarer
- (30) Gammelt øde hus, 3 fag til gaden; ud til vænget 5 fag, som er øde, en del deraf klinet; $110 \times 69 - 58\frac{1}{2}$ al.; ledig grund 12 rd.
 ejer: Claus Pottemager bygn. 1 rd.

- (31) Bolig under Sandbierget, som er øde, 7 vægrum til gaden; noch en port, som er åben og intet tag over, 4 alen; i gården 5 vægrum; gården 10×12 alen; have „duer indtet“ 20×14 alen; ledig; grund 3 rd.
 ejer: Niels Mogensen bygn. 15 rd.
- (32) Bolig, 8 vægrum til gaden m. port, 1 loft og jordkælder; i gården 12 vægrum, som er øde; gården 16×7 alen; jordskyld til St. Mortens k. 4 mrk. grund 4 rd.
 lejer: Otte Cornelisen bygn. 20 rd.
 ejer: sal. Cornelius Klochers hustru og børn
- (33) Bolig, 4 vægrum til gaden; gammelt hus i haven 2 vægrum; hus i gården 4 vægrum alle 1 loft; gården 6×5 alen; haven 15×10 alen; jordskyld til St. Mortens k. 2 mrk. lejer: Frandtz Slagter grund 3 rd.
 ejer: Anders Pouelsøn bygn. 16 rd.
- (34) Gård, 8 vægrum til gaden m. porten, 1 loft; gammelt hus i gården 6 fag, klinet; gården 12×11 alen; have 20×14 alen; jordskyld til St. Mortens k. 3 mrk. grund 4 rd.
 ejer: Peder Suarer bygn. 20 rd.
- (35) Bolig, 7 vægrum til gaden, 1 loft; have 40×13½ alen; årlig jordskyld til St. Mortens k. 3 mrk. grund 3 rd.
 ejer: Christian Jochumbsen bygn. 14 rd.
- (36) Bolig, 3 vægrum til gaden; gården 5½×4 alen; et lidt stykke 2 vægrum; haven

30×5 alen; jordskyld til St. Mortens k.
3 mrk.	grund	1	rd.
ejer: Malene sl. Jens Baldtzers	bygn.	3	rd.
(37) Bolig, 5 vægrum, 1 loft; til haven 4 vægrum; haven 55×10 alen; jordskyld til St. Mortens k. 2 mrk. 11 sk.			
	grund	8	rd.
ejer: Nicolai Feldbereder	bygn.	12	rd.
(38) 3 øde pladser 25×35 alen, som går jordskyld af; ledige			
	grund	1	rd.
ejer: Vartov			
(39) Bolig, 3 fag til gaden, 1 loft; haven 15×5 alen; ledig			
	grund	1	rd.
ejer: børnegods	bygn.	4	rd.
(40) Hus, 4 fag til gaden, 1 loft, haven 35×5 alen;			
	grund	2	rd.
Klocheren til St. Mortens k.	bygn.	6	rd.
hans residens			
(41) Bolig, 4 vægrum til gaden, 1 loft; have 35×5 alen; jordskyld til St. Mortens k. 18 sk.			
	grund	3	rd.
lejer: Johanne Kremmers	bygn.	13	rd.
ejer: Peder Pottemager i Maribo			
(42) Bolig, 8 fag til gaden, 1 loft, som er øde; haven 35×12 alen; som gives jordskyld af; ledig			
	grund	2	rd.
[ejer ikke anført]	bygn.	6	rd.
(43) Bolig, 5 vægrum til gaden; gammelt hus i gården 3 vægrum; have og gård 35×12 alen; ledig			
	grund	2	rd.
ejer: St. Mortens k. til organist	bygn.	6	rd.

- (44) 2 øde boliger, 6 vægrum til gaden; øde have 35×20 alen; jordskyld til Kbh. hospital 4 mrk. 1 sk.; ledig grund 4 rd.
 ejer: sl. Jacob Pedersen Hvid bygn. 6 rd.
- (45) Bolig, 6 vægrum til gaden m. en port og en liden bod uden for; tværs i gården 7 fag; gården 9×13 alen; have 25×15 alen; grund 4 rd.
 ejer: Maren Bendtes bygn. 16 rd.
- (46) Bolig, 4½ fag til gaden m. porten; i gården 4 fag; gård med have 35×8 alen; lejer: Anders Madtzen Wefr. grund 3 rd.
 — ejer: børnegods bygn. 12 rd.
- (47) Øde plads 12×55 alen; hvorpå står 6 stolper; giver årl. jordskyld [videre ej anført] ejer: sal. Hans Smid grund 3 rd.
- (48) Bolig, 4 vægrum til gaden; gård og have 55×8 alen; giver jordskyld, [videre ej anført] lejer: Mette Ringkøbings grund 3 rd.
 ejer: de fattige bygn. 10 rd.
- (49) Øde bolig, 6 vægrum m. port til gaden og jordkælder under; i gården 7 vægrum; gården 23×6 alen; have 32×10½ alen; ledig grund 6 rd.
 ejer: Hr. Anders Friderichsen i bygn. 20 rd.
 Quislemark
- (50) 2 boliger, 8 vægrum til gaden; have og gård 55×15 alen; ledig grund 4 rd.
 ejer: de fattige bygn. 8 rd.

- (51) Bolig ved Cromsport, 8 vægrum til gaden med jordkælder; i gården 5 vægrum; gården 15×8 alen haven 45×40 alen;
 lejer: Søren Vognmand grund 6 rd.
 ejer: Sidtzel sl. borgm. bygn. 16 rd.
 Johan Robrings
- (52) Noch 2 boliger i Cromsport, 8 vægrum m. port;
 grund 4 rd.
 lejere: 2 fattige kvinder bygn. 8 rd.
 ejer: Sidtzel sl. borgm. Johan Robrings.
- (53) Bolig, 3 vægrum;
 grund 2 rd.
 lejer: Rasmus Hyre bygn. 4 rd.
 ejer: Hans Poulsøn byfoged
- (54) Bolig i Cromsport, 3 vægrum; uden have;
 ejer: Anne Tyemagers; er ledig grund 2 rd.
 bygn. 4 rd.
- (55) Gammel bolig i Cromsport, 6 vægrum;
 ejer: Hans Christian; er ledig grund 2 rd.
 bygn. 6 rd.
- (56) Gård, 12 vægrum m. port til gaden; gården 18×20 alen; haven 18×15 alen;
 ejer: Richert Smid grund 9 rd.
 bygn. 20 rd.
- (57) Øde plads 18½×10 alen;
 grund 2 rd.
 ejer: børnegods
- (58) Gård, 13 fag til gaden m. port og en bod under vinduerne og jordkælder under stuehuset; bryggers i gården 9 fag; hestemølle 10 fag; stald bag ved hestemøllen 5 fag; lude halmtækt og klinet 5 fag; gården

- 50×10 alen; jordskyld til St. Mortens k.
 4 mrk.; have 20×10—8 alen; grund 30 rd.
 ejer: Hans Christiansen bygn. 130 rd.
- (59) Gård, 15 fag, 2 loft, til gaden m. port og
 jordkælder; tværhus 12 fag m. kælder;
 gården 16×24 alen; have 56×22 alen;
 grund 30 rd.
 ejer: Albrett Jacobsen bygn. 120 rd.
- (60) Gård, 14 fag m. jordkælder og portrum til
 gaden og en bod under vinduerne; ved den
 vestre side i gården, bryggers og 2 kam-
 merser, 14 vægrum m. jordkælder er klinet;
 tværhus 4 vægrum; ved den østre side i
 gården 10 vægrum, klinet; gården 26×12
 alen; have 46×31 alen; jordskyld til St.
 Mortens k. 6 mrk. 4 sk.; grund 30 rd.
 ejer: Peder Michelsøn Feldbereder bygn. 20 rd.
- (61) Bolig, 5 fag til gaden m. port; i gården
 5 fag, klinet; gården 12×11 alen; haven
 60×11 alen grund 8 rd.
 ejer: Christen Sørensen bygn. 22 rd.
- (62) Bolig, 13 vægrum til gaden m. jordkælder;
 i gården 4 vægrum; gården 32×22 alen;
 haven 56×24 alen; jordskyld til St. Mor-
 tens k. 4 mrk.
 lejer: Søren Bøcher grund 16 rd.
 ejer: Peder Michelsøn Feldbereder bygn. 30 rd.
- (63) Bolig, 7 vægrum til gaden m. port; gam-
 melt hus i gården, er børnegods 9 vægrum
 deri, bryggers og stald; gården 20×5 alen;

- jordskyld til byen 6 sk.
 lejer: Calus Wefr. grund 8 rd.
 ejer: Jep Pedersen og børnegods bygn. 22 rd.
- (64) Gård, 7 vægrum til gaden m. port, 2 loft, og jordkælder; i gården 7 vægrum, 1 loft; gården 42×15—13 alen; øde have 65×25 alen;
 lejer: Mariche Giert Finns grund 14 rd.
 ejer: Svend Svendsøn i Brandsløff bygn. 40 rd.
- (65) Gård, 14 fag til gaden m. bod under, 2 loft, og jordkælder; i gården 17 fag, 2 loft; tvært over 17 fag, 1 loft; gården 45×12 alen; øde have bag gården 50×18 alen; ledig; grund 40 rd.
 ejer: Svend Svendtzøn i Brandeløf bygn. 250 rd.
- (66) Gård, 13 vægrum, 2 loft, til gaden m. liden bod hos og jordkælder; tværhus til kornlade 13 vægrum; ved østre side 9 vægrum, klinet; gården 16×25 alen; i baggården 5 fag og en gammel horsebod; baggården 20×10 alen; have, som er sandjord, 59×25 alen; vænge bagved 45×60 alen; grund 40 rd.
 ejer: Oluf Christensøn rådmand bygn. 110 rd.
- (67) Gård, 4 fag, 2 loft, til gaden m. jordkælder; et andet hus 1 loft, 6 fag m. port; bag til gården 5 fag, 2 loft; gården 2—6×10 alen; haven 12×10 alen; jordskyld til byen 4 sk.; grund 10 rd.
 ejer: Hans Poulsen byfoged bygn. 60 rd.
- (68) Gård, 10 fag, 2 loft til gaden m. jordkælder; et andet stk. hus 5 fag, 1 loft, m. jord-

kælder; bryggers i gården 7 fag; gården
10×20 alen; er ledig

ejer: M. Christopher og grund 10 rd.
St. Mortens k. bygn. 40 rd.

Summarum bedrager tilsammen udi bemt.
Nørefierings anden part: grund 781½ rd.
bygn. 2556 rd.

Stueklindtsfiering.

- (1) Gård, 1 loft til gaden 7 fag, med portrum-
met lagt, 3 fag bred; 2 fag ludehus; alt
teglhængt og klinet; gården fra luden til
haven 13 alen; haven 51×18—12 alen;
ejer: Lauridtz Smid grund 12 rd.
bygn. 22 rd.
- (2) Bolig, 6 fag til gaden, 1 loft, 9 alen bredt;
fra gadehuset neder i gården 7 fag, 18 al.
lang, teglhængt og klinet; gården fra stue-
huset til have 28 alen og 4—16 alen bred;
haven 44×16 alen; grund 10 rd.
lejer: Jens Skomager bygn. 18 rd.
ejer: Sidtzel sl. Johan Robrigs
- (3) Øde plads 24×28 alen; gammelt tværhus
10 vægrum, 1 loft m. portrum, teglhængt
og klinet, 22×8 alen, gammel og forfalden;
haven 24×31 alen; ledig grund 20 rd.
ejer: Mariche sl. Giert Fins bygn. 8 rd.
- (4) Gård, 9 store fag og 2 små til port til ga-
den, i længden 26½ alen m. kælder 14
alen lang, huset 10½ alen bred, 2 loft, mu-
ret til gaden, klinet til gården, teglhængt;

- i gården 12 fag 2 loft m. kælder 13 alen, dels klinet, dels muret, længde $29\frac{1}{2}$ alen, bredde 9 alen; nok 4 fag $9\frac{1}{2}$ alen lang, 1 loft, klinet og teglhængt; gården $48 \times 14 = 11\frac{1}{4}$ alen; haven 35×19 alen.
 ejer: Michel Sørensen grund 80 rd.
 bygn. 180 rd.
- (5) Øde plads $16 = 11\frac{1}{2} \times 95$ alen; grund 20 rd.
 ledig [ejer ikke anført]
- (6) Gård, 7 fag til gaden m. portrum $16\frac{1}{2}$ alen lang, 10 alen bred, muret til gaden, klinet til gården, 2 loft, teglhængt; i gården 7 fag, 1 loft, 16 alen lang, $7\frac{1}{2}$ alen bred; en øde kælder, gården $47 \times 7 = 14$ alen; haven $45 \times 12 = 13$ alen; grund 20 rd.
 ejer: Jacob Skoemager bygn. 36 rd.
- (7) Gård, 6 små fag, 2 loft, muret og teglhængt, 10×10 alen, i gården 4 fag m. kælder, 2 loft højt, 10 alen lang, klinet og teglhængt; et mindre hus 3 fag, 7 alen lang, klinet og teglhængt; 5 fag, klinet og teglhængt, 1 loft; halvtaghus 3 fag, 7 alen langt; gården $45 \times 4\frac{1}{4} = 13\frac{1}{2}$ alen fra den inderste portstolpe ned til tværhuset; tværhus $4\frac{1}{2}$ fag, $13\frac{1}{2} \times 11$ alen, klinet og teglhængt; haven $28 \times 14 = 14\frac{1}{2}$ alen; grund 16 rd.
 lejer: skipper Christen Michelsen bygn. 30 rd.
 ejer: sal. Jacob Christophersen forrige byfoged i Vordingborg hans børn
- (8) Gård, 8 fag til gaden, muret, 2 loft, 15×10 alen m. kælder under 2 fag, m. portrum; i gården 4 fag, 1 loft, klinet og teglhængt,

- 10 alen langt; derhos en lude 3 fag, 5 alen lang, 4 fag, 9 alen bred, klinet og teglhængt; neden i gården 8 fag, 22 alen lang, klinet og teglhængt, fast øde; tværhus 5 fag, 13 alen langt, 1 loft, klinet og teglhængt, derudi en gammel stampemølle, som er øde; gården 65×15 —22 alen; haven 39×14 alen; grund 30 rd.
 ejer: Niels Pedersøn Bager bygn. 56 rd.
- (9) Gård, 9 fag til gaden m. porten, 2 loft, 19 alen lang, teglhængt, muret til gaden, klinet til gården, $8\frac{1}{2}$ alen bred; lude 4 fag, klinet og teglhængt, 5 alen bred; i gården 10 fag, 25 alen lang, kælder under 3 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, 11 alen bred; gården fra ludestolpen 35×12 alen; haven 57×18 — $12\frac{1}{4}$ alen; grund 30 rd.
 ejer: Jens Moensen bygn. 56 rd.
- (10) Gård med et øde smidehus, er med porten $4\frac{1}{2}$ fag, 1 loft, $10 \times 10\frac{1}{2}$ alen; det andet gadehus 8 fag, klinet og teglhængt, 15×7 alen; i gården $12\frac{1}{2}$ fag, 1 loft, 29×9 alen, 2 fag jordkælder; gården $26\frac{1}{2} \times 14\frac{1}{2}$ alen; haven $84 \times 17\frac{1}{2}$ —13 alen; grund 30 rd.
 ejer: Anders Kongsted Smed bygn. 20 rd.
- (11) Gård, 8 fag til gaden m. portrummet, 1 loft, muret og teglhængt, $18\frac{1}{2} \times 13\frac{1}{2}$ alen, klinet til gården; i gården 10 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, $20\frac{1}{2} \times 9$ alen, kælder under 3 fag; mindre hus 4 fag, 10×8 alen; halvhus 2 fag, 6×4 alen; gården 35×9 alen; haven 9×20 alen; grund 20 rd.
 ejer: Jep Skinder bygn. 60 rd.

- (12) Gård, 11 fag til gaden, 1 loft, muret til gaden, klinet til gården, teglhængt, 26×9 alen, kælder under 7 fag; i gården 3 fag, 1 loft, 6½×7 alen; 18 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, 47½×7½ alen, kælder under tre fag; tværhus, som er stald, lo, og fæhus 9 fag, 19 alen lang, og 4 fag, 10 alen bred; gården 39×13½—11 alen; haven 66×36½ alen; ledig, grund 60 rd.
 ejer: sal. Jacob Rebsted og bygn. 120 rd.
 hans sal. hustrus arvinger.
- (13) 5 boliger, 13 fag, 31×9 alen, 1 loft, klinet og teglhængt; grund 1 rd.
 De fattiges boder, bygn. 5 rd.
 som de fattige ibor
- (14) Gård, 6 fag til gaden, 1 loft, muret og teglhængt, 7¼ alen bred; hus neden ad gården 9 fag, muret og teglhængt, 9 alen bred, 1 loft; nok et hus neden ad gården 8 fag, 1 loft, jordkælder under 3 fag, 7 alen bredt; disse huse er 39½ alen lang; gården 54×5¼—8 alen; slippe neden i gården 14 alen bred; tværhus 6 fag, klinet og teglhængt, 15×8 alen; haven 24×14 alen; grund 20 rd.
 ejer: Jochum Wldrichsøn bygn. 60 rd.
- (15) Gård, 10 fag til gaden, 20½×9 alen; neder i gården 5 fag, 11×9 alen; tværs i gården staldhus 7 fag, 14×9 alen; alle husene 1 loft, muret til gaden, klinet til gården, over alt teglhængt; gården 34×11½—14 alen; haven 41×15—13½ alen; grund 24 rd.
 ejer: Frandtz Skomager bygn. 32 rd.

- (16) Gård, 8 fag til gaden m. portrummet, muret og teglhængt, 2 loft, kælder under 6 fag, klinet til gården; neder i gården 4 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, 11×8 alen; et andet hus neder i gården 3 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, m. jordkælder, 8 alen lang, 4 fag 9 alen bredt; tværs over nederen i gården 7 fag, 18×9 alen, klinet og teglhængt; gården 42×5—25 alen; haven 35×24 alen; grund 36 rd.
 ejer: Christopher Kandestøber bygn. 80 rd.
- (17) Gård, 11 fag til gaden m. portrummet, 2 loft, muret og teglhængt, 21×11 alen; derhos et ludehus 2 fag bredt, 4 fag langt; 10 fag ned ad gården, 28 alen lang, 1 loft, klinet og teglhængt, m. jordkælder 3 fag; et hus 6 fag m. porten, 14 alen lang, 1 loft, klinet og teglhængt; nok et hus på den anden side i gården 8 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, kælder under 3 fag, 15×8 alen; stampehus 7 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, 16×8 alen; tværs over gården en gammel svale; gården 41×15 alen; haven 46×28 alen; grund 48 rd.
 ejer: Mathies Feldbereder bygn. 140 rd.
- (18) Hus, 6 fag, 1 loft, muret og teglhængt, 13×8½ alen; grund 2 rd.
 ejer: Casper Trometer bygn. 8 rd.
- (19) Gård, øde længe til gaden 10 fag m. porten, 22×9 alen, 2 loft, m. 5 fag kælder; på den ene side i gården 12 fag, 1 loft, muret og teglhængt, 8½ alen bredt; på den anden side 6 fag, 2 loft, muret og teglhængt, 15×10½ alen, kælder under hele huset;

gården $38\frac{1}{2} \times 14$ alen; 1 slippe, som brønden står; øde hus tværs i gården 7 fag, 1 loft, 18×8 alen; haven 23×21 alen; ledig; grund 30 rd.
 ejer: børnegods bygn. 40 rd.

- (20) Gård, 9 fag til gaden m. portrum, 2 loft, muret og teglhængt, $20\frac{1}{2} \times 9$ alen; i gården 9 gamle fag, 1 loft, klinet og teglhængt, 22×6 alen; gården 22×15 alen; haven 21×7 alen;
 lejer: Madtz Krog grund 20 rd.
 ejer: Madtz Krog boer i Hr. Peders bygn. 60 rd.
 gård i Roholte.

- (21) Gård, 9 fag til gaden, 2 loft, muret og teglhængt, m. porten; bag den første længe 1 lude 8 fag, muret og teglhængt, $2\frac{1}{4}$ alen bred; gården 24×16 alen; en anden længe næst hos 17 fag, 2 loft, muret og teglhængt, m. kælder under 4 fag; begge huse er 56×9 alen; nok et hus 1 loft, muret og teglhængt, 7 fag med porten, $16 \times 8\frac{1}{2}$ alen; stuehuset m. m. ud til gaden 22 fag, 2 loft, muret og teglhængt, 46×9 alen, m. 3 fag kælder under; ludehus derhos 6 fag, 1 loft, $13\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{2}$ alen; første gård 38×17 alen; tværhus 13 fag, 2 loft, $28\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2}$ alen, muret og teglhængt; et andet tværhus 14 fag, 1 loft, muret og teglhængt, 29×8 alen kælder under 5 fag; den anden gård 30×16 alen; staldhus 10 fag m. porten, muret og teglhængt, 1 loft, 26×10 alen; i baggården en fælude 6 fag; gården 16×21 alen; haven 30×26 alen; jordskyld til St. Peders kirke 7 mrk. og af en have til byen 12 sk. grund 150 rd.
 ejer Sidtzel sl. borgm. bygn. 500 rd.
 Johan Robrings

- (22) Gård, 12 fag til gaden, 1 loft, muret og teglhængt, 27 alen lang; i gården 8 fag m. kælder under 5 fag, 1 loft, klinet og teglhængt; gården 16×18 alen;
 lejer: Peder Oelsen grund 12 rd.
 ejer: Rasmus Nielsen herredsfoged bygn. 28 rd.
 i Tybjerg herred.
- (23) Gård, 6 fag til gaden m. portrum, 2 loft muret og teglhængt, m. 3 fag kælder under, 13×9 alen; derhos en lude 2 fag, muret og teglhængt, 3½ alen bred; i gården 8 fag, 1 loft, teglhængt, m. 4 fag kælder under, 27×7 alen; gården 27×6½ alen, tværhuset 11½×7½ alen, 1 loft, muret og teglhængt; baggård 19½×14 alen; deri halvhus 6 fag, 14 alen lang, 2 fag 4 alen bred, klinet og teglhængt; haven 53×17 alen;
 lejer: Johan Hinrichsøn Skomager grund 16 rd.
 ejer: Jacob Christophersøn rådmand;bygn. 36 rd.
- (24) Gård, 13 fag, 2 loft, muret og teglhængt, 37×10½ alen; gården er brøstfældig; i gården 5 fag, 1 loft, klinet og teglhængt, 11 alen lang; gården 34×28—19 alen; haven 44×28 alen;
 grund 40 rd.
 ejer: Jacob Eschildson bygn. 36 rd.
- (25) Gård, 10 fag til gaden, muret og teglhængt, 2 loft, 21×11 alen, m. 15½ alen kælder under; i gården 11 fag, 2 loft, 25×9½ alen, muret og teglhængt; nok på den nordre side 5 fag, 2 loft, muret og teglhængt, 12¼×7½ alen, m. 5 fag kælder under; nok et hus i gården 15 fag, 1 loft, muret og teglhængt, 34×8 alen, derunder 6 fag

- kælder, 11 alen lang; nok et hus 11 fag, 2 loft, muret og teglhængt, 22 alen langt, m. kælder 9 alen lang; staldhus 5 fag, 1 loft, muret og teglhængt, $10\frac{3}{4} \times 8$ alen; tværhuset i gården er stald og lo, 12 fag, muret og teglhængt, 1 loft, m. portrum, 24×10 alen; nok porthuset m. hosliggende bolig 5 fag, 2 loft, muret og teglhængt; gården som går smal fra gadehuset til brønden 25×12 alen, i den nederste ende dog kun 6 alen bred, fra brønden til tværhuset $41\frac{1}{2}$ alen lang, 16 alen bred; haven fra staldhuset og til de fattiges boder 105×31 al.; nok 1 have krog i norden næst ved Matis Feldbereders have 29×24 alen; endnu 1 krog i vester fra staldhusets stolpe tværs over $26\frac{1}{2} \times 19$ alen; grund 70 rd.
 lejer: Sophie sl. Hr. Peders bygn. 250 rd.
 ejer: Sidtzel sal. borgm. Johan Robrings
- (26) To boliger, 9 fag, 1 loft, muret og teglhængt, $17 \times 10\frac{1}{2}$ alen; haven 21×14 alen; lejer: Jens Nielsen, den ene ledig grund 6 rd.
 ejer: Rasmus Lolliche bygn. 12 rd.
- (27) Hus, 3 fag, muret og teglhængt, $7\frac{1}{4} \times 6\frac{1}{4}$ alen; haven $17 \times 6\frac{1}{4} - 5$ alen; grund 3 rd.
 ejer: Hans Nielson bygn. 8 rd.
- (28) Gård, 10 fag m. portrum, 1 loft, muret og teglhængt, $21\frac{3}{4} \times 11$ alen; gammelt tværhus 5 fag, 14×7 alen; gården 18×11 alen; bryggers indtil gården 3 fag, uden til 2 fag; haven $19\frac{1}{2} \times 21 - 26$ alen; grund 6 rd.
 ejer: Christen Nielsen Fuglefænger; bygn. 18 rd.

- (29) To små boliger, 7 fag til gaden, 6 fag til gården, muret og teglhængt, 1 loft, 17×9 alen;
 lejer: 2 fattige folk grund 3 rd.
 ejer: børnegods bygn. 7 rd.
- (30) Gammel bolig, 7 fag, 1 loft, $17 \times 9\frac{1}{2}$ alen, muret og teglhængt; [ingen taxt opført]
 lejer: Niels Vefr.
 ejer: velb. Jacob Arenfeld
- (31) Øde plads m. gammel brantmur, $32 \times 9\frac{1}{2}$ alen; vides ej om det ligger til byen eller Sortebrødre; her hos have 56×28 alen; jordskyld 8 mrk. ledig grund 12 rd.
 bygn. 8 rd.
- (32) Fire værelser, 23 fag, 1 loft, 54×9 alen, muret til gaden, klinet inden, teglhængt; haven bagved $32\frac{1}{2} \times 49$ alen; grund 20 rd.
 lejere: fattige folk bygn. 20 rd.
 ejer: Jacob Arenfeld
- (33) To boliger ved åen, 1 loft, muret og teglhængt, $22 \times 10\frac{1}{4}$ alen; haven bagved 41×28 alen; nok en have 39×24 alen; en slippe 17×9 alen; en anden slippe 15 alen bred; grund 20 rd.
 lejere: en bådsmænd, Rasmus Wedou; bygn. 20 rd.
 ejer: Jacob Arenfeldt
- (34) Bolig ved åen, 5 fag stuehus, $11 \times 9\frac{1}{4}$ alen, muret og teglhængt, 1 loft; nok 7 fag, muret og teglhængt, 1 loft, $17\frac{1}{2} \times 9\frac{1}{4}$ alen; gården 13×11 alen; haven 45×21 alen;
 lejer: Eyler Hansen grund 20 rd.
 ejer: Jacob Arenfeldt bygn. 20 rd.

- (35) En blegdam;
ejer: Næstved by, er ledig grund 4 rd.
- (36) Pladsen mellem blegdammen og Eyler
Hansens hus, grund 1 rd.
ejer: Næstved by, er ledig
- (37) Gård, 7 fag, 2 loft, muret til gaden,
17 $\frac{1}{4}$ ×9 $\frac{1}{4}$ alen; gammelt hus 7 fag, muret
og teglhængt, 15×8 $\frac{1}{4}$ alen, 1 loft; lude
3 fag, 6×9 alen; gård 39×13 $\frac{1}{4}$ —21 alen;
have 147 $\frac{1}{2}$ ×21—49 alen; grund 24 rd.
ejer: Madtz Ringer byggn. 30 rd.
- (38) Gård, 14 fag, 2 loft, 30×10 $\frac{1}{2}$ alen, muret
og teglhængt, m. portrum, 12 fag kælder;
lude 2 fag lang, 4 fag bred; i gården 13
fag, 1 loft, 30×9 alen; gården 35×21
alen; haven 51×11—15 alen; grund 20 rd.
lejer: Anders Vognmand byggn. 70 rd.
ejer: Jacob Arenfeld
- (39) Et „brandtmur“ hus, 1 loft, 17 $\frac{1}{2}$ ×10 alen,
med jordkælder; 8 fag, 1 loft, klinet og
teglhængt, 17×9 alen; tværhus 10 $\frac{1}{2}$ fag,
24 alen langt; vognskjul, lo og lade 7 fag,
19 $\frac{1}{2}$ alen lang, 10 alen bred, klinet og tegl-
hængt; liden fårelude; gården 24×32 alen;
haven 52×56 alen; et andet stk. 52×38
alen; grund 28 rd.
Præsteresidens til St. Mortens k. byggn. 120 rd.
- (40) Gård, 6 fag til gaden, 1 loft, muret og tegl-
hængt, 14×9 $\frac{1}{4}$ alen, 3 fag kælder under;
i gården 4 fag, 1 loft, klinet og teglhængt,
11 alen langt, 62 alen bred; tværs i går-
den 4 fag, 1 loft, klinet og teglhængt,

- 11½ alen lang, kælder under 2 fag; gården
18×5—13 alen; haven 41×10¼ alen;
ejer: Hans Pedersen Bager grund 15 rd.
bygn. 34 rd.
- (41) To små øde boliger, 10 fag, 1 loft, klinet
og teglhængt, 21×8 alen; haven 10×19½
alen; grund 4 rd.
ejer: M. Christopher Dirichsen bygn. 6 rd.
- (42) Gård, 4 fag, 2 loft, muret og teglhængt,
15×5 alen; derhos en lude 2 fag, 10×6
alen; gammelt hus tværs i gården 4 fag,
10×8 alen, m. kælder under 2 fag; gården
22×23 alen; haven 21×28 alen; jordskyld
[det nævnes ej hvortil] 4 mrk.;
ejer: sal. Hans Hinrichsøns grund 12 rd.
hustru og børn bygn. 36 rd.
- (43) Gammel øde bod i Rolighedsstræde, 3½
fag, 7×8 alen; haven 10×9¼ alen; jord-
skyld [ej nævnt hvortil] 1 mrk. 8 sk;
ejer: sl. Hans Hinrichsens arvinger; grund 2 rd.
bygn. 3 rd.
- (44) Hus, 9 fag til gaden, 21×9 alen, 1 loft,
kælder under 3 fag, muret og teglhængt,
klinet til gården; lidet hus 4 fag, 8½×7
alen, klinet og teglhængt; gården 23×18
alen; grund 6 rd.
ejer: sl. Torchild Skreders bygn. 12 rd.
hustru og børn
- (45) Hus, 4 fag til gaden, 19½×11 alen; går-
den 11×10½ alen; grund 3 rd.
lejer: Hans Hattemager bygn. 6 rd.
ejer: de fattige

- (46) Gammelt hus af brandtmur, 12×11 alen;
jordskyld [ej nævnt hvortil] 2 mrk. 2 sk.
ledig
ejer: Margrete Rochedrejers grund 2 rd.
arvinger bygn. 8 rd.
- (47) Gammelt øde brandtmur hus, 12×11 alen;
ledig grund 2 rd.
ejer: kirken bygn. 2 rd.
- (48) Øde plads 17×11 alen; ledig; grund 1 rd.
ejer: kirken
- (49) Gård, 8 fag m. portrummet, 19×10 alen,
1 loft, muret og teglhængt; haven 19×21
alen; grund 4 rd.
ejer: sal. Jørgen Vognmands bygn. 14 rd.
hustru og børn
- (50) To små boliger, 1 loft, klinet og teglhængt,
8 fag, 17×7 alen; ledig; grund 2 rd.
ejer: Søren Madtzen bygn. 4 rd.
- (51) Hus, 6 fag, 1 loft, muret og teglhængt,
12×15 alen; have 24×8 alen; en liden kælder
i gården; grund 4 rd.
ejer: Søren Madtzen bygn. 12 rd.
- (52) Bolig, 3 fag, 1 loft, muret og teglhængt,
7×10 alen; 2 alen gårdsrum; grund 2 rd.
lejer: Peder Hansen bygn. 5 rd.
ejer: Olluf Fischer i Aaderup
- (53) Tre „Bastu Boeder it Brantmur huus som
er gammell“, 20×13 alen, 1 loft; derhos 12
alen jord ud fra boligerne og 3 alen jord
for enden af huset til åen;

- lejere: Niels Post, Anders Grim og Michel
Smid grund 4 rd.
ejer: St. Peders k. bygn. 16 rd.
- (54) Øde have ved åen, 70×34 alen nedentil,
oven ved mag. Christophers have 70×46
alen;
[ejer ikke nævnt] ledig, grund 10 rd.
- (55) Have ved åen, 69×16—19 alen; grund 8 rd.
ejer: Peder Jørgensen
- (56) Øde plads, 15×12 alen; ledig grund 1 rd.
- (57) Have 70×28 alen, grund 20 rd.
Denne grund og have tilhører Christendtze
sl. Hans Hornemans
- (58) Gård ud til åen, 1 loft, teglhængt og mu-
ret, 11 fag, 22×10 alen; et hus 6 fag, deri
portrum, 1 loft, 12½×8 alen; nok 6 fag,
12½×5 alen; gården 15×11 alen; haven
19×5 alen; grund 6 rd.
ejer: Jørgen Bøcher m. fl. bygn. 20 rd.
- (59) Hus, 1 loft, 10 fag, klinet og teglhængt,
21 alen lang; derhos gård 21×10½ alen;
kålhav bagved 28×32 alen; grund 6 rd.
ejer: Sidtzel sal. borgm. bygn. 14 rd.
Johan Robrings
- (60) Øde plads, mellem Sidtzel borgm. Robrings
„Kalchhuus“ og borgm. Eggers øde plads
findes en øde plads 56×28—18 alen; ledig;
[ejer ikke anført] grund 2 rd.

- (61) Øde plads $84 \times 28 - 24$ alen; grund 20 rd.
 ejer: borgm. Jørgen Eggers
- (62) Øde have $63 \times 17 - 12$ alen; grund 4 rd.
 ejer: borgm. Bechis, ledig
- (63) Compagnie Huuset, $29\frac{3}{4}$ alen lang brant-
 mur, 14 alen bred, 1 loft, derunder 3
 kældre; derhos et „kalchhuus“, muret og
 teglhængt, 4 fag, 1 loft, 9 alen lang;
 ejer: Christendtze sl. Hans Horne- grund 12 rd.
 mans og hendes børn bygn. 60 rd.
- (64) Hus, 7 fag, 1 loft, muret og teglhængt,
 16×9 alen, kælder under 4 fag; i gården
 2 fag, 4 alen lang, 1 loft, muret og tegl-
 hængt; haven $18\frac{3}{4} \times 14$ alen; grund 2 rd.
 ejer: Steffen Rochedrejer bygn. 12 rd.
- (65) Gård, 7 fag til gaden, 2 loft, muret og
 teglhængt, $10\frac{1}{2} \times 17$ alen, kælder under 5
 fag; lang neder i gården 7 fag, 2 loft, mu-
 ret og teglhængt, 10 alen bred; gammel
 halvhus 7 fag m. portrum og vognskjul;
 gården $33 \times 10\frac{1}{2}$ alen; grund 16 rd.
 ejer: Jørgen Pedersøn bygn. 70 rd.
- (66) Gård, 7 fag til gaden, 2 loft, muret og
 teglhængt, 14×9 alen, kælder under 3 fag;
 lude 2 loft, 3 fag, 6 alen bred; gården
 $32 \times 6 - 14$ alen; tværs i gården 4 fag hus,
 gammelt, klinet og teglhængt, 9×8 alen;
 og 3 fag, klinet og teglhængt, 8×7 alen; ha-
 ven 47×8 alen; grund 14 rd.
 lejer: den skånske snedker bygn. 36 rd.
 ejer: sal. Hinrich Hatemagers hustru
 og børn

- (67) Hus, 3 fag, 2 loft, muret og teglhængt, 6 alen lang, m. kælder under; ned ad gården 7 fag, 2 loft, muret og teglhængt, 15 alen lang; gården $14 \times 7\frac{1}{2}$ alen; haven 20×11 alen; jordskyld 3 mrk. $5\frac{1}{2}$ sk. [hvortil anføres ikke]; grund 8 rd.
 lejer: Christen Nielsen bygn. 30 rd.
 ejer: børnegods
- (68) Tre små gamle boliger, 10 fag tilsammen, $27 \times 8\frac{1}{2}$ alen, klinet og teglhængt, er på den østre side i Else sl. mester Hansis Stræde; haven $27 \times 9-24$ alen; ledige
 ejer: St. Peders k. grund 3 rd.
 bygn. 6 rd.
- (69) Bolig, 3 fag, teglhængt, 8×9 alen; gården $4\frac{1}{2} \times 8$ alen; grund 1 rd.
 lejer: en bådsmænd bygn. 3 rd.
 ejer: Hans Nielsen
- (70) Gammelt hus, 3 fag, 6 alen lang, ingen gårdsrum; står øde grund 1 rd.
 ejer: sal. Gabriel Althuis' enke bygn. 2 rd.
- (71) To gamle boliger, 7 fag, en del muret, en en del klinet og teglhængt, 1 loft, 14×9 alen; det ene ledigt; grund 2 rd.
 lejer: en fattig kvinde bygn. 8 rd.
 ejer: M. Loduig i Hellufmagle
- (72) Gammelt hus, 8 fag. deri 3 våninger, 1 loft, klinet og teglhængt, 20×8 alen; haven 20×8 alen;
 lejer: fattige folk grund 3 rd.
 ejer: M. Loduig i Hellufmagle bygn. 10 rd.

- (73) Hus, 3 våninger, står øde, 9 fag, $20\frac{1}{2}\times 8$ alen; haven 21×8 alen; grund 3 rd.
 ejer: Mag. Ludvig i Herlufmagle bygn. 10 rd.
- (74) Hus, 10 fag, er 2 våninger, klinet og teglhængt, 1 loft; står øde; 22×9 alen; grund 3 rd.
 ejer: bemeldte mag. Ludvig bygn. 8 rd.
- (75) Gård som sal. Else mag. Hanses har iboet, 10 fag til gaden, 2 loft, muret og teglhængt, 5 fag kælder derunder; neder i gården 10 fag, en del muret og klinet samt teglhængt; ved den vestre side i gården 9 fag, 1 loft, $21\times 6\frac{1}{2}$ alen, klinet og teglhængt; i den ene ende ud til kirkegården bor Maren sal. Jens Laursens; gårdsplads 8×8 alen; tværhus 11 fag, 1 loft, teglhængt, muret og klinet, 23×8 alen; gården 28×17 alen; haven 42×54 alen; grund 34 rd.
 lejer: sal. Hr. Eufuertis bygn. 160 rd.
 enke i Rønnebech
 ejer: velbemeldte mag. Ludvig.
- (76) Gård, 7 fag, 2 loft, muret og teglhængt, kælder under 6 fag, 16×9 alen; derhos en en liden bod, 1 loft, 3 fag, klinet og teglhængt, 8×6 alen; grund 6 rd.
 ejer: Jørgen Glarmester bygn. 36 rd.
- (77) Hus, 9 fag, 2 loft, muret og teglhængt, $19\frac{1}{2}\times 6$ alen; grund 3 rd.
 lejer: Albert Skreder bygn. 24 rd.
 ejer: Hr. Ditmer i Eufuerdrup
- (78) Hus, 6 fag, 2 loft, muret og teglhængt, 11×6 alen;
 lejer: Madtz Hansen grund 2 rd.
 ejer: Hr. Ditmer i Everdrup bygn. 20 rd.

(79) Fra Hr. Ditmers bolig til Hinrich Lybschers pakhus en øde plads 35×6 alen;
ledig; grund 1 rd.
ejer: bemeldte Hr. Ditmer

(80) Pakhus, 10 fag, derudi et vognskjul, 1 loft, muret og teglhængt, 23½×6 alen;
ejer: Hinrich Lafrendtzen rådmand; grund 4 rd.
bygn. 30 rd.

Vænge kaldes Horsmose, som borgmester og råd i Næstved har til deres bestilling.

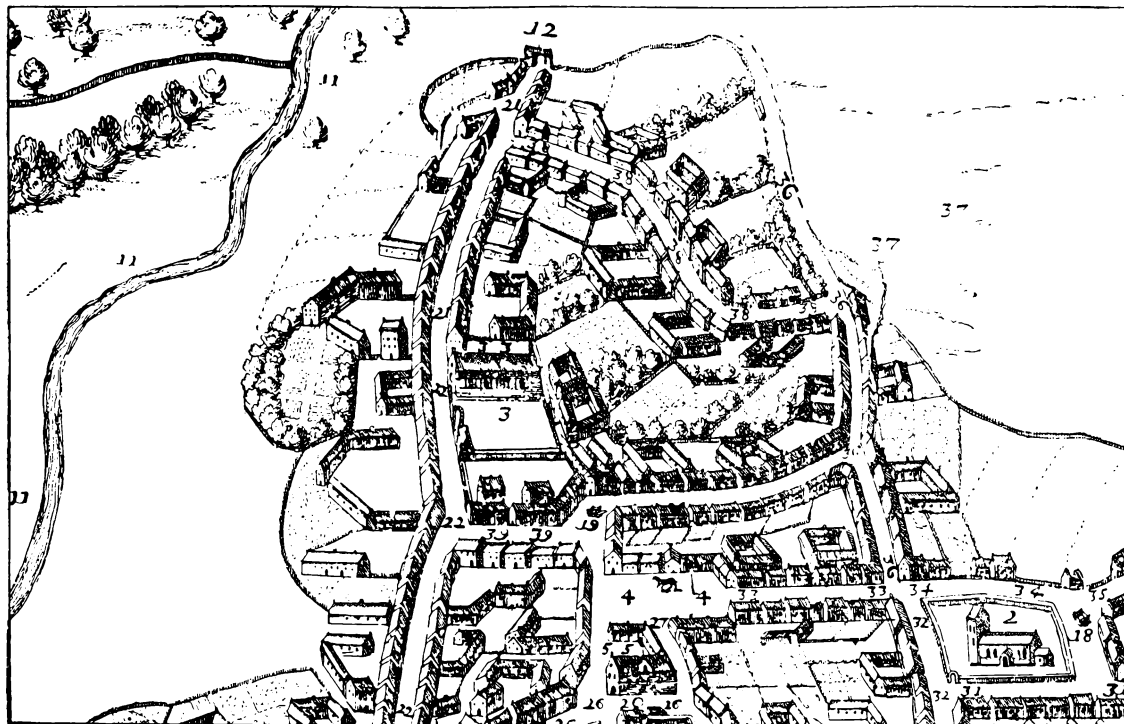
Summarum bedrager udi bemeldte Stueklindtsfierding:
grund 1242 rd.
bygn. 2931 rd.

Summa Summarum bedrager tilsammen ald forskrevne grundtaxt udi forn. 5 fierdinger nemlig:

grunden 5508 rd.
bygn. 14635 rd.
tilsammen ... 20143 rd.

$\frac{1}{8}$ deraf 2517 rd.

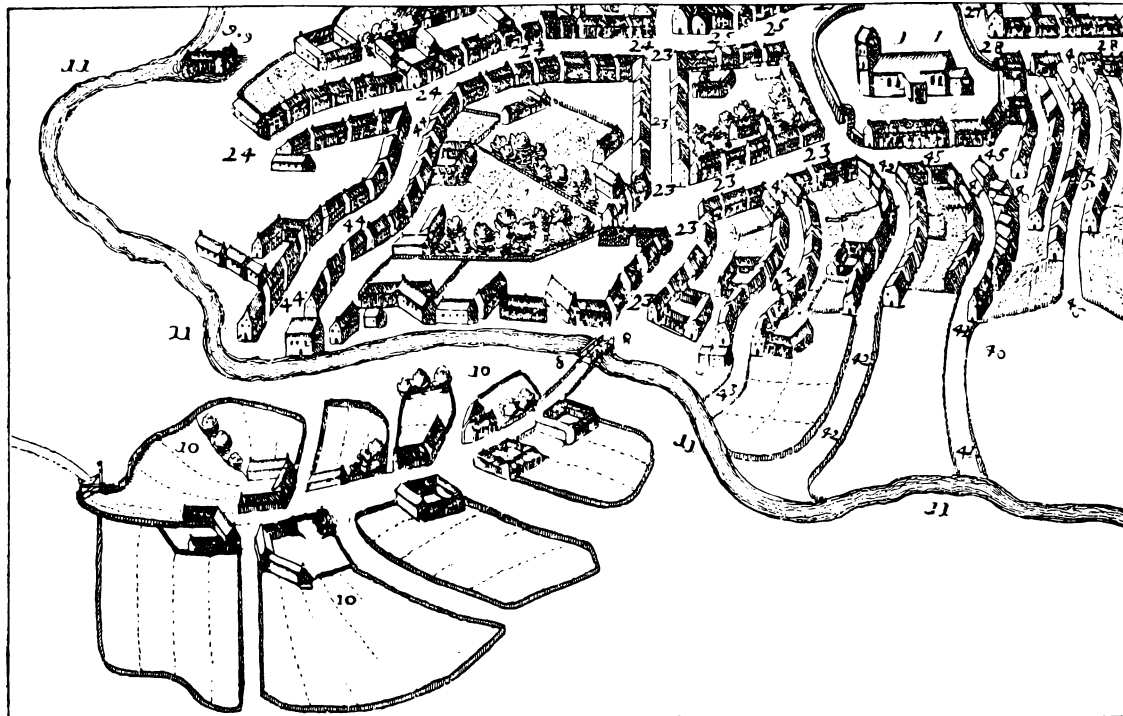
RESENS ATLAS, NÆSTVED

A.

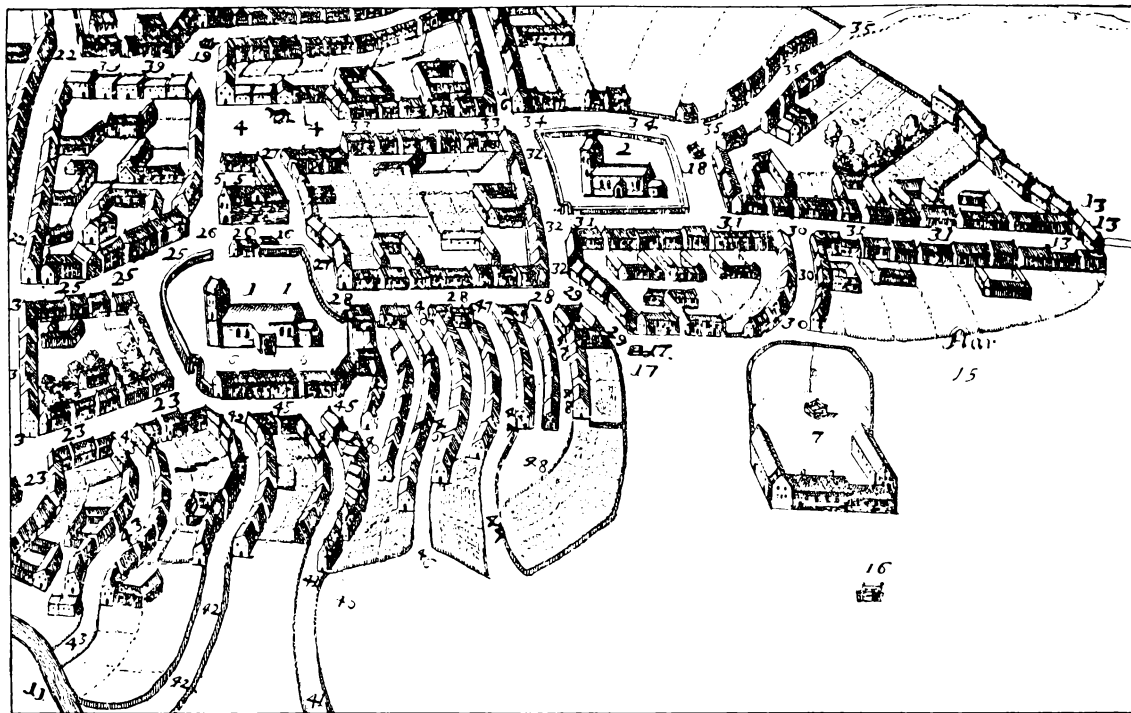
3 Helligeistis Kircke, 12 Ringsteds Port, 21 Ringsted Gaden, 22 Kindheste Gade, 37 Sandbierget.

RESENS ATLAS, NÆSTVED

8 Store Bro, 9 Magle Mølle, 42 Brede Strædet.

RESENS ATLAS, NÆSTVED

5 Raadhuset, 6 Skolen, Hörernis, Orgalistens oc Klockerens Residenttz, 7 Sorte Brödre, 13 Øster Port, 28 Kiödmangergaden.

NOGLE LOKALHISTORISKE BETRAGTNINGER OVER GRUNDTAKSTBOGEN

GRUNDTAKSTBOGEN er en meget værdifuld kilde til Næstveds historie og kan give et væld af oplysninger om en dansk provinsbys bolig og befolkningsforhold i 1682 samt belyse byens topografi og de enkelte menneskers levevilkår. En videnskabelig udnyttelse af bogen kræver imidlertid, at originalen sammenholdes med utrykte kilder som rådstuebogen, brandtaksationsprotokoller, kirkebøger o. a., ligesom også gamle matrikelskort og endnu bevarede bygninger kan yde deres værdifulde oplysninger. Hertil kommer trykte kilder og forskellige historiske fremstillinger. En sådan undersøgelse ville kræve meget lang tid, men kunne sikkert også give betydningsfulde resultater, selv om kildematerialet har sin begrænsning.

Det, der skal forsøges her, er blot at vise, hvor mange interessante oplysninger gengivelsen af selve grundtakstbogen kan give læseren. I et vist omfang vil der dog blive fremført kendsgerninger, som er nødvendige for forståelsen af grundtakstbogen. I øvrigt har denne sine fejl og mangler og må benyttes med megen kritik. Næstvedkortet fra Resens atlas¹) (se side 414 A—C) er omtrent samtidig med grundtakstbogen og gengiver nogenlunde korrekt gadernes forløb, men er yderst upålideligt for bygningernes vedkommende.

„(De 5) byens fieringer“ (Nørrefierding er her delt

i 2) kendes fra Skovklosters gavebog (1528)²). *Brofjerding*, Næstved sydvestlige del, omfattede den sydlige side af Vinhusgade og Møllegade, Brogade, Farvergade, Bredstræde samt syd- og vestsiden af St. Peders Kirkeplads. *Møllefjerding*, det nordvestlige af byen, indbefattede nordsiden af Vinhusgade og Møllegade, Kindhestegade, vestsiderne af Ringstedgade, Hjultorvet og Axeltorv samt Kirkestræde og nordsiden af kirkepladsen. *Nørrefjerding*, Næstveds nordøstlige del, rummede østsiden af Ringstedgade, Grønnegade, Ramsherred, Hjultorvet, Axeltorv (fraregnet vestsiden), Torvestræde, østsiden af kirkepladsen, nordsiden af Købmagergade, vestsiden af Riddergade og nordsiden af Østergade. *Stueklintfjerding*, byens sydøstlige del, omfattede sydsiden af Østergade, Sortebrødregade, østsiden af Riddergade, sydsiden af Købmagergade, Møntergade og Kompagnistræde. Karakteristisk nok mødtes fjerdingerne ved St. Peders Kirkeplads, købstadens gamle centrum. Næstved strakte sig i middelalderen fra Ringstedport langs sandbjerget til Østerport og herfra forbi Sortebrødre til åen. Omtrent fra det nuværende Gamle Magle Mølle gik grænsen endelig til Ringstedport. Det ejendommelige navn Stueklintfjerding har man villet forklare ud fra de badstuer, som lå i denne bydel. Byens område 1682 har i det væsentlige svaret til middelalderens, da det var naturligt afgrænset.

Grundtakstbogens inddeling i fjerding er svarer ikke helt til gavebogens. Således er bygningerne ved kirkepladsens nordside (rådhuset og „Gjøernes gård“) 1682 henlagt til Nørrefjerding, mens de i middelalderen regnedes med til Møllefjerding. Det lader sig ikke med sikkerhed sige, hvordan delingen af Nørrefjerding er gennemført.

Ejendommeligt er det, at Kindhestegade³), middelalderens Nørregade, i 1682 kaldes Ringstedgade, hvad der åbenbart dengang har betydet hele strækningen fra Møllegade til Ringstedport. Dette stemmer dog ikke med Resens atlas, hvor begge gader er nævnt. Jens Christensens

Strede (side 339) kan ses på Resens kort (nr. 44, Jens Christensstræde), hvor det løber fra Møllegade til åen. Christen Ledertorft Strede (Resen nr. 43) er ikke nævnt i grundtakstbogen; det har formodentlig navn efter den Christen Ledertoer, som besad 3 ejendomme i Brofjerding (side 336 og 344). Strædet løb fra Farvergade til Susåen. Brogade (Resen nr. 23) omfatter også nutidens Farvergade, „Byens hærstræde“, som dets gamle navn var. Bøddelstræde (side 384, findes ikke hos Resen) skal have været ved helligåndshuset, „monche Søe“ (side 385) lå mellem Ramsherred, Nygade og Grønnegade, mens „under „Sandbierget“, som nævnes flere gange, ifølge Resen (nr. 36) skal svare til et stykke af Grønnegade og Johannebjergstien. „Cromsport“ (side 395, Resen nr. 35), er den nederste del af Amtmandsgade og har også heddet Hestemøllestræde. „De fattiges boder“ (side 405, Resen nr. 30) hedder nu Sortebrødrestræde. Rolighedsstræde (side 405, Resen nr. 48) har fra Købmagergade ført ned til åen vest for Slagkildevej, mens „Else sl. mester Hanses Stræde“ (side 412, hos Resen nr. 45 „M. Hanses Sognepræst til S. Peders Kirckestrede“) har gået syd for Mogens Thuesens Stenboder, mellem Farvergade og Kompagnistræde. — De øvrige gadenavne fra grundtakstbogen: det brede strede, Hiultorvet, torvet (Axeltorv), torvestrædet, Ramsherret og Ridergaden har faktisk de samme betegnelser i vore dage. Hos Resen (nr. 40) er Ramsherret dog et stræde fra „Kiødmangergaden“ mod åen.

Hvad kan grundtakstbogen oplyse om de bygninger, der fandtes i Næstved 1682? En optælling viser, at o. 340 af byens 384 ejendomme var eller havde været bebyggede, og der skelnes mellem gårde, huse, boliger og våninger, hvoraf de sidste to betegnelser må falde sammen. Ved gårde forstås større, flerlængede ejendomme, og af dem skal der have været ca. 150, mens antallet af mindre ejendomme, huse, udgjorde o. 105, og boliger eller våninger, de mindste bygninger, var repræsenteret med ca. 85.

Vanskeligere er det at fastslå, hvad materiale byg-

ningerne var opført af. Kun ca. 12 af dem synes at have været grundmurede, sikkert alle munkestenshuse fra middelalderen; resten, o. 330, bestod af bindingsværk, der følgelig var den altovervejende bygningsform i 1682. Ca. 75 ejendomme opgives at være „muret mellem stolperne“, mens o. 135 var muret til gaden og klinet til gården, og kun ca. 30 synes at være klinet også til gaden. Men desværre mangler der efterretninger om udførelsen af ca. 90 ejendomme, herimellem samtlige fra Nørrefjerdings anden part. De længer og udhuse, som fandtes bag bygningerne til gaden, har været af forskellig udførelse i bindingsværk; de var som oftest tarveligere end forhusene. Tagbeklædningen var tegl, halmtag omtales næsten aldrig. Kældere under dele af ejendommene er anført godt 70 gange, jordkælder i ca. 40 tilfælde. Da dette forhold også er angivet i Nørrefjedings anden part, er der grund til at mene, at kun ca. $\frac{1}{3}$ af byens ejendomme dengang havde kælderrum. — Ca. 90 grunde, altså godt $\frac{1}{4}$ af den samlede bebyggelse, opgives at have huse med 2 loft, 2 etager. 3 loft forekommer ikke.

Bygningernes størrelse varierer meget, men i øvrigt har de fleste ejendomme været ret beskedne. En snes bygninger betegnes som „øde“, og et lignende antal „øde pladser“ forekommer; kun i et enkelt tilfælde angives en ejendom at være under bygning. Næsten 30 ejendomme har betegnelsen „ledig“. Den økonomiske stilstandstid var inde, og svenskekrigene havde bragt forarmelse.

Også mange enkeltheder om husenes indretning og udseende kan grundtakstbogen give. Næsten halvdelen af ejendommene opgives at have både gårdsrum og have, ca. $\frac{1}{4}$, kun gårdsrum og o. $\frac{1}{5}$ blot have; kun i ca. 40 tilfælde omtales hverken gårdsrum eller have. Det bør dog her — som andre steder — fastholdes, at grundtakstbogens oplysninger hverken kan anses for udtømmende eller helt korrekt på alle punkter; men de tal, en optælling giver, vil sikkert i de allerfleste tilfælde angive den rigtige tendens.

Dyreholdet spillede en ret betydelig rolle i købstæderne i 1600-tallet. Grundtakstbogen har i over 50 tilfælde anført bygninger, beregnet til stald; nogle få steder nævnes fæhus og fårehus. — Lade og lo hører man om en halv snes gange, mens vognskjul eller vognhus forekommer lidt hyppigere, ladegård kun en enkelt gang. Vedhammer, brændehus, kan også forekomme. — Pakhus er nævnt i nogle få tilfælde, værksted kun et par gange; dette sidste er for så vidt ejendommeligt, da en stor del af byens befolkning var håndværkere; det er sandsynligt, at mange af disse ikke havde et særligt værkstedsrum.

Af specielle bygninger eller bygningsdele, som kun er nævnt en enkelt eller ganske få gange, kan opregnes smedie, bagers, melhus, hestemølle, stampemølle og stampehus.

I grundtakstbogen nævnes ret ofte luder, udbygninger, og af og til halvhuse, huse med halvtag. Svaler, svalegange, er omtalt 6 gange. Ordet bod optræder i flere betydninger. Nogle få gange menes småhuse, undertiden tilbygninger, men hyppigst drejer det sig om en bod under vinduerne, formodentlig et kælderlokale. I hvilket omfang der er tale om handelsboder, lader sig ikke afgøre.

Brønde nævnes kun tre gange; det kan bero på et tilfælde, men den mulighed er nærliggende, at man som regel har hentet vand i de offentlige brønde.

I husene nævnes ret ofte cammerser, i enkelte tilfælde stuer. Hyppigt omtales bryggers og stegers, en sjælden gang køkken.

Af særlig interesse ville det være at kunne påvise, hvilke ejendomme i vore dages Næstved der svarer til grundtakstbogens. Men desværre mangler man i 1682 matrikelnumre, og selv en sammenligning med brandtakstaktionsprotokoller og tingbøger ville ikke kunne bringe fuld klarhed. Flere bygrunde er i tidens løb slået sammen eller delt, og flertallet af de gamle huse, der skulle danne grundlag for sammenligning, er nedrevet eller ombygget. Det ældste matrikelkort, vi har, er først fra 1860erne,

og opgivelserne i grundtakstbogen giver ikke faste holdepunkter, da bygningernes „fag“ er af forskellig størrelse, og der kan have været „slipper“ mellem husene. Men en del ejendomme lader sig dog identificere, herimellem nogle nu nedrevne, der kendes fra fotografier. I *Brofjerding* finder man først husrækken syd for St. Peders kirke: „Peder Syvs Hus“ („Latinæ skole“) (1), „Mogens Thuesøns Stenboder“, der her er delt i 6 boliger, men oprindeligt omfattede 7 (2), „Hr. Henrik Gottschalks Stenhus“ (3) og det gavlhuis, der ligger ud mod Farvergade (4).

Af ejendomme i *Møllefjerding* kan kun anføres (59), der formodentlig er identisk med Axeltorv 10, hvis facade blev revet ned 1869, men kendes fra fotografier og opmåling*). Den havde 7 fag med smukt udskåret træværk i to loft fra ca. 1600.

I *Nørrefjerdings første part* er (3) det middelalderlige rådhus, mens (5), der ligger ud til „torvet“ og „strædet“, „til den søndre side“ har „et muret hus to loft“; dette må være den såkaldte „Gjøernes gård“.

Man kan i *Nørrefjerdings anden part* ikke identificere nogen ejendom fra grundtakstbogen.

I *Stueklintsfjerding* svarer (25), som afgrænser „de fattiges boder“, til Riddergade 7 m. v., det gamle bogtrykkeri. „Tre Bastu Boeder it Brantmur huus, som er gamell“ (53) er Mogens Thuessøns badstue, hvis rester afdækkedes 1915 nederst i Kompagnistræde. Endvidere kender vi (63) „Compagnie Huuset“. „Mester Hanses gård“ (75), der nu er nedrevet, lå omtrent, hvor i vore dage legepladsen til Kirkepladsens Skole er; den kendes fra fotografier.

Foruden de bebyggede grunde nævner grundtakstbogen en blegdam, haver og vænger, som undertiden lå uden for det egentlige byområde. „Horsemose“ vænge (side 414) fandtes syd for Rønnebæksholm.

Grund- og bygningsværdien for de 384 ejendomme i Næstved, 5508 og 14,635 rd. kan sættes til et gennemsnit på godt 14 og 38 rd. Disse tal siger ikke så meget,

da de fleste ejendomme er sat lavt og nogle få meget højt; men det er ganske interessant at sammenligne dem med tilsvarende beregninger for de enkelte fjerdinge. Det ses da, at mange værdifulde ejendomme har ligget i Møllefjerding, hvor gennemsnitstallene er på godt 21 og 50 daler. De laveste tal findes for grundenes vedkommende i Brofjerding, hvor tallet bliver godt 10 rd., mens bygningernes værdi i Nørrefjerdings første part ligger nede på et gennemsnit på omkring 27 rd. — Såvel ejendommenes beliggenhed som størrelse har været afgørende for vurderingen.

I o. 40 tilfælde er bygningernes værdi på en ejendom sat til 100 daler eller mere, men kun for i alt 4 ejendomme er grunden vurderet til 100 daler eller derover. Den værdifuldeste ejendom i Næstved var (21) i Stueklintsfjerding, som tilhørte afdøde borgmester Robrings enke Sidtzel. Her er grunden ansat til 150 daler, bygningerne til 500. Kun i en halv snes tilfælde vurderes grunden højere end bygningerne, som oftest hvor der er tale om „øde“ steder.

O. 90 ejendomme var belastet med jordskyld, for ca. en trediedels vedkommende til St. Peders Kirke og for en anden trediedel til Vartov eller Københavns Hospital, mens de resterende ejendomme skulle betale til byen, St. Mortens Kirke, Sværdborg Kirke og Helsingør Vartov.

Hvem har da ejet de grunde og bygninger, som opregnes i grundtakstbogen? Antallet af ejere udgør ca. 200, men i en halv snes tilfælde er ingen ejermand opgivet. Ved over 150 ejendomme nævnes i øvrigt lejer (eller lejere), men hertil kommer godt en halv snes gårde eller huse, som er ledige. 15 ejendomme var børnegods, tilhørte umyndige. St. Peders Kirke ejede vist 12, Villum Tiesen det samme. De fattige, hr. Ditmer i Everdrup og Sidtzel sl. Johan Robrings havde hver 11, mens Jørgen Pedersen var ejer til 6, og Næstved by og Christendtze sl. Hans Hornemands med børn hver tegnede sig for 5—6 ejendomme.

Der er imidlertid tale om besiddelser af meget forskellig værdi, og går man ud fra det samlede beløb for grund og bygninger, bliver rækkefølgen en noget anden. Så er Sidtzel sl. borgmester Johan Robrings langt foran de øvrige med en samlet værdi for grund på 307 rd. og for bygninger på 987, i alt 1294 rd., o. 7 pct. af byens samlede ejendomsværdi. Børnegodset, de umyndiges samlede antal ejendomme, er nr. 2 og efterfølges af borgmester Johan Funch og Christendtze sl. Hans Hornemands med børn. Ser man bort fra de umyndiges samlede tal, var et par enker altså nr. 1 og 3 m. h. t. ejendomsbesiddelse. Nr. 5 i den samlede rækkefølge var Hans Rasmussen i København med kun én ejendom, men til gengæld meget værdifuld. Som nr. 6 kommer de fattige, nr. 7 er Cort Spemans arvinger, 8 Svend Svendtzen i Brandeløf, 9 borgmester Zacharias Hansen og 10 St. Peders Kirke. Tilsammen havde disse 10 parter o. 30 pct. af den samlede ejendom. Næstved by, der, regnet efter antallet af ejendomme pr. besidder, var bl. de første 10, kommer, når ejendommenes samlede værdi lægges til grund, først som nr. 42. — Ca. 25 ejendomme tilhørte helt eller delvis folk uden for Næstved, i et par tilfælde personer, der var bosat i udlandet. Blandt de udenbys ejere findes ikke mindre end 9 præster⁵⁾, de fleste fra omegnens sogne. Der er 2 adelige, Hr. rigens admiral Bielche og velb. Jacob Arnfeld, samt en borgerlig godsbesidder, Jens Laurson på Nysø. Desuden kan nævnes Herlufsholm, en kgl. maj. gemaksforvalter og en assessor i „Commerce kollegiet“.

Mere end 150 af Næstved husstande har, efter hvad der er opgivet, boet til leje. Husene var som regel små, og beboerne synes for en del at have været mindre håndværkere; flere enker forekommer. Kun i en halv snes tilfælde var værdifulde ejendomme lejet ud.

Tilbage står at udrede, hvad grundtastbogen kan cplyse om de mennesker, der boede i Næstved 1682. Det lader sig ikke gøre at foretage en optælling efter erhverv,

da ofte kun personnavnet opgives, og betegnelser som „Hans Maler“ eller „Claus Pottemager“ kan lige så godt dække over navn som erhverv. Her kunne kirkebogen og andre kildeskrifter give visse berigtigelser.

Ses der imidlertid bort fra tilnavnets betydning, kan grundtakstbogen give os en række eksempler på forsvundne beskæftigelser eller blot morsomme benævnelser: Rasmus skoflikker, Jens Hachelseskærer, Niels Mogensen skinder, Johanne walchequinde, Jens hjulmand, Laurits Kiældersvend, Maren sl. Niels urtegaardsmand, Ellen Remmesniders, M. Jacob Bartschiær, Hans feldbereder, Jens Kandestøber, Christen prammand, Anne tømmermands, Margrete bedequinde, Carl Olsen byskriver, Natmanden, Skarpretteren, Kirsten sl. Michel Hestekøbers, Laurits Rochedreier, Anne Tyemagers, Christen Nielsen fuglefænger og den skaanske snedker. — Som eks. på grundtakstbogens ejendommelige benævnelser skal anføres Brofjerding (3), hvor det hedder: „sider 2 Stackels Quinder i“, mens lejerne i Nørrefjerdings anden part (25) benævnes: „Hans skrædder, Carsten kræmmer, Christen Christensen, Jesper Ringer, Michel Christensen og 1 quindfolk“.

Blandt de Næstved-borgere, som har været byens største ejendomsbesiddere, træffer man borgmestre og rådmænd, altså købmænd, og et par embedsmænd, men også enkelte håndværkere.

En del mere bemærkelsesværdige borgere skal til slut omtales. Af borgmestre, forhenværende og fungerende, er nævnt Zacarias Hansen^o), Jørgen Eggers, Johan Funch og Marcus Bech, mens Johan Robring, hvis enke Sidtzel er fremhævet som Næstved største ejendomsbesidder, var død 4 år før. Christian Gabrielsen, Jacob Christopherson. Niels Hvid, Oluf Christensen og Hinrich Lafrentzen var eller havde været rådmænd i 1682. Christendtze sl. Hans Hornemands var enke efter den rige købmand og rådmænd, som 1668 opførte den kendte købmandsgård på hjørnet af Axeltorv og Kirkestræde (nedrevet 1899).

Hans Pape el. Pope og Hans Hansen Lysholm opnåede begge rådmandstitlen i de følgende år. Byfogden, som overværede ansættelsen af grundtaksten, var Hans Poulsen, men Carl Olufsen fungerede som byskriver. Skarprefteren er navngivet, men natmanden nævnes ikke ved navn i grundtakstbogen; de hed i øvrigt Ernst Reeberg⁷⁾ og Jens Nielsen.

Sognepræsten ved St. Peders Kirke (mag. Niels Christophersen Blymester) er heller ikke navngiven, mens „kapellanen Hr. Eyler“⁸⁾ var søn af den store billedskærer Abel Schrøder d. Y. Sognepræsten ved St. Mortens Kirke, provst Christoffer Diderichsen, nævnes som ejendomsbesidder. Mag. Johan Braem, der omtales som lejer, havde 1681 været sognepræst ved St. Peders Kirke, men flyttede endnu samme år til Roskilde.

Rektor ved latinskolen nævnes mærkeligt nok ikke; han boede i Peder Syvs Hus. Derimod omtales hørerne samt organist og klokke ved St. Peders Kirke under nabo-ejendommen, ligesom organist og klokke ved St. Mortens Kirke er nævnt.

„Kgl. maj. tolder“ Kay Langlohr sad inde med en stor ejendom.

Mette Abels⁹⁾ var enke efter Abel Schrøder d. Y. og havde 2 ejendomme, hvoraf den ene (i Ringstedgade) var vurderet til 170 rd. — Dienis Welladtz¹⁰⁾ eller Dionis Villadsen, en af tidens dygtigste sølvsmede, har bl. a. lavet alterkalken, disken og oblatæskan til St. Mortens Kirke. Han blev i øvrigt tiltalt for levering af underlødigt sølv et par gange. — Den Jacob Guldsmid, som nævnes i bogen, er formodentlig Jacob Hansen Koch, og Morten Guldsmids enke havde sikkert været gift med Morten Jacobsen Tolstrup, † 1681, der er mester for oblatæskan i Præstø Kirke.

De oplysninger, der her med større eller mindre sikkerhed har kunnet udledes af grundtakstbogen, må ifølge sagens natur være spredte og noget tilfældige, ligesom sammenligningsgrundlaget var spinkelt. Denne redegø-

relse har dog forhåbentlig kunnet antyde, hvilke resultater en dybtgående undersøgelse måtte kunne give.

Litteratur.

1) Peder Hansen Resens Atlas Danicus II F — J: Sydsjælland. 2) Gengivet i *Scriptores rerum Danicarum* IV, s. 335—406. Se i øvrigt Listov i Herlufholms lærde Skoles Program 1872 og Helms i Aarb. f. Hist. Samf. f. Præstø Amt 1935, side 104 ff. 3) Om stednavnene se Hugo Mathiessen: *Gamle Gader* og Rasmus Nielsen: *Næstved Købstads Historie* I, side 43 ff og IV side 64. 4) Chr. Axel Jensen: *Dansk Bindingsværk*, side 21 og 32. 5) Alle er omtalt i Wibergs præstehistorie. 6) Borgmestre, rådmænd, byfogder, byskrivere, skarprettere og natmænd er opregnede i Rasmus Niensens værk IV, side 33 ff. 7) Mærkeligt nok omtales skarpretteren under Nørrefjording I (55 og 56) som ejer af et gammelt „nathus“ ved siden af natmandens bolig. 8) Rasmus Nielsen III, side 127. 9) Se artiklen om Abel Schrøder i Weilbachs *Kunstnerleksikon* III, side 171—72. 10) Sølvmedene er nævnt i Bøje: *Danske guld- og sølvmedemærker før 1870*.

F. Michelsen.

PRÆSTØ AMTS MUSEER

1955-56

NÆSTVED MUSEUM.

Regnskab 1955/56.

<i>Udgifter:</i>		<i>Indtægter:</i>	
	kr. ø.		kr. ø.
Lønninger	1.296,20	Tilskud fra undervis-	
Lokaler	4.984,54	ningsministeriet ...	4.300,00
Samlinger	2.011,60	Tilskud fra amter og	
Inventar	3.477,00	kommuner	8.578,56
Andre udgifter	875,58	Andre tilskud	2.260,00
	<u>kr. 12,644,92</u>	Kontingenter	298,00
		Renter	199,87
			<u>kr. 15.636,43</u>
Overskud at overføre		Overskud overført fra	
til næste år	6.260,64	forrige år	3.269,13
	<u>kr. 18.905,56</u>		<u>kr. 18.905,56</u>

Besøget udgjorde ca. 4300, hvoraf de 3500 kom til en særudstilling, der skal omtales nedenfor.

Erhvervelser.

På en auktion i København erhvervedes fordelagtigt en smuk strøbøsse af sølv med empiregraveringer; der er udført o. 1790 af Næstved-mesteren Henrich Wilcken Schorler.

Under kloakgravning ved den gamle havn i Næstved fremdroges forskellige genstande, bl. a. en ornamenteret kniv, et øksehoved og en nøgle, der indsendtes til konservering på Nationalmuseet.

Gaver og deponeringer.

Fra Sværdborg kirke deponeredes en meget smuk jernslagen dør med årstallet 1593. Til frihedsmuseet indgik i forbindelse med særudstillingen forskellige effekter: nedkastet sender, armbind, det illegale blad „Gry“s duplikator o. a. Af gaverne kan i øvrigt fremhæves: fru Herman A. Käblers brudekjole fra 1873, barnekjole fra 1860erne, dukke med vugge og stol, laterna magica, 2 gamle glansbilledalbums og pelerine.

Erhvervelser og gaver til det by- og engshistoriske arkiv.

Man har erhvervet en akvarel af Fabricius de Tengnagel: Susåen ved Storebro 1835 og et par tegninger af Matthison-Hansen. — Blandt gaverne kan nævnes illegale blade og fotografier fra besættelsestiden.

Museets virksomhed.

Registreringen og omnummereringen af samlingerne er stadig blevet fortsat. — Over 70 verdslige snitværker blev trukket ud af kirkesalen, som fremtidig kun skal rumme kirkeinventar og således svare til sit navn. De øvrige skæringer, herunder bygningstømmer, er nu samlet i et par rum ovenpå. Den nyindrettede oldsags-samling blev gjort endelig færdig, og der deponeredes nogle bronzealdergenstande fra Nationalmuseet.

På 10-årsdagen for Danmarks befrielse åbnedes i kirkesalen en udstilling „Besættelse og befrielse. 5 års Næstved-historie“, som ved tekster, billeder og udstillingsgenstande skulle give den opvoksende slægt et indtryk af de onde år, som nu er historie.

F. Michelsen.

KØGE MUSEUM.

Regnskab for året 1/4 1955 til 31/3 1956.

<i>Udgifter</i>	kr. ø.	<i>Indtægter:</i>	kr. ø.
Lønninger	3.422,70	Tilskud fra undervisningsministeriet ...	2.600,00
Lokaler	11.949,38	Tilskud fra amter og kommuner	1.790,00
Samlinger	1.399,79	Andre tilskud	1.125,00
Kontorartikler etc. ...	689,11	Entreindtægter	2.336,05
Annoncer	259,70	Salg af kataloger ...	259,35
Andre udgifter	639,85	Lejeindtægt	6.000,00
	<u>18.360,53</u>	Renteindtægt	1.850,28
		Andre indtægter	<u>100,75</u>
Overført til næste år:	6.205,42		16.061,43
Årets underskud	2.299,10	Årets driftsunderskud	2.299,10
Afdrag på prioritetsgæld	386,57	Overført fra forrige år	18.360,10
	<u>27.251,62</u>		<u>8.891,09</u>
			<u>27.251,62</u>

Besøget i året 1/4 55—31/3 56.

April	280	heraf udlændinge	8
Maj	618	„	79
Juni	1203	„	133

Juli	2353	heraf udlændinge	239
August	1444	„	218
Septemb.	622	„	36
Oktober	321	„	20
Novbr.	104	„	1
Decemb.	68	„	—
Jan.-marts	28	„	—
	<hr/>		
	7041	„	734

Erhvervelser.

Et romansk vindue, formentlig fra tiden omkring 1150, fundet i Sædder kirke i begyndelsen af 1956. Vinduet har været ud-savet i eet stykke træ og har været forsynet med blysprøder og vindjern samt grønt glas, hvoraf nogle småstykker er bevaret.

En baluster fra knæfaldet i Snesev kirke, formentlig fra midten af det 18. århundrede.

En udskåret træbakke til spædbørnstøj.

En rokokko-kjole af silke fra omkring 1760.

En gruekedel af kobber, fremstillet af en Køge-kobbersmed.

En større samling af tekstiler, hvoraf fremhæves: Et korsklæde af tyll, en kniplingskrave, en huenakke, en guldnakke, flere hjemmevævede, hvide duge, 7 stk. pudebetræk med karakteristisk mønster (fra Stevns), 3 stolpestykker, 2 pyntehåndklæder, 1 navneklud, 1 barnekysse, 4 silketørklæder, 1 ulden hue, 1 enkeforklæde.

Vagn Bro, museets formand.

MØNS MUSEUM

Regnskab 1955/56.

<i>Udgifter:</i>		<i>Indtægter:</i>	
Lønninger	2,500.00	Tilskud fra kommuner	
Lokaler	1,766.80	og amt	5.091.80
Samlinger	224.60	Andre tilskud	100.00
Andre udgifter	445.40	Medlemskontingent,	
	<hr/>	entréindtægter m. m.	898,41
	4.936,80		<hr/>
			6.090,21
Overført til næste år...	8.371.90	Overført fra forr. år...	7.218,49
	<hr/>		<hr/>
	13.308.70		13.308.70

Besøget var i 1955 kun på 1014, en nedgang på 291 i sammenligning med året før. Nedgangen faldt udelukkende på mønboerne, bl. a. mindre besøg af skolerne, mens antallet af udenøjs gæster viste stigning.

Museumsforeningen havde ved årets udgang 203 medlemmer, en fremgang på 12.

Samlingerne forgedes i årets løb med 120 protokolnumre til 8076. Af tilgangen kan nævnes følgende: Møbler: dragkiste af fyrretræ, egetræs-chatol med buet klap og overbygning, klædekiste fra 1840, vægskab fra ca. 1805. — Husholdningsgenstande: brødhøvl, stor skummeske af træ, kobberkaffemaskine og kobberkaffekande med fyrfad, stor messinggryde med jernhank, sølv-potageske fra 1810—17. — Landbrugsgenstande: jernbidse til 2 dyr (55 cm langt), bikube af halmbinding, le med mejered, plejl, halvtønde- og skæppemål, mælkespande af træ, fåresaks, hollandsk kornvægt. — Endvidere: rok, hørbrage, lysesaks fra 1858, olmerdugs-sengetøj, hørdug med indvævede motiver af dyr og planter (mønsk forarbejdet), særk af hjemmebehandlet hør, korsklæde, flere sjaler og tørklæder, sølvlommeur fra ca. 1850, tobaksdåse fra 1774, krudthorn med indskåret årstal 1845 (forarbejdet af et kohorn), kort over Ulf Sund med indtegnet projekt fra 1853 til gennemgravning af Ulfhalshalvøen og havn ved Ulfshale. Fra gade arbejder i Stege: en udboret fyrrestamme, brugt som vand- eller kloakledning.

Ved nytår 1956 begyndte det at lysne m. h. t. overtagelsen af den fremtidige museumsbygning (Empiregården ved Mølleporten), idet den første af de udlejede beboelseslejligheder blev frigivet til istandsættelse til museumsbrug.

J. L. Frederiksen.

SYDSJÆLLANDS MUSEUM

Da det er første gang Sydsjællands Museums virksomhed omtales i amtsårbogen, skal om museets forhold i korthed oplyses følgende:

Museet er en selvejende institution, der forvaltes af Sydsjællands Museums forening. Foreningen består nu af 90 medlemmer. Foreningen blev stiftet den 17./5. 1915. Museet indledte sin virksomhed ved afholdelsen af en kulturhistorisk udstilling i Vordingborg i dagene 10.—18. juli 1915. Den 15. juni 1916 åbnedes museet i en Vordingborg kommune tilhørende bygning på ruinterænet i Vordingborg (den nuværende museusbygning). Samlingerne består nu af ca. 4400 protokolnumre foruden mønter. Oldsagssamlingen er på ca. 1600 numre. Museumsbygningens tilstand er meget dårlig, og museet har som følge heraf i en årrække ikke været i stand til at løse sine opgaver, hverken opbevarings- eller udstillingsmæssigt. I maj 1955 er en reorganisering påbegyndt, genstande — navnlig tekstiler —, der ikke kan tåle opbevaring i den nuværende bygning er blevet opmagasinerede, ligesom omnummerering samt konservering af samlingerne er påbegyndt. I efter-

året 1956 har arkitekt Arne Nystrøm udarbejdet forslag til en ny museumsbygning på ruinterrænet i Vordingborg. Museets virksomhed vil i fremtiden koncentrere sig om følgende 3 områder: borgen og dens historie, egnshistorie — herunder almuekultur og håndværk — og endelig byen og dens historie. Planen er blevet velvilligt modtaget af Vordingborg byråd, og byggeriet forventes — om alt går efter beregning — påbegyndt i vinteren 1957—58.

Regnskab 1955—56.

<i>Indtægter:</i>	kr. ø.	<i>Udgifter:</i>	kr. ø.
Tilskud fra Vordingborg by og amtet ...	800,00	Kustodens løn o. brændsel	1.925,29
Entreindtægt	2,204,50	Vedligeholdelse af bygning	413,45
Indvundne renter	200,91	Andre udgifter	705,11
Medlemskontingent ...	324,00		
	3.529,41		3.043,85
Kassebeh. fra forr. år	5.240,24	Kassebeholdn. at overf.	5.725,80
	<u>kr. 8.769,65</u>		<u>kr. 8.769,65</u>

Byggefonden: Indestående på bankbog	kr. 12.842,18
Indvundne renter	kr. 650,12
	<u>kr. 13.492,30</u>

Besøget var i 1955 7,679, der fordeler sig således: Skoler i Præstø amt: 11 med 392 elever og lærere, andre skoler: 37 med 2,349 elever og lærere, besøgende iøvrigt: 4,938.

Samlingerne er i årets løb blevet forøget med 47 protokolnumre, hovedsagelig gaver. Af disse kan fremhæves 1 sæt kristentøj. pyntehåndklæde fra 1843, 5 sølvnakker, 11 silkeforklæder, 4 stk. broderet mellemværk til indsættelse i pudevær, et sengeomhæng samt en hanehjælke med årstal 1779 fra „Strandgården“ i Vordingborg.

Museet har inden og under nedrivningen af „Strandgården“ ladet en række fotografier optage.

I pinsen 1955 åbnede museet en separatudstilling til belysning af Prins Jørgens tilknytning til Vordingborg samt Prins Jørgens regiments historie. Til udstillingen var udlånt våben fra Tøjhusmuseet samt en række kobberstik.

T. Worsaae.

NAVNEREGISTER

f = følgende side.
ff = følgende sider.
fff = hel artikel om emnet.
daguer. = daguerretypist.
gdr. = gårdejer.

gmd. = gårdmand.
L. = Lille.
St. = Store.
Kbh. = København.
Næ. = Næstved

L. T. = Lille Torøje.
no. = norsk, Norge.
sv. = svensk, Sverige.
ty. = tysk, Tyskland.

- Aackerberg, H. P. — sadelmager, Næ. 184.
Abrahamsen, Charles A. L. — fotograf, Næ. 191f.
Abrahamsen, M. — fotograf, Kbh. 171.
Akeleye, Magdalene — Bonde-
rup 51.
Albert, Joseph — tysk fotograf
137.
Albert Skrædder — Næ. 413.
Albertsen, Hans — biskop 234.
Albertsen Schrøder, Daniel —
præst, Rørby 244.
Albertsen Schrøder, Hans — rek-
tor, Vordingborg 244.
Albertsen Schrøder, Jacob 243f.
Albertsen Schrøder, Laurids 244.
Albertsen Schrøder, Samuel —
magister 243f.
Alexandersen, Georg — fotograf,
Kbh. 200.
Alstrup, M. — daguer. 118.
Althus, Elisabeth — Næ. 352.
Althus, Gabriel — Næ. 352, 412.
Anders Bødker — Næ. 334, 357.
Anders Grim — Næ. 410.
Anders Hjulmand — Næ. 377,
382.
Anders Kongsted Smed — Næ.
400.
Anders Vognmand — Næ. 379,
407.
Andersen — lærer, Mern 252.
Andersen, Chr. — maler, Næ.
199.
Andersen, F. Egede — lærer,
L. T. 274.
Andersen, H.. — fotograf 191.
Andersen, Hans V. — L. T. 268.
Andersen, Martha — L. T. 268.
Andersen, Mary — fotograf, Næ.
191.
Andersen, N. — lærer, L. T.
276, 282.
Andersen, Oluf — Vordingborg
383.
Andersen, Vald. — gmd., L. T.
268.
Andres Pottemager — Næ. 354.
Andres — præst, Førslev 369.
Angsborig, Hans — Næ. 342.
Anne Cornelius Klokkers Næ.
385.
Anne Jørgen Læsøys — Næ. 361.
Anne Knuds — Næ. 350.
Anne Niels Skomagers — Næ.
351.
Anne Slagters — Næ. 383.
Anne Tyemagers — Næ. 395, 423
Anne Tømmermands — Næ 376,
423.
Anne Vævers — Næ. 389.
Anniche Løjtnants — Næ. 385.
Appelbaum — Major 49, 51, 53.
Archer, Scott — eng. daguer.
108.
Arendtsen, Michel — Næ. 348.
Arenfeld, Jacob — Næ. 387, 406f,
422.
Arnholtz, Axel Steffensen — fo-
tograf 203.
Arnholtz, Emanuel — fotograf,
Næ. 116f, 200ff.
Arnholtz, Svend — civilingeniør
44.
Astrup, Hans Chr. — L. T. 272.
Baarsøe, Christopher Andersen
— præst, Næstelsø 244.
Bahr — forvalter, Lundbygård
301.
Baldtzer, Jens — Næ. 393.
Baldtzer, Malene — Næ. 393.
Bang — birkedommer 311.
Bang, Jacob — Karrebæk 371.
Barius — stabstromeper, Ran-
ders 138.
Bartholdy, Chr. — cykelhandler,
Kbh. 198.
Behrens, J. — fotograf 138.
Beichis=Bech(s) — borgmester,
Næ. 411, 423.
Bendixen, Berntine V. C. —
Kbh. 134.
Bendtsdatter, Anne — Næ. 273.
v. Benzon — godsejer 309.
Berent Kræmmer — Næ. 385.
Berg, Christen — politiker 63, 68

- Bertel — præst 226.
Berth Guldsmed — Næ. 186.
Berth, L. T. V. — fotograf, Næ. 118, 182f, 189.
Berth, Vald. — fotograf, Kbh. 189.
Bielke — rigsadmiral 370, 422.
Birkedahl, Johanne — fotograf, Nakskov 170.
Bischoff, Emil — fotograf, Næ. 207.
Bjørnsen, Anders — Næ. 368.
Bjørnsen, Mads — rektor, Vordingborg 242.
Bjørnsen, Mads — præst, Mariibo 387.
Boeld Glarmesters 377.
Boesen, Hans — Fredsgårde 224f.
Boesen, Jens — hospitalsforstander, Næ. 76.
Boisen — præst 253.
Bom, Peder — kapellan, Snesere 233.
Bonnesen — restauratør, Næ. 112, 127, 140, 143f, 147, 150.
Braem, Johan — magister, Næ. 387, 424.
Brandt, Christian — famulus 14, 16f, 22f.
Brasch, Bent — sv. kvartermester 239f.
Breiting — Helsingør 149.
Breum, Olav — L. T. 267.
Brims, Peder 220.
Brochmand, Jesper — biskop 237
Brorsen, Søren — substitut, Hammer 242.
Brun — assessor 311.
Bryde Petersen, Niels — fotograf, Næ. 210f.
Bryde, Robert — fotograf, Kbh. 211.
Buch Hansen — fotograf, Næ. 207.
Buch, Peder — Sageby 62.
Busch — gæstgiver, Holbæk 131.
Busch, J. F. — fotograf, Næ. 114, 144, 157ff.
Buske, Bert — Næ. 377.
Bülow — maler, Skelskør 153.
Børgesen — madam, Svendborg 155, 184.
Cannariis — fuldmægtig 220.
Carl — prins 272.
Carlsen — godsejer, gl. Køgegård 255.
Carlsen, Franciska 255.
Carlsen, Marie 255, 257.
Carsten Kræmmer — Næ. 391, 423.
Carstensen, Rasmus — L. T. 269.
Caspar Trometer — Næ. 385, 402.
Castenschiold — Borreby 318.
Christen Prammand — Næ. 375, 423.
Christen Skinder — Næ. 372.
Christen Slagter — Næ. 346.
Christen Vægter — Næ. 383.
Christensdatter, Bodil — Næ. 44.
Christensen — fotograf, Fredericia 211.
Christensen — fotograf, Haderslev 201.
Christensen, A. — slagter, Skelskør 127.
Christensen, Abalone — fotograf, Næ. 117, 172, 199, 212.
Christensen, Balthazar — stænderdeputeret 299, 308, 312, 315.
Christensen, Carl — fotograf 109, 166ff, 171.
Christensen, Christen — Næ. 391, 423.
Christensen, Chr. — fotograf 172.
Christensen, Chr. — fotograf 116, 164ff.
Christensen, Hans — manufakturhandler, Viborg 169.
Christensen Hans — smed Salterup 300.
Christensen Jens — fuldmægtig 236.
Christensen, Jens — tolder, Vordingborg 243.
Christensen, Mads — møller, V. Egede 226.
Christensen, Michel — Næ. 391, 423.
Christensen, N. P. — bogtrykker, Næ. 205.
Christensen, Oluf — rådmand, Næ. 371, 397, 423.
Christensen, P. — fotograf, Randers 201.
Christensen, Peder — hører, Næ. 44.

- Christensen, Peter — fotograf 166f, 169ff, 195.
 Christensen, Rasmus — skomager, Næ. 42.
 Christensen, Sophus — fotograf, Fredericia 200.
 Christensen, Søren — Næ. 378.
 Christensen, Wilh. — konditor, Næ. 122f.
 Christian III — konge 76.
 Christian IV — konge 236f.
 Christian IX — konge 63.
 Christian Bartskeer — Næ. 361.
 Christiansen — fotograf, Skel-skør 208.
 Christiansen — gæstgiver, Næ. 156.
 Christiansen, Hans — Næ. 395f.
 Christiansen, Niels — fotograf, Næ. 207.
 Christopher Kandestøber — Næ. 402.
 Christopher Snedker — Næ. 346.
 Christopher Væver — Næ. 340.
 Christophersen, Jacob — byfoged, Vordingborg 351, 399.
 Christophersen, Jacob — rådmand, Næ 359, 384, 404, 423.
 Christophersen Blymester, Niels — magister, sognepræst, Næ. 424.
 Christophersen, Peder 220
 Claus Hattemager — Næ. 378, 386, 390f.
 Claus Skomager — Næ. 379f.
 Claus Væver — Næ. 384.
 Clausdatter Daa, Lisbet 45.
 Clausen, Ejler — hører, Vordingborg 242.
 Clausen, Eleonora — fotograf Næ. 199.
 Clausen, H. N. — professor 303f.
 Clausen, Hemming — skomager, L. T. 272.
 Clausen, Peiter — præst, Førsløv 388.
 Clemmindsen, Jørgen — Næ. 335
 Corfitzen Ulfeldt, Jacob 45.
 Cornelius Klokke — Næ. 385, 392.
 Cornelsen. Otte — Næ. 392.
 Culmsee, Edvard E. — fotograf, Næ. 178f.
 Daa, Claus — Borreby 36ff, 45.
 Daa, Lisbet Clausdatter 45.
 Daguerre — fransk maler 106.
 Dahls Enke — kæmner, Korsør 132.
 Dam, Hans — skomagersvend, Næ. 41f.
 Daniel Skomager — Næ. 374.
 Dienis Guldsmed — Næ. 364.
 Dinesen, L. — fotograf, Fredericia 192.
 Dirichsen, Christopher — magister, Næ. 391, 398, 408, 410.
 Ditmer — præst, Everdrup 378f, 413f, 421.
 Djupedal, Reidar — lektor 6f.
 Dorete Skelskørs — Næ. 334.
 Drewsen, J. C. — stænderdeputeret 299, 308, 312, 315.
 Dusell, Hans — Næ. 390.
 Egede — forpagter, L. T. 269.
 Egele, Hans 9.
 Eggers, Jørgen — borgmester, Næ. 348, 411, 423.
 Eggert Smed — Snesere 239.
 Ejlersen — kapellan, Næ. 343.
 Ejlersen, Jørgen — Kbh. 273, 374, 391.
 Elfelt — hoffotograf, Kbh. 204.
 Ellen Remmesniders — Næ. 348, 423.
 Else magister Hans' — Næ. 412f, 417.
 Emmicke — provst, Køge 245.
 Engelbreth, Søren 61.
 Engelhardt, Conrad — historiker 5, 17, 30.
 Engell — lærer 250.
 Erichsen, Niels — murer, Næ. 378.
 Ernst Skarpretter — Næ. 380f, 424.
 Ertmand Smed — Næ. 352.
 Eske Maler — Næ. 360.
 Eskildsen, Jacob — Næ. 386, 404.
 Estrup, J. B. S. — ministerchef 63, 68, 70f.
 Etløffsen — gartner, Slagelse 131.
 Evertis — præst, Rønnebæk 413.
 Eyler — kapellan, Næ. 343, 424.
 Faaborg, Rasmus — præst, Hammer 242.
 Faber Baldur — fotograf, Fakse 187.
 Falkenskiold — major 218.
 Fenger, Ferdinand — præst 253.

- Fenger, P. A. — præst 253.
Fincke, Johs. — Skullerupholm 330.
Finn, Giert — Næ. 385, 397f.
Finn, Mariche — Næ. 385, 397f.
Fischer, Ferdinand — skomager, Næ. 161.
Fischer, I. W. — fotograf, Holbæk 133.
Fischer, Oluf — Aaderup 409.
Fisker, Jakob — Bisserup 248, 255f.
Fog, Bruun Juul — præst, Næstelsø 251.
Fog, P. Fr. E. — L. T. 268.
Fogh — L. T. 281.
Fogh, C. — daguer., Køge 125.
Fogh, Jens — L. T. 269.
Fonnesbech — minister 63.
Frands Skomager — Næ. 401.
Frands Slagter — Næ. 392.
Frandsen, Claus — skrædder, Næ. 387.
Frankel — barber, Ringsted 131.
Frankel, Sophus — daguer. 119, 127, 130ff.
Fratz, F. R. — fotograf, Næ. 187f, 190, 197.
Frederik IV — konge 58.
Frederik VI — konge 67.
Frederik VIII — konge 202.
Frederik — prins 203.
Frederiksdatter, Birgitte — Næ. 44.
Frederiksen — dyrlæge, L. Spjellerup 282.
Frellesvig — se Nielsen, P. S.
Friderichsen, Anders — præst, Kvislemark 394.
Friderichsen, Rasmus Severin, — borgmester, Vordingborg 65ff.
Friess — major, Helsingør 133, 150.
Fris, Christen — kansler 34.
Fugl, J. — købmand, Vordingborg 69.
Funch, Johan — borgmester, Næ. 357f, 360, 422f.
Fürst, Moritz — fotograf 200.
Gabriel — Næ. 44.
Gabrielsen, Chr. — rådmand, Næ. 337, 423.
Gad, Margrete — Næ. 365.
Galle, Jacob — købmand, Næ. 179.
Girard — fransk læge 91, 100.
Goeskier, E. Th. — købmand, Næ. 178f.
Gormsen, Karen Petrea — Næ. 193.
Gottlieb, H. N. — fotograf, Næ. 114, 116f, 157, 162f, 166.
Gottlieb, K. — fotograf, Næ. 212.
Gregers Sadelmager — Næ. 385.
Gregersen, Laurids — Næ. 41.
Grundtvig N. F. S. 252f, 257.
Haagesen, Lars L. T. 270.
Haderup, Svend — fuldmægtig 61.
Hadrup, C. — fotograf, Skive 193
Hadrup, P. H. — fotograf, Næ. 192, 194f.
Hagen, G. — politibetjent, Næ. 180.
Hagen, P. F. A. — fotograf, Næ. 179ff.
Hammer, Andres — Næ. 388.
Hammer, Chr. — degn, Snese 241.
Hammer, Hans Jørgensen — rektor, Næ. 35.
Handrup — birkefuldmægtig 301
Haning, Laurids Jonsen — præst, Hammer 237
Haning, Margrete 237ff, 244f.
Hans Bødker — Næ. 376.
Hans Bøssemager — Næ. 377.
Hans — discipel, Næ. 44.
Hans Farver — Næ. 387.
Hans Feldbereder — Næ. 353, 423.
Hans Hattemager — Næ. 408.
Hans — konge 72, 76.
Hans Kræmmer — Næ. 384.
Hans Maler — Næ. 389
Hans, Mester 412, 417, 420.
Hans Roskild — Næ. 352.
Hans — skomagersvend — Næ. 41.
Hans Skrædder — Næ. 391, 423.
Hans Smed — Næ. 394.
Hans Vantmager — Næ. 375.
Hansdatter, Bodil 248.
Hansdatter, Cathrine 234.
Hansdatter Wolf, Dorteia 234.
Hansen — bager, Slagelse 133, 139.
Hansen — stadslæge, Korsør 131, 136.
Hansen, A. — L. T. 268.

- Hansen, A. J. Margrete — fotograf, Næ. 195.
 Hansen Pryds, Andres — Næ. 374.
 Hansen, Buch — fotograf, Næ. 207.
 Hansen, C. — møllebygger, Haslev 188.
 Hansen, Carl C. — daguer. 114, 118, 121ff, 180.
 Hansen, Carl — gæstgiver, Køge 133.
 Hansen, Chr. — restauratør, Ringsted 140.
 Hansen, Ejler — Næ. 406f.
 Hansen, Fr. — L. T. 270.
 Hansen, G. E. — hoffotograf, Kbh. 124, 172f.
 Hansen, H. — fotograf, Roskilde 183.
 Hansen, H. A. — købmand, Næ. 175.
 Hansen, Hans — L. T. 266.
 Hansen, Hans — Lysholm 356, 385, 424.
 Hansen, Hans — bager, Næ. 369.
 Hansen, Hans — fotograf, Næ. 116f, 119, 184f, 188, 195, 200, 210.
 Hansen, Hans — væver, Mern 300, 321.
 Hansen, Hans P. — L. T. 268.
 Hansen, J. A. — skomager 299.
 Hansen, Just M. — fotograf, Slagelse 124.
 Hansen, Jørgen — gårdfæster, Rettestrup 300.
 Hansen, Lars — L. T. 270.
 Hansen, Mads — Næ. 413.
 Hansen, Mads — Svinø 249.
 Hansen, N. Chr. — fotograf, Kbh. 124.
 Hansen, Niels — L. T. 266.
 Hansen, Oluf — Næ. 376.
 Hansen, Otto, fotograf, Næ. 207.
 Hansen, Peder — husmand, Lundby 295fff.
 Hansen, Peder — Næ. 42.
 Hansen, Peder — L. T. 270.
 Hansen, Peder — lærer, L. T. 272, 274.
 Hansen, Rasmus — præst, Everdrup 243.
 Hansen Schrøder, Samuel — præst 234.
 Hansen, Zacarias — borgmester, Næ. 333, 342, 422f.
 Hardenberg, Anna — fotograf, Hillerød 167.
 Harder — bager, Slagelse 132, 136.
 Hee, Peder — provst 233.
 Heller, P. E. Th. — fotograf, Næ. 172f.
 Hemmingsen, Laurids — Sjolte 240.
 Henriksen, Oluf — hører, Næ. 44.
 Henrich Hattemager — Næ. 411.
 Henrich Lybsker — Næ. 414.
 Henrich Skomager — Næ. 345.
 Henrichsen, Hans — Næ. 408.
 Henrichsen, Johan — skomager, Næ. 404.
 Henrichsen, Niels — Viemose 220.
 Henschel, Joseph — fotograf 111f, 119, 141ff, 150.
 Henschel, Rebecca — Slagelse 148.
 Herlofsen, Erich — Næ. 340.
 Hermansen — fotograf, Helsingør 171.
 Hermansen — skomager, Næ. 183, 186.
 Hestberg — kommissær 245.
 Hobro, Jens Pedersen — skomagersvend, Næ. 41f.
 Hoffmann — brandinspektør, Næ. 183.
 Hofmann, Jens Fr. — præst 227.
 Holger Skomager — Næ. 338.
 Hollender, Hans — bager, Næ. 344.
 Holm — politifuldmægtig, Vordingborg 65, 69.
 Holste, Jørgen — Næ. 341.
 Holthuzen, Hermann — Næ. 83.
 Hornemand, Christendtze — Næ. 372, 387f, 410f, 421f, 423.
 Hornemand, Hans — Næ. 345, 372, 387f, 410f, 423.
 Horvitz — justitsråd 277.
 Hove, Henning — L. T. 267.
 Husum, Jens — Næ. 389.
 Hvid, Madtz — Næ. 375.
 Hvid, Niels — rådmand, Næ. 243, 362, 375, 423.
 Hyllehøj, Emil — gmd. L. T. 269.
 Ibsen, Thor — Næ. 349.

- Ingeborg Klokkers — Næ. 334.
 Ingeborg Peder Flensborgs — Næ. 369.
 Ingeborg Peder Mønbos — Næ. 380, 386.
 Ingemann, B. S. — digter 155.
 Isaksen, Johanne 256.
 Isaksen, Jørgen — smed, Tyrstrup 255f.
 Iver Pottemager — Næ. 349, 379.
 Jacob Bager — Næ. 334.
 Jacob Bartskeer — Næ. 349, 423.
 Jacob Bødker — Næ. 353.
 Jacob Guldsmed — Næ. 367, 423.
 Jacob Skomager — Næ. 399.
 Jacobsen, Albrett — Næ. 396.
 Jacobsen, I. C. — brygger 162.
 Jacobsen, Johannes — regiments-skriver, Vordingborg 62.
 Jacobsen, Ole — gmd. Skudersløse 311.
 Jacobsen, Peder — præst, Vejlø 373, 388.
 Jantzen — madam, Næ. 156.
 Jens Hakkelseskerer — Næ. 340, 423.
 Jens Hiulmand — Næ. 345, 375, 423.
 Jens Kandestøber — Næ. 373, 423.
 Jens Sadelmager — Næ. 350.
 Jens Seiermager — Næ. 373.
 Jens Skomager — Næ. 398.
 Jens Væver — Næ. 349.
 Jensen — trådhandler, Korsør 153.
 Jensen, Anders — gmd., Sneslev 225.
 Jensen, Anders — gmd. (Snesere) 238.
 Jensen, Carl — Slagelse 153.
 Jensen, Christen — Næ. 339.
 Jensen, Christen — gemakforvalter 346, 361, 370.
 Jensen, Frans — L. T. 270.
 Jensen, Hans — gmd., L. T. 268.
 Jensen, Hans — skomager, Næ. 347.
 Jensen, Hans — tømrer, Næ. 201
 Jensen, Herman — Næ. 339.
 Jensen, Herman — Fuglebjerg 386.
 Jensen, Jacob — Næ. 359.
 Jensen, Lars — rigsdagskandidat, Sværdborg 68.
 Jensen, Jens — Gødstrup 358.
 Jensen, Lars H. — L. T. 267, 270.
 Jensen, Niels — Neble 248, 254ff
 Jensen, Niels — gmd., L. T. 266.
 Jensen, Niels — skomagersvend, Næ. 41.
 Jensen, Olle — Fredsgårde 225.
 Jensen, Oluf — huslærer, Hammer 242.
 Jensen, Peder — degn, Snesere 239.
 Jensen, Peder — slagter, Næ. 370.
 Jensen, Peter — gdr., Aaderup 78, 86.
 Jensen, Rasmus — L. T. 266f.
 Jensen, Sophus — fotograf 154.
 Jensen, Søren — skomagersvend, Næ. 42.
 Jensen, Ture — bager, Næ. 382.
 Jensen, Vichor — Møn 385.
 Jensen, Vichor — Næ. 350.
 Jep Skinder — Næ. 400.
 Jep Skoflikker — Næ. 346.
 Jeppesen, Ad. — fotograf, Kallundborg 204.
 Jesper Ringer — Næ. 391, 423.
 Jespersens enke — murer, Køge 128.
 Jespersen, Rasmus — Næ. 373.
 Jochum Snedker — Næ. 336.
 Jochumsen, Christian — Næ. 392
 Johan Henrik Bager — Næ. 337.
 Johanne Caspars — Næ. 358.
 Johanne Kræmmers — Næ. 393.
 Johanne Sypige — Næ. 379.
 Johanne Valkekvinde — Næ. 344, 423.
 Johansen, Michel — Næ. 356.
 Johansen, Peter — godsejer, Kalvehave 217fff.
 Jonsen Haning, Laurids — se Haning, L. J.
 Jost Hattemager — Næ. 389.
 Jørgen Bødker — Næ. 410.
 Jørgen Glarmester — Næ. 413.
 Jørgen Kleinsmed — Næ. 341.
 Jørgen Læsø — Næ. 361.
 Jørgen Skinder — Næ. 344f, 358.
 Jørgen Vognmand — Næ. 409.
 Jørgensdatter, Dorthe — Rettestrup 300.
 Jørgensdatter Læsø, Else — Næ. 364.

- Jørgensdatter, Ellen 237.
Jørgensen — fotograf, Herning 208.
Jørgensen — snedker, Randers 135.
Jørgensen, B. — fotograf 119, 149f.
Jørgensen, C. — fotograf, Herning 172.
Jørgensen, Claus — ridefoged, Gisselfeld 226.
Jørgensen Hammer, Hans — rektor, Næ. 35.
Jørgensen, Hans — møller, Askov 243.
Jørgensen, Hans — snedker, Næ. 383.
Jørgensen, Jacob — bartskær, V. Egede 224fff.
Jørgensen, Jens — Næ. 376.
Jørgensen, Johan — skrædder, Næ. 370.
Jørgensen, Jørgen — ridefoged 55.
Jørgensen, M. Hans — skolelærer, Næ. 44.
Jørgensen, Oluf W. — fotograf, Kbh. 162.
Jørgensen, Peder — skomager Næ. 337, 339, 344.
Jørgensen, Peder — sognefogel 314.
Jørgensen, Peter — gmd., L. T. 267.
Kaiser, Carl E. H. — fotograf, Næ. 204, 206, 211.
Kaiser, Henriette — fotograf, Næ. 204, 211f.
Kalkos — partikulier, Holbæk 132, 153.
Kall — birkedommer 301.
Kall, Abraham — etatsråd 17, 20f, 23.
Karen Christens — Næ. 335.
Karlsen, Hans — L. T. 270, 278ff
Karstensen, Rasmus — gmd., L. T. 280, 286.
Kehlet, R. — fotograf, Kbh. 203.
Kirchhoff, A. W. — fotograf 143, 151.
Kirsten Baggers — Næ. 359.
Kirsten Glarmesters — Næ. 344.
Kirsten Ladefogeds — Næ. 355.
Kirsten Michel Hestekøbers — Næ. 357, 386, 423.
Kirsten Malers — Næ. 360.
Klein, G. W. — fotograf 112, 119, 155ff.
Knud d. Hellige — konge 72, 87.
Knudsen, Anne — Næ. 377.
Knudsen, Clara Marie — fotograf, Næ. 209.
Knudsen, Henrich — skytte 218f, 221.
Knudsen, Knud C. — fotograf, Næ. 117, 208f.
Knudsen, Niels — Næ. 377.
Knutzen — urmager, Kjøge 152, 156.
Kock, Jørgen — Næ. 381.
Kock, Maren — Næ. 355.
Kock, Rasmus — Næ. 347, 355.
Kohl, Chr. — Næ. 339.
Krabbe, Niels — Næ. 366.
Krag, Johan — biskop 72.
Kristensen, Helga M. — L. T. 268.
Kristensen, Lars — gmd., L. T. 266f
Kristensen, Niels P. — murer, L. T. 259, 268.
Kristiansen, Hans — L. T. 270.
Kristiansen, Kr. N. — lærer, L. T. 274.
Kristiansen, Lars — Roholte 256
Kristiansen, Sigurd — tømrer, L. T. 267.
Kristoffer af Bayern — konge 72.
Krog, Mads — Næ. 403.
Krøyer, Henrich — Næ. 374.
König, M. — købmand, Storehedinge 281.
Lafrendtsen, Henrich — rådmænd, Næ. 372, 414, 423.
Langlohr, Kay — tolder, Næ. 367, 424.
Langhoff, E. Chr. — fotograf, Næ. 188, 197f, 200.
Langhoff, Jacob F. — fotograf, Næ. 116, 196f.
Langhoff, Jørgen — fotograf, Næ. 196f.
Larsen, Anders — gmd., Skudlerløse 312.
Larsen, Christian — Kalvehave 220.
Larsen, Hans — L. T. 269f.
Larsen, I. V. — købmand, Næ. 183, 187f.

- Larsen, Jens — Renge 268.
Larsen, Karl S. — L. T. 271.
Larsen, Kristian L. — hjulmand 255f.
Larsen, Kirstine — L. T. 270.
Larsen, Kristoffer — gmd., L. T. 266.
Larsen, Kristoffer D. — L. T. 267.
Larsen, Lars — L. T. 270.
Larsen, Lars P. L. T. 269.
Larsen, Louise — L. T. 267.
Larsen, Maren — L. T. 267, 270.
Larsen, Niels (gl.) — L. T. 267.
Larsen, Niels (unge) — L. T. 268.
Larsen, Rasmus — gmd., L. T. 267.
Lassen — restauratør, Storehedinge 133.
Laurids Bådsmænd — Næ. 378.
Laurids — hører, Næ. 44.
Laurids — præst, Vallensved 367.
Laurids Rokkedrejer — Næ. 390, 423.
Laurids Smed — Næ. 398.
Lauridsen, Anders — Næ. 346, 350.
Lauridsen, Jens — Nysø 352, 388.
Lauridsen, Laurids — skomager, Næ. 376.
Lauridsen, Niels — tjenestekar, Snesere 241.
Lauridsen, Oluf — hører, Næ. 44.
Laurits Kældersvend — Næ. 346, 423.
Lauritsen, Bertel — Næ. 342.
Lauritsen, Jørgen — væver, Næ. 343.
Laursen, Jens — Næ. 413, 422.
Laursen, Maren — Næ. 413.
Lautrup — præst, Hammer 257.
Ledertoer, Berent — Næ. 333.
Ledertoer, Christen — Næ. 336, 344, 417.
Lehmann, Oria — stænderdeputeret 299, 302, 308, 314, 317.
Leths — præst, Storehedinge 255 131.
Lind, S. — restauratør, Slagelse Lindsted, P. M. — fotograf, Göteborg 142.
Lissner — urmager, klubvært, Sorø 133, 153ff.
Ludvig — magister, Herlufmagle 412f.
Ludvigsen, J. A. — papirhandler, Næ. 122.
Lund — købmand, Slagelse 177.
Lunds enke — købmand, Ringsted 141.
Lund — præst, Udby 253.
Lund — snedker, Storehedinge 151.
Lund, Niels Tønder 12.
Lundstein — postholder, Næ. 158
Lyder, Nicolaj — Næ. 342, 350.
Lyngby, J. P. — redaktør, Vordingborg 66f.
Løvstrøm, Axel J. From 195.
Løvstrøm, Charles — fotograf, Næ. 195, 197f, 200, 205.
Løvstrøm, Rose Ellen — Aalborg 195.
Løvstrøm, Vilh. — fotograf, Aalborg 195.
Mads Ringer — Næ. 407.
Madsdatter, Kirsten — V. Egede 226.
Madsen, Anders — væver, Næ. 394.
Madsen, Elisabeth — L. T. 271.
Madsen, Jacob — biskop 74.
Madsen, Jens — kræmmer, Næ. 382.
Madsen, Lars — gmd., L. T. 267.
Madsen, Mourids — vægter, Næ. 40ff.
Madsen, Peder — L. T. 271.
Madsen, Peder — Næ. 340.
Madsen, Peder — ridefoged, Vordingborg 242.
Madsen, Rasmus Peder — fæstebonde, Viemose 217fff.
Madsen, Søren — Næ. 409.
Marcus Bogbinder — Næ. 370.
Maren Bendtes — Næ. 394.
Maren Bertels — Næ. 335.
Maren Engelbrets — Næ. 375.
Maren Haagens — Næ. 336.
Maren Niels Urtegårdsmænds — Næ. 347, 423.
Maren Stenhuggers — Næ. 372.
Margrete Bedekvinde — Næ. 377, 423.
Margrete Jørgens — Næ. 378.
Margrete Rokkedrejers — Næ. 409.
Martinus Skomager — Næ. 382.

- Mathies Feldbereder — Næ. 402.
Matthison-Hansen, Vald. — fotograf, Næ. 212.
Melberg, J. B. — fotograf, Næ. 174, 199, 212f.
Meldahl — godsejer, Vedbygård 318.
Merrild — L. T. 266.
Mette Abels — Næ. 381, 384, 424.
Mette Ejlers — Næ. 335.
Mette Guldsmeds — Næ. 377f, 381.
Mette Ringkøbings — Næ. 394.
Meyer, Ludvig — fotograf, Silkeborg 167.
Michel Hestekøber — Næ. 386.
Michel Møller — Næ. 345.
Michel Smed — Næ. 410.
Michelsen, Christen — skipper, Næ. 399.
Michelsen, F. — museumsinspektør, Næ. 79, 86.
Michelsen, Niels — Næ. 390.
Michelsen, Peder — feldbereder, Næ. 396.
Mikkelsen, Anders — Aaderup 248.
Mikkelsen, Hans — Aaderup 248.
Mikkelsen, Kristen — Aaderup 248.
Mikkelsen, Lars — Neble 248.
Mikkelsen, Niels — Aaderup 248.
Milling, Chr. K. — fotograf, Næ. 157, 174f.
Moensen, Jens — Næ. 400.
Moesse, Peiter — smed, Næ. 355.
Mogensen, Gunnar — fotograf, Silkeborg 192.
Mogensen, Niels — skinder, Næ. 343, 392, 423.
Mogensen, Samuel — præst, Sne-sere 233.
Monrad, P. J. — kancellist 17, 21, 23.
Monsdatter, Agnete — V. Egede 226.
Morbeck, Johan — Malmö 369.
Morten Guldsmed — Næ. 373, 424.
Morten Hjulmand — Næ. 378.
Mortensen, Christopher — Næ. 352f.
Mortensen — smed, Ringsted 132
Mortensen, Hans — foged, Viemose 218, 221.
Morvitijs, Johs. Carol — læge, Sorø 244.
Mule, M. Mikkel Nielsen — rektor, Næ. 43f.
Munck — fotograf, Horsens 171.
Mund, Pros — admiral 53.
Musfeldt — gæstgiver, Vordingborg 140, 146.
Müffelmann, H. S. — fotograf, Næ. 191.
Müller — gæstgiver, Køge 131, 133, 176.
Müller, Kirstine — Næ. 388.
Müller, Tage — præst, Kjøng 300.
Mynster — biskop 253, 255.
Mynster — præst 253.
Mølgaard, Victor E. — fotograf, Næ. 205.
Møller — forvalter 218f, 221.
Møller — skrædder, Vallø 250.
Møller, E. — fotograf, Viborg 165.
Møller, Schaumborg — L. T. 266.
Møller, T. A. — fotograf, Haderslev 165.
Møller-Christensen, Vilh. — dr. med. 78ff, 82ff, 86fff.
Møllman, Chr. — fotograf 139, 143.
Nandrup — konsul, Næ. 174.
Nee, H. guldsmed — Næ. 183.
de Neergaard, Carl — Gunderslevholm 309.
de Neergaard, J. F. — amtmand 309.
Nellemann — justitsminister 67.
Neubourg, N. C. — fransk daguer. 107.
Neuhaus, Chr. — fotograf, Kbh. 162.
Neuhaus, Ewen — fotograf, Kbh. 193.
Nicolaj Feldbereder — Næ. 393
Niels Bager — Næ. 359.
Niels Buntmager — Næ. 343.
Niels Farver — Næ. 336.
Niels — hører, Næ. 44.
Niels Post — Næ. 410.
Niels Skomager — Næ. 351.
Niels Tømmermand — Næ. 347.
Niels Urtegårdsmand — Næ. 347
Niels Vægter — Næ. 335.
Niels Væver — Næ. 406.
Nielsen — restauratør, Ringsted 141.

- Nielsen — madam, Holbæk 153.
Nielsen, A. O. — fotograf 112, 140f, 143, 148, 181.
Nielsen, C. — Helsingør 149.
Nielsen, Carl C. — fotograf, Næ. 117, 174, 199f, 213.
Nielsen, Chr. — skovfoged 221.
Nielsen, Christen — Næ. 412.
Nielsen, Christen — fuglefænger, Næ. 405, 423.
Nielsen, Christine — fotograf, Næ. 206.
Nielsen, Florentine — L. T. 266f.
Nielsen, Frede — L. T. 270.
Nielsen, Fr. — L. T. 267.
Nielsen, Fr. — fisker, L. T. 268.
Nielsen, Gregers — Næ. 374.
Nielsen, Hans — Næ. 354, 405, 412.
Nielsen, Hans — assessor, Aalborg 365.
Nielsen, Hans — gmd., L. T. 267.
Nielsen, Hans — kleinsmed, Næ. 389.
Nielsen, Jens — Næ. 405.
Nielsen, Jens — gmd. 257.
Nielsen, Jens — gmd., L. T. 268.
Nielsen, Jens — natmand 380, 424.
Nielsen, Jens Isak — handelsmand 270.
Nielsen, Karen — L. T. 267.
Nielsen, Kirstine — L. T. 286.
Nielsen, Knud Sehested — fotograf, Næ. 194f.
Nielsen, Lars — gmd., L. T. 266, 268.
Nielsen, Mads — L. T. 270.
Nielsen, Mads — brygger, Næ. 164.
Nielsen Mule, M. Mikkel — rektor, Næ. 43f.
Nielsen, N. — brygger, Roskilde 185.
Nielsen, N. A. Th. — fotograf, Næ. 198.
Nielsen, Niels — L. T. 269, 286.
Nielsen, Oluf I. Chr. — fotograf, Næ. 204.
Nielsen, Peter S. — fotograf, Næ. 119, 157, 176f.
Nielsen, Poul — gmd., L. T. 268, 286.
Nielsen, Rasmine — fotograf, Præstø 207.
Nielsen, Rasmus — herredsf. 404.
Nielsen, Sander — fotograf, Slagelse 125, 141, 148.
Nielsen, Trine — L. T. 267.
Nissen, Sophus — fotograf, Nykøbing F. 210.
Nyegaard — gartner, Næ. 131.
Nymand, Jacob — Næ. 44.
Nøhr — rigsdagsmand, Kjeldby 67f.
Nøring, Jacob — kapellan 227.
Ochsner, Bjørn — mag. art. 118, 123.
Ohm, W. H. — fotograf 154.
Ollesen, Jens — L. T. 269.
Olsen, Carl = Olufsen, Carl — byskriver, Næ. 379, 423f.
Olsen, Christopher — Næ. 370.
Olsen, Harald — L. T. 266.
Olsen, Jacob — L. T. 268.
Olsen, Jens — Sjolte 256f.
Olsen, Karsten — L. T. 272.
Olsen, Lars — L. T. 269, 279.
Olsen, Lauritz — fotograf 119, 151f, 194.
Olsen, Lydia Aurora — Kbh. 152
Olsen, Ole — L. T. 267.
Olsen, Ole — L. T. 268, 278, 282, 284.
Olsen, Peder — Næ. 404.
Olsen, Peder — bådsmænd, Næ. 351.
Olsen, Rasmus — Næ. 391.
Oluf — præst, Skelby 346, 361.
Oluf Skinder — Næ. 348.
Oluf Vægter — Næ. 335.
Olufsen, Anders — tjenestekarl 245.
Olufsen, Carl = Olsen, Carl — byskriver, Næ. 379, 423f.
Olufsen, Oluf — hører, Næ. 44.
Olufsen, Peder — Karise 76.
Orcagna, Andreae Nardo — maler 90ff.
Ottosen, Rasmus — Venslev 248.
Paetz, Harald — hoffotograf, Kbh. 200.
Pape, Hans — Næ. 338, 424.
Parbst, Marie — fotograf, Næ. 196.
Parsberg, Christoffer — Jungshoved 51.
Parsberg, Sidsel 39.
Paslick, Frederik — Rønnebæksholm 51.

- Peder Bødker — Viemose 220.
 Peder Flensborg — Næ. 369.
 Peder Kræmmer — Næ. 358, 382.
 Peder Ladefoged — Næ. 340.
 Peder Lemvig — Næ. 358.
 Peder Mønbo — Næ. 380, 386.
 Peder Pottemager — Næ. 357.
 Peder Pottemager — Maribo 393.
 Peder — præst, Roholte 403.
 Peder Ringer — Næ. 389.
 Peder Skelskør — Næ. 334f, 337.
 Peder Skoflikker — Næ. 384.
 Peder Træskomager — Næ. 339.
 Pedersdatter, Birthe 300.
 Pedersdatter, Lisbeth — Brøderup 257.
 Pedersen, Anders — brygger, Næ. 164.
 Pedersen, Christen — Næstved 391.
 Pedersen, Hans — bager, Næ. 408.
 Pedersen, Hans — gmd., L. T. 267f.
 Pedersen, Hans — lærer, L. T. 274.
 Pedersen Hobro, Jens — skomagersvend, Næ. 41f.
 Pedersen Hvid, Jacob — Næ. 394
 Pedersen, Jenne O. — fotograf, Næ. 207f.
 Pedersen, Jens — arbejdsmand, L. T. 271.
 Pedersen, Jep — Næ. 397.
 Pedersen, Jørgen — Næ. 355, 374f, 386, 410f, 421.
 Pedersen, Jørgen — skomager, L. T. 274.
 Pedersen, Kirstine — L. T. 268.
 Pedersen, Mads — L. T. 270.
 Pedersen, Niels — bager, Næ. 400.
 Pedersen, Niels — præst, Baarse 241ff.
 Pedersen, Peder — byfoged. Næ. 42.
 Pedersen, Rasmus — Næ. 43.
 Pedersen, Rasmus — bonde, Dyrlev 242.
 Pedersen, Sofie — L. T. 268.
 Peiter Batskær — Næ. 380.
 Per Drejer — lærer, L. T. 272, 274.
 Peter Bådsmænd — Næ. 378.
 Peter Hattemager — Næ. 353.
 Petersen — bager, Svendborg 177.
 Petersen — konditor, Næ. 177.
 Petersen — konduktør, Korsør 177.
 Petersen — købmand, Næ. 138.
 Petersen, Alfr. — L. T. 269.
 Petersen, Anders — gendarmerisergent. 68f.
 Petersen, Chr. Bendix — fotograf, Kbh. 137.
 Petersen, E. — købmand, Holbæk 151.
 Petersen, Hans — L. T. 277.
 Petersen, Jens — daguer. 112, 118, 134ff.
 Petersen, Johanne — L. T. 270.
 Petersen, Johs. — fotograf, Kbh. 200.
 Petersen, Lars — L. T. 270.
 Petersen, Niels — L. T. 266f, 270.
 Petersen, Niels Bryde — fotograf, Næ. 210f.
 Petersen, Ole — Lillehedinge 251
 Petersen, Peter — L. T. 270.
 Petersen, Peter — gmd., Havnelev 286.
 Petersen, Rasmus — L. T. 269.
 Petersen, Viggo — L. T. 270.
 Philipsen, Emanuel — daguer. 118, 126ff.
 Plum, Cort — rådmand, Ringsted 330.
 Pontoppidan — præst, Damsholte 318.
 Poulsen — høker, Helsingør 149.
 Poulsen, Ejner — L. T. 268.
 Poulsen, Hans — fyfoged, Næ. 395, 397, 424.
 Poulsen, Jens Peter — L. T. 267.
 Poulsen, Magnus — Flensborg 369.
 Poulsen, Martha — L. T. 267.
 Poulsen, Olle — rytterbonde, Saugeby 62.
 Poulsen, Peder — vægter, Næ. 40ff.
 Poulsen, Svend — gøngehøvdinden 56, 239f.
 Povel — magister, Lillenæstved 340.
 Povelsen, Anders — Næ. 353, 391f.
 Prehn — birkeskriver 218.

- Procop — byzantisk historieskriver 289.
Prom, Mads — præst, Sørbymag-
le 244.
Pryds, Anders Hansen — Næ.
374.
Prytz, August — fotograf, Vi-
borg 165.
Quist — købmand, Svendborg
185.
Rabsted, Jacob — Næ. 334, 401.
Rantzau, Helvig 235.
Rasmus Bager — Næ. 390.
Rasmus Hyre — Næ. 395.
Rasmus Lollik — Næ. 359, 405.
Rasmus Skoflikker — Næ. 333,
423.
Rasmus Væver — Næ. 369.
Rasmussen — gæstgiver, Faa-
borg 138, 155, 177.
Rasmussen, Andres — købmand,
Næ. 188.
Rasmussen, Carsten — gmd.,
L. T. 269.
Rasmussen, Hans — Kbh. 348,
422.
Rasmussen, Hans — L. T. 271f.
Rasmussen, Hans — skinder,
Næ 368.
Rasmussen, Jens — landstings-
mand 274.
Rasmussen, Jens — skomager,
Næ. 381.
Rasmussen, Karen — L. T. 270.
Rasmussen, Knud — skomager,
Næ. 390.
Rasmussen, Kristen — bager,
Højerup 259.
Rasmussen, L. P. — fotograf
152f.
Rasmussen, Laurits — Næ. 341.
Rasmussen, Niels V. — L. T. 270
Rasmussen, Peder — Næ. 337.
Rasmussen, Peder — tjeneste-
karl, Kalvehave 220.
Rasmussen, Thomas — gmd.,
L. T. 266.
Ravn, Maren — Næ. 389.
Ravn — skovrider, Ørslev 61.
Redlefsen — gæstgiver, Vording-
borg 153f.
Reedtz, Frederik 39, 241.
Reinau, Chr. — fotograf, Kbh.
138.
v. Reitenstein — amtmand 61.
Resen, Hans — biskop 35, 39.
Richardt, Alfr. — L. T. 269, 271.
Richardt Smed — Næ. 395.
Robring, Johan — borgmester,
Næ. 383, 389ff, 395, 398, 403,
405, 410. 421ff.
Robring, Sidsel — se Robring,
Johan.
Rode, Jochum, Næ. 347f.
Rodian, C. W. — købmand, Næ.
123.
Rohmann, Aage — mag. art. 6,
31.
Roloff — hoffotograf, Berlin
195.
Rosenkrantz, Børge — Sørup 55.
Rosenkrantz, Palle — Krenkerup
35, 235.
Rosensparre, Elisabeth 237.
Rotertis, Magdalene — Næ. 364.
Rotgieter, Hans — Næ. 351.
Rotgieter, Iver — Næ. 383, 387f.
Rubertsen, Christen — Næ. 384.
Runeberg, J. L. — digter 129.
Rye, E. — fotograf, Kbh. 200.
Rytter, Herman — Næ. 335.
Røbber, Jacob — Næ. 365.
Rønne — præst, Høve 253.
Rønne, Fanny 285.
Rørdam, Chr. — præst, Hammer
254, 257.
Rørdam, Peter — præst, Mern
251ff.
Saabye, Edele Johanne Margre-
the 9.
Samuelsen Schrøder, Albert —
se Schrøder, A. S.
Samuelsen Schrøder, Daniel —
se Schrøder, D. S.
Samuelsen Schrøder, Hans — se
Schrøder, H. S.
Samuelsen Schrøder, M. David
— præst, Bavelse 36f.
Satterup, Chr. — Næ. 175.
Scheiber, J. F. — tysk militær-
læge 91, 101.
Schillerup, Niels — præst, Sorø
234.
Schlichting, Johan Heinrich, po-
litibetjent, Vordingborg 65f.
Schmidt, N. — fotograf, Frederi-
cia 192.
Schnabel, Marcus — norsk teolog
6f, 9, 16ff, 26.
Schnabel, Poul — norsk præst 9.

- Schneider — murer, Næ. 122, 140, 156.
Schou, O. C. R. — fotograf, Kbh. 124.
Schouw — professor, stænderdeputeret 299.
Schroll, G. — rigsdagsmand, Udby 67.
Schrøder d. Y., Abel — billedskærer, Næ. 424.
Schrøder, Albert Samuelsen — præst, Snesere 233ff.
Schrøder, Anne 244.
Schrøder, Daniel Albertsen — præst, Rørby 244.
Schrøder, Daniel Samuelsen — præst, Bavelse 237.
Schrøder, Dorothea 243.
Schrøder, Elin Catharina 243.
Schrøder, Elisabeth 244.
Schrøder, Hans Albertsen — rektor, Vordingborg 244.
Schrøder, Hans Samuelsen — provst 234.
Schrøder, Jacob Albertsen 243f.
Schrøder, Laurids Albertsen 244
Schrøder, M. David Samuelsen — præst, Bavelse 36f.
Schrøder, Maren 244.
Schrøder, Samuel Albertsen — magister 243f.
Schrøder, Samuel Hansen — præst 234.
Schrøder, Wilh. — fotograf 137.
Schweim — møller, gæstgiver, Præstø 140, 153, 156.
Schätzig, Carl — daguer. 129, 143.
Schøning, Gerhard — geheimearkivar 6, 9f, 16, 22f.
Seckmann, Balthasar — forpagter, Ahrenfeldtsborg 330.
Sehested Nielsen, Knud — fotograf, Næ. 193ff.
Seidenfaden — lærer, St. Torøje 261.
Seidenfaden, H. — L. T. 268.
Seidenfaden, I. — L. T. 268.
Seyer, Christopher — kromand, Tappernøje 59, 61.
de Sharengrad, C. — fotograf, Malmö 200.
Sidsel Korporals — Næ. 385.
Sidsel Thomas Skolemesters — Næ. 45.
Sidsel Skrædders — Næ. 374.
Silvy — fransk fotograf 189.
skånske snedker, den — Næ. 411
Sode, Antoinette O. 210.
Soldaths enke — købmand, Næ. 160.
Sommer — købmand, Næ. 188.
Sommer, Otto — præst 180.
Sonne, Carl — fotograf, Kbh. 188, 191.
Sophie Peders — Næ. 405.
Sparre, Jens — Sparresholm 39.
Speman, Cort — Næ. 373, 387, 422.
Spend, Christen Nielsen — præst 243, 245.
Stage, Jens — fæstebonde, Kalvehave 220.
Stampe — baronesse, Nysø 253.
Steffen Hattemager — Næ. 342.
Steffen Rokkedrejer — Næ. 411.
Steffensen Arnholtz, Axel — fotograf 203.
Steffensen, Ellen M. — fotograf 201.
Steiniche — madam, Køge 125f.
Stephansen, Anders — Hindholm 322.
Striegler, Rudolf — fotograf, Odense 135.
Strøm, Hans — præst 10.
Stær, Hans 220.
Suhm, P. F. — kammerherre 12, 16, 22f.
Swane — regimentsskriver 59, 61.
Svane, Hans — magister 226.
Svarer, Peder — Næ. 391f.
Svend Skomager — Næ. 41.
Svendsdatter, Kirsten — Næ. 380.
Svendsen, Svend — Brandelev 397, 422.
Svensen, Jens — Næ. 384.
Søndergaard — fotograf, Nykøbing F. 204.
Søndergaard — guldsmed, Skel-skør 151.
Søren Bødker — Næ. 395.
Søren Viborg — Næ. 371, 384.
Søren Vognmand — Næ. 395.
Sørensen, Hans — borgmester, Næ. 40ff.
Sørensens hustru, Hemming — Langebæk 220.

- Sørensen, Christen — Næ. 396.
Sørensen, Ib Lindholm — fotograf, Kbh. 206.
Sørensen, Michel — Næ. 399.
Sørensen, Rasmus — lærer, Venslev 300, 306ff.
Sørensen, Rasmus — skinder, Næ. 383.
Sørensen, Søren — fotograf, Næ. 205.
Søtoft — præst, Ø. Egesborg 253.
Tagesen, Inger — Næ. 384.
Tagesen, Lauridtz — Næ. 384.
Tapdrup — arrestforvarer, Vordingborg 66.
Theisen — købmand 70.
Them — se Timm
Thomasen, Rasmus — gmd., L. T. 266.
Thomsen, C. J. — arkæolog 20, 22.
Thomsen, Chr. — fotograf, Næ. 170.
Thomsen, J. P. — fotograf, Helsingør 171.
Thomsen, Niels gmd., L. T. 266, 269, 281.
Thomsen Wellejus, Poul — se Wellejus, P. T.
Thorup — urmager, Storeheddinge 177.
Thorvaldsen, Bertel 107.
Tidemand-Dal, C. J. — arkitekt, Næ. 79, 86.
Tiesen, Willum — Næ. 374, 376f, 421.
Tillge, Wilh. — fotograf, Kbh. 162.
Timm, Georg Frederich — hofkleinsmed 20, 23.
Toft, Harald — godsejer, Rønnebæksholm 255.
Tomas Glarmester — Næ. 253.
Tommesen, Jørgen — Næ. 338, 343.
Tommesen, Mette — Næ. 338, 343.
Torkild Skrædder — Næ. 408.
Troll, Johan — Næ. 341.
Tryde — præst 253.
Udsen, Anders — tjenestekarl, Baarse 241.
Ulfeldt, Corfitz — Bavelse 36.
Ulfeldt, Jacob Corfitzen 45.
Ulrichsen, Jochum — Næ. 401.
Urne, Edel — Rønnebæksholm 53
Urne, Eiler — Gunderslevholm 34f.
Wahlström, Aug. — fotograf, Falun 200.
Warthoe, I. O. S. — præst, Sne-sere 249.
Wedou, Rasmus — bådsmand 406
Wedsel, Jacob — væver, Næ. 343.
Welladtz, Dienis — sølvsmed, Næ. 365, 424.
Wellejus, Poul Thomsen — præst, Herlufmagle 9, 12, 22.
Weller, C. — fotograf, Kbh. 124.
Wichmand, Peiter — Næ. 383.
Wieth, M. C. W. — daguer. 118, 125f.
Villadsen, Dionis — se Welladtz, Dienis.
Willemoes, J. G. — præst, Herfølge 255f.
Willerup — boghandler, Vordingborg 146.
Willum — magister, Næ. 388.
Winter, Jørgen — Næ. 374.
Vithusen, Peder — præst, Sne-sere 243.
Witte — justitsråd, Næ. 180.
Vogensen, Anders — skriver, Næ. 332.
Wolf, Dorthea Hansdatter 234.
Wolf, Jacob Jacobsen — præst, Østofte 234.
Wolff, B. — Engelholm 309.
Worm — maler, Slagelse 141, 181.
Wrangel, Carl G. — sv. rigsdmiral 47.
van Wylich — præst, Næstelsø 251.
Væver, Peder — bonde, St. Røttinge 245.
Zimmermann — gæstgiver, Ringsted 156.
Ørsted, A. S. 308.

STEDNAVNEREGISTER

- Aaderup 72fff, 86fff, 248, 409.
 Aakirkeby 74, 76.
 Aalborg 193, 195, 365.
 Aarhus 135, 166f, 193, 203, 210.
 Aarslev 31.
 Aastrup 49.
 Adlersborg 297.
 Ahrenfeldtsborg 330.
 Amagerhuset, Lille Torøje 271.
 Antvorskov len 48.
 Assendrup 53ff.
 Badstuesø, Vordingborg 61.
 Bavelse 36, 38, 40.
 Bavelsegård 36, 38.
 Birkerød 168.
 Bisserup 248.
 Bjaverkær 291.
 Bjavermose 291.
 Bjergmarksskoven 71.
 Bjæverskov herred 287fff.
 Blodhøj 292.
 Blåsenborg, Lille Torøje 269ff.
 Bolbrohuset, Gisselfeld 178.
 Bonderup, Næstelsø 48, 51f.
 Borreby 318.
 Brandelev 210, 397.
 Brødebæk 226.
 Brøndsted 20, 27.
 Brøns Mose, Viksø 5, 27.
 Bundløse, Teglstrup 61.
 Bøgesø 61.
 Christinehamn (Sv.) 155.
 Dalmose 207.
 Damsholte 318.
 Dragsholm len 48.
 Dyrlev 242.
 Dänischvold (Ty.) 180.
 Elling 205.
 Engelholm 309.
 Engelsholm, Snese 256.
 Everdrup 378, 413, 421.
 Faaborg 126, 130, 135, 139, 154, 177.
 Faardal, Viskum 24, 27, 29.
 Fakse 184, 187.
 Falun (Sv.) 200.
 Fangel Torp 28f.
 Faurbo, Holbæk 151.
 Ferreslev, Fyn 24.
 Finderup, Holbæk 161.
 Fierritslev 206.
 Flensborg 369.
 Fredericia 126, 152, 167, 192, 200f, 211.
 Frederiksborg 47.
 Frederiksværk 158.
 Fredsgårde, Snese 224f.
 Frøslev 293.
 Fuglebjerggård 386.
 Førslev 369, 388.
 Gevnø 293f.
 Gjødstrup 358.
 Graven (No.) 11, 13.
 Grenaa 165.
 Grevensvænge, Næstved 5fff, 53ff.
 Grumløse 253.
 Grødde Mark 208.
 Gunderslev 38.
 Gunderslevholm 34, 309.
 Göteborg 142, 200.
 Haarlev 234, 291ff.
 Haderslev 165, 201.
 Hamborg 138f.
 Hammer 241, 254, 257, 301.
 Haram (No.) 12.
 Hasemosehuset, Lille Torøje 271.
 Haslev 188.
 Hedensted 165, 169.
 Helsingborg 149f.
 Helsingør 47, 111, 128, 133, 142f, 149ff, 155, 171, 191f, 195, 391, 421.
 Herfølge 255, 291.
 Herlufllille 184.
 Herlufmagle 9, 12, 412f.
 Herlufsholm 12, 140, 234, 384, 422.
 Herning 165, 208.
 Hillerød 167ff.
 Himlingøje 234, 286, 291.
 Hindholm 322.
 Holbæk 47, 131ff, 151, 153.
 Holbæk amt 311.
 Holbæk len 48.
 Holsteinborg 297.
 Holsteinsminde 322.
 Horsens 171, 174, 210.
 Hovby 184, 293.
 Hugkrog, Orup Mark 256.
 Hulemose 61, 66.
 Hurup 206.
 Hyllinge 207.
 Højerup 250, 259.
 Højhuset 261.
 Høng 323.

- Høsten 318.
Høve 253.
Jungshoved 48, 50ff, 54.
Kalundborg 47, 151, 204.
Kalundborg len 48.
Kälvehave 216fff, 254.
Karrebæk 371.
Karrebæksminde 140 ,157.
Kidserup 140.
Kirkeskoven 71.
Kjeldby 68.
Kjellerup 167.
Kolding 74, 171.
Korsør 47, 128, 131f, 135, 151, 153f, 177.
Krageborghuset, Roholte 255f.
Kragerup 34.
Kreta 92.
Kuldsø, Stensved 61.
Kundby 307, 318.
Kvislemark 395.
Kærehave 323.
København 26, 64, 74, 109, 122ff, 130, 134, 136f, 140, 143, 152ff, 158, 161, 171ff, 178f, 182, 187f, 191ff 200, 206, 211, 348, 371, 391
Københavns hospital 345, 348, 351f, 354, 356ff, 360, 364ff, 370, 379ff, 390, 394.
Købe 47 ,53, 119, 126, 128, 131, 133, 151, 156, 166f, 176.
Køge Museum 103, 229f, 326f, 427f
Køng 300.
Langebæk 220.
Lekkendegård 61.
Lier (No.) 9, 13.
Lillehøldinge 251, 255.
Lille Torøje 259, 261fff, 293f.
Lindholm 205.
Lund 272, 274.
Lundby 254, 295fff, 321.
Lundbygård 301.
Lunde Mark, Haarlev 292.
Lysholm 356, 385.
Løgstør 167, 206.
Malmö 200, 369.
Marelundshuset, Lille Torøje 272
Mariager 211.
Maribo 167, 387, 393.
Mern 251, 253, 300, 321.
Mogenstrup 251, 301.
Mosede 64.
Møn 76, 385.
Møns Museum 104, 231f, 327f, 428f.
Mørkøv 306.
Nakskov 167, 170, 186.
Neble 248.
Nedre Brødebæks Mølle 226.
Nykøbing F. 210.
Nykøbing S. 47, 132, 311.
Nysø 352, 388, 422.
Næstelsø 251.
Næstved 11, 33fff, 74, 105fff, 243f, 329fff, 415fff.
Næstved Museum 102, 228f, 325f, 426f.
Nørreskov, Baarse 207.
Odder 204, 211.
Odense 74, 135, 152, 164, 187, 204.
Orup Mark 256.
Prambroen 260.
Præstø 47f, 127, 140, 153, 156, 207, 424.
Præstø amt 248.
Randers 74, 135, 139, 201.
Rettestrup 118, 135, 300.
Ring, Hammer 134.
Ringsted 47f, 76, 128, 131f, 139f, 155f, 315, 330.
Roholte 255f, 403.
Roskilde 47, 74f, 128, 130, 185, 212, 308, 330.
Rønebæksholm 51, 53ff ,255, 420.
Rørby 244.
Sageby 61f.
Sallerup 300.
Sandved 207.
Silkeborg 167, 192, 204f.
Sjolte 256.
Skafterup 207.
Skelby 34ff, 38ff, 346, 361.
Skelhuset 261.
Skelskør 47f, 127, 130, 132, 151, 153, 207f, 318, 330.
Skive 193.
Skuderløse 311.
Skullerupholm 330.
Slagelse 36, 47, 111, 122, 126f, 129ff, 135f, 139, 141f, 146ff, 153, 162, 176f 181, 212.
Slangstrup 47.
Slesvig 179f.
Smerup 261, 272.
Snertinge 274.
Snesere 61, 233fff, 249, 256.
Snoldelev 292.

- Sorø 128, 133, 153f, 196, 208,
244, 330.
Sorø amt 248, 311.
Sparresholm 39.
Staarby 253.
Stapelholm (Ty.) 180.
Starup 208.
Stege 194, 206.
Stensby 61.
Stockholm 128.
Storehedinge 131, 133, 151f, 177.
Store Røttinge 245.
Store Torøje 261, 293f.
Stubberup 272.
Svendborg 74f, 155, 177, 184f,
187, 203.
Svenstrup, Aalborg 175.
Sværdborg 68, 390, 421.
Sydsjælands Museum 429f.
Sæbygård len 48.
Sønderup 125.
Sørbymagle 244.
Sørup 53ff.
Taastrup 276.
Tappernøje 59, 61, 241.
Terslev 184.
Thisted 206.
Thurebyholm 184.
Toksværd 39.
Torkilds Agre, Haarlev 292.
Torpe 195.
Tubæk 61.
Tules Agre, Haarlev 292.
Tvillum 194.
Tvingstrup 192.
Tygestrup 39. Tyrstrup 255.
Udby 253.
Ugledige 61.
Ulkestrup 312.
Ulvik (No.) 9.
Uppsala 128.
Vallensved 367.
Vallø 250.
Vamdrup 201.
Vartov 342, 344f, 393, 421.
Vedbygård 318.
Vedbæk 64.
Vejlø 373, 388.
Veksebo, Asminderød 149.
Vemmelev 249.
Vemmetofte 261, 263, 272.
Venslev 248, 300.
Vester Egede 224ff.
Vestrup 27.
Viborg 74, 165.
Vidskølle 207.
Viemose 218, 220.
Viksø 5, 25, 27, 31.
Vordingborg 47f, 50, 65ff, 76,
140, 146, 153f, 166, 201, 241,
351, 383, 399.
Vordingborg rytterdistrikt 58fff.
Æbelholt 96.
Øm kloster 98.
Ørslev 61, 253.
Ørum, Bjerge 165, 169.
Øster Egesborg 253.
Østofte, Lolland 234.
-

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
BRONCEALDERFUNDET FRA GREVENSVÆNGE (<i>H. C. Broholm</i>)	5
FRA NÆSTVED LATINSKOLE I 1630'erne (<i>Hans H. Fussing</i>) ...	33
SVENSKERNES UDSKRIVNINGER I SYDSJÆLLAND I 1658 (<i>Hans H. Fussing</i>)	46
FISKERIET PÅ VORDINGBORG RYTTERDISTRIKT (<i>Holger Munk</i>)	58
FRA PROVISORIE- OG GENDARMERNES TID (<i>Jørgen Theisen</i>)	63
ST. JØRGENSGAARDEN I AADERUP VED NÆSTVED (<i>F. Michelsen</i>)	72
HVAD DE DØDE FORTALTE (<i>Vilh. Møller-Christensen</i>)	86
PRÆSTØ AMTS MUSEER	102, 228, 325, 426
GAMLE NÆSTVED-FOTOGRAFER (<i>Svend Arnholtz</i>)	105
EN BONDEMISHANDLING I KALVEHAVE (<i>Alfred Larsen</i>)	217
BARTSKÆR JACOB JØRGENSEN I V. EGEDE (<i>Anna Myrhøj</i>) ..	224
MESTER ALBERT I SNESERE (<i>Erling Petersen</i>)	233
DE GUEDELIGE FORSAMLINGER I SYDSJÆLLAND 1840—1850 (<i>Aage Lambert Jensen</i>)	247
LILLE TORØJE BY (<i>Axel P. Jensen</i>)	259
FRA BJÆVERSKOV HERRED (<i>August F. Schmidt</i>)	287
DEN „FULE FOLKEFORFØRER“ PEDER HANSEN, LUNDBY (<i>P. M. Andersen</i>)	295
NÆSTVED KØBSTAD 1682 ved <i>Johan Jørgensen</i>	329
NOGLE LOKALHISTORISKE BETRAGTNINGER OVER GRUNDTAKSTBOGEN (<i>F. Michelsen</i>)	415
NAVNEREGISTER (<i>Sv. Nielsen</i>)	431
STEDNAVNEREGISTER (<i>Sv. Nielsen</i>)	445